ALBERAS

KAMIU

SVETIMAS • KRYTIS

NOBELIO
PREMIJOS
LAUREATAI

ALBERAS

KAMIU

SVETIMAS • KRYTIS

Romanai

Iš prancūzų kalbos vertė
LAIMA RAPŠYTĖ

VAGA

VILNIUS
1991

UDK 840-31
Ka275

Albert Camus. ESSAIS. BIBLIOTHÈQUE DE LA PLÉIADE
Albert Camus. L'ÉTRANGER
Éditions du Progrès. Moscou 1969
Albert Camus. LA CHUTE
Éditions Gallimard, 1956

K $\frac{4703010100-037}{M852(08)-91}$ 120—91

ISBN 5-415-00698-2

© 1965, Éditions Gallimard et Calmann — Levy
© Vertimas į lietuvių kalbą, Laima Rapšytė, 1991
© Straipsnis, Irena Gaidamavičienė, 1991

A. KAMIU KALBOS, PASAKYTOS ŠVEDIJOJE

1957 METŲ GRUODŽIO 10 DIENOS KALBA

Ši kalba buvo pasakyta Stokholmo Rotušėje per pokylį, kuriuo pagal tradiciją baigiasi Nobelio premijų įteikimo ceremonija

Priimdamas apdovanojimą, kuriuo mane teikėsi pagerbti jūsų laisvoji Akademija, aš jaučiu ypač didelį dėkingumą, nes suvokiu, kaip labai šis atpildas pranoksta mano asmeninius nuopelnus. Kiekvienas žmogus, juolab kiekvienas menininkas geidžia būti pripažintas. Aš irgi. Bet sužinojęs apie jūsų sprendimą, aš negalėjau susilaikyti nepalyginęs jo sukelto atgarsio su tokiu savim, koks esu iš tikrųjų. Ir kaip žmogus, dar gana jaunas, kurio visas turtas tėra vien abejonės ir rašomas kūrinys, žmogus, pratęs gyventi darbo vienatvėje ar draugystės prieglobsty, kaipgi jis būtų galėjęs ramiai, be panikos išklausyti nuosprendį, kuris jį, vieną, užsisklendusį savyje, staiga nubloškė į akinančios šviesos srautą? O ir ką jis galėjo jausti priimdamas šią pagarbą tokiu metu, kai kiti Europos rašytojai, netgi patys didieji, priversti tylėti, o jo gimtoji žemė be paliovos niokojama?

Aš, žinoma, sutrikau ir pajutau vidinį nerimą. Šiaip ar taip, norėdamas susigrąžinti ramybę, turėjau susitaikyti su pernelyg dosniu likimu. O negalėdamas prilygti jam tik savo nuopelnais, nesugalvojau nieko kito, kaip pasitelkti į pagalbą tai, kas visą gyvenimą palaikė mane pačiais kraštutiniausiais atvejais — savo meno ir rašytojo vaidmens sampratą.

Tad leiskite man, kupinam dėkingumo ir draugiškų jausmų jums, kaip įmanoma nuoširdžiau išdėstyti šią sampratą.

Asmeniškai aš negaliu gyventi be savo meno. Bet jo aš niekad nekėliau aukščiau visko. Atvirkščiai, jeigu jis man ir būtinas, tai kaip tik todėl, kad nėra koks išskirtinis dalykas ir leidžia man tokiam, koks esu, gyventi taip, kaip gyvena visi. Menas, mano supratimu, nėra atsiskyrėlio pramoga. Tai būdas sujaudinti kuo daugiau žmonių, pateikiant jiems išskirtinį kasdienių kančių ir džiaugsmų vaizdą. Tuo būdu jis neleidžia menininkui užsisklęsti nuo kitų, o priverčia jį tarnauti pačiai

paprasčiausiai ir bendriausiai tiesai. O tas, kuris neretai pasirenka menininko dalią todėl, kad jaučiasi kitoks, netrunka suvokti, kad jo menas ir jis pats bus kitokie tik tada, kai jis prisipažins esąs toks pat kaip ir visi.

Menininkas tampa savimi nuolat eidamas nuo savęs prie kitų ir nuo kitų prie savęs, jis visados yra pusiaukelėje tarp grožio, be kurio negali apsieiti, ir bendrijos, iš kurios negali ištrūkti. Štai kodėl tikri menininkai nieko nesmerkia, užuot teisę, jie įsipareigoja suprasti. O jei šiam pasauly jiems tenka pasirinkti, tai jie pasirenka visuomenę, kurioje, anot garsiojo Nyčės posakio, viešpataus nebe teisėjas, o kūrėjas, kad ir kas jis būtų — darbininkas ar intelektualas.

Rašytojo vaidmuo užkrauna jam ir sunkias pareigas. Dėl savo esmės jis negali šiandien tarnauti tiems, kurie lemia istoriją: jis tarnauja tiems, kurie ją išgyvena. Priešingu atveju jis liks vienas ir be savo meno. Jokia tironija su savo milijoninėm kariaunom neišgelbės jo nuo vienatvės — net tada, ir ypač tada, kai jis sutinka žengti su jomis koja kojon. Tik bevardžio kalinio, kenčiančio pažeminimus kitame pasaulio krašte, tylėjimas gali išplėšti rašytoją iš tremties, bent jau tais atvejais, kai jis, apgaubtas laisvės privilegijų, sugebės prisiminti šią tylą ir išgarsins ją meno priemonėmis.

Nė vienas iš mūsų nėra pakankamai didis tokiam pašaukimui. Bet kad ir kokiomis aplinkybėmis gyventų kūrėjas — nežinomas ar šiuo metu pripažintas, sukaustytas tironijos grandinėmis ar laikinai turintis saviraiškos galimybę,— jis gali vėl sugrįžti žmonių bendrijon ir būti pateisintas su sąlyga, jeigu sutiks — žinoma, pagal išgales — vykdyti dvigubą misiją: tarnauti tiesai ir laisvei, tuo įrodydamas, koks kilnus ir didis yra jo amatas. Jis yra pašauktas sutaikyti kuo daugiau žmonių, todėl negali pakęsti melo ir vergovės, kurie visur, kur tik įsigali, didina vienatvę. Kad ir kokios būtų mūsų asmeninės negalios, mūsų kilniajam amatui visada teiks peno dvi sunkiai įvykdomos priedermės: sakyti tiesą ir priešintis priespaudai.

Tokiu būdu daugiau kaip dvidešimt beprotiškos istorijos metų mane, paliktą be jokios pagalbos ir kaip ir kitus mano vienmečius tampomą laikmečio konvulsijų, palaikė nuojauta, kad rašyti yra garbė, nes šis aktas įpareigojo, ir įpareigojo ne tik rašyti. Ypač jis įpareigojo mane tokį, koks esu, pagal savo išgales drauge su visais šito istorinio laikotarpio dalyviais dalintis

bendra nelaime ir viltim. Tie žmonės, kurie gimė Pirmojo pasaulinio karo pradžioje ir kuriems buvo dvidešimt, kai įsitvirtino hitlerinis režimas ir prasidėjo pirmieji revoliuciniai procesai, žmonės, kurie vėliau, idant papildytų savo išprusimą nauju patyrimu, buvo nusviesti į Ispanijos karą, į Antrąjį pasaulinį karą, į konclagerių planetą, į kankinimų ir kalėjimų Europą, šiandien turi auginti sūnus ir brandinti veikalus pasaulyje, kuriam gresia branduolinis sunaikinimas. Niekas, sakyčiau, neturi teisės reikalauti, kad jie būtų optimistai. O aš net manau, kad mes, nesiliaudami su jais kovoti, privalome suprasti klaidas tų, kurie, puolę į neviltį, patikėjo negarbės teisumu ir pasidavė epochos nihilizmui. Tačiau didi dauguma žmonių mano šalyje ir Europoje atsispyrė nihilizmui ir ėmė ieškoti teisingumo. Jiems teko susigalvoti naują gyvenimo būdą katastrofos laikmečiu, kad gimtų antrą sykį, o paskui atvirai žengtų į kovą su mūsų istorijoje siautėjančiu mirties instinktu.

Kiekviena karta, be abejo, mano esanti pašaukta pertvarkyti pasaulį. Tačiau manoji žino, kad jo nepertvarkys. Jos užduotis galbūt dar sunkesnė — neleisti, kad šis pasaulis suirtų. Paveldėjusi demoralizuotą istoriją, kurioje persipynė žlugusios revoliucijos, nebesuvaldoma technika, negyvi dievai ir mirusios ideologijos, kai menkų gabumų valdžios šiandien gali viską sunaikinti, bet jau nebesugeba įtikinti, kai protas tiek smuko, kad tapo neapykantos ir priespaudos tarnaite, ši karta, remdamasi vien neigimu, turėjo atkurti savyje ir pasaulyje nors trupinėlį to, ką mes vadiname tauriu gyvenimu ir tauria mirtim. Pasaulyje, kuriam gresia susiskaldymas, kur mūsų didieji inkvizitoriai stengiasi visiems laikams įtvirtinti mirties karalystes, ši karta suvokia, kad ji — tarsi beprotiškai bėgdama prieš laikrodžio rodyklę — privalo atkurti tarp tautų taiką, kuri nebūtų pagrįsta vergove, vėl suvienyti darbą ir kultūrą ir kartu su visais ieškoti naujos Sandoros skrynios. Mes nesame tikri, kad toji karta kada nors įveiks šią milžinišką užduotį, bet tikra tai, kad visame pasaulyje ji yra jau du kartus susilažinusi — dėl tiesos ir laisvės — ir, progai pasitaikius, sugeba be neapykantos dėl jų numirti. Todėl ją reikia sveikinti ir palaikyti visur, kur tik ji yra, o ypač ten, kur ji aukojasi. Šiaip ar taip, tik jai, būdamas tikras, kad iš širdies tam pritarsite, norėčiau atiduoti tą garbę, kurią man ką tik suteikėte.

Papasakojęs, koks kilnus yra rašytojo amatas, kartu lyg ir parodžiau, koks yra rašytojas gyvenime: neturįs jokių titulų, o tik tuos, kuriuos turi ir kiti jo bendražygiai, pažeidžiamas, bet užsispyręs, neteisus, bet aistringai mylįs tiesą, be gėdos ir be puikybės kuriantis visų akivaizdoje, besiblaškąs tarp kančios ir grožio ir pasiryžęs išgauti iš savo dvilypės esybės veikalus, kuriems atkakliai bando surasti deramą vietą destruktyviam istorijos vyksme. Kas gi dabar galėtų iš jo laukti gatavų sprendimų ir gražių pamokymų? Tiesa — paslaptinga, neapčiuopiama, ją reikia nuolat užkariauti. Laisvė — pavojinga, taip sunkiai išgyvenama, nors ir masinanti. Mes privalome sunkiai, bet kupini ryžto žengti į tuos du tikslus, iš anksto žinodami, kad dažnai pritruks jėgų tokiam ilgam kelyje. Tad koks gi dabar rašytojas, padėjęs ranką ant širdies, išdrįstų pamokslauti apie dorybę? Dar kartą prisipažįstu, kad aš toli gražu toks nesu. Aš visuomet ilgėjausi šviesos, būties laimės, laisvo vaikystės gyvenimo. Nors ši nostalgija paaiškina daugelį mano paklydimų ir kalčių, ji neabejotinai padėjo man geriau perprasti savo amatą, ji ir dabar man padeda visuomet būti kartu su tais tyliais žmonėmis, kurie pakelia jiems primestą gyvenimą tik prisiminimų ar trumpų ir laisvų laimės akimirkų dėka.

Taigi parodęs save tokį, koks esu iš tikrųjų — ribotą, įsiskolinusį, išpažįstantį nelengvą tikėjimą,— baigdamas jaučiuosi daug laisviau, galėdamas įvertinti man suteiktą apdovanojimą kaip be galo kilnų ir didį, ir taip pat pareikšti, jog priimu jį kaip pagarbos ženklą visiems tiems, kurie kovodami tą pačią kovą neturėjo nė mažiausios privilegijos, o priešingai, kentė vargą ir persekiojimus. Tad man belieka iš visos širdies jums padėkoti ir kaip asmeninį dėkingumo įrodymą viešai duoti tą pačią seną ištikimybės priesaiką, kurią kiekvienas tikras menininkas tylėdamas kasdien duoda sau pačiam.

1957 METŲ GRUODŽIO 14 DIENOS PASKAITA

Paskaita „Menininkas ir jo laikmetis“ buvo perskaityta Upsalos universiteto didžiojoje antiteatrinėje auditorijoje

Vienas rytų išminčius melsdamasis visuomet prašydavo, kad dievybė pagailėtų jo ir nelemtų gyventi įdomioje epochoje. Kadangi mes nesame išminčiai, dievybė mūsų nepagailėjo — mes gyvename įdomioje epochoje. Šiaip ar taip, mes negalime ja nesidomėti. Šių dienų rašytojai tai žino. Kai jie kalba, jie kritikuojami ir puolami. Kai susikuklinę nutyla, tada jiems priekaištaujama, kodėl jie tyli — ir priekaištaujama triukšmingai.

Šitokiame šurmulyje rašytojas nebegali guostis viltimi likti nuošalyje ir atsiduoti mintims ir vaizdams, kurie jam brangūs. Iki šiol istorijoje nesikišimas daugiau ar mažiau buvo įmanomas. Tas, kuris nepritarė, paprastai kalbėdavo apie ką kita. Šiandien atvirkščiai — net tylėti pasidarė baisu. Dabar, kai nesikišimas yra suprantamas kaip pasirinkimas, baudžiamas ar giriamas menininkas norom nenorom „plaukia laivu“. „Plaukia laivu“ — šis posakis man atrodo tikslesnis nei žodis „užsiangažuoja“. Mat kalbama ne apie menininko savanorišką įsipareigojimą, o greičiau apie privalomą karinę tarnybą. Kiekvienas šių dienų menininkas plaukia savo laikmečio galera. Jis privalo susitaikyti su tuo, net jeigu jam atrodo, kad ta galera dvokia silke, kad katorgininkus saugo tikrai per daug prižiūrėtojų, ir kad — be visa ko — ir plaukiama ne ta kryptimi. Mes atviroje jūroje. Menininkas savo ruožtu kartu su visais turi irkluoti ir privalo, jeigu gali, likti gyvas, tai yra toliau gyventi ir kurti.

Tiesą sakant, tai nėra lengva, ir aš suprantu, kad menininkai ilgisi buvusio komforto. Permaina šiek tiek žiauroka. Žinia, istorijos arenoje visuomet būdavo kankinys ir liūtas. Pirmąjį palaikė mintis apie amžiną išganymą, antrąjį — kraujuojanti istorijos mėsa. Bet iki šiol menininkas sėdėdavo amfiteatre. Jis dainuodavo už dyką, dainuodavo sau pačiam, arba geriausiu

atveju norėdamas įkvėpti kankiniui drąsos ir bent kiek atitraukti liūto dėmesį nuo gardaus patiekalo. Dabar arenoje — menininkas. Suprantama, jo balsas negalėjo likti nepakitęs — jis toli gražu nebe toks stiprus.

Mes puikiai matome, ką gali prarasti menas per tą nuolatinį įsipareigojimą. Pirmiausia, džiaugsmą būti pačiu savimi ir tą dievišką laisvę, kuria alsuoja Mocarto kūryba. Mes suprantame, kodėl mūsų meno kūriniai atrodo paklaikę ir pikti, kodėl jie paženklinti susirūpinimo žyme ir kodėl juos staigiai ištinka nesėkmė. Mes suvokiame, kad turime daugiau žurnalistų nei rašytojų, daugiau tapybos skautų nei Sezanų, ir kad „Rausvoji biblioteka" ar „Juodasis romanas" užėmė „Karo ir taikos" ar „Parmos vienuolyno" vietą. Žinoma, tokiai padėčiai visuomet galima supriešinti humanistinį verkšlenimą ir pasidaryti tuo, kuo bet kokia kaina trоško būti „Velnių" Stepanas Trofimovičius: įkūnytu priekaištu. Mus irgi, kaip tą personažą, gali ištikti pilietinio liūdesio priepuoliai. Bet šitas liūdesys visiškai nekeičia realybės. Mano supratimu, geriau atiduoti duoklę epochai, kadangi ji taip primygtinai jos reikalauja, ir kuo ramiausiai pripažinti, kad maestro, artisčių su kamelijomis ir karūnuotų genijų laikai praėjo. Šiandien kurti yra pavojinga. Kiekviena publikacija — aktas, ir tas aktas atiduoda tave epochos, kuri nieko neatleidžia, aistroms. Vadinasi, nėra jau taip svarbu išsiaiškinti, ar tai naudinga, ar žalinga menui. Visus tuos, kurie negali gyventi be meno ir be to, ką jis reiškia, domina tik viena: išsiaiškinti, kaip tarp begalės ideologijų ir jų policijų (šitiek bažnyčių, o kokia vienatvė!) — nors ir keista — dar išvis įmanoma kūrybos laisvė.

Kalbant apie meną, negana pasakyti, kad jam grasina Valstybės jėgos. Šiuo požiūriu problema būtų paprasta: menininkas kovoja arba kapituliuoja. Problema tampa sudėtingesnė, o ir lemtingesnė, kai pastebima, kad kova vyksta paties menininko viduje. Neapykanta menui — o tos neapykantos mūsų visuomenė pateikia kuo nuostabiausių pavyzdžių — šiandien tokia veiksminga tik todėl, kad patys menininkai ją kursto. Prieš mus kūrę menininkai abejojo savo talentu. Šių dienų menininkai abejoja savo meno, vadinasi, savo pačių egzistavimo prasme. 1957 metais Rasinas atsiprašinėtų, kam parašė „Berenikę", užuot kovojęs dėl Nanto Edikto.

Menininko abejonės meno prasme turi daug priežasčių, iš kurių įsidėmėtinos pačios kilniausios. Geriausiu atveju tos abejonės paaiškinamos tuo, kad jeigu šiuolaikinis menininkas nekalba apie istorijos negandas, jam gali susidaryti įspūdis, kad jis meluoja arba tauškia niekus. Iš tikrųjų mūsų laikus apibūdina masių įsiveržimas į areną ir jų apgailėtina būklė nūdienos emocijų akivaizdoje. Dabar visi žino, kad masės egzistuoja, o dar neseniai buvo stengiamasi apie jas užmiršti. Ir žino ne todėl, kad menininkų ar kitoks elitas tapo geresnis — o ne, galime būti ramūs,— tik masės tapo galingesnės ir nesileidžia būti užmirštos.

Yra dar kitų — mažiau kilnių menininko pasitraukimo priežasčių. Bet kad ir kokios būtų tos priežastys, visos jos teturi vieną tikslą: pakertant laisvos kūrybos principus, pakirsti kūrėjo tikėjimą savimi. „Žmogaus paklusnumas savo talentui,— puikiai pasakė Emersonas,— tai ir yra geriausias tikėjimas". O kitas XIX amžiaus Amerikos rašytojas pridūrė: „Kol žmogus ištikimas sau, jam paklūsta viskas: vyriausybė, visuomenė, net saulė, mėnulis ir žvaigždės". Toks stebinantis optimizmas šiandien, regis, miręs. Daugeliu atvejų menininkas gėdisi savęs ir savo privilegijų, jeigu jų turi. Menininkas pirmiausia privalo atsakyti į paties sau pateiktą klausimą: ar menas yra netikra prabanga?

I

Pirmas doras atsakymas būtų toks: iš tikrųjų, būna atvejų, kai menas yra netikra prabanga. Mirdami iš nuovargio katorgininkai irkluoja galeros triume, o tu, įsitaisęs denyje, dainuoji apie žvaigždynus — mes puikiai žinom, kad taip esti visada ir visur; kad dažnai išgirsti aukštuomenės pokalbį amfiteatre tuo metu, kai aukos kaulai traška liūto dantyse. Toks menas anksčiau turėjo didžiulį pasisekimą, ir tai yra beveik neginčijama tiesa. Gal tik galima pridurti, kad pasaulis mažumėlę pasikeitė, mat žemės rutulio paviršiuje nežmoniškai padaugėjo katorgininkų ir kankinių. Kai pasaulyje tiek vargo, menas, kuris ir toliau geidžia būti prabanga, šiandien nori nenori yra melas.

Iš tiesų, apie ką gi tas menas? Jeigu jis taikysis prie didžiosios mūsų visuomenės dalies reikalavimų, tebus vien bevertė

pramoga. Jeigu menas aklai neigia tą visuomenę, jeigu menininkas nutaria užsisklęsti savo svajonių pasaulyje, jis neišreikš nieko kito, kaip tik savo neigimą. Tada turėsime linksmintojų arba formalių retorikų produkciją, kuri ir vienu, ir kitu atveju bus menas, atplėštas nuo gyvenimo realybės. Jau kokį šimtą metų gyvename visuomenėje, kurią valdo netgi ne pinigai (pinigai ar auksas gali sukelti kūniškas aistras), o abstraktūs pinigų simboliai. Prekininkų visuomenė gali būti apibūdinta kaip visuomenė, kurioje daiktus pakeičia ženklai. Kai valdančioji klasė matuoja savo turtus nebe žemės arpanais ar aukso luitais, kurie teoriškai atitinka tam tikrą prekybinių operacijų skaičių, ji prisiima teisę mistifikuoti patį savo praktikos ir savo pasaulio centrą. Visuomenė, kuri remiasi ženklais, savo esme yra dirbtinė visuomenė, kurioje gyvo žmogaus tiesa mistifikuota. Tad ko stebėtis, jei ši visuomenė savo religija pasirinko formalių principų moralę, ir kad žodžius „laisvė" ir „lygybė" lygia greta rašo ant kalėjimų ir finansininkų šventyklų. Tačiau negalima nebaudžiamai spekuliuoti žodžiais. Šiandien labiausiai smukusi vertybė, žinoma, yra laisvė. Teisingai mąstantieji (aš visuomet maniau, kad yra dvi proto rūšys: protingas protas ir kvailas protas) moko, kad ji tėra kliūtis kelyje į tikrą pažangą. Tačiau tokios kvailystės galėjo būti iškilmingai skelbiamos, nes visą šimtmetį prekinė visuomenė suprato laisvę savotiškai ir vienašališkai, traktavo ją greičiau kaip teisę, o ne pareigą, ir nepabijojo — kai tik galėjo — teorinę laisvę paversti faktine priespauda. Tai argi dabar atrodys keista, kad ta visuomenė pareikalavo, jog menas taptų ne išsilaisvinimo įrankiu, o bereikšmėmis pratybomis ir paprasta pramoga? Tokiu būdu ištisus dešimtmečius aukštoji visuomenė, kurios vienintelis rūpestis — pinigų stygius ir meilės nesėkmės,— buvo patenkinta savo lengvabūdžiais romanistais ir pačiu tuščiausiu menu, apie kurį Oskaras Vaildas, turėdamas mintyje save, dar prieš patekdamas į kalėjimą sakė, kad didžiausia yda — būti paviršutiniškam.

Taigi prieš 1900 metus ir po jų buržuazinės Europos meno fabrikantai (aš dar nepasakiau žodžio menininkai) prisiėmė neatsakomybę, nes atsakomybės prisiėmimas būtų reiškęs nepatogų ryšių su visuomene nutraukimą (tie, kurie iš tikrųjų nutraukė ryšius su visuomene, buvo Rembo, Nyčė, Strindbergas, ir mums žinoma, kokią kainą jie už tai sumokėjo). Būtent šia epocha datuojama meno menui teorija, kuri yra ne kas kita kaip tos

neatsakomybės prisiėmimas. Menas menui, vienišo menininko pramogų ieškojimas ir yra tas dirbtinis paviršutiniškos ir abstrakčios visuomenės menas. Jo logiška tąsa — salonų menas arba grynai formalusis menas, kuris minta manieringumu ir abstrakcijomis ir kuris baigiasi bet kokios realybės destrukcija. Keletas kūrinių žavi keletą žmonių, o begalė grubių prasimanymų gadina begalės kitų skonį. Galiausiai menas įsikuria už visuomenės ribų ir nusikerta savo gyvybės šaknis. Pamažu menininkas, kad ir labai šlovinamas, lieka vienas arba žinomas savo tautai tik daugiatiražės spaudos ar radijo dėka, o šios priemonės pateikia patogų ir supaprastintą jo vaizdą. Ir iš tikrųjų, kuo specifiškesnis darosi menas, tuo būtinesnė jo populiarizacija. Tokiu būdu milijonams ima atrodyti, kad jie pažįsta vieną ar kitą mūsų laikų menininką, nes laikraštyje yra skaitę, jog tas auginąs kanarėles, arba jo santuoka niekad netrunka ilgiau kaip pusę metų. Šiandien pats geriausias rašytojas yra tas, kuriuo žavisi ar kurio nekenčia jo neskaitę. Kiekvienas menininkas, kuriam knieti išgarsėti mūsų visuomenėje, privalo žinoti, kad išgarsės ne jis, o kas nors kitas, prisidengęs jo vardu, ir nuo jo galiausiai paspruks, ar vieną dieną, ko gero, jį, kaip tikrą menininką, nužudys.

Tad ar reikia stebėtis, kad beveik viskas, kas buvo sukurta vertingo XIX ir XX amžių prekinėje Europoje, tarkim, ir literatūroje, yra nukreipta prieš to meto visuomenę! Iki pat prancūzų Revoliucijos visa oficialioji literatūra buvo susitaikymo literatūra. O nuo tada, kai ima stabilizuotis revoliucijos pagimdyta buržuazinė visuomenė, priešingai, vystosi maištaujanti literatūra. Paneigiamos oficialiosios vertybės — pas mus, pavyzdžiui, neigėjų vaidmenį atliko revoliucinių vertybių skelbėjai nuo romantikų iki Rembo, arba aristokratinių vertybių saugotojai, iš kurių ryškiausi — Vinji ir Balzakas. Ir vienu, ir kitu atveju liaudis ir aristokratija, du bet kokios kultūros šaltiniai, neigia nenatūralią savo meto visuomenę.

Bet šis neigimas, taip ilgai išsilaikęs ir sustabarėjęs, pats tapo nenatūralus ir atvedė į kitokį sterilumą. Prakeiktojo poeto temą, atsiradusią prekinėje visuomenėje (puikiausiai ją reprezentuoja „Čatertonas"), sustingdė išankstinė nuostata, kad didis menininkas yra tas, kuris stoja prieš savo meto visuomenę, kad ir kokia ji būtų. Neigimo principas, teisingas pačioje pradžioje, kai buvo tvirtinama, jog tikras menininkas negali suda-

rinėti sandėrių su pinigų pasauliu, tapo klaidingas, kai buvo padaryta išvada, jog menininkas gali išreikšti save tik sukilęs prieš viską apskritai. Štai kodėl daugelis mūsų menininkų veržiasi būti prakeikti, graužiasi, kad niekas jų neprakeikia, ir tuo pat metu trokšta, kad jiems ir plotų, ir juos nušvilptų. Suprantama, šiandien pavargusi ar abejinga visuomenė neskuba nei ploti, nei švilpti. Tad mūsų laikų intelektualas be perstogės stabarėja, verždamasis į didybę. Bet atmesdamas viską ir net savo meno tradiciją, dabarties menininkas išsiugdo iliuziją, jog pats kuria įstatymus, ir galop ima manyti esąs Dievas. Drauge jis mano galįs sukurti ir savo realybę. Tačiau būdamas toli nuo savo visuomenės, jis sukurs tik formalius ar abstrakčius kūrinius, kurie tejaudins žmones kaip eksperimentas, o tikrasis menas, kurio pašaukimas yra telkti žmones, visada vaisingas. Baigdamas noriu pasakyti, kad skirtumas tarp šiuolaikinio meno subtilybių ar abstrakcijų ir kokio Tolstojaus ar Moljero kūrybos maždaug toks pat, kaip tarp vekselio, išduoto galimo derliaus sąskaita, ir trąšios, plūgo verčiamos dirvos.

II

Taigi menas gali būti netikra prabanga. Todėl nesistebėkime, kad žmonės ar menininkai panoro pasukti atgal ir grįžti prie tiesos. Dabar jie paneigė, kad menininkas turi teisę į vienatvę ir kaip siužetą jam pasiūlė ne savo svajones, o visų išgyventą ir iškentėtą realybę. Tada žmonės, būdami tikri, kad menas menui nei savo tematika, nei stiliumi nebus masių suprastas arba neparodys jų gyvenimo tiesos, panoro, kad menininkas užsibrėžtų tikslą kalbėti ne tik apie didžiumą žmonių, bet ir kalbėti jai. Tegu jis perteikia visų kančias ir džiaugsmą visiems suprantama kalba ir bus visuotinai suprastas. Atpildas už visišką ištikimybę jam bus visuotinis žmonių bendravimas.

Iš tikrųjų didžiųjų menininkų idealas yra universalus bendravimas. O priešingai paplitusiam prietarui, kaip tik menininkas ir neturi teisės į vienatvę. Menas nėra monologas. Vienišas ir nežinomas menininkas, kreipdamasis į būsimas kartas, tik dar kartą patvirtins savo didįjį pašaukimą. Nutaręs, kad dialogas su kurčiais ir nedėmesingais amžininkais neįmanomas, jis užmezga dialogą su gausesniais pašnekovais — kartomis.

Bet norint kalbėti apie visus ir su visais, reikia kalbėti apie tai, ką visi žino, ir apie realybę, kuri mums visiems yra bendra. Jūra, lietūs, nepritekliai, geismas, grumtynės su mirtim — štai kas mus jungia. Mes panašėjame, kartu matydami tą patį, kentėdami tas pačias kančias. Svajonės kinta kintant žmonėms, bet pasaulio realybė yra mūsų bendra tėvynė. Tad realizmo siekiai yra teisėti, nes jie glaudžiai susiję su menine kūryba.

Taigi būkime realistai. Arba, veikiau, pabandykime būti realistais, jei tai įmanoma. Nes nėra tikra, kad tas žodis turi prasmę, kaip nėra tikra ir tai, kad realizmas, nors ir geidžiamas, yra įmanomas. Pirmiausia pamąstykime, ar išvis mene įmanomas grynas realizmas. Jeigu tikėsime paskutiniojo šimtmečio natūralistų pareiškimais, jis yra tiksli realybės kopija. Vadinasi, jo santykis su menu būtų toks kaip fotografijos su tapyba; pirmoji reprodukuoja, o antroji atsirenka. Bet ką gi ji reprodukuoja ir kas yra realybė? Pagaliau netgi geriausia fotografija nėra pakankamai tiksli, pakankamai realistiška. Pavyzdžiui, kas mūsų pasaulyje gali būti realiau už žmogaus gyvenimą ir kas galėtų atkurti jį tiksliau už realistinį filmą? Bet kokių reikia sąlygų, kad toks filmas būtų įmanomas? Tikrai fantastiškų. Iš tiesų, įsivaizduokime idealią kamerą, dieną naktį nukreiptą į žmogų ir be perstogės filmuojančią jo menkiausius judesius. Susuktume filmą, kurio rodymas truktų visą žmogaus gyvenimą ir kurį matytų tik žiūrovai, nusprendę paaukoti savo gyvenimą vien malonumui kuo kruopščiausiai išstudijuoti kito žmogaus gyvenimą. Net su tokia sąlyga šis neįsivaizduojamas filmas nebūtų realistiškas. Dėl paprasčiausios priežasties, kad žmogaus gyvenimo realybė nėra vien jo būtis, ji yra kitų žmonių gyvenimai, kurie suteikia formą jo gyvenimui; pirmiausia tektų filmuoti mylimų žmonių gyvenimus, o paskui ir nepažįstamus žmones — galinguosius ir vargetas, bendrapiliečius, policininkus, mokytojus, nematomus kasyklų ir statybų darbininkus, diplomatus ir diktatorius, religijos reformatorius, menininkus, kurių sukurti mitai lemia mūsų veiksmus, pagaliau kuklius dalyvius visagalio atsitiktinumo, visuomet sutrikdančio kad ir pačią normaliausią būtį. Vadinasi, galimas tik vienas realistinis filmas, be atvangos rodomas nematomo aparato pasaulio ekrane. Vienintelis menininkas realistas būtų Dievas, jei jis yra. Kiti menininkai jokiu būdu nebus ištikimi realybei.

Taigi menininkai, kurie neigia buržuazinę visuomenę ir jos formalųjį meną, norėdami kalbėti apie realybę ir tik apie ją, atsiduria skausmingoje aklavietėje. Jie privalo būti realistai, bet negali. Jie nori skirti savo meną realybei, bet negali aprašyti realybės be atrankos, kuri lemia meno originalumą. Graži ir tradiciška pirmųjų rusų revoliucijos metų kūryba puikiai atspindi tas kančias. Būtent tada Rusija davė pasauliui Bloką ir didįjį Pasternaką, Majakovskį ir Jeseniną, Eizenšteiną ir pirmuosius romanus apie cementą ir plieną, o svarbiausia — nuostabiausią formų ir temų laboratoriją, vaisingą nerimą, karštligiškus ieškojimus. Tačiau reikėjo turėti drąsos pasakyti: kaipgi galima būti realistu, kai realizmas neįmanomas. Diktatūra — čia kaip ir visur kitur — ėmėsi radikalių priemonių: realizmas, anot jos, iš pradžių buvo būtinas, o vėliau galimas su sąlyga, kad vadintųsi socialistiniu. Kokia šio dekreto prasmė?

Iš esmės jis atvirai pripažįsta, kad negalima atkurti tikrovės be atrankos, ir atmeta XIX amžiuje suformuluotą realizmo teoriją. Jam lieka rasti tokį atrankos principą, aplink kurį galėtų kurtis pasaulis. Ir randa jį — ne realybėje, kurią mes pažįstame, o realybėje, kuri bus, tai yra ateityje. Norint gerai atvaizduoti tai, kas yra, reikia piešti ir tai, kas bus. Kitaip tariant, tikrasis socialistinio realizmo objektas yra tai, kas dar nėra realybė.

Prieštaravimas, sakyčiau, įspūdingas. Bet ir pati socialistinio realizmo išraiška buvo prieštaringa. Kaip iš tikrųjų gali būti įmanomas socialistinis realizmas, jeigu pati realybė nėra socialistinė? Ji nėra, pavyzdžiui, socialistinė praeityje ir jau anaiptol nėra socialistinė dabartyje. Atsakymas paprastas: iš šiandienos ar vakardienos realybės bus atrinkta tai, kas deda pagrindus tobulai ateities valstybei. Taigi, viena vertus, mes imsime neigti ir smerkti tai, kas realybėje nėra socialistiška, o antra vertus, žavėsimės tuo, kas yra ar bus socialistiška. Neišvengiamai atsiranda propagandinis menas su gerais ir blogais veikėjais, žodžiu, „Rausvoji biblioteka“, atplėšta kaip formalus menas nuo sudėtingos ir gyvos realybės. Pagaliau tas menas tuo daugiau bus socialistinis, kuo mažiau jame bus realizmo.

Tokiu būdu ši estetika, kuri apsišaukė esanti realistinė, tampa naujuoju idealizmu, kuris tikram menininkui yra toks pat sterilus kaip ir buržuazinis idealizmas. Realybei pabrėžtinai suteikiamas viešpataujantis vaidmuo tik dėl to, kad būtų

lengviau ją sunaikinti. Meno vaidmuo tampa nulinis. Jis tarnauja ir tarnaudamas virsta vergu. Tik tie, kurie išvengs realybės aprašymo, bus vadinami realistais ir šlovinami. Kiti bus cenzūruojami pirmiesiems plojant. Buržuazinėje visuomenėje būti geram reiškė, kad tavęs neskaitytų ar skaitytų prabėgom, totalitarinėje visuomenėje tai virs draudimu skaityti kitus. Čia vėlgi menas bus deformuotas arba nutildytas, ir visuotinį bendravimą padarys neįmanomą tie patys žmonės, kurie karščiausiai jo geidė.

Tokio kracho akivaizdoje paprasčiausia būtų pripažinti, kad realizmas, vadinamas socialistiniu, nedaug ką turi bendro su didžiuoju menu, ir kad revoliucionieriai pačios revoliucijos labui turėtų ieškoti kitokios estetikos. Mes žinome, kad viskas yra kitaip — socialistinio realizmo gynėjai šaukia visa gerkle, jog be jo negali būti kito meno. Jie taip šaukia iš tikrųjų. Bet aš esu visiškai įsitikinęs, kad jie patys tuo netiki, nes nutarė, kad meninės vertybės turi užleisti vietą revoliucinių veiksmų vertybėms. Jeigu tai būtų pasakyta aiškiai, diskutuoti būtų lengviau. Galima gerbti tą didžiulį pasiaukojimą žmonių, kurie pernelyg kenčia dėl kontrasto tarp visuotinio skurdo ir retsykiais menininkui suteikiamų privilegijų, kuriems nepakeliamas atstumas, skiriantis tuos, kuriuos skurdas verčia tylėti, ir tuos, kurių pašaukimas, priešingai, yra visada kalbėti. Tada galėtumėm suprasti tuos žmones, pamėginti užmegzti su jais dialogą, pabandyti, pavyzdžiui, jiems pasakyti, kad kūrybinės laisvės užgniaužimas gal nėra pats tinkamiausias būdas įveikti vergiją, ir kol atsiras galimybė kalbėti visiems, kvaila atimti galimybę kalbėti bent jau keliems. Taip, socialistinis realizmas turėtų pripažinti savo giminystę su politiniu realizmu: jie dvyniai. Socialistinis realizmas aukoja meną tikslui, kuris svetimas menui, bet vertybių skalėje jam gali pasirodyti aukštesnis. Žodžiu, jis laikinai nužudo meną, norėdamas pirmiausia įkurti teisingumą. Kai miglotoje ateityje įsigalės teisingumas, menas prisikels. Tokiu būdu meno sferai pritaikoma auksinė dabartinių intelektualų taisyklė, pagal kurią nesudaužęs kiaušinių neiškepsi omleto. Bet šis, regis, neįveikiamas sveikas protas neturi mūsų suklaidinti. Nepakanka sudaužyti tūkstančius kiaušinių, kad iškeptume gerą omletą ir, man rodos, ne pagal sudaužytų lukštų kiekį vertinama kulinaro kvalifikacija. Atvirkščiai, mūsų laikų kulinarai turėtų vengti išeikvoti daugiau kiaušinių, nei reikėtų, ir suprasti, kad dabar

kultūros omletas niekados nebeiškeps, o menas nebeprisikels. Barbariškumas niekados nebūna laikinas. Į tai neatsižvelgiama, ir todėl natūralu, kad nuo meno jis pereina prie papročių. Tada iš žmonių nelaimių ir kraujo randasi nereikšminga literatūra, pasirodo geri atsiliepimai spaudoje, rašytojų fotografijos ir bejėgės didaktinės pjesės, kur religija pakeičiama neapykanta. Mene klestėte suklesti komandinis optimizmas, kuris iš tikrųjų tėra pati blogiausia prabangos atmaina ir pats niekingiausias melas.

Bet ko čia stebėtis? Žmonių sielvartas yra tokia tauri tema, kad, atrodo, niekas nesugebėtų prie jos prisiliesti, nebent Kitsas, kuris, sako, buvęs toks jautrus, kad galėjęs savo rankomis liesti patį skausmą. Tai gerai išryškėja, kai įsikiša vadovaujamoji literatūra ir imasi tą sielvartą maldyti oficialiai. Meno menui melas dėjosi nežinąs apie blogį ir tuo prisiėmė už jį atsakomybę. Bet realistinis melas, drįsęs pripažinti dabartines žmonių nelaimes, čia pat žiauriai jas išduoda, pasinaudodamas jomis tam, kad galėtų išliaupsinti būsimą laimę, o kadangi apie ją niekas nieko nežino, todėl ir įmanomos bet kokios mistifikacijos.

Tačiau viskas baigiasi tuo, kad abi taip ilgai tarp savęs kovojusios estetikos — ir toji, kuri rekomenduoja visiškai atsisakyti aktualijų, ir toji, kuri siekia atmesti viską, kas nėra aktualu, galop susivienija toli nuo realybės bendro melo ir sunaikinto meno dėlei. Dešiniųjų akademizmas ignoruoja kančias, kuriomis naudojasi kairiųjų akademizmas. Bet ir vienu, ir kitu atveju neigiant meną kančios darosi dar didesnės.

III

Ar reikia daryti išvadą, kad šis melas yra meno esmė? Aš pasakyčiau priešingai — tie du požiūriai, apie kuriuos iki šiol kalbėjau, yra melagingi gal tik tuo, kad maža ką turi bendro su menu. Tad kas gi yra menas? Tikra yra tai, kad jis nėra paprastas. O dar sunkiau išsiaiškinti, kai aplink šūkalioja tiek žmonių, pasiryžusių viską supaprastinti. Viena vertus, geidžiama, kad genijus būtų didis ir vienišas, antra vertus, reikalaujama, kad jis būtų panašus į kitus. Deja! Realybė yra sudėtingesnė. Balzakas tai pasakė viena fraze: „Genijus yra panašus į visus, bet nie-

kas nėra panašus į jį". Taip ir menas — jis yra niekas be realybės, bet realybė be jo irgi ne kaži ką reiškia. Tad kaipgi menas galėtų apsieiti be realaus pasaulio ir kaip galėtų jam paklusti? Menininkas pasirenka vaizdavimo objektą, o objektas pasirenka jį. Menas tam tikra prasme yra maištas prieš pasaulį, tokį neapibrėžtą ir neišbaigtą: menininkas tenori suteikti kitą formą realybei, bet kartu priverstas ją išsaugoti, nes ji yra jo nepasitenkinimo šaltinis. Šiuo požiūriu mes visi esame realistai ir nė vienas iš mūsų nėra realistas. Menas nėra nei visiškas paneigimas, nei visiškas pritarimas tam, kas yra. Jis kartu ir paneigimas, ir pritarimas, ir todėl tegali būti skausminga kova. Menininkas visuomet jaučia šį dvilypumą: jis negali neigti realaus gyvenimo, bet kartu amžinai nesitaiksto su tuo, kas jame amžinai netobula. Kad būtų nutapytas natiurmortas, reikia, kad dailininkas ir obuolys kovotų tarp savęs ir taisytų kits kitą. Ir jeigu formos yra niekas be visatos šviesos, jos savo ruožtu ją papildo. Realus pasaulis, kurio spindesys išryškina kūnus ir statulas, tuo pačiu metu iš jų įgyja antrą šviesą, kuri sustiprina dangaus šviesą. Didžiosios išraiškos galimybės atsiduria pusiaukelėje tarp menininko ir jo objekto.

Taigi mums nerūpi, ar menas turi bėgti nuo realaus pasaulio, ar paklusti jam, mums rūpi sužinoti, kokią tikslią realaus pasaulio dalį turi pasiimti kūrinys, kad nenuskrietų padebesiais, arba, priešingai, jam netektų vilkti kojų, apautų batais su švininiais puspadžiais. Kiekvienas menininkas sprendžia tą problemą, kaip jaučia ją ir kaip gali. Kuo stipresnis menininko maištas prieš pasaulio realybę, tuo didesnis turi būti realaus pasaulio svoris, kuris palaikys jo pusiausvyrą. Bet šis svoris niekuomet neturi užslopinti vienišo menininko reiklumo. Pats aukščiausias menas — o tokį regime graikų tragedijose, Melvilio, Tolstojaus ar Moljero kūryboje — yra menas, kur išlaikyta pusiausvyra tarp realaus gyvenimo ir jo neigimo, tai yra žmogaus atsisakymo pripažinti šį realųjį pasaulį, o tokia priešpriešа suteikia naujų impulsų tam be paliovos trykštančiam srautui, kuris ir yra džiaugsmo ir kančios kupinas mūsų gyvenimas. Tada retkarčiais randasi naujas pasaulis, ir besiskiriantis nuo kasdieninio, ir vis dėlto tas pats, ypatingas, bet universalus, vaikiškai nesaugus, genijaus jėgos ir nepasitenkinimo keletui valandų sutvertas. Tai yra taip ir ne taip, pasaulis yra niekas ir pasaulis yra viskas — štai kiekvieno tikro menininko dvejopas nenuilstamas šauks-

mas, šauksmas, kuris jį laiko ant kojų, leidžia žiūrėti plačiai atmerktomis akimis ir kuris retkarčiais užmigusio pasaulio gelmėse pažadina greit prabėgantį, bet atkakliai šmėkščiojantį kitos realybės vaizdą: mes ją atpažįstame, nors niekad anksčiau nebuvome matę.

Tad atsidūręs akis į akį su savo epocha menininkas negali nei nusigręžti nuo jos, nei joje pasiklysti. Jeigu nusigręš, kalbės tyruose. Ir atvirkščiai, kuo labiau menininkas suvokia ją kaip objektą, tuo labiau jis įtvirtina savo paties egzistenciją kaip siužetą ir negali jai paklusti visiškai. Kitaip tariant, tą pačią akimirką, kai menininkas nusprendžia gyventi kitų žmonių likimu, jis įtvirtina save kaip individą. Ir jis niekada neišsivaduos iš šito dvilypumo. Menininkas pasiima iš istorijos tai, ką pats joje nori tiesiogiai ar netiesiogiai matyti ar iškentėti, tai yra jos aktualijas tiksliausia to žodžio prasme ir žmones, gyvenančius šiandien, o ne šių aktualijų santykį su nenumatoma gyvam menininkui ateitim. Teisti šiuolaikinį žmogų dar neegzistuojančio žmogaus vardu yra pranašo funkcija. O menininkas gali vertinti tik primestų mitų poveikį gyvam žmogui. Pranašas — religinis ar politinis — gali teisti kategoriškai, ką, beje, kaip žinoma, jis ir daro. Bet menininkas šitaip elgtis negali. Jeigu jis teistų kategoriškai, jis be išlygų padalintų realybę į gerą ir blogą ir sukurtų melodramą. Meno tikslas, priešingai, ne leisti įstatymus ar valdyti — jo tikslas visų pirma suprasti; kartais valdo suprasdamas. Bet nėra nė vieno genialaus veikalo, pagrįsto neapykanta ir panieka. Štai kodėl menininkas savo ieškojimų pabaigoje ne smerkia, o atleidžia. Jis ne teisėjas, o teisintojas. Jis yra nuolatinis kiekvienos gyvos būtybės gynėjas jau vien todėl, kad ji gyva. Jis iš tiesų gina artimo meilės vardan, o ne dėl būsimos meilės, kuri išsigimsta, dabartinį humanizmą paversdama tribunolo katekizmu. Priešingai, didis kūrinys galiausiai sutrikdo visus teisėjus. Tuo kūriniu menininkas atiduoda pagarbą žmogui, įkūnijančiam kilniausius asmenybės bruožus, ir nusilenkia paskutinių paskutiniausiam nusikaltėliui. „Nėra nė vieno iš nelaimingųjų, uždarytų su manim šioje liūdnoje vietoje,— rašė Vaildas kalėjime,— kuris nebūtų susijęs simboliniais saitais su gyvenimo paslaptim". Taip ir yra: gyvenimo paslaptis sutampa su meno paslaptim.

Ištisus šimtą penkiasdešimt metų prekinės visuomenės rašytojai tik su labai retomis išimtimis manė, kad galima laimingai gyventi be jokios atsakomybės. Jie taip ir gyveno iš tikrųjų, o

paskui mirė vieniši — kaip ir gyveno. O mes, XX amžiaus rašytojai, jau niekuomet nebūsim vieniši. Priešingai, mes privalome žinoti, kad negalime pabėgti nuo visuotinių negandų ir kad mūsų vienintelis pateisinimas, jei toks yra, kalbėti pagal galimybes už tuos, kurie negali šito padaryti. Bet mes tikrai privalome tai daryti už visus tuos, kurie šią valandą kenčia nekreipdami dėmesio į tai, kokia — buvusi ar būsima — juos engiančių valstybių ir partijų didybė: menininkui neegzistuoja privilegijuoti budeliai. Štai kodėl grožis net šiandien, ir ypač šiandien, negali tarnauti jokiai partijai; jis tarnauja vien žmonių sielvartui reikšti ar laisvei ginti. Įsipareigojęs menininkas yra tik tas, kuris, neatsisakydamas jokios kovos, atsisako stoti į reguliariąją armiją, aš noriu pasakyti, laisvasis šaulys. Tada pamoka, kurią jam suteikia grožis, jeigu jis geba ją suprasti, yra ne egoizmo, o tvirtos brolybės pamoka. Šitaip suvoktas grožis niekad nepadarė vergu nė vieno žmogaus. Priešingai, ištisus tūkstantmečius, kiekvieną dieną, kiekvieną sekundę jis lengvino milijonų žmonių vergiją, o kartais kai kuriuos ir visiškai išlaisvino. Pabaigai pažiūrėkime, kas gi yra menininko didybė toj nuolatinėj įtampoje tarp grožio ir skausmo, meilės žmogui ir kūrybos įkarščio, nepakeliamos vienatvės ir varginančios minios, nepritarimo ir susitaikymo. Menininkas žengia tarp dviejų prarajų — lengvabūdiškumo ir propagandos. Kiekvienas žingsnis ta ketera, kuria eina didis menininkas, yra avantiūra, begalinė rizika. Tačiau ta rizika — ir vien tik ji — yra meno laisvė. Tai sunki laisvė, veikiau primenanti asketo rykštę. Kuris menininkas tai paneigtų? Kuris menininkas drįstų apsimetinėti, triūsdamas be atvangos tose aukštybėse? Šitokia laisvė reikalauja sveikos sielos ir sveiko kūno, stiliaus, kuris būtų tarsi dvasios stiprybė ir kantrybė. Ji, kaip ir kiekviena laisvė, yra nuolatinė rizika, alinanti avantiūra — štai kodėl šiandien bėgama nuo tos rizikos, kaip bėgama nuo reiklios laisvės, ir stačia galva puolama vergijon, ieškant bent dvasinio komforto. Bet jeigu menas nėra avantiūra, tad kas gi jis yra ir kuo jį pateisinti? Ne, laisvas menininkas, kaip ir laisvas žmogus, nėra komforto žmogus. Laisvas menininkas yra tas, kuris didžių pastangų dėka pats kuria savo tvarką. Kuo labiau yra palaida tai, ką jis turi sutvarkyti, tuo jo įstatymai bus griežtesni ir tuo labiau jis bus įtvirtinęs savo laisvę. Yra vienas Žido posakis, kuris man visuomet patiko, nors galėtų būti suprantamas dviprasmiškai: „Menas gyvuoja prievartoje ir miršta

laisvėje". Tai tiesa. Bet nereikia daryti išvados, kad menui galima vadovauti. Menas gyvas tik toje prievartoje, kurią pats sau susikuria; kitų primestoje jis miršta. Priešingai, jeigu menininkas nesutramdo savęs pats, jis paklaiksta ir ima vergauti šmėkloms. Tokiu būdu laisviausias ir maištingiausias menas ir bus pats klasikiškiausias; jis vainikuos didžiausias pastangas. Kol visuomenė ir jos menininkai nesiims tų ilgų ir laisvų pastangų, kol jie mėgausis komfortu ar atsiduos komformizmui, meno menui žaidimams ar realistinio meno pamokslavimams, jie neišsivaduos iš nihilizmo ir sterilumo. Šiais žodžiais aš noriu pasakyti, kad šiandienos atgimimas priklauso nuo mūsų drąsos ir įžvalgumo.

Taip, šis atgimimas mūsų visų rankose. Nuo mūsų priklauso, kad Vakarai iškeltų tuos naujuosius Aleksandrus, kurie vėl surištų civilizacijos Gordijaus mazgą, perkirstą kalaviju. Todėl mes turim prisiimti visą laisvės riziką ir darbus. Svarbu žinoti ne tai, ar mes, vaikydamiesi teisingumo, išsaugosime laisvę. Svarbu žinoti, kad be laisvės mes nieko neįgyvendinsime, o prarasime ir būsimą teisingumą, ir buvusį grožį. Vien laisvė išplėšia žmones iš izoliacijos, o vergovė skrajoja tik virš daugybės vienatvių. O pačia savo esme laisvas menas, kaip aš mėginau paaiškinti, vienija mus ten, kur tironija skaldo. Tad ar reikia stebėtis, kad bet kokia priespauda regi jame patį didžiausią priešą? Ar reikia stebėtis, kad menininkai ir intelektualai buvo pirmosios šiuolaikinių tironijų — ir dešiniųjų, ir kairiųjų — aukos? Tironai žino, kad meno kūrinyje slypi išsivadavimo galia, kurios neįžvelgia tik tie, kuriems jinai nerūpi. Kiekvienas didis kūrinys daro žmoniją kilnesnę ir dvasiškai turtingesnę — štai ir visa jo paslaptis. Todėl nepakanka tūkstančių koncentracijos stovyklų ir vienučių grotų, kad nublanktų šis jaudinantis žmogiškojo orumo liudijimas. Štai kodėl netiesa, kad galima nors laikinai sustabdyti kultūrą naujos kultūros labui. Neįmanoma uždrausti žmogui nuolatos byloti apie savo vargus ir didybę, kaip neįmanoma uždrausti jam kvėpuoti.

Nėra kultūros, kuri nebūtų gavusi palikimo, ir mes negalime ir neturime atsisakyti savojo — Vakarų — palikimo. Kad ir kokie būtų ateities kūriniai, jie visi bus kupini tos pačios paslapties, nuaustos iš drąsos ir laisvės siekių, išmaitintos visų laikų ir visų tautų menininkų ryžtu. Iš tikrųjų, kai šiuolaikinė tironija teigia, kad menininkas, net užsisklendęs savo amato rėmuose, yra visuomenės priešas, ji teisi. Bet tokiu būdu per jį

jinai atiduoda pagarbą tai asmenybei, kurios iki šiol niekas neįstengė sugniuždyti.

Mano išvada bus paprasta. Pačiame mūsų istorijos triukšmo ir įniršio siautulyje sakau: „Džiaukimės". Iš tiesų džiaukimės, kad matėm mirštant melagingą ir jaukią Europą ir susidūrėme su žiauriom tiesom. Džiaukimės kaip žmonės, nes žlugo ilgai trukusi mistifikacija, ir mes aiškiai matom, kas mums gresia. Džiaukimės ir kaip menininkai, atsibudę ir atgavę klausą, atsilaikę prieš skurdą, kalėjimus, kraują. Jeigu po tokių reginių dar gebam išlaikyti dienų ir veidų atmintį, arba jeigu pasaulio grožybėje gebame nepamiršti pažemintųjų, vadinasi, Vakarų menas pamažu atgaus savo jėgą ir savo viešpatiją. Žinoma, istorijoje mažai yra menininkų, susidūrusių su tokiomis problemomis. Bet kaip tik tada, kai net patys paprasčiausi žodžiai ir frazės apmokami laisvės ir kraujo kaina, menininkas išmoksta saikingai juos vartoti. Pavojus daro mus klasikais, o kiekvienos didybės šaknys galiausiai yra rizika.

Neatsakingų menininkų laikai praėjo. Mes jų gailėsimės, netekę savo mažų džiaugsmų. Bet mes mokėsim pripažinti, kad tas išbandymas teikia galimybių būti autentiškais, ir mes priimsime iššūkį. Menka yra meno laisvės kaina, jeigu jos vienintelė prasmė — užtikrinti menininkui gerą gyvenimą. Kad visuomenėje įsišaknytų kokia vertybė ar dorybė, nedera apgaubti jų melu, o privalu už jas pagal išgales užmokėti. Jeigu laisvė tapo pavojinga, vadinasi, ji nebeparsidavinėja. Ir aš, pavyzdžiui, negaliu pritarti tiems, kurie skundžiasi šiandieniniu proto nuosmukiu. Matyt, jie teisūs. Bet juk iš tikrųjų protas niekados nebuvo taip smukęs kaip tais laikais, kai jis buvo nepavojingas keleto bibliotekinių humanistų pasimėgavimas. Šiandien, kai jis pagaliau susidūrė su tikrais pavojais, priešingai, yra galimybių, kad jis vėl sutvirtės ir bus gerbiamas.

Sakoma, kad Nyčė, nutrūkus ryšiams su Lu Salomė, atsidūręs visiškoje vienatvėje, sutriuškintas, bet ir įkvėptas to milžiniško darbo, kurį turėjo nuveikti be niekieno pagalbos, vaikštinėjo naktį po kalvas, stūksančias virš Genujos įlankos, kūreno didžiulius lapų ir šakų laužus ir žiūrėjo, kaip jie dega. Aš dažnai mąsčiau apie tas liepsnas, ir kartais, norėdamas išbandyti, mintyse priartindavau prie jų kai kuriuos žmones ir kai kuriuos kūrinius. Tai va, mūsų epocha yra vienas iš tų liepsnojančių laužų, kurių nepakeliamas karštis, be abejo, pavers daugelį kū-

rinių pelenais! Bet tie, kurie išliks, bus tarsi iš plieno, ir jų dėka mes galėsime be išlygų atsiduoti aukščiausiam intelekto džiaugsmui, kurio vardas „susižavėjimas“.

Žinoma, galima geisti, ir aš geidžiu, kad ta liepsna būtų švelnesnė, o atvanga leistų bent kiek pasvajoti. Bet, matyt, menininkui taika — pati paprasčiausia kova. „Kiekviena siena yra durys“,— teisingai pasakė Emersonas. Neieškokime durų ir išėjimo sienoje, priešais kurią gyvename. Priešingai, atokvėpio ieškokime ten, kur jis yra, aš noriu pasakyti, pačiame mūšio įkarštyje. Nes aš manau, ir tuo norėčiau baigti, kad jis būtent tenai. Didžios mintys ateina į pasaulį balandžių kojytėmis. Tad galbūt įtempę klausą išgirsime imperijų ir tautų šurmulyje lengvą sparnų šnarėjimą — švelnų gyvenimo ir vilties bruzdesį. Vieni pasakys, kad tą viltį neša liaudis, kiti — kad žmogus. O aš manau, kad ją prikėlė, atgaivino ir palaiko milijonai vienišųjų: savo veiksmais ir kūriniais neigdami valstybių sienas ir šiurpiausius istorijos įvykius, jie nors trumpam įžiebia tiesą, kuriai nuolat gresia pavojus ir, iškėlę ją virš savo kančių ir džiaugsmų, rodo visiems.

SVETIMAS

PIRMA
DALIS

I

Šiandien mirė mama. O gal ir vakar, nežinau. Gavau iš prieglaudos telegramą: „Mirė motina. Laidotuvės rytoj. Nuoširdžiai užjaučiame". Bet kas žino. Gal ir vakar.

Senelių prieglauda yra Marengo, aštuoniasdešimt kilometrų nuo Alžyro. Antrą valandą sėsiu į autobusą ir būsiu ten pavakare. Naktį galėsiu pabudėti prie mamos, o rytoj vakare grįšiu atgal. Paprašiau savo viršininką dviejų dienų atostogų; jis negalėjo jų neduoti, išgirdęs tokį pasiteisinimą. Tačiau neatrodė, kad būtų patenkintas. Net pasakiau jam: „Aš dėl to nekaltas". Jis nieko neatsakė. Tada pagalvojau, kad neturėjau šito sakyti. Išvis nereikėjo atsiprašinėti. Jau greičiau jis privalėjo pareikšti man užuojautą. Bet jis, be abejo, padarys tai poryt, kai pamatys mane su gedulu. Kol kas atrodo lyg mama nebūtų mirusi. O po laidotuvių viskas bus baigta ir atrodys daug oficialiau.

Išvažiavau antrą valandą autobusu. Buvo labai karšta. Pavalgiau kaip paprastai restorane pas Selestą. Visi mane labai užjautė, o Selestas pasakė: „Motina būna tik viena". Išeinant jie mane išlydėjo pro duris. Jaučiausi kiek nepatogiai, nes reikėjo užeiti pas Emanuelį ir pasiskolinti juodą kaklaryšį ir raištį ant rankovės. Prieš keletą mėnesių mirė jo dėdė.

Aš bėgau, bijodamas pavėluoti į autobusą. Nuo to skubėjimo, nuo bėgimo, be to, dar nuo kratymo, benzino kvapo, kelio ir dangaus raibuliavimo aš užsnūdau. Miegojau beveik visą kelią. Kai atsibudau, pastebėjau, kad sėdžiu prisispaudęs prie kažkokio kariškio; jis nusišypsojo man ir paklausė, ar iš toli važiuoju. Atsakiau „taip", kad nereikėtų daugiau kalbėti.

Prieglauda įsikūrusi už dviejų kilometrų nuo miestelio. Iki jos nuėjau pėsčias. Mamą norėjau pamatyti tuojau pat. Bet durininkas pasakė, kad pirmiausia turiu užeiti pas direktorių. Teko kiek palaukti, direktorius buvo užsiėmęs. Visą tą laiką

durininkas be perstogės šnekėjo. Paskui pamačiau ir direktorių — jis priėmė mane savo kabinete. Tai buvo mažas senučiukas su Garbės Legiono ordinu. Jis pažvelgė į mane savo giedromis akimis. Paskui paspaudė man ranką ir laikė ją taip ilgai, kad aš nežinojau, kaip ištraukti. Pasižiūrėjęs į kažkokią bylą tarė: „Ponia Merso atvyko čia prieš trejus metus. Jūs buvote jos vienintelė paspirtis“. Man pasirodė, kad jis priekaištauja, ir aš puoliau jam aiškinti. Bet jis mane nutraukė: „Jūs neprivalote teisintis, mielasis. Aš perskaičiau jūsų motinos bylą. Jūs negalėjote patenkinti jos poreikių. Jai reikėjo slaugės. Jūs mažai uždirbate. Galų gale ji čia buvo laimingesnė“.— „Taip, pone direktoriau“,— atsakiau. Jis pridūrė: „Be to, ji čia turėjo draugų, savo amžiaus žmonių. Galėjo dalintis su jais praėjusių laikų atsiminimais. Jūs esate jaunas, ir jai būtų buvę nuobodu su jumis“.

Gryna teisybė. Kai mama buvo namie, ji visą laiką tylėdavo ir sekiodavo mane akimis. Patekusi į prieglaudą, pirmomis dienomis dažnai verkdavo. Bet tai iš įpratimo. Po kelių mėnesių ji būtų verkusi, jeigu būtų atsiimta iš prieglaudos. Vėlgi iš įpratimo. Tikriausiai todėl pastaraisiais metais aš ten beveik nevažinėjau. Ir dar dėl to, kad tos kelionės atimdavo man sekmadienius, jau nekalbant apie vargą eiti į stotį, pirkti bilietus ir dvi valandas kratytis autobuse.

Direktorius dar kažką kalbėjo. Bet aš jo beveik nesiklausiau. Pagaliau jis tarė: „Manau, kad norite pamatyti motiną“. Tylėdamas pakilau ir nusekiau paskui jį pro duris. Lipant laiptais, jis paaiškino: „Mes ją perkėlėm į mažąją lavoninę. Kad kiti taip nesijaudintų. Kiekvieną kartą, kai miršta kuris prieglaudos gyventojas, visi kiti dvi tris dienas būna labai nervingi. Tada sunkiau slaugyti“. Mes ėjome per kiemą, kur, susispietę į būrelius, šnekučiavo daugybė senukų. Mus išvydę, jie nutildavo. O už mūsų nugarų šnekos vėl atgydavo. Atrodė, lyg kimiai tarškėtų papūgos. Prie nedidelio pastato durų direktorius sustojo. „Aš jus palieku, pone Merso. Jeigu prireiks, mane rasite kabinete. Laidotuvės numatytos dešimtą valandą ryto. Manėme, kad tokiu būdu galėsite pabudėti prie velionės. Ir dar: jūsų motina, kalbėdamasi su savo bičiuliais, atrodo, ne sykį yra pageidavusi, kad būtų palaidota su religinėmis apeigomis. Aš pats pasirūpinau visa kuo, kas būtina. Bet norėjau, kad jūs apie tai žinotumėte“. Aš padėkojau.

Mama, nors ir nebuvo ateistė, niekuomet gyvenime nekvaršino sau galvos dėl religijos.

Aš įėjau. Patekau į labai šviesią, kalkėmis išbaltintą salę su stikliniu stogu. Joje buvo gausybė kėdžių ir kryžmai sukaltų stovų. Salės vidury ant dviejų kryžiokų stovėjo uždengtas karstas. Ant rusvai nudažytų lentų teblizgėjo vos prisukti sraigtai. Prie karsto, apsivyturiavusi galvą ryškių spalvų skara ir pasirišusi baltą prijuostę, sėdėjo slaugė arabė.

Tą pačią akimirką už mano nugaros atsirado durininkas. Tikriausiai atbėgo tekinas. Jis sumiknojo: „Karstas uždengtas, bet aš atsuksiu sraigtus, ir jūs galėsite ją pamatyti". Jis buvo beeinąs prie karsto, bet aš jį sulaikiau. „Jūs nenorite?" — paklausė.— „Ne",— atsakiau. Jis sustojo, o aš suglumau, nes pajutau, kad šito nereikėjo sakyti. Po valandėlės jis žvilgtelėjo į mane ir paklausė: „Kodėl?" Bet nepriekaištaudamas, o tarsi šiaip sau, iš smalsumo. „Nežinau",— atsakiau. Tada, pašydamas žilą ūsą ir nežiūrėdamas į mane, tarė: „Suprantu". Jo gražios akys buvo šviesiai mėlynos, veidai rausvi. Jis padavė man kėdę ir pats atsisėdo už manęs. Slaugė pakilo ir pasuko durų link. Tada durininkas man pasakė: „Ji serga šankeriu". Aš nieko nesupratau, pažvelgiau į slaugę ir pamačiau, kad jos veidas aptvarstytas iki pat akių. Toje vietoje, kur turėjo pūpsoti nosis, buvo lygu. Vien tvarstis bolavo vietoj veido.

Kai ji išėjo, durininkas tarė: „Aš jus palieku vieną". Nepamenu, kokį mostą padariau, bet jis liko stovėti už manęs. Tasai žmogus už nugaros mane varžė. Kambarys buvo sklidinas švelnios popiečio šviesos. Dvi širšės daužėsi į stogo stiklą. Pajutau, kad mane ima miegas. Neatsigręždamas į durininką paklausiau: „Ar seniai jūs čia?" — „Penkeri metai",— tučtuojau atsakė, lyg visą laiką būtų laukęs mano klausimo.

Paskui įsileido į šnekas. Anksčiau būtų labai nustebęs, jei kas nors būtų jam pasakęs, kad savo dienas jis baigs durininku Marengo prieglaudoje. Jam šešiasdešimt ketveri metai, jis iš Paryžiaus. Aš jį pertraukiau: „O! Vadinas, jūs ne vietinis?" Ir tik tada prisiminiau, kad prieš nuvesdamas mane pas direktorių jis kalbėjo apie mamą. Jis sakė, kad reikia greitai ją laidoti, nes lygumoje labai karšta, ypač šiame krašte. Tada ir pasipasakojo gyvenęs Paryžiuje ir iki šiol niekaip negalįs jo pamiršti. Paryžiuje šermenys trunka tris, kartais keturias dienas. Čiagi nėra laiko. Nespėji apsiprasti su mintimi, kad žmogus miręs, o jau

reikia bėgti paskui katafalką. Tada jo žmona pasakė: „Liaukis, radai ką ponui pasakoti!“ Senis paraudo ir atsiprašė. Aš įsiterpiau ir pasakiau: „O ne! Kalbėkite!“ Juk jis kalbėjo tiesą, ir man buvo įdomu.

Čia, mažojoje lavoninėje, jis man papasakojo patekęs į prieglaudą kaip elgeta. Tačiau jautęsis dar stiprus ir pasisiūlęs į durininko vietą. Aš pasakiau, kad jis vis vien yra prieglaudos gyventojas. Jis atsakė, kad ne. Mane stebina, kad jis sakė „jie“, „anie“, o kartais net „seneliai“, kalbėdamas apie prieglaudos gyventojus, nors daugelis jų nebuvo vyresni už jį. Bet, žinoma, jo padėtis buvo visai kitokia. Jis dirbo durininku, ir tam tikra prasme jie buvo jam pavaldūs.

Tuo metu grįžo slaugė. Nė nepastebėjau, kad jau vakaras. Anapus stiklinio stogo bemat sutirštėjo sutemos. Durininkas paspaudė mygtuką, ir mane apžlibino ūmai tvykstelėjusi šviesa. Jis pakvietė į valgyklą papietauti. Bet aš nebuvau išalkęs. Tada pasišovė atnešti puoduką baltintos kavos. Sutikau, nes labai mėgstu kavą su pienu, ir po valandėlės jis jau grįžo su padėklu. Išgėriau. Tada užsinorėjau rūkyti, bet nesiryžau, nes nežinojau, ar dera šitai daryti prie mamos. Pagalvojęs nusprendžiau, kad tai neturi jokios reikšmės. Pasiūliau cigaretę durininkui, ir mes užsirūkėm.

Po valandėlės jis pasakė: „Žinote, budėti naktį ateis ir jūsų motinos draugai. Toks paprotys. Eisiu parūpinti kėdžių ir juodos kavos“. Paklausiau, ar jis negalėtų užgesinti bent vieną lempą. Mane vargino atsispindinti nuo baltų sienų ryški šviesa. Jis pasakė, kad tai neįmanoma. Taip jau čia įrengta: viskas, arba nieko. Daugiau nebekreipiau į jį dėmesio. Jis išėjo, grįžo, sustatė kėdes. Ant vienos jų aplink kavinuką išdėliojo puodukus. Paskui atsisėdo priešais mane, kitapus karsto. Dar toliau už jo, nugara į mane, sėdėjo slaugė. Nemačiau, ką ji veikė, bet iš rankų judesių spėjau, kad mezgė. Buvo ramu, kava mane sušildė, o pro atviras duris tvino nakties ir gėlių kvapai. Tikriausiai aš mažumėlę prisnūdau.

Mane pažadino lengvas šnarėjimas. Kai atsimerkiau, kambarys, regėjosi, dar labiau tvoskė akinamu baltumu. Nė mažiausio šešėlio priešais, kiekvienas daiktas, kiekvienas kampas, kiekvienas užlinkis buvo tokie ryškūs, jog rėžė akis. Kaip tik tuo metu atėjo mamos draugai. Jų buvo kokia dešimt; jie tyliai slinko žilpinančioje šviesoje. Jiems sėdantis negirgžtelėjo

nė viena kėdė. Aš mačiau juos taip aiškiai, kaip dar nieko niekada nebuvau matęs, neliko nepastebėta nė viena veido ar rūbų raukšlelė. Bet negirdėjau jų balsų ir man sunku buvo patikėti, kad tai gyvi žmonės. Beveik visos moterys buvo su prijuostėmis; raiščiai standžiai veržė liemenis, dar labiau pabrėždami ir taip jau išvirtusius pilvus. Pirmą kartą pastebėjau, kad senos moterys tokios pilvotos. Beveik visi vyrai buvo baisiai liesi ir su lazdomis. Labiausiai mane nustebino jų veidai: visai nemačiau akių, o tik blausias švieseles raukšlių mazguose. Vos susėdę, daugelis sužiuro į mane ir droviai sulingavo galvomis, jų lūpos buvo visai sukritusios į bedantes burnas,— taip ir nesupratau, ar jie sveikinasi su manimi, ar linksi iš papratimo. Tikriausiai sveikinosi. Tik tada pastebėjau, kad jie visi, kinkuodami galvas, susėdo tiesiai priešais mane abipus durininko. Akimirką mane apniko juokingas jausmas, kad jie čia susirinko manęs teisti.

Po kurio laiko viena moteris pradėjo verkti. Ji sėdėjo antroje eilėje, už vienos savo draugės nugaros, ir aš ją blogai mačiau. Ji raudojo ilgai, monotoniškai pasikūkčiodama: maniau, niekad nesiliaus. Kiti, rodės, jos negirdėjo. Sukriošę, niūrūs ir tylūs sėdėjo įsmeigę akis kas į karstą, kas į lazdą ar šiaip į ką, ir daugiau nieko nematė. Moteris tebeverkė. Labai stebėjausi, nes jos visai nepažinojau. Norėjau, kad ji nutiltų. Tačiau nedrįsau to pasakyti. Durininkas pasilenkė prie jos, kažką pakuždėjo, bet ji tik papurtė galvą, kažką burbtelėjo ir vėl ėmė monotoniškai rypuoti. Tada durininkas perėjo į mano pusę ir atsisėdo šalimais. Po geros valandėlės, nežiūrėdamas į mane, paaiškino: „Ji buvo labai prisirišusi prie jūsų motinos. Sako, tai buvusi jos vienintelė draugė čia ir dabar ji likusi vienut viena“.

Šitaip mes sėdėjome be galo ilgai. Moteris dūsavo ir kūkčiojo vis rečiau ir rečiau. Užtat garsiai šnarpštė nosimi. Pagaliau nutilo. Nebenorėjau miego, bet jaučiausi pavargęs, skaudėjo strėnas. Dabar mane jau slėgė tų žmonių tylėjimas. Tik retkarčiais pasigirsdavo keisti garsai, ir aš niekaip negalėjau suprasti, kas tai. Galiausiai suvokiau, kad kai kurie senukai čiulpsi bedantėmis burnomis, keistai cuopsėdami liežuviu. Jie buvo taip pasinėrę į savo mintis, kad patys šito nė nepastebėjo. Man netgi pasirodė, kad jiems visai nieko nereiškia ir vidury kambario pašarvota velionė. Bet dabar manau, kad tai buvo klaidingas įspūdis.

Mes visi išgėrėme kavos, kurią padavė durininkas. Kas buvo toliau, nieko nežinau. Praėjo naktis. Tik, pamenu, pramerkiau kartą akis ir pamačiau, kad visi seneliai, užsikniaubę kits ant kito, miega, išskyrus vieną, kuris, sunėręs rankas ant lazdos ir parėmęs jomis smakrą, įdėmiai žiūrėjo į mane, lyg ir laukdamas, kol aš prabusiu. Paskui vėl užmigau. Atsibudau nuo vis didėjančios gėlos strėnose. Viršum stiklinio stogo jau dienojo. Po kurio laiko vienas senelis atsibudo ir ilgai kosėjo. Jis krenkštė į didelę languotą nosinę ir kaskart atsikosėdamas, rodėsi, išspjaudavo gabalą krūtinės. Jis pažadino kitus, ir durininkas pasakė, kad visiems jiems laikas išeiti. Jie pakilo. Ši varginanti budynė jų veidus tartum apnešė pelenais. Aš be galo nustebau, kad išeidami visi jie paspaudė man ranką — lyg ši naktis, per kurią mes nė žodeliu nepersitarėme, būtų mus suartinusi.

Jaučiausi pavargęs. Durininkas mane nusivedė į savo kambarėlį, ir aš galėjau kiek apsitvarkyti. Vėl išgėriau kavos su pienu — ji buvo labai skani. Kai išėjau į lauką, buvo jau visai šviesu. Viršum kalvų, kurios užstoja Marengo nuo jūros, dangus buvo tarsi išmuštas raudonom dėmėm. Vėjas iš anapus atpūsdavo druskos kvapą. Aušo graži diena. Jau seniai bebuvau lankęsis kaime ir jaučiau, kaip smagu būtų pasivaikščioti, jeigu ne mama.

Atsisėdau kieme po platanu ir ėmiau laukti. Kvėpavau gaiviu žemės aromatu ir nė kiek nebenorėjau miego. Pagalvojau apie įstaigos bendradarbius. Dabar jie kėlėsi į darbą: man visuomet tai buvo sunkiausia valanda. Dar kiek pamąsčiau apie tai, bet netrukus mano mintis išblaškė pastato viduje suskambėjęs varpas. Už lango sujudo subruzdo, paskui viskas vėl nurimo. Saulė pakopėjo dangumi dar aukščiau ir ėmė kaitinti man kojas. Per kiemą atėjo durininkas ir pasakė, kad mane kviečia direktorius. Nuėjau į jo kabinetą. Jis davė man pasirašyti aibę visokiausių popierių. Pastebėjau, kad jis buvo užsivilkęs juodą švarką ir užsitempęs dryžuotas kelnes. Direktorius pakėlė telefono ragelį ir, prieš pradėdamas kalbėti, kreipėsi į mane: „Ką tik atvyko laidotuvių biuro tarnautojai. Paprašysiu, kad užkaltų karstą. Ar nenorėtumėt paskutinį kartą žvilgtelėti į savo motiną?“ Atsakiau: „Ne“. Tuomet, jau daug tyliau, jis paliepė telefonu: „Fižakai, pasakykite vyrams, kad gali pradėti“.

Paskui pasakė, kad jis taip pat dalyvaus laidotuvėse, ir aš jam padėkojau. Jis atsisėdo už stalo, sukryžiavo savo trumpas

kojeles. Perspėjo, kad velionę lydėsim tik mudu ir slaugė. Prieglaudos gyventojai paprastai laidotuvėse nedalyvauja. Jiems leidžiama tiktai budėti. „To reikalauja žmogiškumas",— pridūrė. Tačiau jis padaręs išimtį — leidęs dalyvauti laidotuvių procesijoje vienam senam mamos draugui Toma Peresui. Tai sakydamas direktorius šyptelėjo. „Matote,— tarė jis man,— tai kiek vaikiškas jausmas. Bet jiedu su jūsų motina niekur nesiskirdavo. Prieglaudoje iš jų pasišaipydavo. „Tai jūsų sužadėtinė",— sakydavo Peresui. Jis juokdavosi. Jiems buvo smagu drauge. Žinoma, ponios Merso mirtis Peresą labai sukrėtė. Nemanau turįs teisę neleisti jam dalyvauti laidotuvėse. Bet, pasitaręs su gydytoju, uždraudžiau jam budėti prie velionės naktį".

Mes ilgokai tylėjome. Direktorius atsistojo ir žvilgtelėjo pro kabineto langą. Po valandėlės tarė: „Štai ir Marengo klebonas. Ankstyvas". Direktorius mane įspėjo, kad iki bažnyčios, kuri esanti pačiame miestelyje, mažiausiai trys ketvirčiai valandos kelio. Mudu išėjom į kiemą. Prie lavoninės stovėjo klebonas ir du klapčiukai. Vienas jų laikė smilkytuvą, o kunigas pasilenkęs reguliavo sidabrinės grandinės ilgį. Kai priėjome, kunigas atsitiesė. Jis kreipėsi į mane „mano sūnau" ir tarė keletą paguodžiančių žodžių. Paskui įėjo į vidų, aš — iš paskos.

Iš karto pamačiau, kad karsto sraigtai jau prisukti ir kad kambaryje stovi keturi juodai apsirengę vyrai. Tą pat akimirką išgirdau direktorių man sakant, kad katafalkas jau ant kelio. Kunigas pradėjo melstis. Dabar viskas vyko labai greitai. Vyrai, nešini užtiesalu, priėjo prie karsto. Kunigas, jo palyda, direktorius ir aš išėjome. Prie durų stovėjo moteris, kurios dar nebuvau matęs. „Ponas Merso",— supažindino mane direktorius. Neišgirdau tos moters pavardės ir supratau tik tiek, kad ji yra vyriausioji slaugė. Nė nešyptelėjusi jinai nulenkė savo pailgą prakaulų veidą. Paskui mes išsirikiavome ir praleidome karstą. Sekdami įkandin nešėjų, išėjome iš prieglaudos. Prie vartų stovėjo katafalkas. Pailgas ir spindintis laku, jis man pasirodė panašus į penalą. Šalia stoviniavo laidotuvių tvarkytojas, nedidelis, juokingai apsitaisęs žmogelis ir keistos išvaizdos nesmagus senučiukas. Aš supratau, kad tai ponas Peresas. Jis buvo su minkšta pūpsančia plačiakrašte skrybėle (kai karstą nešė pro vartus, jis ją nusiėmė), užsivilkęs kostiumą, kurio kelnės raukš-

lėmis krito ant batų, o pakaklėj ryšėjo juodą kaspiną, per mažą didelei baltai marškinių apykaklei. Po nosimi, nusėta juodais taškeliais, virpėjo lūpos. Iš po žilų, gana retų plaukų kyšojo keistai nukarusios, tarsi visai be kremzlių, ausys: mane nustebino jų purpurinė spalva, itin ryški blyškiame veide. Laidotuvių tvarkytojas nurodė mums vietas. Klebonas stojo priekyje, už jo — katafalkas. Aplink katafalką — ketvertas vyriškių. Paskui direktorius, aš, o eisenos gale — vyriausioji slaugė ir ponas Peresas.

Saulė jau buvo užliejusi visą dangų. Jis tarsi ėmė slėgti žemę; kaitra beregint didėjo. Nežinau, kodėl mes dar ilgokai nepajudėjom iš vietos. Man pasidarė karšta su tamsiu kostiumu. Senukas, kuris buvo užsimaukšlinęs skrybėlę, vėl ją nusiėmė. Aš stovėjau truputį pasisukęs ir žiūrėjau į Peresą, kol direktorius man pasakojo apie jį. Direktorius pasakė, kad vakarais mano motina ir ponas Peresas, lydimi slaugės, dažnai eidavo pasivaikščioti iki pat miestelio. Aš apžvelgiau laukus. Tos kiparisų eilės, per kalvas nutįsusios iki pat akiračio, ta rausva ir žalia žemė, tie reti, lyg nupiešti namukai man padėjo suprasti mamą. Šiame krašte vakaras tikriausiai buvo kaip melancholiškas atokvėpis. Bet šiandien virpantis nuo tviskančios saulės peizažas buvo kažkoks žiaurus ir gniuždantis.

Mes pajudėjom. Tik tada pastebėjau, kad Peresas truputį šlubčioja. Katafalkas važiavo vis greičiau ir greičiau, ir senukas pradėjo atsilikti. Vienas vyriškių, lydėjusių katafalką, taip pat atsiliko ir dabar ėjo greta manęs. Aš stebėjausi, kaip greitai saulė kyla į dangų. Ir dar man toptelėjo, kad laukai jau seniai gaudžia nuo vabzdžių dūzgimo ir žolės šnaresio. Prakaitas žliaugė man skruostais. Skrybėlės neturėjau, tad vėdavausi nosine. Laidotuvių tarnautojas man kažką pasakė, bet ką — neišgirdau. Tuo pačiu metu jis kilstelėjo dešiniąja ranka kepurę ir su nosine, kurią laikė kairėje, nusišluostė prakaitą. „Ką sakote?“ — paklausiau. Rodydamas į dangų, jis pakartojo: „Pleškina“.— „Taip“,— atsakiau. Po kurio laiko jis paklausė: „Tai jūsų motina?“ — „Taip“,— vėl atsakiau.— „Ar ji buvo sena?“ — „Šiaip sau“,— atsakiau, nes tiksliai nežinojau, kiek jai buvo metų. Tada jis nutilo. Aš grįžtelėjau atgal ir pamačiau per kokius penkiasdešimt metrų nuo mūsų atsilikusį senąjį Peresą. Jis skubėjo mosikuodamas skrybėle, kurią laikė rankoje. Pasižiūrėjau į direktorių. Šis žengė labai oriai, nedarydamas

jokio nereikalingo judesio. Ant kaktos blizgėjo keli prakaito lašai, bet jis jų nešluostė.

Man atrodė, kad laidotuvių procesija juda jau truputį greičiau. Aplinkui tebesitęsė tie patys spindintys, saulės užlieti laukai. Dangaus švytėjimas buvo stačiai nepakenčiamas. Dabar ėjome neseniai taisytu keliu. Nuo saulės derva praskydo. Kojos klimpo į ją, išversdamas blizgantį minkštimą. Viršum katafalko kyšanti odinė vežėjo kepurė atrodė irgi išmurdyta toje juodoje makalynėj. Aš buvau truputį apkvaitęs nuo žydro ir balto dangaus ir tamsių spalvų monotonijos — glitaus dervos juodumo, blausiai juodų rūbų ir juodo katafalko žvilgesio. Viskas — saulė, odos ir arklių mėšlo, lako ir smilkalų kvapai, nemiegotos nakties nuovargis — drumstė man žvilgsnį ir mintis. Atsisukau dar kartą: Peresas atrodė labai toli, paskendęs karščio bangoje, o paskui ir visai dingo iš akių. Susiieškojau jį žvilgsniu: jis buvo išsukęs iš kelio ir ėjo lauku. Pastebėjau, kad priešais kelias daro posūkį. Aš supratau, kad Peresas, gerai pažindamas vietovę, stengiasi mus prisivyti pačiu trumpiausiu keliu. Ties posūkiu jis mus ir pasivijo. Paskui ir vėl dingo iš akių. Paskui vėl laukais — ir taip keletą sykių. Aš jutau, kaip smilkiniuose tvinkčioja kraujas.

Paskui viskas vyko taip greitai, tiksliai ir natūraliai, jog nieko gerai neįsiminiau. Tik viena: įeinant į miestelį, mane užkalbino vyriausioji slaugė. Jos balsas buvo savotiškas — melodingas, virpantis ir visai nesiderino su jos veidu. Ji pasakė: „Jei eini lėtai, gali gauti saulės smūgį. O kai eini per greitai, suprakaituoji ir bažnyčioje gali persišaldyti“. Ji sakė teisybę. Išeities nebuvo. Mano atminty išliko dar keli tos dienos vaizdai: pavyzdžiui, Pereso veidas, kai jis mus pavijo paskutinį kartą, prie pat miestelio. Jo skruostais sruvo didelės susijaudinimo ir nuovargio ašaros. Bet jie buvo tokie raukšlėti, kad ašaros nenutekėdavo. Jos ištrykšdavo, susitvenkdavo, užliedamos jo sunykusį veidą tarsi blizgančia drėgna plėvele. Dar prisimenu bažnyčią ir miestelio gyventojus ant šaligatvių, raudonas geranijas kapinėse, apalpusį Peresą (lyg kokią išklerusią lėlę), kraujo spalvos žemę, byrančią ant mamos karsto, susiraizgiusias joje baltas šaknis, vėl žmones, balsus, miestelį, lūkuriavimą prie kavinės, nesiliaujantį motoro dūzgimą ir džiaugsmą, kai autobusas įvažiavo į šviesomis mirgantį Alžyrą ir aš pagalvojau, kad gulsiu ir miegosiu ištisas dvylika valandų.

II

Atsibudęs supratau, kodėl mano viršininkas susiraukė, kai paprašiau dviejų dienų atostogų: šiandien juk šeštadienis. Tiesą sakant, apie tai buvau pamiršęs, ši mintis man atėjo į galvą tik keliantis. Viršininkas, žinoma, pagalvojo, kad su sekmadieniu man išeis keturios dienos atostogų, ir tai jam negalėjo patikti. Bet, viena vertus, aš nekaltas, kad mamą laidojo vakar, o ne šiandien, o antra vertus, šeštadieniais ir sekmadieniais mes ir taip laisvi. Bet viršininko nepasitenkinimą aš vis dėlto suprantu.

Keltis buvo sunku, nes vakar labai išvargau. Skusdamasis pagalvojau, ką aš veiksiu, ir nusprendžiau eiti maudytis. Įsėdau į tramvajų ir nuvažiavau į uosto maudykles. Besimaudydamas nuplaukiau link plūdžių. Ten buvo daug jaunimo. Vandeny susitikau Mari Kardoná, buvusią mūsų įstaigos mašininkę, kuri vienu metu man patiko. Manau, aš jai taip pat. Bet paskui ji greitai išvyko, ir mes nieko nespėjom. Aš jai padėjau užlipti ant plūduro ir netyčia paliečiau krūtinę. Buvau dar vandenyje, kai ji jau gulėjo kniūbsčia ant plūduro. Ji atsisuko į mane. Plaukai jai krito ant akių, ir ji juokėsi. Aš taip pat išsitiesiau šalia. Buvo gera. Lyg išdykaudamas atsilošiau ir padėjau galvą jai ant pilvo. Ji nieko nesakė, ir aš likau taip gulėti. Prieš mano akis plytėjo visas dangus — jis buvo žydras, saulės paauksuotas. Jaučiau, kaip po pakaušiu švelniai kilnojasi Mari pilvas. Kone snausdami mes ilgai gulėjom ant plūduro. Kai saulė pradėjo per daug kaitinti, Mari nėrė po vandeniu, aš — iš paskos. Aš ją pasivijau, ranka apkabinau per liemenį, ir mes nuplaukėm kartu. Ji vis juokėsi. Ant krantinės, mums besidžiovinant, ji pasakė: „Aš rudesnė už jus". Paklausiau, ar ji nenorėtų vakare nueiti į kiną. Ji vėl nusijuokė ir atsakė, kad mielai pažiūrėtų filmą su Fernandeliu. Kai apsirengėme, ji labai nustebo pamačiusi mane su juodu kaklaraiščiu ir paklausė, ar aš nešioju gedulą. Pasakiau, kad mirė mama. Kadangi ji norėjo sužinoti kada, aš atsakiau: „Vakar". Ji kiek atšlijo, bet nieko nepasakė. Norėjau jai paaiškinti, kad nesu dėl to kaltas, bet susilaikiau, prisiminęs, jog tai jau buvau sakęs viršininkui. Tai neturėjo jokios reikšmės. Kad ir kaip ten būtų, žmogus visuomet esi truputį kaltas.

Vakare Mari viską pamiršo. Filmas vietomis buvo juokingas ir iš tikrųjų labai kvailas. Ji sėdėjo prispaudusi savo koją

prie manosios. Aš glamonėjau jos krūtinę. Baigiantis seansui pabučiavau ją, bet nevykusiai. Po kino ji atėjo pas mane.

Kai atsibudau, Mari jau buvo išėjusi. Ji minėjo, kad turi aplankyti tetą. Pagalvojau, kad šiandien sekmadienis, ir man pasidarė liūdna: aš nemėgstu sekmadienių. Tada grįžau į lovą, įsikniaubiau į pagalvę, norėdamas pajusti druskos kvapą, kuris čia liko nuo Mari plaukų, ir miegojau iki dešimtos. Paskui, vis dar nesikeldamas, iki vidurdienio rūkiau cigaretę po cigaretės. Nenorėjau kaip paprastai eiti pusryčiauti pas Selestą, nes jie tikriausiai būtų pradėję mane klausinėti, o aš to nemėgstu. Išsiviriau kiaušinių ir suvalgiau juos vienus be duonos, nes jos nebuvo, o eiti į krautuvę nenorėjau.

Po pusryčių man pasidarė truputį nuobodu ir aš ėmiau slankioti po butą. Jis buvo patogus, kol mama gyveno čia. Man vienam jis tapo per didelis, ir todėl stalą iš valgomojo teko perkelti į miegamąjį. Dabar gyvenu tik šiame kambaryje, kur stovi kelios kėdės su šiaudinėmis, kiek įdubusiomis sėdynėmis, spinta su pageltusiu veidrodžiu, tualetinis staliukas ir geležinė lova. Kiti kambariai tušti. Kiek vėliau, neišmanydamas ką veikti, paėmiau ir perskaičiau seną laikraštį. Išsikirpau iš jo Kriušeno druskų reklamą ir įklijavau ją į seną sąsiuvinį, kur renku viską, kas mane pralinksmina laikraščiuose. Paskui nusiploviau rankas ir galop įsitaisiau balkone.

Mano kambario langai veriasi į pagrindinę priemiesčio gatvę. Popietis buvo puikus. Tačiau grindinys — nešvarus, žmonių negausu, be to, jie visi skubėjo. Štai pasirodė pasivaikščioti traukianti šeimyna — du maži berniukai jūreiviškais kostiumėliais ir trumpomis kelnaitėmis, truputį suvaržyti standžiai iškrakmolytų drabužėlių, ir mergytė su dideliu rožiniu kaspinu ir juodais lakuotais bateliais. Užpakalyje jų žingsniavo storulė motina, apsivilkusi šilkine kaštonų spalvos suknele, ir tėvas, mažutis, smulkus žmogelis, kurį iš matymo pažinojau. Jis buvo su šiaudine skrybėle, peteliške po kaklu ir lazdele rankoje. Pamatęs jį su žmona, supratau, kodėl mūsų kvartale jis buvo laikomas subtiliu. Kiek vėliau praėjo priemiesčio jaunuoliai sulaižytais plaukais ir raudonais kaklaryšiais, išpūtę krūtines, papuoštas siuvinėtomis nosinėlėmis ir apsiavę bukanosiais batais. Aš pagalvojau, kad jie tikriausiai traukė į miesto centro kino teatrus. Todėl ir išėjo taip anksti ir, garsiai juokdamiesi, skubėjo į tramvajų.

Paskui gatvė pamažu ištuštėjo. Manau, visur seansai jau buvo prasidėję. Gatvėje liko tik krautuvininkai ir katės. Viršum fikusais apsodintos gatvės dangus buvo skaidrus, bet nebespindėjo. Tabako pardavėjas kitoje gatvės pusėje išsinešė kėdę ant šaligatvio, pasistatė prie durų ir, atsisėdęs ant jos apžargom, rankomis atsirėmė į atkaltę. Dar prieš valandėlę sausakimši tramvajai dabar važiavo beveik tušti. Kavinukėje „Pas Pjero“, šalia tabako krautuvėlės, kelneris, pabarstęs pjuvenų, šlavė tuščią salę. Tai buvo tikras sekmadienis.

Aš pasukau kėdę ir pasistačiau ją taip, kaip tabako pardavėjas: taip man atrodė patogiau. Surūkiau dvi cigaretes, grįžęs į kambarį pasiėmiau šokolado gabaliuką ir suvalgiau, sėdėdamas prie lango. Netrukus dangus apsiniaukė, ir aš pagalvojau, kad tuoj tuoj prapliups vasaros audra. Tačiau dangus nusiblaivė, tik iš debesų, žadančių didelį lietų, nukrapnojo keletas lašų, ir gatvė patamsėjo. Aš ilgai sėdėjau ir žiūrėjau į dangų.

Penktą valandą triukšmingai atbildėjo tramvajai. Jie vežė iš priemiesčio stadiono minią žiūrovų, kekėmis kabojusių ant laiptelių ir buferių. Kitais tramvajais grįžo žaidėjai, juos pažinau iš mažų lagaminėlių. Jie stūgavo ir visa gerkle skandavo, kad jų klubas nepražus. Kai kurie pamojavo man ranka. Vienas net šūktelėjo: „Mes jiems įkrėtėm!“ — „Taip“,— atsakiau linktelėjęs galva. Tada pradėjo plūsti automobiliai.

Diena dar pasislinko vakarop. Viršum stogų dangus paraudo ir, artėjant vakarui, gatvės vėl atgijo. Žmonės palengva grįžo iš pasivaikščiojimo. Tarp jų pastebėjau ir subtilųjį poną. Vaikai verkė, juos reikėjo tempti už rankų. Beveik tuo pačiu metu iš kvartalo kino teatrų į gatvę plūstelėjo žiūrovų srautas. Vaikinai mostagavo rankomis kur kas energingiau negu paprastai, ir aš pagalvojau, kad jie žiūrėjo nuotykių filmą. Grįžtantieji iš miesto kino teatrų pasirodė truputį vėliau. Jų veidai buvo rimtesni. Jie irgi juokėsi, bet atrodė pavargę ir susimąstę. Jie dar nėjo į namus ir vaikštinėjo pirmyn ir atgal šaligatviu. Vienplaukės merginos iš mūsų kvartalo vaikščiojo susikibusios už rankų. Vaikinai stengėsi užtverti joms kelią, prasilenkdami laidė sąmojus, o merginos nusisukdavo nuo jų ir kikendavo. Daugelį šių gražuolių aš pažinojau, ir jos sveikinosi su manim.

Staiga užsidegė gatvės žibintai, ir nuo jų šviesos nublanko pirmosios nakties danguj sužibusios žvaigždės. Pajutau, kad

bežiūrint į mirgančius nuo šviesų ir žmonių šaligatvius man pavargo akys. Žibintų nutviekstas šlapias grindinys žvilgėjo, o vienodais tarpais pravažiuojančių tramvajų atšvaitai išplėšdavo iš tamsos blizgančius plaukus, sidabrinę apyrankę ar šypseną. Dar vėliau, tramvajams važiuojant vis rečiau ir virš medžių ir lempų tirštėjant sutemoms, kvartalas pamažu ištuštėjo, ir pirmoji katė lėtai perėjo dyką gatvę. Tada pagalvojau, kad reikėtų pavalgyti. Nuo ilgo sėdėjimo pasirėmus į kėdės atkaltę įskaudo sprandas. Išėjau į gatvę, nusipirkau duonos ir makaronų, išsiviriau vakarienę ir stovėdamas pavalgiau. Norėjau surūkyti cigaretę prie lango, bet oras jau atvėso ir pasidarė šalta. Uždariau langus ir grįždamas pamačiau veidrodyje stalo galą, kur greta duonos kriaukšlių stovėjo spiritinė lemputė. Na štai, pagalvojau, prastūmiau dar vieną sekmadienį, palaidojau mamą, rytoj vėl grįšiu į darbą ir, apskritai kalbant, niekas nepasikeitė.

III

Šiandien įstaigoje daug dirbau. Viršininkas buvo malonus. Jis paklausė, ar aš nelabai pavargau, ir taip pat panoro sužinoti, kiek mamai buvo metų. Bijodamas suklysti atsakiau „apie šešiasdešimt“ ir, nežinau kodėl, jo mina buvo tokia, tarsi jam būtų palengvėję nuo to, jog šis reikalas baigtas.

Ant mano stalo gulėjo krūva susikaupusių lydraščių — turėjau juos visus sutvarkyti. Prieš išeidamas pietauti nusiploviau rankas. Vidurdienį man tai patinka. Vakare nebe taip malonu, nes rankšluostis, kuriuo visi naudojasi per dieną, būna visiškai šlapias. Vieną kartą pasakiau apie tai viršininkui. Jis atsakė, kad jam irgi labai gaila, bet tai nereikšminga smulkmena. Išėjau truputį vėliau, pusę pirmos, kartu su Emanueliu, kuris dirba ekspedicijoje. Mūsų įstaiga prie pat jūros, ir mes kurį laiką stovėjom saulės nutviekstame uoste ir žiūrėjom į prekinius laivus. Tuo metu parpdamas ir žvangėdamas grandinėmis atbildėjo sunkvežimis. Emanuelis paklausė: „Lipsime?“, ir aš leidausi bėgti. Sunkvežimis pralėkė pro mus, ir mudu šokom jį vytis. Mane apkurtino triukšmas, apakino dulkės. Aš nieko nebemačiau ir nejaučiau, tiktai bėgimo įkarščio apimtas lėkiau pro kranus ir mašinas, virpančius horizonte

laivų stiebus ir pririštas prie kranto valtis. Aš pirmas pasivijau mašiną ir įšokau. Paskui padėjau įlipti Emanueliui. Mes buvom uždusę, sunkvežimis šokinėjo per nelygius krantinės grindinio akmenis visas paskendęs dulkėse ir saulės spinduliuose. Emanuelis kvatojo vos atgaudamas kvapą.

Suplukę atvykome pas Selestą. Kaip visuomet jį radom įprastinėje vietoje, pilvotą, žilaūsį, su prijuoste. Jis manęs paklausė: „Tai vis dar kruti, ar ne?" Aš atsakiau, kad „krutu" ir kad esu alkanas. Paskubom pavalgiau ir išgėriau kavos. Paskui grįžau namo, truputį nusnūdau, nes pietaudamas išgėriau per daug vyno; atsibudęs užsimaniau rūkyti. Buvo jau vėlu, į tramvajų bėgau tekinas. Dirbau visą popietę. Įstaigoje buvo labai karšta, užtat vakare buvo smagu iš lėto žingsniuoti krantine namo. Dangus plytėjo žalias, aš jaučiausi patenkintas. Tačiau parėjau tiesiai namo, nes norėjau išsivirti bulvių.

Lipdamas tamsiais laiptais susidūriau su savo kaimynu seniu Salamano. Jis vedėsi šunį. Jau aštuoneri metai, kai jie nesiskiria. Spanielis serga kažkokia odos liga, atrodo, raudonąja, nuo kurios nusišėrę visi plaukai, o oda aptekusi dėmėm ir šašais. Gyvendami vieni du mažame kambarėlyje, senis Salamano ir šuo supanašėjo. Senio veide taip pat atsirado rausvų šašų, plaukai pagelto ir išretėjo. O šuo perėmė šeimininko eiseną: risnoja susikūprinęs, ištiesęs kaklą ir atkišęs snukį. Jie abu, regis, tos pačios veislės, tačiau neapkenčia viens kito. Du kartus per dieną, vienuoliktą ir šeštą valandą, senis veda šunį pasivaikščioti. Per aštuonerius metus jie nėra pakeitę savo maršruto. Juos visada gali pamatyti einant Liono gatve: šuo bėga priekyje ir taip tempia pavadį, kad Salamano į ką nors atsitrenkia. Tada jis šunį muša ir plūsta. Šuo iš baimės gūžiasi prie žemės ir spyriojasi. Dabar jau senis jį tempia. Kai šuo užsimiršta ir ima vilkti savo šeimininką, vėl gauna pylos. Tada abudu sustoja gatvėje ir žiūri viens į kitą,— šuo su siaubu, žmogus su neapykanta. Ir taip kiekvieną dieną. Kai šuo nori šlapintis, senis nepalaukia, tempia spanielį ir tasai pakrapnoja paskui save mažų lašų ruoželį. Jeigu šuo netyčia prišlapina kambarį — jį vėl muša. Šitaip tęsiasi jau aštuoneri metai. Selestas sako, kad senis nelaimingas žmogus, bet kas žino, kaip ten iš tikro yra. Kai juos sutikau ant laiptų, Salamano kaip tik plūdo šunį. „Nususėli tu! Dvėsena!" — šaukė senis, o šuo inkštė. „Labas vakaras",— pasakiau, bet senis barėsi toliau.

Tada aš paklausiau, ką jam šuo padarė. Jis neatsakė, tiktai kartojo: „Nususėlis! Dvėsena!“ Pasilenkęs prie šuns, senis grabinėjo apie kaklasaitį. Pakartojau klausimą garsiau. Tada jis neatsisukdamas, su vos tramdomu įsiūčiu, atsakė: „Jis visuomet toks“. Paskui senis nuėjo, tempdamas šunį, kuris spyrėsi visomis keturiomis ir inkštė.

Kaip tik tuo metu įėjo antrasis mano laiptų aikštelės kaimynas. Kvartale buvo kalbama, kad jis suteneris. Paklaustas, koks jo užsiėmimas, sakydavo esąs sandėlininkas. Apskritai jis ne per daug mėgiamas. Bet mane dažnai užkalbina ir kartais užsuka valandėlei, nes aš jo klausausi. Man įdomios jo šnekos. Pagaliau aš neturiu priežasčių su juo nesikalbėti. Reimonas Sentesas — toks jo vardas — yra nedidelio ūgio, plačių pečių, boksininko nosimi. Jis visuomet labai tvarkingai apsirengęs. Jis taip pat pasakė apie Salamano: „Koks nelaimėlis!“ Paklausė, ar jis man nekelia pasišlykštėjimo, ir aš atsakiau, kad ne.

Mes užlipom kartu ir aš jau ruošiausi atsisveikinti, bet jis tarė: „Turiu vėdarų ir vyno. Gal suvalgytumėt kokį kąsnelį su manim?“ Aš pagalvojau, kad tuo būdu išvengsiu ruošos, ir sutikau. Jis taip pat teturi vieną kambarį su virtuve be lango. Virš jo lovos kabo dirbtinio baltai rausvo marmuro angelas, čempionų nuotraukos ir keletas nuogų moterų fotografijų. Kambarys buvo nešvarus, lova nepaklota. Pirmiausia jis uždegė žibalinę lempą, paskui išsitraukė iš kišenės abejotino švarumo tvarstį ir apsivyniojo dešinę ranką. Paklausiau, kas jam nutiko. Jis atsakė, kad susimušė su vienu tipu, kuris ieškojęs priekabių.

„Suprantate, pone Merso,— pasakė jis,— aš nesu piktas, tik karšto kraujo. Tas tipas man pasakė: „Jei esi vyras, lipk iš tramvajaus“. Aš atsakiau: „Na, na, ramiau“. Jis man atrėžė, kad aš bailys. Tada aš išlipau ir pasakiau: „Geriau liaukis, nes aš tave pamokysiu“. Jisai paklausė: „O kaipgi?“ Tada aš jam trenkiau. Jis parkrito. Ruošiausi jį pakelti, bet tas tipas, gulėdamas ant žemės, spyrė man koja. Tada aš vėl jam trenkiau keliu ir porą sykių kumščiu. Jo veidas pasruvo krauju. Aš paklausiau, ar dabar užteks. Jis atsakė: „Taip“. Tai pasakodamas, Sentesas visą laiką vyniojosi raištį. Aš sėdėjau ant lovos. Jis tarė: „Matote, ne aš prie jo lindau. Jis pats mane užkabino“. Aš sutikau, jog tai teisybė. Tada Sentesas pareiškė,

kad kaip tik norėjęs prašyti mano patarimo tuo pačiu reikalu, nes aš esąs vyras, pažįstąs gyvenimą ir galįs jam padėti, ir tada mes tapsime draugai. Aš nieko neatsakiau, ir jis dar kartą paklausė, ar aš norėčiau būti jo draugas. Aš pasakiau, kad man vis tiek, ir jis, regis, liko patenkintas. Jis išėmė dešrą, pačirškino ją ant keptuvės, padėjo taures, lėkštutes, peilius su šakutėmis ir du butelius vyno. Visa tai darė tylėdamas. Paskui mes susėdom. Bevalgant jis ėmė pasakoti savo istoriją. Iš pradžių kiek dvejojo. „Aš pažinojau vieną damą... tiesą sakant, tai buvo mano meilužė". Žmogus, su kuriuo jis mušęsis, buvo tos moters brolis. Reimonas man pasakė ją išlaikęs. Aš nieko neatsakiau, bet vis dėlto jis iškart pridūrė žinąs, kas apie jį kalbama kvartale, tik jo sąžinė švari — jis iš tikrųjų dirbąs sandėlininku.

„O istorija man nutiko štai kokia,— pasakė jis.— Vieną dieną aš pastebėjau apgaulę". Jis duodavęs jai tiek, kiek reikia pragyvenimui. Pats mokėjęs nuomą už jos kambarį ir duodavęs dvidešimt frankų per dieną maistui. Trys šimtai frankų už kambarį, šeši šimtai frankų maistui, kartais pora kojinių, štai tau ir visas tūkstantis. Ponia, žinoma, nedirbo, bet ji man sakydavo, kad taip reikia ir kad jai neužtenka to, ką aš duodu. O aš atsakydavau: „Kodėl negalėtum nors pusdienį padirbėti? Tu man nors kiek padėtum. Šį mėnesį aš tau nupirkau kostiumėlį, aš tau duodu dvidešimt frankų per dieną, moku už butą, o tu su savo draugėm popiečiais gurkšnoji kavutę. Tu jas vaišini kava su cukrum. O aš tau kišu pinigus. Aš gerai elgiuosi su tavimi, o tu man atsimoki blogu". Bet ji dirbti nenorėjo, visą laiką skųsdavosi, kad jai trūksta pinigų, ir tada aš pastebėjau, kad ji mane apgaudinėja.

Reimonas man papasakojo radęs jos rankinuke loterijos bilietą, o ji negalėjusi paaiškinti, kokiu būdu jį įsigijusi. Kiek vėliau radęs pas ją ir lombardo kvitą — įrodymą, kad ji buvo užstačiusi dvi apyrankes. Iki šiol jis nė žinot nežinojęs apie jokias apyrankes. „Aš aiškiai pajutau, kad čia slypi apgaulė. Tada ją mečiau. Bet pirma apkūliau. Paskui išklojau visą tiesą. Pasakiau, kad ji išvis labiausiai mėgsta darbuotis lovoje. Jūs suprantate, pone Merso, aš jai pasakiau: „Argi tu nematai, kad žmonės tau pavydi tos laimės, kurią gauni iš manęs? Palauk, palauk, vėliau įvertinsi tai, ką turėjai".

Tąsyk primušęs ją iki kraujo. O anksčiau nemušdavęs.

„Aš ją apkuldavau, bet, taip sakant, švelniai. Ji kiek parėkdavo, o aš uždarydavau langines ir viskas baigdavosi kaip paprastai. Bet dabar tai jau rimtai. Nors man atrodo, kad aš dar nepakankamai ją nubaudžiau".

Ir tada jis man paaiškino, kad būtent dėl to reikalo jis ir norįs prašyti manęs patarimo. Jis nutilo ir pataisė rūkstantį lempos dagtį. Aš tebesiklausiau jo pasakojimo. Buvau išgėręs apie litrą vyno ir man kaito smilkiniai. Rūkiau Reimono cigaretes — savų jau nebeturėjau. Pravažiavo paskutinieji tramvajai ir nusinešė su savim jau tolimus priemiesčio garsus. Reimonas tęsė savo pasakojimą. Nemaloniausia jam tai, kad ji dar maginanti jį lovoje. Bet jis norįs ją nubausti. Iš pradžių jis galvojęs nusivesti ją į viešbutį ir, iškvietus doros policiją, sukelti skandalą — tada ją užregistruotų kaip prostitutę. Vėliau jis kreipėsi į savo bičiulius. Jie nieko nesugalvojo. Kiek suvokiau iš Reimono pasakojimo, žmogui nelengva savoj kompanijoj. Jis jiems viską papasakojo, ir tada jie pasiūlė ją prilupti. Bet jis ne to norėjęs. Jis nusprendė pagalvoti. Prieš tai jis norėtų manęs kai ko paprašyti. Tačiau prieš prašydamas norįs žinoti, ką aš manau apie visą šitą istoriją. Atsakiau nieko nemanąs, bet kad visa tai įdomu. Jis paklausė, ką aš daryčiau jo vietoje, jeigu būčiau apgautas, ar taip pat manyčiau, kad ją reikia nubausti. Atsakiau, kad to niekad negali žinoti, bet aš suprantu jo norą ją nubausti. Dar išgėriau truputį vyno. Jis užsidegė cigaretę ir atskleidė savo sumanymą. Jis norįs jai parašyti laišką, kuris būtų lyg „kandus įgėlimas ir kartu kažkas tokio, kas verstų ją gailėtis". Paskui, kai ji sugrįšianti, jis atsigulsiąs su ja ir, „prieš baigdamas", spjausiąs jai į veidą ir išmesiąs pro duris. Man atrodė, kad taip ji iš tiesų būtų nubausta. Bet Reimonas pasakė, kad jis nesugebėsiąs sukurpti tokio laiško ir norįs, jog aš jam padėčiau jį parašyti. Kadangi aš nieko nesakiau, jis paklausė, ar man nebūtų sunku tai padaryti tuojau pat, ir aš atsakiau, kad ne, nebūtų.

Išgėręs stiklinę vyno jis pakilo, atstūmė lėkštutes su šaltų vėdarų likučiu. Rūpestingai nušluostė vaškytinę. Iš naktinio staliuko stalčiaus išėmė languoto popieriaus lapą, geltoną voką, mažytį raudonmedžio plunksnakotį ir keturkampę rašalinę su violetiniu rašalu. Kai jis pasakė moters vardą, supratau, kad ji maurė. Parašiau laišką. Rašiau kaip pakliuvo, bet stengiausi, kad Reimonas būtų patenkintas, nes neturėjau pagrindo jį ap-

vilti. Paskui perskaičiau laišką garsiai. Jis išklausė rūkydamas ir linkčiodamas galva, paskui paprašė, dar kartą perskaityti. Jis buvo visiškai patenkintas. Jis pasakė: „Aš žinojau, kad tu pažįsti gyvenimą". Iš pradžių nepastebėjau, kad jis kreipiasi į mane „tu". Ir tik kai pareiškė: „Dabar tu esi tikras bičiulis", atkreipiau į tai dėmesį ir nustebau. Jis pakartojo tuos žodžius, ir aš atsakiau: „Taip". Man buvo vis tiek — būti jo bičiuliu ar ne, o jis, atrodė, labai to trośko. Jis užlipdė laišką, ir mes baigėm vyną. Paskui kurį laiką rūkėm tylėdami. Lauke nesigirdėjo nė garso, tik suūžė pravažiuojanti mašina. Aš atsakiau: „Jau vėlu". Reimonui irgi taip atrodė. Jis pasakė, kad laikas bėga greitai, ir tam tikra prasme jis buvo teisus. Norėjau miego, bet man buvo sunku atsistoti. Tikriausiai atrodžiau pavargęs, nes Reimonas pasakė, kad nereikia pasiduoti. Iš pradžių nesupratau. Tada jis paaiškino girdėjęs apie mamos mirtį, bet tai toks dalykas, kuris anksčiau ar vėliau vis tiek turi įvykti. Aš irgi taip maniau.

Aš atsistojau, Reimonas stipriai paspaudė man ranką ir pasakė, kad vyrai visuomet supras vienas kitą. Išeidamas uždariau duris ir stabtelėjau tamsioje laiptų aikštelėje. Name buvo tylu, iš laiptų narvo gilumos kilo slogus ir drėgnas tvaikas. Girdėjau tik savo širdies tvinksnius — jie gaudė ausyse. Stovėjau nejudėdamas. Senio Salamano kambaryje kimiai suinkštė šuo.

IV

Visą savaitę smarkiai dirbau. Buvo užėjęs Reimonas — jis pasakė, kad išsiuntė laišką. Du kartus su Emanueliu buvom nuėję į kiną. Jis niekad nesupranta, kas vyksta ekrane, ir jam nuolat reikia aiškinti. Vakar buvo šeštadienis ir, kaip buvome susitarę, atėjo Mari. Aš jos labai geidžiau, nes ji buvo apsivilkusi gražia suknele su raudonais ir baltais dryžiais ir avėjo odiniais sandalais. Po suknele ryškėjo standžios krūtys, o įdegęs saulėje veidas žydėte žydėjo. Įsėdome į autobusą ir nuvažiavome kelis kilometrus už Alžyro į įspraustą tarp uolų ir nuo kranto pusės nendrėmis apaugusį paplūdimį. Ketvirtą valandą saulė nebe tokia karšta, bet vanduo šiltas: jūros paviršium ritosi ilgos, tingios bangelės. Mari mane išmokė vieno žaidimo. Plauk-

damas surenki burna nuo bangos keteros putas, o paskui, atsigulęs aukštielninkas, purški jas į dangų. Putojantis nėrinys ištirpsta ore arba trykšta kaip šiltas lietus ant veido. Bet netrukus druska man ėmė deginti burną. Tada Mari priplaukė prie manęs ir vandenyje prigludo visu kūnu. Ji prispaudė savo burną prie manosios. Lūpomis pajutau jos vėsų liežuvį, ir mes nugrimzdom į bangas.

Jau paplūdimyje, rengiantis, Mari žiūrėjo į mane blizgančiomis akimis. Aš ją pabučiavau. Daugiau nebesikalbėjome. Apsikabinę nuskubėjom į autobusą, grįžom į miestą, parėjom namo ir kritom ant lovos. Buvau palikęs atvirą langą, ir su malonumu jautėme, kaip mūsų įdegusiais kūnais sruvena vasaros nakties vėsa.

Šį rytą Mari liko pas mane ir aš jai pasiūliau papietauti kartu. Išėjau pirkti mėsos. Kopdamas laiptais atgal, Reimono kambaryje išgirdau moters balsą. Paskui senis Salamano subarė šunį, mediniai laiptai sutrinksėjo nuo žingsnių, pasigirdo šuns nagų krebždesys, paskui: „Nususėlis! Dvėsena!" — ir jie išėjo į gatvę. Aš papasakojau Mari senio istoriją, ir ji juokėsi. Buvo apsivilkusi mano pižama ir atsiraičiusi rankoves. Kai ji juokėsi, aš vėl jos panorau. Po kiek laiko ji paklausė, ar aš ją myliu. Atsakiau, kad tai visai nieko nereiškia, bet man atrodo, kad nemyliu. Ji nuliūdo. Bet mums ruošiant pusryčius ji taip juokėsi iš niekų, kad aš vėl ją pabučiavau. Tuo metu Reimono bute kilo barnis.

Pirmiausia išgirdom spigų moters balsą, paskui Reimono žodžius: „Tu mane apgavai, tu mane apgavai. Aš tau parodysiu, kaip mane apgaudinėti". Pasigirdo duslūs smūgiai, ir moteris taip klaikiai suriko, kad laiptų aikštelę tučtuojau užplūdo žmonės. Mes su Mari taip pat išėjom. Moteris visą laiką šaukė, o Reimonas ją mušė. Mari pasakė, kad tai baisu, aš nieko nesakiau. Ji paprašė pakviesti policiją, bet aš pasakiau, kad policijos nemėgstu. Tačiau trečio aukšto nuomininkas, vandentiekio darbininkas, atvedė policininką. Jis pasibeldė į duris, bet viduj nebesigirdėjo nė garso. Pabeldė smarkiau, po kurio laiko moteris pravirko, ir Reimonas atidarė duris. Jis buvo nutaisęs saldžią miną, dantyse smilko cigaretė. Mergina puolė prie durų ir pasiskundė policininkui, kad Reimonas ją primušė. „Pavardė?" — paklausė policininkas. Reimonas pasakė. „Išsiimk cigaretę iš burnos, kai kalbi su manim",— pasakė poli-

cininkas. Reimonas padvejojo, pažvelgė į mane ir užsitraukė dūmą. Tada policininkas iš peties trenkė jam antausį. Cigaretė nulėkė už kelių metrų. Reimono veidas persikreipė, bet jis nieko nepasakė, tik paskui nuolankiai paklausė, ar negalėtų pasiimti nuorūkos. Policininkas leido ir pridūrė: „Kitą kartą žinosi, kad policininkas ne piemuo“. Mergina vis verkė ir kartojo: „Mane primušė tas alfonsas“,— „Pone policininke,— paklausė Reimonas,— ar įstatymas leidžia vadinti žmogų alfonsu?“ Bet policininkas liepė jam „užčiaupti koserę“. Tada Reimonas pasisuko į merginą ir pasakė: „Palauk, mažyte, mes dar susitiksim“. Policininkas liepė jam užsičiaupti, merginai išeiti, o Reimonui sėdėti kambaryje ir laukti, kol jį iškvies į nuovadą. Jis pridūrė, kad Reimonui turėtų būti gėda: jis taip nusilakęs, kad visas dreba. Tada Reimonas paaiškino: „Aš negirtas, pone policininke. Tiktai stoviu čia, priešais jus, ir mane purto prieš mano valią“. Jis uždarė duris, ir visi išsiskirstė. Mes su Mari baigėme ruošti pusryčius. Bet jai prapuolė apetitas, beveik viską suvalgiau vienas. Pirmą valandą ji išėjo, o aš nusnūdau valandėlę.

Apie trečią valandą į mano duris pasibeldė — atėjo Reimonas. Aš nesikėliau. Jis atsisėdo ant lovos krašto. Truputį patylėjo, ir aš jo paklausiau, kaip visa tai įvyko. Jis papasakojo padaręs tai, ką ir norėjo padaryti, bet ji skėlusi jam antausį, o tada jis primušęs ją. Visa kita aš matęs. Aš jam pasakiau, kad, mano nuomone, dabar ji nubausta, ir jis turėtų būti patenkintas. Jis sutiko ir pridūrė, kad policininkas veltui vargęs: jis nesušvelnins tų smūgių, kuriuos ji gavo. Reimonas pasakė gerai pažįstąs policininkus ir žinąs, kaip reikia su jais elgtis. Jis paklausė, ar aš girdėjau, kaip jis atsakęs į policininko antausį. Atsakiau, kad nieko negirdėjau ir kad apskritai nemėgstu policininkų. Reimonui, atrodo, tai labai patiko. Jis paklausė, ar aš nenorėčiau išeiti su juo į gatvę. Aš atsikėliau ir pradėjau šukuotis. Jis mane prašė pabūti liudytoju. Man buvo vis tiek, bet aš nežinojau, ką turėsiu kalbėti. Anot Reimono, užteksią pasakyti, kad mergina jį apgaudinėjusi. Aš sutikau būti jo liudytoju.

Mes išėjome, ir Reimonas pavaišino mane konjaku. Paskui pasiūlė sulošti biliardo partiją, ir aš pralošiau. Vėliau jis norėjo eiti į bordelį, bet aš atsisakiau, nes tokių įstaigų nemėgstu. Tada mes pamažu grįžome namo, ir jis man pasisakė esąs labai pa-

tenkintas, kad pavyko nubausti meilužę. Man pasirodė, kad jis elgiasi su manimi labai gerai, ir man šmėstelėjo mintis, kad mes puikiai praleidome vakarą.

Jau iš tolo pamačiau ant slenksčio senį Salamano. Jis atrodė labai susijaudinęs. Kai prisiartinome, pastebėjau, kad jis be šuns. Senis žvalgėsi į visas puses, gręžiojosi, stengėsi kažką įžiūrėti koridoriaus tamsoje, be sąryšio murmėjo kažkokius žodžius ir vis naršė gatvę savo mažomis raudonomis akutėmis. Reimono paklaustas, kas atsitiko, atsakė ne iškart. Jis tik neaiškiai murmėjo: „Nususėlis! Dvėsena!" ir atrodė labai susijaudinęs. Aš paklausiau, kur jo šuo. Jis šiurkščiai atrėžė, kad dingo. Paskui staiga pratrūko pasakoti: „Kaip paprastai nusivedžiau jį į Manevrų Laukus. Prie mugės kioskų grūdosi žmonės. Sustojau, norėdamas pasižiūrėti į „Pabėgėlių karalių". Kai ruošiausi eiti toliau, jo nebebuvo. Žinoma, jau seniai reikėjo nupirkti jam mažesnį kaklasaitį. Tik aš niekada nė nepagalvojau, kad tas dvėsena galėtų pabėgti".

Reimonas jam paaiškino, kad šuo tikriausiai pasiklydo ir sugrįš. Jis papasakojo jam apie šunis, kurie nubėgdavę dešimtis kilometrų, ieškodami savo šeimininko. Ir vis dėlto senis, atrodo, dar labiau susijaudino: „Jie juk pagaus jį. Suprantate? Nebent jį kas nors priglaustų. Bet tai neįmanoma: savo šašais jis visiems kelia pasišlykštėjimą. Policininkai jį tikrai sugaus". Aš jam pasakiau, kad reikia nueiti pas šungaudį ir išpirkti šunį, užmokėjus baudą. Senis paklausė, ar ta bauda didelė. Aš nežinojau. Tada jis įširdo: „Mokėti pinigus už šitą dvėseną! Tegul jis nusprogsta!" Ir ėmė koneveikti šunį. Reimonas nusijuokė ir įėjo į vidų. Aš nusekiau iš paskos, ir laiptų aikštelėje mes išsiskyrėm. Po valandėlės išgirdau senio žingsnius; jis pasibeldė į mano duris. Kai atidariau, jis stovėjo ant slenksčio ir murmėjo: „Atleiskite man, atleiskite". Aš jį pakviečiau vidun, bet jis nėjo. Senis žiūrėjo į savo batų galus, o jo šašuotos rankos drebėjo. Nepakeldamas į mane akių paklausė: „Jie neatims jo iš manęs, tiesa, pone Merso? Jie man jį sugrąžins? Ką gi aš be jo daryčiau?" Pasakiau, kad šungaudžiai laiko šunis tris dienas, laukdami jų savininkų, o paskui su jais elgiasi savo nuožiūra. Jis pasižiūrėjo į mane tylėdamas. Paskui tarė: „Labanakt". Užsirakino savo kambarėlio duris; girdėjau, kaip jis vaikšto iš kampo į kampą. Paskui sugirgždėjo lova. Iš keistų garsų, sklindančių iš anapus sienos, su-

pratau, kad jis verkia. Aš kažkodėl pagalvojau apie mamą. Bet rytoj reikės anksti keltis. Valgyti nenorėjau ir atsiguliau nevakarieniavęs.

V

Reimonas paskambino man į darbą. Jis pasakė, kad vienas jo draugų (jis buvo jam pasakojęs apie mane) kviečia mus praleisti sekmadienį jo namelyje netoli Alžyro. Atsakiau, jog mielai sutikčiau, bet jau esu susitaręs praleisti tą dieną su viena drauge. Reimonas tučtuojau pridūrė, kad kviečia ir ją. Draugo žmona bus labai patenkinta, kad nereikės būti vienai vyrų kompanijoje.

Norėjau tuoj pat padėti ragelį: žinojau, jog viršininkas nemėgsta, kai mums kas skambina iš miesto. Bet Reimonas paprašė manęs dar palaukti, pasakė galėjęs perduoti kvietimą vakare, bet paskambinęs, norėdamas perspėti mane dėl vieno dalyko. Visą dieną jį sekusi grupė arabų, tarp jų ir buvusios meilužės brolis. „Jeigu grįždamas vakare pamatysi jį netoli namų, įspėk mane". Aš pažadėjau.

Netrukus mane išsikvietė viršininkas, ir tą akimirką aš net išsigandau, pagalvojęs, kad jis man lieps mažiau šnekėti telefonu, o daugiau dirbti. Bet jis kalbėjo visai apie kitką. Jis pasakė norįs supažindinti mane su vienu, dar ne visai aiškiu projektu ir išgirsti mano nuomonę tuo klausimu. Jis ketina atidaryti savo filialą Paryžiuje ir ten, vietoje, tiesiogiai vesti derybas su stambiomis bendrovėmis,— jis nori žinoti, ar aš ten sutikčiau važiuoti. Tai man duotų galimybę gyventi Paryžiuje ir dalį laiko keliauti. „Jūs jaunas ir, man atrodo, toks gyvenimas jums turėtų patikti". Taip, atsakiau, bet iš esmės man vis tiek. Tada jis paklausė, nejaugi aš nenorėčiau pakeisti savo gyvenimo. Atsakiau, kad gyvenimo niekad nepakeisi, kad ir kaip gyventum, gyvenimas yra visur tas pats, ir kad manasis man visai patinka. Jis atrodė nepatenkintas ir prikišo man, kad aš niekuomet neatsakąs tiesiai į klausimą, kad neturįs ambicijos, ir tai kenkią darbui. Aš grįžau prie savo stalo. Geriau jau nereikėjo jo pykinti, bet aš nemačiau priežasčių keisti savo gyvenimą. Gerai pamąsčius, aš juk nesu koks bėdžius. Studijuodamas turėjau daugybę ambicingų svajonių. Bet, priverstas nutraukti mokslą, greitai supratau, jog jos iš tikrųjų neturi jokios reikšmės.

Vakare pas mane atėjo Mari ir pasiteiravo, ar nenorėčiau jos vesti. Atsakiau, kad man vis tiek, bet jeigu ji nori, galime susituokti. Tada ji panoro sužinoti, ar aš myliu ją. Aš atsakiau, kaip jau buvau sakęs vieną kartą, kad tai neturi jokios reikšmės, bet tikriausiai nemyliu. „Tai kam tada ruošies mane vesti?" — paklausė ji. Aš pakartojau, kad tai neturi jokios reikšmės, ir jeigu ji to nori, mes galim susituokti. Be to, juk pasisiūlė jinai, o aš tik sutikau. Tada Mari pareiškė, kad vedybos — rimtas dalykas. „Ne",— atsakiau aš. Valandėlę ji tylėdama žiūrėjo į mane. Paskui pradėjo kalbėti. Ji sakėsi tenorinti žinoti, ar aš priimčiau tokį pasiūlymą iš kitos moters, su kuria mane sietų tokie patys saitai. „Žinoma",— atsakiau. Tada ir ji suabejojo, ar mylinti mane, o aš tuo labiau šito negalėjau žinoti. Dar kiek patylėjus ji sumurmėjo, kad aš esu keistas, kad ji, be abejo, dėl to mane ir myli, ir kad turbūt vieną dieną dėl tos pačios priežasties aš jai tapsiu atgrasus. Kadangi aš tylėjau, neturėdamas ką pridurti, ji šypsodamasi paėmė mano ranką ir pareiškė, kad nori ištekėti už manęs. Aš atsakiau, kad mes taip ir padarysim, kai tik ji panorės. Paskui aš jai papasakojau apie viršininko pasiūlymą, ir Mari pasakė, kad norėtų pamatyti Paryžių. Aš pasakiau, jog ten gyvenau kurį laiką, ir ji paklausė, kaip jis atrodo. Aš atsakiau: „Nešvaru. Daug balandžių ir tamsių kiemų. Žmonių oda balta".

Paskui mes išėjom pasivaikščioti ir klaidžiojom didžiausiomis miesto gatvėmis. Moterys buvo gražios, ir aš paklausiau Mari, ar ji tai pastebi. Mari atsakė, kad pastebi ir kad supranta mane. Kurį laiką tylėjome. Tačiau aš dar nenorėjau skirtis su ja ir pasakiau, kad galėtume drauge pavakarieniauti pas Selestą. Ji būtų mielai sutikusi, bet turėjo reikalų. Buvome nebetoli mano namų, ir aš atsisveikinau. Ji pažvelgė į mane: „Tau neįdomu, ką aš veiksiu?" Man buvo įdomu, bet aš stačiai nepagalvojau apie tai, ir dabar ji žiūrėjo į mane lyg priekaištaudama. Tačiau matydama, kaip aš suglumau, ji vėl nusijuokė, visu kūnu prisiglaudė prie manęs ir atkišo lūpas.

Vakarieniavau pas Selestą. Jau buvau pradėjęs valgyti, kai įėjo keista smulkutė moteris ir paklausė, ar ji galinti atsisėsti prie mano staliuko. Aš, žinoma, pasakiau: „Prašom". Moters judesiai buvo staigūs, mažame kaip obuolys veidelyje blizgėjo akys. Ji nusivilko švarkelį, atsisėdo ir skubiai peržvelgė meniu. Paskui pašaukė Selestą ir iškart aiškiu ir ryžtingu balsu užsisa-

kė visus patiekalus. Laukdama užkandžių, ji atsidarė rankinuką, išsitraukė mažytį keturkampį popieriaus lakštelį ir pieštuką, iš anksto pasiskaičiavo, kiek turinti mokėti, išsitraukė iš vidinės kišenėlės pinigus, įskaitant arbatpinigius, ir pasidėjo juos prieš save ant stalo. Tuo metu jai atnešė užkandį, ir ji sugurkė jį bematant. Laukdama kito patiekalo, ji vėl išsiėmė iš rankinuko mėlyną pieštuką ir žurnalą su radijo programomis visai savaitei. Labai rūpestingai vieną po kitos pasižymėjo beveik visas laidas. Kadangi žurnalas buvo dvylikos puslapių, ji tęsė šį pedantišką darbą per visą vakarienę. Aš jau baigiau valgyti, o ji vis dar kruopščiai tebesižymėjo laidas. Paskui atsistojo, taip pat tiksliai, it automatas užsivilko švarkelį ir išėjo. Neturėdamas ką veikti išėjau ir aš ir kurį laiką sekiau jai įkandin. Neiškrypdama iš kelio ir nesidairydama į šalis, ji be galo greitai ir ryžtingai žingsniavo šaligatvio pakraščiu. Galop pamečiau ją iš akių ir grįžau atgal. Pagalvojau, kad ji keista moteris, bet gan greit ją pamiršau.

Prie mano durų slenksčio stovėjo senis Salamano. Pakviečiau jį vidun, ir jis pasakė, kad šuo dingo, nes pas šungaudį jo nėra. Tarnautojai maną, kad, galimas daiktas, jį suvažinėjo. Jis paklausęs, ar negalima būtų apie tai tiksliai sužinoti policijoje. Jam atsakę, kad ten tokie dalykai neregistruojami, nes jų apstu kiekvieną dieną. Aš patariau seniui Salamano įsigyti kitą šunį, bet senis visai protingai atsakė, kad prie šio jis buvo prisirišęs.

Aš susirangiau ant lovos, o Salamano atsisėdo ant kėdės prie stalo. Jis sėdėjo tiesiai prieš mane, pasidėjęs rankas ant kelių. Jis buvo su sena skrybėle. Kalbėdamas nukąsdavo žodžius — frazių pabaigos pragaišdavo po jo pageltusiais ūsais. Jis man truputį įkyrėjo, bet aš neturėjau ką veikti ir nenorėjau miego. Norėdamas ką nors pasakyti, paklausiau apie šunį. Senis pasakė įsigijęs jį po žmonos mirties. Jis vedė gana vėlai. Jaunystėje svajojo apie teatrą: tarnaudamas kariuomenėj vaidino kariškuose vodeviliuose. Bet paskui pradėjo dirbti geležinkelyje ir nesigaili, nes dabar gauna mažytę pensiją. Jis nebuvo laimingas su savo žmona, bet apskritai buvo prie jos prisirišęs. Po žmonos mirties pasijuto labai vienišas. Tada paprašė iš vieno dirbtuvės draugo šuns, ir tasai atnešė mažytį šuniuką. Jį reikėjo maitinti žinduku. Bet šuo gyvena trumpiau už žmogų, tad jie ir paseno kartu. „Jis buvo blogo būdo,— pasakojo Salamano.— Kartais šiepda-

vo dantis. Bet vis dėlto tai buvo geras šuo". Pasakiau, kad jo šuo buvo geros veislės, ir tai nudžiugino Salamano. „Gaila, jūs nematėte jo prieš ligą,— tęsė jis.— Jis buvo baisiai gražaus plauko". Kas vakarą ir kas rytą, nuo tada, kai šuo susirgo ta odos liga, Salamano tepė jį pomada. Bet, anot jo, tikroji šuns liga buvo senatvė, o senatvė neišgydoma.

Tą akimirką aš nusižiovavau, ir senis pareiškė einąs namo. Paprašiau jį dar pabūti; pasakiau, kad man labai rūpi, kas gi galėjo atsitikti jo šuniui. Senis padėkojo ir pasakė, kad jo šunį labai mylėjusi mano mama. Kalbėdamas apie ją, jis vadino ją „vargšė jūsų motina". Jis manąs, kad mane labai prislėgusi mamos mirtis; aš nieko neatsakiau. Tada Salamano labai sumišęs ir skubėdamas pasisakė žinąs, jog kvartale esu smerkiamas už tai, kad atidaviau motiną į prieglaudą, bet jis mane pažįstąs ir žinąs, kad mamą labai mylėjau. Vėlgi nežinia kodėl pasakiau iki šiol nežinojęs, kad esu už tai smerkiamas, bet prieglauda man atrodžiusi visai natūralus dalykas, nes neturėjau pakankamai pinigų mokėti slaugei. „Be to,— pridūriau,— ji jau seniai nebeturėjo apie ką su manimi kalbėti ir viena nuobodžiavo".— „Taip,— pritarė jis,— prieglaudoje nors draugų susirandi". Paskui senis atsiprašė. Jis norįs miego. Dabar jo gyvenimas pasikeitė, ir jis nebežinąs, ką reikės veikti. Pirmą kartą per visą mūsų pažinties laiką jis tarsi vogčiomis ištiesė man ranką, ir aš pirštais pajutau jo šašus. Salamano šyptelėjo ir prieš išeidamas pasakė: „Tikiuosi, šunys nelos šią naktį. Man vis rodosi, kad tai manasis".

VI

Sekmadienį niekaip negalėjau atsibusti, ir Mari ilgai mane purtė, kol prikėlė. Pusryčių nevalgėm, nes pirma norėjom nusimaudyti. Aš jaučiausi besvoris, truputį svaigo galva. Cigaretė buvo karti. Mari šaipėsi iš manęs, sakydama, kad atrodau kaip per laidotuves. Ji buvo balta drobine suknele ir palaidais plaukais. Aš jai pasakiau, kad ji graži, ir Mari patenkinta nusijuokė.

Leisdamiesi laiptais žemyn, pabeldėm į Reimono duris. Jis atsiliepė einąs. Jaučiausi pavargęs, o be to, kambary nebuvome pakėlę žaliuzi ir, išėjus į gatvę, saulėta diena trenkė man per galvą kaip antausis. Mari striksėjo iš džiaugsmo ir be perstojo

kartojo, kad oras nuostabus. Aš pasijutau geriau ir tada prisiminiau, kad esu alkanas. Pasakiau tai Mari, ir ji parodė ceratinį krepšelį, į kurį buvo sudėjusi mūsų maudymosi kostiumus ir rankšluostį. Beliko laukti. Netrukus išgirdome Reimoną rakinant duris. Jis buvo su mėlynom kelnėm ir baltais marškinėliais trumpom rankovėm, ant galvos užsidėjęs kietą šiaudinę skrybėlę — Mari tai prajuokino. Jo rankos buvo labai baltos ir apžėlusios juodais plaukais. Man jis buvo truputį atkarus. Lipdamas laiptais Reimonas švilpiniavo ir atrodė labai patenkintas. Jis man šūktelėjo: „Sveikas, bičiuli!", o Mari pavadino „panele".

Vakar mes buvom nuėję į policiją, ir aš paliudijau, kad mergina apgaudinėjo Reimoną. Jis atsipirko perspėjimu. Mano parodymų nieks netikrino. Stovėdami prie durų pasišnekėjom apie tai su Reimonu, paskui nutarėm važiuoti autobusu. Paplūdimys buvo ne per toliausiai, bet autobusu daug greičiau. Reimonas manė, kad jo draugas bus patenkintas, išvydęs mus taip anksti. Buvom beeiną, kai Reimonas staiga bakstelėjo man ir parodė į priekį. Aš išvydau grupę arabų, kurie stovėjo atsirėmę į tabako krautuvės vitriną ir žiūrėjo į mus tylėdami, bet taip, tarsi mes būtume paprasčiausi akmenys ar basliai. Reimonas pasakė, kad antrasis iš kairės — jo meilužės brolis. Reimonas atrodė susirūpinęs, tačiau pridūrė, kad dabar ta istorija baigta. Mari ne viską suprato ir paklausė, kas čia dedasi. Aš paaiškinau, kad va ten stovi arabai ir kad jie griežia dantį ant Reimono. Tada ji užsigeidė, kad mes važiuotume tuojau pat. Reimonas atsitiesė ir nusijuokęs pritarė, kad reikia skubėti.

Mes nuėjom į autobusų stotelę — ji buvo kiek atokiau,— ir Reimonas pasakė, kad arabai mūsų nebeseka. Aš atsigręžiau. Jie stovėjo ten pat, kur ir pirma, ir vis taip pat abejingai žiūrėjo į vietą, kur mes ką tik stovėjome. Įsėdome į autobusą. Reimonas, atrodė, visiškai nusiramino ir be perstogės juokavo, linksmindamas Mari. Jutau, kad Mari jam patinka, bet ji beveik jam neatsakinėjo. Tik protarpiais žvilgtelėdavo į jį ir nusijuokdavo.

Išlipome Alžyro priemiestyje. Paplūdimys buvo netoli nuo autobusų stotelės, bet reikėjo pereiti nedidelę, viršum jūros iškilusią ir paplūdimio link žemėjančią plynaukštę. Ji buvo nusėta gelsvais akmenimis ir apaugusi lelijomis, boluojančiomis jau ryškiai mėlyno dangaus fone. Mari smagiai žingsniavo, krepšeliu sklaidydama jų žiedus. Mes ėjome pro mažus, eilėmis išrikiuotus vasarnamius, aptvertus žaliomis ir baltomis tvorelėmis; vie-

nus jų kartu su verandomis slėpė eglūnų krūmokšniai, o kiti stovėjo plynam lauke tarp akmenų. Dar nepriėjęs plynaukštės krašto jau galėjai įžiūrėti sustingusią jūrą, o toliau — tyrame vandenyje snūduriuojantį masyvų kyšulio ragą. Tyliu oru iki mūsų atskriejo vos girdimas motoro gaudesys. O labai toli pamatėme mažytį žvejų laivelį, regis, vos vos plaukiantį spindinčia jūra. Mari nusiskynė kalnų irisų. Nuo šlaito, besileidžiančio į jūrą, pastebėjome, kad keletas žmonių jau maudosi.

Reimono draugas gyveno mažam mediniam namely, prie pat paplūdimio. Namas stovėjo atsirėmęs į uolas, o iš priekio jį prilaikantieji poliai jau mirko vandenyje. Reimonas mus supažindino. Jo draugo pavardė buvo Masonas. Tai buvo augalotas, apkūnus ir plačiapetis tipas, o jo žmona — mažytė, apskrita, gražaus veido, šnekanti su paryžietišku akcentu. Jis iš karto paragino mus jaustis kaip namie ir pasakė, kad turi keptos žuvies, kurią pats šį rytą sugavo. Aš pagyriau jo namuką. Jis pasisakė čia praleidžiąs šeštadienius, sekmadienius ir šiaip visas laisvas dienas. „Su žmona mes puikiausiai sutariam“,— pridūrė jis. Ir iš tiesų jo žmona ir Mari linksmai juokėsi. Aš turbūt pirmą kartą rimtai pagalvojau, kad ir man reikia vesti.

Masonas norėjo maudytis, bet jo žmona ir Reimonas atsisakė. Mes visi trys nuėjom prie jūros, ir Mari tučtuojau puolė į vandenį. Mes su Masonu kiek palaukėm. Jis buvo lėtakalbis ir, kaip pastebėjau, turėjo įprotį, kad ir ką besakytų, pridurti „ir aš net pasakyčiau“ net ir tada, kai iš tiesų nieko nepridėdavo prie sakinio prasmės. Apie Mari jis man pasakė: „Ji nuostabi, ir aš net pasakyčiau, žavi“. Vėliau nebekreipiau dėmesio į tą jo įprotį ir mėgavausi saule. Smėlis ėmė kaitinti padus. Dar kiek padelsiau prieš lįsdamas į vandenį, o paskui tariau Masonui: „Eime!“ Ir pasinėriau. O jis brido į vandenį pamažu ir pradėjo plaukti tik tada, kai kojom ėmė nebesiekti dugno. Jis plaukiojo brasu ir gana prastai, todėl aš jį palikau ir nusivijau Mari. Vanduo buvo šaltas, maudytis buvo malonu. Mes su Mari plaukėme tolyn ir abu jautėme, kokie darnūs mūsų judesiai ir kaip mudviem smagu.

Išplaukę į atvirą jūrą, atsigulėm ant nugaros; nuo veido, atsukto į dangų, saulė džiovino paskutinius vandens purslelius, tekančius man į burną. Mes matėm, kaip Masonas išlipo į krantą ir išsitiesė ant smėlio. Iš tolo jis atrodė tikras milžinas. Mari užsigeidė plaukti kartu. Aš truputį atsilikau, apkabinau ją per

liemenį, ir ji plaukė judindama rankas, o aš jai padėjau mušdamas vandenį kojomis. Tą rytą mes plaukiojome vandenyje ir klausėmės jo pliuškenimo tol, kol aš pajutau nuovargį. Tada palikau Mari ir giliai, ramiai kvėpuodamas nuplaukiau į krantą. Čia išsitiesiau ant pilvo šalia Masono, veidu į smėlį. „Puiku",— pasakiau, ir jis man pritarė. Netrukus grįžo ir Mari. Aš atsisukau pažiūrėti, kaip ji artėja prie mūsų. Ji buvo visa lipni nuo sūraus vandens, plaukus atmetusi už nugaros. Ji išsitiesė šalia manęs, ir aš, sušilęs nuo jos kūno ir saulės, užsnūdau.

Mari papurtė mane ir pasakė, kad Masonas nuėjo namo — buvo pietų metas. Kaipmat stryktelėjau, nes labai norėjau valgyti, bet Mari priminė, kad nuo pat ryto nė sykio jos nepabučiavau. Tai buvo tiesa, be to, aš ir pats tą norėjau padaryti. „Eikš į vandenį",— tarė ji. Mes nubėgom ir kritom į pirmąsias bangeles. Po keleto mostų ji prisiglaudė prie manęs. Aš pajutau, kaip jos kojos apsivijo manąsias, ir užsigeidžiau jos.

Kai išlipom į krantą, Masonas jau šaukė mus. Prisipažinau esąs labai išalkęs, ir jis čia pat pareiškė žmonai, kad aš jam patinku. Duona buvo skani, ir aš bematant sukirtau savo porciją žuvies. Paskui atnešė mėsos su keptom bulvėm. Visi valgėm tylėdami. Masonas gėrė daug vyno ir be perstogės pylė jo man. Geriant kavą man truputį apsunko galva, be to, aš daug rūkiau. Masonas, Reimonas ir aš ėmėme kurti planus, kaip susimetę pinigų praleisim rugpjūtį čia, pajūryje. Staiga Mari paklausė: „Ar jūs žinot, kelinta dabar valanda? Pusė dvyliktos". Mes labai nustebom, bet Masonas paaiškino, kad pavalgėm labai anksti ir kad tai natūralu, nes pietaujama tada, kada norisi valgyti. Kažkodėl tai prajuokino Mari. Man atrodo, ji truputį per daug išgėrė. Tada Masonas paklausė, ar aš nenorėčiau pasivaikščioti su juo po paplūdimį. „Po pietų mano žmona visuomet gula pogulio. O aš ne, nemėgstu. Man reikia vaikščioti. Aš jai visuomet kartoju, kad tai sveikiau. Bet ji gali elgtis kaip nori". Mari pareiškė, kad ji pasiliks ir padės poniai Mason suplauti indus. Mažoji paryžietė atsakė, kad prieš tai reikia išvaryti vyrus lauk. Mes visi trys išėjome.

Saulės spinduliai beveik vertikaliai smigo į smėlį, o jūra spindėjo tiesiog nepakenčiamai. Paplūdimyje nebuvo nė gyvos dvasios. Visu plynaukštės pakraščiu buvo išsibarstę viršum jūros pakibę vasarnamiai: juose žvangėjo lėkštės ir peiliai. Nuo įkaitintų akmenų kilo toks karštis, kad vos galėjai kvėpuoti. Iš pra-

džių Reimonas su Masonu kalbėjo apie man nežinomus dalykus ir nepažįstamus žmones. Supratau, kad jie seni pažįstami ir vienu metu net drauge gyveno. Mes nusileidom prie vandens ir traukėm pačiu jūros pakraščiu. Kartais kokia bangelė, pralenkusi kitas, aptėkšdavo mūsų drobinius batelius. Aš ėjau apie nieką negalvodamas, apsnūdęs nuo saulės, kuri kaitino vienplaukę galvą.

Tuo metu Reimonas kažką pasakė Masonui, tik aš nenugirdau ką. Tačiau tą pat akimirką pačiame paplūdimio gale, labai toli nuo mūsų, pamačiau du arabus su mėlynais kombinezonais, einančius mūsų link. Aš žvilgtelėjau į Reimoną, ir jis sumurmėjo: „Tai jis“. Mes žingsniavome toliau. Masonas paklausė, kokiu būdu jie galėjo mus iki čia atsekti. Aš pagalvojau, kad jie tikriausiai matė, kaip mes su paplūdimio krepšiais įlipom į autobusą; bet nieko nesakiau.

Arabai ėjo neskubėdami ir jau buvo netoli mūsų. Mes nesulėtinom žingsnio, bet Reimonas pasakė: „Jeigu kils peštynės, tau, Masonai, pavedu antrąjį. Aš imuosi savojo tipo. Tau, Merso, liks trečiasis, jeigu pasirodys“. Aš atsakiau: „Gerai“. Masonas susikišo rankas į kišenes. Įkaitintas smėlis man dabar atrodė raudonas. Tuo pačiu žingsniu artinomės prie arabų. Atstumas tarp mūsų tolydžio mažėjo. Kai mus beskyrė vos keli žingsniai, arabai sustojo. Mes su Masonu sulėtinom žingsnį. Reimonas nudrožė tiesiai prie savo tipo. Aš nenugirdau, ką jis pasakė jam, bet arabas pasilenkė, tarsi ketindamas smogti galva. Tada Reimonas trenkė jam ir iškart šūktelėjo Masoną. Masonas prišoko prie antrojo tipo ir iš visų jėgų smogė jam du kartus. Arabas pliumptelėjo vandenin, veidu į smėlį, ir keletą akimirkų tysojo, o apie jo galvą kilo ir sproginėjo oro burbulai. Tuo tarpu Reimonas trenkė savajam, ir arabo veidas apsipylė krauju. Reimonas atsisuko į mane ir tarė: „Tuoj pamatysi, kaip jis gaus į kailį“. Aš sušukau: „Atsargiai, jis turi peilį!“ Bet Reimonui jau buvo perdurta ranka ir perrėžta lūpa.

Masonas šoko į priekį. Bet antrasis arabas jau buvo atsikėlęs ir dabar stovėjo už arabo, kuris turėjo peilį. Mes nedrįsom pajudėti. Arabai iš lėto traukėsi, nenuleisdami nuo mūsų akių ir laikydami atkištą peilį. Įsitikinę, kad jų nebesivysim, jie greitai spruko šalin, o mes lyg įbesti likom stovėti kaitrioje saulėje. Reimonas laikė užspaudęs kraujuojančią ranką.

Tada Masonas pasakė, kad netoliese yra gydytojas, kuris

paprastai leidžia sekmadienius plynaukštėje. Reimonas pasišovė eiti tuojau pat jo pakviesti. Bet, vos pravėrus burną, iš lūpos jam imdavo srūti kraujas. Prilaikydami Reimoną, mes ganėtinai greit parsigavome namo. Reimonas pasakė, kad žaizdos negilios ir kad jis gali pats nueiti pas gydytoją. Jiedu su Masonu išėjo, o aš pasilikau ir papasakojau moterims, kas nutiko. Ponia Mason verkė, Mari buvo labai išblyškusi. Bet man įgriso joms aiškinti. Aš nutilau ir, žvelgdamas į jūrą, ėmiau rūkyti.

Apie pusę pirmos Reimonas ir Masonas grįžo. Reimono ranka buvo aprišta, lūpų kamputis užklijuotas pleistru. Gydytojas pasakė, kad žaizdos nepavojingos, bet Reimonas buvo niūrus. Masonas bandė jį prajuokinti, bet jis vis tylėjo. Paskui pasakė einąs į paplūdimį. Aš paklausiau, į kurią pusę. Jis atsakė norįs pasivaikščioti grynam ore. Mudu su Masonu norėjom eiti kartu, bet Reimonas supyko ir aprėkė mus. Masonas pasakė, kad neverta jam prieštarauti. Bet aš vis tiek nuėjau drauge su juo.

Mes ilgai ėjome pajūriu. Saulė dabar svilinte svilino. Jos šviesa tiško ant smėlio ir ribuliavo jūros paviršiumi. Man pasirodė, kad Reimonas žino, kur eina, bet aš turbūt klydau. Pagaliau priėjome pačiam paplūdimio gale mažą šaltinį, kuris tryško iš už didelės uolos ir sroveno per smėlį. Čia ir radom abu arabus. Jie gulėjo, nenusivilkę savo riebaluotų kombinezonų. Atrodė visiškai ramūs ir net patenkinti. Net mums atėjus jie nė nekrustelėjo. Tas, kuris buvo sužeidęs Reimoną peiliu, tylėdamas žiūrėjo į jį. Antrasis pūtė nendrinę dūdelę ir, stebėdamas mus akies krašteliu, be perstogės kartojo tas pačias tris natas, kurias jam pavyko išgauti savo instrumentu.

Aplink mus tebuvo saulė ir tyla, švelnus šaltinio čiurlenimas ir tos trys natos. Paskui Reimonas įkišo ranką į kišenę, kurioje buvo revolveris, bet arabas nė nekrustelėjo, ir jiedu tik žiūrėjo viens į kitą. Aš pastebėjau, kad grojančio fleita arabo kojų pirštai plačiai išsiskėtę. Nenuleisdamas nuo priešininko akių, Reimonas manęs paklausė: „Nudėti?“ Pagalvojau, kad jeigu atsakysiu neigiamai, jis susierzins ir tikrai iššaus. Aš jam tik tiek pasakiau: „Jis dar nė burnos nepravėrė. Būtų niekšiška nei iš šio, nei iš to šauti“. Tvankioje tyloje tesigirdėjo vien švelnūs vandens ir fleitos garsai. Paskui Reimonas tarė: „Tada aš jį išplūsiu, ir kai jis atsikirs, nukepsiu jį“. Aš atsakiau: „Taip, bet jeigu jis neišsitrauks peilio, tu negali šauti“. Reimonas jau

ėmė nervintis. Antrasis arabas visą laiką grojo, ir abu akimis sekė kiekvieną Reimono judesį. „Taip netinka,— tariau Reimonui.— Susiimkite vienas prieš vieną, o revolverį atiduok man. Jeigu antrasis įsikiš arba išsitrauks peilį, aš jį nudėsiu".

Reimonas padavė man revolverį, jo metalu blykstelėjo saulės spindulys. Mes vis dar tebestovėjom nejudėdami, lyg atsidūrę uždaram rate. Nenuleisdami akių žiūrėjom vieni į kitus, ir laikas tarsi sustojo — tebuvo vien jūra, smėlis, saulė, nuščiuvusi fleita, liovęsis čiurlenti vanduo. Tą akimirką pagalvojau, kad man vis tiek — šauti ar ne. Bet staiga arabai, traukdamiesi atbulomis, nusirito už uolos. Tada mes su Reimonu patraukėm atgal. Jo nuotaika, regis, pasitaisė ir jis ėmė kalbėti, jog laikas grįžti į miestą.

Aš palydėjau jį iki namelio, ir kol jis lipo mediniais laiptais, likau stovėti apačioje; nuo saulės man ūžė galva, aš bijojau pajudėti, neturėjau jėgų nei noro lipti aukštyn, o dar labiau — kalbėtis su moterimis. Tačiau buvo taip karšta, kad negalėjau ilgiau nejudėdamas stovėti po akinamu ugniniu lietum, krintančiu iš dangaus. Man buvo vis vien — ar stovėti čia, ar eiti kur nors. Po valandėlės apsisukau ir patraukiau paplūdimio link.

Aplinkui viskas tebetvoskė akinamu raudoniu. Jūra duso smėlyje, godžiai alsuodama neramiomis, ošiančiomis bangelėmis. Iš lėto ėjau uolų link ir jaučiau, kaip nuo saulės plyšta kakta. Karštis slėgė ir trukdė eiti pirmyn. Kiekvienąkart, kai ant veido pajusdavau jo kaitrų dvelksmą, sukąsdavau dantis, sugniauždavau kišenėse kumščius, visas įsitempdavau, stengdamasis pergalėti saulę ir jos liejamą mieguistą svaigulį. Kiekvienąsyk, kai saulės blizgesys, atsispindėjęs nuo smėlio, nuo baltutės kriauklės ar nuo stiklo šukės it špagos dūris apžilpindavo mane, man nevalingai imdavo trūkčioti žandikauliai. Ėjau ilgai.

Tolumoje mačiau dunksant tamsią uolą, apsuptą žilpinančia šviesos ir vandens dulkelių aureole. Aš pagalvojau apie tą gaivų šaltinį už uolos. Norėjau vėl išgirsti švelnų jo vandens čiurlenimą, norėjau pabėgti nuo saulės, įtempimo ir moters ašarų, norėjau pagaliau rasti pavėsį ir atilsį. Bet kai priėjau arčiau, pamačiau, kad Reimono priešas grįžęs.

Jis buvo vienas. Gulėjo ant nugaros, pasidėjęs rankas po galva. Jo veidas buvo uolos paunksnėje, o visas kūnas — saulėje. Kombinezonas garavo nuo karščio. Aš kiek nustebau: ma-

niau, kad ta istorija jau baigta, ir atėjau čia visai apie nieką nebegalvodamas.

Pamatęs mane, arabas kilstelėjo ir įkišo ranką į kišenę. Aš, suprantama, suspaudžiau Reimono revolverį švarko kišenėje. Neištraukdamas rankos iš kišenės, arabas vėl atvirto atgal. Aš buvau gana toli nuo jo, mus skyrė kokie dešimt metrų. Retkarčiais sugaudavau jo žvilgsnį, besiskverbiantį iš po primerktų blakstienų. Bet dažniausiai arabo veidas, visa jo figūra nuo įkaitusio oro tik tavaravo man akyse. Bangų pleškenimas buvo dar tingesnis ir tylesnis negu vidurdienį. Tvieskė ta pati saulė, ta pati šviesa tiško ant to paties smėlio. Jau dvi valandos, kai diena stovėjo vietoje, dvi valandos, kai buvo įmetusi inkarą į verdančio metalo okeaną. Akiratyje praplaukė nedidelis garlaivis — pamačiau tą juodą taškelį tik akies krašteliu, nes vis nenuleidau akių nuo arabo.

Pagalvojau, kad užtektų man nusisukti į šalį, nueiti, ir viskas baigtųsi. Bet virpantis nuo saulės paplūdimys tarsi užgulė man pečius ir stūmė pirmyn. Aš žengiau kelis žingsnius prie šaltinio. Arabas nė nekrustelėjo. Vis dėlto jis buvo dar gana toli. Ant veido jam krito šešėliai, ir turbūt todėl atrodė, lyg jis juoktųsi. Aš palaukiau. Saulė svilino man veidą, antakiuose susitvenkė prakaito lašai. Tai buvo ta pati saulė kaip ir tą dieną, kai laidojau mamą, ir lygiai taip kaip tada man baisiausiai skaudėjo kaktą, smilkiniuose tvinkčiojo kraujas. Nebegalėdamas ištverti ilgiau tokio karščio, žingtelėjau į priekį. Žinojau, kad tai kvaila, kad žengęs tik vieną žingsnį nenusikratysiu saule. Bet aš žengiau žingsnį, tik vieną žingsnį į priekį. Ir šį kartą arabas, net neatsistodamas, išsitraukė peilį ir iškėlė jį man prieš akis. Peilio plienas sutvisko saulėje, ir man pasiregėjo, tarsi ilgi blizgantys ašmenys susmigo į kaktą. Tą pačią akimirką prakaito lašai, susitvenkę antakiuose, staiga ėmė tekėti vokais ir apgaubė juos šiltu ir tankiu šydu. Mane apakino ašarų ir druskos uždanga. Nieko nebejaučiau, tik kaip kaktoje muša saulės cimbolai, ir neaiškiai mačiau prieš save iš peilio iššokusį šviesos kalaviją. Ši liepsnojanti špaga badė blakstienas ir skaudžiai žeidė akis. Ir tada viskas susiūbavo. Jūra tvokstelėjo į mane karšta oro banga. Man pasirodė, kad prakiuro dangus ir iš jo pradėjo lyti ugnimi. Aš visas įsitempiau ir ranka mėšlungiškai sugniaužiau revolverį. Gaidukas pasidavė, pirštas slystelėjo lygia vamzdžio apačia, ir būtent tada, pasigirdus trumpam kurtinančiam trenksmui,

viskas ir prasidėjo. Aš nusipurčiau prakaito lašus ir saulės tviskėjimą. Supratau, kad suardžiau dienos pusiausvyrą, neįprastą tylą paplūdimyje, kur buvau laimingas. Tada iššoviau dar keturis kartus, ir kulkos nepastebimai susmigo į nejudantį kūną. Tai buvo tarsi keturi trumpi smūgiai, kuriais aš pasibeldžiau į nelaimės duris.

ANTRA
DALIS

I

Tuojau po arešto mane kvotė daugybę kartų. Bet šitai buvo daroma mano asmens tapatybei nustatyti ir neilgai truko. Per pirmą apklausą policijos nuovadoje atrodė, kad mano byla nieko nedomina. Užtat po savaitės teismo tardytojas jau pažvelgė į mane susidomėjęs. Tiesa, pradžiai tepaklausė mano pavardės, adreso, profesijos, gimimo datos ir vietos. Paskui pasiteiravo, ar išsirinkau advokatą. Prisipažinau, kad ne, ir paklausiau, ar tai būtina. „Kodėl jūs klausiate?" — nustebo jis. Atsakiau, kad manau, jog mano byla visai nesudėtinga. „Tai jūs taip manote,— tarė jis šypsodamasis,— tačiau toks įstatymas. Jeigu jūs pats neišsirinksite, mes paskirsime advokatą oficialiai". Man pasirodė labai patogu, kad justicija rūpinasi tokiomis smulkmenomis. Pasakiau tai tardytojui. Jis pritarė ir užbaigė tą kalbą pasakydamas, kad teismo įstatymas apgalvotas puikiai.

Iš pradžių rimtai į tardytoją nežiūrėjau. Jis mane priėmė kambaryje su užtrauktomis užuolaidomis; ant rašomojo stalo stovėjo lempa, šviečianti krėslą, į kurį jis pasodino mane, pats likdamas šešėlyje. Buvau skaitęs panašų aprašymą knygose, ir visa tai man atrodė kaip vaidinimas. Tačiau po mūsų pokalbio geriau įsižiūrėjau į jį ir pamačiau, kad vyriškis subtilių veido bruožų, giliomis, tamsiai mėlynomis akimis, aukšto ūgio, ilgais žilais ūsais ir vešliais, beveik baltais plaukais. Jis man pasirodė labai protingas ir apskritai simpatiškas, nors jam nuolat nervingai trūkčiojo lūpos. Išeidamas net norėjau paduoti jam ranką, bet laiku prisiminiau, kad esu nužudęs žmogų.

Rytojaus dieną pas mane į kalėjimą atėjo advokatas. Jis buvo žemaūgis, rubuilis, gana jaunas, sulaižytais plaukais. Nors buvo karšta (aš sėdėjau vienmarškinis), advokatas vilkėjo tamsų kostiumą, buvo su kieta apykakle ir keistu kaklaraiščiu plačiais juodais ir baltais dryžiais. Jis pasidėjo ant lovos portfelį,

kurį laikė po pažastim, pasisakė kas esąs ir pareiškė išstudijavęs mano bylą. Byla kebli, bet jis neabejojąs pasisekimu, jeigu aš juo pasitikėsiu. Aš padėkojau, ir jis tarė: „Įsigilinkim į esmę".

Jis atsisėdo ant lovos ir pasakė, kad surinktos žinios apie mano asmeninį gyvenimą. Išsiaiškinta, kad prieglaudoje neseniai mirė mano motina. Tada buvo atlikta apklausa Marengo. Jos metu nustatyta, kad mamos laidotuvių dieną aš „parodęs abejingumą". „Jūs suprantate,— pasakė advokatas,— man kiek nepatogu jus to klausti. Bet tai labai svarbu. Tai būtų labai rimtas kaltinimo argumentas, jeigu aš neturėčiau ką atsakyti". Jis norėjo, kad aš jam padėčiau. Jis paklausė, ar aš buvau tą dieną sielvarto prislėgtas. Šis klausimas mane labai nustebino, ir pagalvojau, kad vargu ar aš pats taip būčiau galėjęs paklausti. Tačiau atsakiau, kad esu kiek atpratęs analizuoti savo jausmus, ir todėl man sunku jam atsakyti. Be abejo, aš labai mylėjau mamą, bet tai nieko nereiškia. Visi sveiki žmonės visada daugiau ar mažiau trokšta mirties tų, kuriuos myli. Čia advokatas mane nutraukė — jis atrodė labai susijaudinęs. Jis paprašė manęs pasižadėti, kad to nesakysiu nei teismo metu, nei tardytojui. Tačiau aš jam paaiškinau, kad tokia jau mano prigimtis — fiziniai poreikiai dažnai sutrikdo mano jausmus. Mamos laidotuvių dieną buvau labai pavargęs ir norėjau miego. Todėl ne visai suvokiau tai, kas vyko. Tikrai galiu pasakyti tik tiek: man atrodė, kad būtų buvę geriau, jei mama nebūtų mirusi. Bet advokatas vis tiek atrodė nepatenkintas. Jis pasakė: „To nepakanka".

Jis kiek pamąstė. Paskui paklausė, ar galėtų pasakyti, kad tą dieną aš sutramdžiau savo įgimtus jausmus. Aš atsakiau: „Ne, negalėtų, nes tai netiesa". Jis keistai pasižiūrėjo į mane, regis, net kiek bjaurėdamasis. Ir kone piktai pasakė, kad, šiaip ar taip, prieglaudos direktorius ir personalas bus išklausyti kaip liudytojai ir kad „tai gali man labai pakenkti". Atsakiau, kad ši istorija neturi nieko bendra su mano byla, bet advokatas tepasakė, kad iš karto matyti, jog nesu turėjęs reikalų su teismu.

Išėjo labai nepatenkintas. Norėjau jį sulaikyti ir pasakyti, kad man reikia jo užuojautos — ne tam, kad būčiau geriau ginamas, o, taip sakant, paprasčiausios žmogiškos užuojautos. Svarbiausia aš mačiau, kad gadinu jam nuotaiką. Jis manęs nesuprato ir todėl pyko. O aš norėjau jam pasakyti, kad esu toks pat kaip

ir visi, absoliučiai kaip visi. Tačiau iš tikrųjų visa tai neturėjo jokios prasmės, ir aš iš tingumo nieko jam nesakiau.

Netrukus vėl buvau nuvestas pas tardytoją. Buvo antra valanda dienos, ir šį kartą jo kabinetas buvo sklidinas šviesos, kurią truputį švelnino užuolaidos. Buvo labai karšta. Jis mane pasodino ir labai mandagiai paaiškino, kad mano advokatas negalėjo ateiti dėl „nenumatytų kliūčių". Bet aš turįs teisę neatsakinėti ir palaukti kito karto. Pasakiau, kad galiu atsakinėti ir be advokato. Jis paspaudė pirštu mygtuką ant stalo. Atėjo jaunas teismo sekretorius ir įsitaisė kone man už nugaros.

Abu susėdom į krėslus. Prasidėjo apklausa. Pirmiausia jis pasakė, kad žmonės mane apibūdina kaip tylų ir užsidariusį, ir norėjo sužinoti, ką aš pats apie tai galvoju. Aš atsakiau: „Kad aš niekad neturiu ko svarbaus pasakyti, tai ir tyliu". Jis nusišypsojo kaip ir pirmąjį kartą, pritarė, kad tai rimčiausia priežastis tylėti, ir pridūrė: „Pagaliau tai visai nesvarbu". Jis nutilo, pasižiūrėjo į mane ir, gana staigiai atsitiesęs, skubiai ištarė: „Mane dominate tik jūs". Ne visai suvokiau, ką jis nori tuo pasakyti, ir tylėjau. „Jūsų poelgyje,— pridūrė jis,— daug ko nesuprantu. Esu tikras, kad jūs padėsite man tai išsiaiškinti". Atsakiau, kad viskas buvo labai paprasta. Jis mane paragino atpasakoti tą dieną. Pakartojau tai, ką jau buvau minėjęs: Reimonas, paplūdimys, maudymasis, arabai, vėl paplūdimys, šaltinis, saulė ir penki revolverio šūviai. Po kiekvieno sakinio jis kartojo: „Taip, taip". Kai ėmiau kalbėti apie gulintį ant žemės kūną, jis irgi pritarė sakydamas: „Gerai". O man nusibodo visą laiką kartoti tą pačią istoriją; man atrodė, kad dar niekad nebuvau tiek kalbėjęs.

Truputį patylėjęs jis atsistojo ir pasakė, kad nori man padėti, kad jis manim susidomėjo ir kad, Dievui padedant, jis galėtų ką nors padaryti mano labui. Bet prieš tai norįs man užduoti dar keletą klausimų. Ir be jokios įžangos paklausė, ar aš mylėjau mamą. Aš atsakiau: „Taip, kaip visi", ir sekretorius, kuris iki šiol ritmingai stukseno savo mašinėle, tikriausiai sumaišė klavišus, nes sustojo ir pradėjo iš naujo. Ir vėl, regis, be jokio logiško ryšio tardytojas paklausė, ar aš iš tikrųjų paleidau penkis šūvius iš eilės. Aš pagalvojau ir patikslinau, kad pirmiausia šoviau vieną kartą, o po kelių sekundžių dar keturis kartus. „Kodėl jūs palaukėte prieš šaudamas antrą sykį?" — paklausė jis. Ir vėl man prieš akis iškilo raudonas paplūdimys ir pajutau, kad

kaktą kepina saulė. Bet šį kartą nieko neatsakiau. Stojo tyla; tardytojas atrodė susijaudinęs. Jis atsisėdo, susitaršė plaukus, pasirėmė alkūnėmis į stalą, truputį pasilenkė prie manęs ir su labai keista išraiška paklausė: „Kodėl, kodėl jūs šovėte į gulintį ant žemės kūną?" Aš vėl nieko negalėjau atsakyti. Tardytojas perbraukė ranka per kaktą ir pakartojo savo klausimą truputį pasikeitusiu balsu: „Kodėl? Jūs privalote man tai pasakyti. Kodėl?" Aš tebetylėjau.

Staiga jis pakilo, dideliais žingsniais nuėjo į kabineto galą ir atidarė spintos stalčių. Iš ten ištraukė sidabrinį nukryžiuotąjį ir, artindamasis prie manęs, ėmė mojuoti juo. Ir visiškai pasikeitusiu, beveik drebančiu balsu suriko: „Ar jūs žinote, kas čia toks?" Aš atsakiau: „Taip, be abejo". Tada greitakalbe ir labai susijaudinęs pradėjo berti, kad jis tiki Dievą ir yra tikras, jog nė vienas žmogus nėra tiek kaltas, kad Dievas jam neatleistų, tik reikia, kad atgailaujantysis taptų panašus į kūdikį su tuščia ir pasirengusia viską priimti siela. Visu kūnu jis buvo palinkęs virš stalo ir mojavo kryžium beveik ties mano galva. Tiesą pasakius, aš menkai tesigilinau į jo samprotavimus pirmiausia todėl, kad man buvo karšta ir kabinete skraidė didelės musės, kurios nuolat taikėsi nutūpti man ant veido, ir dar dėl to, kad šis žmogus mane truputėlį gąsdino. Aš žinojau, kad tai juokinga, nes, šiaip ar taip, juk nusikaltėlis buvau aš. Tačiau jis tęsė toliau. Pamažu pradėjau suvokti, kad, jo nuomone, mano išpažintyje tėra viena neaiški vieta, būtent faktas, kodėl aš padariau pauzę prieš šaudamas antrą kartą. Visa kita jam buvo aišku, jis negalėjo suprasti tik šito dalyko.

Buvau beketinąs pasakyti, kad jis bergždžiai stengiasi išsiaiškinti šią aplinkybę: ji nėra jau tokia svarbi. Bet jis mane nutraukė ir, išsitiesdamas visu ūgiu, paskutinį kartą paklausė, ar aš tikiu Dievą. Atsakiau, kad ne. Jis pasipiktinęs atsisėdo. Pasakė, kad to negali būti, kad visi žmonės tiki Dievą, netgi tie, kurie nusigręžia nuo jo veido. Jis buvo tuo tvirtai įsitikinęs, ir jeigu kada jam tektų tuo suabejoti, jo gyvenimas nebeturėtų prasmės. „Ar jūs norite,— sušuko jis,— kad mano gyvenimas nebeturėtų prasmės?" Man atrodė, kad tai neturi nieko bendra su manim, ir aš taip jam ir pasakiau. Bet per stalą jis jau kišo man Kristų prie veido ir kaip beprotis šaukė: „Aš esu krikščionis. Aš jo prašau atleisti tavo kaltes. Kaip tu gali netikėti, kad jis kentėjo už tave?" Pastebėjau, kad jis kreipiasi į mane „tu", bet man jau

viskas buvo nusibodę. Karštis dusinte dusino. Kaip ir visuomet, kada noriu nusikratyti kalbančiuoju, kurio beveik nesiklausau, apsimetu, kad jam pritariu. Mano nuostabai, tardytojas ėmė džiūgauti: „Matai, matai,— kartojo jis.— Juk tu tiki, juk tu išpažinsi jam savo kaltes?" Tikriausiai aš dar kartą pasakiau: „Ne". Jis vėl žnektelėjo į krėslą.

Jis atrodė labai pavargęs. Kiek patylėjo, tuo tarpu mašinėlė, be perstogės sekusi mūsų pokalbį, dar stukseno paskutines frazes. Paskui tardytojas įdėmiai ir truputį liūdnai pažiūrėjo į mane ir sumurmėjo: „Dar niekad nebuvau regėjęs tokios sudiržusios sielos kaip jūsų. Nusikaltėliai, kurie čia ateidavo, visuomet verkdavo, išvydę šį kančios simbolį". Aš norėjau atsakyti: „Todėl jie ir verkdavo, kad buvo nusikaltėliai". Bet man toptelėjo, kad ir aš esu toks kaip ir jie. Su šia mintim aš vis dar niekaip negalėjau apsiprasti. Tardytojas pakilo tarsi norėdamas pasakyti, kad tardymas baigtas. Tik su kiek nuvargusia veido išraiška paklausė, ar aš gailiuosi taip pasielgęs. Pagalvojau ir atsakiau, kad veikiau jaučiu ne gailestį, o kažkokį nepasitenkinimą. Man pasirodė, kad jis manęs nesuprato. Bet tą dieną viskas tuo ir baigėsi.

Vėliau aš dažnai matydavausi su tardytoju. Tik dabar mane lydėdavo advokatas. O tardytojas tiktai patikslindavo kai kuriuos mano ankstesnius parodymus. Arba drauge su advokatu aptarinėdavo mano nusikaltimą. Bet iš tikrųjų tuo metu jie visai nesirūpino manimi. Šiaip ar taip, tardymų tonas pamažu pasikeitė. Atrodė, kad tardytojas manimi nebesidomi ir kad mano byla jam pasidarė aiški. Jis jau nebekalbėjo man apie Dievą, ir aš niekad nebemačiau jo taip susijaudinusio kaip tą pirmąją dieną. Todėl mūsų pokalbiai pasidarė nuoširdesni. Keli klausimai, trumpas pokalbis su advokatu — ir tardymas baigdavosi. Mano byla, anot tardytojo, „ėjo savo keliu". Kartais, kai pokalbis būdavo bendro pobūdžio, įtraukdavo į jį ir mane. Aš pradėjau atitokti. Tokiom valandėlėm jie nebūdavo man priešiški. Viskas atrodė taip paprasta, taip gerai sustyguota ir taip santūriai vaidinama, jog man susidarė keistas įspūdis, tarsi būčiau tapęs „vienos šeimos nariu". Ir, prabėgus tiems vienuolikai mėnesių, kurių metu buvau tardomas, beveik stebėdamasis galiu pasakyti, kad vargu ar kas mane taip džiugino, kaip tos retos akimirkos, kai tardytojas išlydėdavo mane pro kabineto duris ir plodamas ranka per petį nuoširdžiu balsu ištardavo: „Šiai dienai užteks, pone Antikriste". Ir tada mane perduodavo į žandarų rankas.

II

Yra, dalykų, apie kuriuos niekad nemėgau kalbėti. Peržengęs kalėjimo slenkstį, jau po kelių dienų supratau, kad niekada nenorėčiau kalbėti apie šį savo gyvenimo tarpsnį.

Vėliau suvokiau, kad šios mano antipatijos visai be pagrindo. Iš teisybės, pirmomis dienomis dar nesijaučiau esąs tikrame kalėjime: vis neaiškiai laukiau kokio naujo įvykio. Ir viskas prasidėjo tiktai po pirmo ir vienintelio Mari vizito. Nuo tos dienos, kai gavau jos laišką (ji rašė, kad jos nebeįleidžia, nes ji nėra mano žmona), nuo tos dienos aš pajutau, kad kalėjimo vienutė yra mano namai ir kad čia sustojo mano gyvenimas. Tą dieną, kai buvau suimtas, mane uždarė į kamerą, kurioje jau buvo daug kalinių, daugiausia arabų. Mane pamatę, jie ėmė juoktis. Paskui paklausė, ką aš padariau. Pasakiau, kad nušoviau arabą, ir jie nutilo. Bet greit atėjo vakaras. Jie man parodė, kaip pasitaisyti demblį, ant kurio turėjau miegoti. Suritinęs voleliu vieną jo galą, pasidariau priegalvį. Visą naktį mano veidu ropojo blakės. Po kelių dienų mane perkėlė į vienutę, kur gulėjau ant medinių narų. Turėjau rėčką savo reikalams ir geležinį dubenį. Kalėjimas buvo aukščiausioje miesto vietoje, ir pro langelį galėjau matyti jūrą. Ir štai vieną dieną, kai aš, įsikibęs į grotas, stiebiausi į šviesą, įėjo sargas ir pasakė, kad kažkas atėjo manęs aplankyti. Pagalvojau, kad tai Mari. Ir tikrai, tai buvo ji.

Ėjau paskui sargą ilgu koridoriumi, paskui laiptais ir vėl koridoriumi. Įžengiau į labai didelę salę, į kurią pro plačią angą veržėsi šviesa. Dvi eilės aukštų pinučių salę dalijo į tris dalis. Tarp pinučių buvo aštuonių ar dešimties metrų atstumas, kuris skyrė lankytojus nuo kalinių. Tiesiai prieš save pamačiau Mari: ji buvo su dryžuota suknele, įdegusiu veidu. Mano pusėje buvo apie dešimt kalinių, daugiausia arabų. Aplink Mari spietėsi maurės; prie pat jos stovėjo dvi lankytojos: nedidelė, juodai apsirengusi senutė kietai sučiauptomis lūpomis ir stora, vienplaukė moteris, kuri labai garsiai kalbėjo ir gyvai skeryčiojo rankomis. Tarp pinučių buvo didelis tarpas, todėl lankytojai ir kaliniai buvo priversti rėkte rėkti. Įėjęs apsvaigau nuo balsų aido, atsimušančio nuo plikų salės sienų, ir aštrios, krintančios iš dangaus pro langus ir besisklaidančios salėje šviesos. Mano vienutė buvo ramesnė ir tamsesnė. Praėjo kelios sekundės, kol pripratau prie dienos šviesos. Bet paskui jau kiekvieną veidą mačiau labai

ryškiai ir aiškiai. Pastebėjau, kad koridoriaus gale tarp pinučių sėdi sargas. Daugelis kalinių arabų ir jų šeimos tupėjo vieni prieš kitus. Jie nešaukė. Kad ir per tokį triukšmą jie suprato vieni kitus kalbėdami labai tyliai. Jų duslus, kylantis iš apačios murmėjimas buvo tartum boso akompanimentas choro balsams, aidintiems virš jų galvų. Visa tai pastebėjau labai greit, žengdamas artyn prie Mari. Prisispaudusi prie pinučių, ji įtemptai šypsojosi. Ji pasirodė man labai graži, bet aš nemokėjau jai to pasakyti.

— Na kaip? — garsiai sušuko ji.— Na kaip? Ar sveikas, ar turi viską, ko reikia?

— Taip, viską.

Mes nutilome, Mari visą laiką šypsojosi. Storoji moteris kažką stūgavo mano kaimynui, be abejo, savo vyrui, aukštam, atviro žvilgsnio blondinui. Jie tęsė anksčiau pradėtą pokalbį.

— Žana nenorėjo jo imti,— plyšojo ji.

— Taip, taip,— atsakinėjo vyriškis.

— Aš pasakiau, kad atsiimsi grįžęs, bet ji nenorėjo jo imti.

Mari sušuko, kad Reimonas man siunčia linkėjimus, ir aš atsakiau: „Ačiū". Bet mano balsą užgožė kaimynas, paklausdamas, „ar jis gerai jaučiasi". Jo žmona juokėsi, atsakydama, „kad jis niekad dar taip gerai nesijautė". Mano kaimynas iš kairės, nedidelis jaunuolis švelniomis rankomis, tylėjo. Aš pastebėjau, kad jis stovi prieš mažą senučiukę, ir jie abu įtemptai žiūri vienas į kitą. Bet aš neturėjau laiko juos ilgiau stebėti, nes Mari sušuko, jog reikia neprarasti vilties. Aš atsakiau: „Taip". Tuo metu žiūrėjau į ją ir norėjau suspausti per suknelę jos pečius. Aš norėjau prisiliesti prie to plono audinio ir nelabai susivokiau, ko dar būčiau galėjęs viltis. Tikriausiai Mari tai ir norėjo pasakyti, nes visą laiką šypsojosi. Mačiau tik jos blizgančius dantis ir mažytes raukšleles prie akių. Ji vėl sušuko: „Tu išeisi, ir mes susituoksim". Aš atsakiau: „Tu taip manai?", bet tik todėl, kad reikėjo ką nors sakyti. Tada ji skubiai ir taip pat labai garsiai pasakė, kad taip, kad mane išteisins ir kad mudu dar kartu maudysimės jūroje. Bet ana moteris stūgavo, kad palikusi pintinę teismo raštinėje, ir ėmė vardinti viską, ką joje atnešusi. Reikia viską patikrinti, nes lauktuvės brangiai kainavusios. Kitas mano kaimynas ir jo motina tebežiūrėjo vienas į kitą. Apačioje be perstogės murmėjo arabai. Už plačios angos šviesa atrodė begalinė.

Aš jaučiausi nekaip ir būčiau bemeilijęs baigti šį pasimatymą. Nuo triukšmo man darėsi bloga. Antra vertus, norėjau dar pabūti su Mari. Nežinau, kiek praėjo laiko. Mari pasakojo apie savo darbą ir be perstogės šypsojosi. Ore pynėsi murmėjimas, šauksmai, pokalbiai. Vienintelė tylos salelė buvo šalia manęs — tai jaunuolis ir senutė, tyliai stovį ir bežiūrį kits į kitą. Pamažu, vieną po kito, išvedė arabus. Pirmajam išėjus, beveik visi nutilo. Senučiukė prisiartino prie grotų, bet tuo pačiu metu sargas davė ženklą jos sūnui. Sūnus pasakė: „Iki pasimatymo, mama“, o ji, įkišusi ranką tarp grotų, ilgai ir lėtai mojavo atsisveikindama.

Jai pasišalinus, įėjo vyras su skrybėle rankoje ir užėmė jos vietą. Įvedė naują kalinį, ir jie gyvai ėmė kalbėtis, bet pusbalsiu, nes kambarys jau buvo aptilęs. Atėjo išsivesti mano kaimyno iš dešinės, ir jo žmona, lyg nepastebėjus, kad nebereikia rėkti, garsiai sušuko: „Žiūrėk savęs ir būk atsargus“. Paskui atėjo mano eilė. Mari pasiuntė man bučinį. Tarpduryje atsigręžiau. Ji stovėjo nejudėdama, veidu prisispaudusi prie pinučių, ir tebesišypsojo ta pačia mėšlungiška skausminga šypsena.

Netrukus ji man parašė. Nuo to laiko ir prasidėjo dalykai, kurių niekuomet nenorėčiau prisiminti. Kas be ko, nereiktų ir perdėti: man šitai buvo lengviau pergyventi nei kitiems. Iš pradžių, vos patekus į kalėjimą, sunkiausia buvo tai, kad aš tebemąsčiau kaip laisvas žmogus. Pavyzdžiui, kartais man užeidavo noras būti paplūdimyje ir iš lėto bristi į jūrą. Įsivaizduodavau, kaip prie kojų pliuškena bangelės ir koks beribės laisvės jausmas apima, kai vanduo pamažu apsemia kūną: tada ūmai pajusdavau, kokios ankštos mano kalėjimo sienos. Bet tai truko tik keletą mėnesių. Vėliau jau mąsčiau kaip tikras kalinys. Telaukdavau vien kasdieninių pasivaikščiojimų kalėjimo kieme arba advokato vizitų. Aš labai gerai sugebėjau prisitaikyti prie visko. Man dažnai šaudavo į galvą mintis, kad net tada, jeigu būčiau priverstas gyventi išdžiūvusio medžio drevėje ir neturėčiau daugiau ką veikti, tik žiūrėti į dangų virš galvos, pamažu priprasčiau ir prie to. Laukčiau praskrendančio paukščio arba atslenkančio debesies, kaip čia laukiu keistų advokato kaklaraiščių, arba kaip ankstesniame pasaulyje kantriai laukdavau šeštadienio, kada galėsiu apkabinti Mari. Geriau pamąstęs susivokdavau, kad aš juk nesu išdžiūvusio medžio drevėj. Yra nelaimin-

gesnių žmonių už mane. Beje, tai mamos mintis; ji dažnai kartodavo, kad prie visko galima priprasti.

Paprastai aš ir nesileisdavau taip toli. Pirmieji mėnesiai buvo sunkūs. Bet kaip tik mano pastangos ir padėjo juos ištverti. Pavyzdžiui, aš kankinamai geidžiau moters. Tai visai natūralu, kai esi jaunas. Niekada negalvodavau būtent apie Mari. Bet aš tiek įsigalvodavau apie moterį, apie moteris, apie visas moteris, kurias turėjau, apie aplinkybes, kuriomis jas mylėjau, jog mano kamera būdavo pilnut pilnutėlė jų veidų, ir aš nežinodavau kur dėtis nuo geidulių. Viena vertus, tai mane varydavo iš proto. Antra vertus, padėdavo prastumti laiką. Galiausiai man pavyko pelnyti palankumą vyriausiojo prižiūrėtojo, kuris valgymo valandomis lydėdavo virtuvės tarną. Tai jis ir užvedė kalbą su manimi apie moteris. Pasakė, kad kiti kaliniai pirmiausia tuo ir skundžiasi. Aš atsakiau, kad esu toks pat kaip kiti ir kad tokį elgesį su mumis laikau neteisingu. „Bet dėl to jus ir uždaro į kalėjimą",— tarė jis.— „Kaip tai „dėl to"? — „Ogi dėl to, kad moterys ir yra laisvė. O ji iš jūsų atimama". Aš niekad apie tai nesusimąsčiau. Aš pritariau jam: „Jūsų teisybė,— pasakiau,— nes kas gi tada būtų bausmė?" — „Taigi, taigi, jūs suprantat. O kiti ne. Bet galų gale jie patys sau palengvina".

Paskui sargas išėjo.

Bėdos buvo su cigaretėmis. Kai patekau į kalėjimą, iš manęs atėmė diržą, batų raištelius, kaklaraištį ir ką tik turėjau kišenėse — svarbiausia cigaretes. Atsidūręs vienutėje, paprašiau jas grąžinti. Man atsakė, kad tai draudžiama. Pirmosios dienos buvo labai sunkios. Turbūt be rūkalų ir buvo sunkiausia. Aš čiulpiau medžio skiedreles, kurias atplėšdavau nuo lovos lentų. Visą dieną vaikščiodavau po kamerą su šleikštuliu burnoje. Niekaip nesupratau, kodėl iš manęs atima daiktą, kuris niekam nedaro bloga. Vėliau supratau, kad tai taip pat yra dalis bausmės. Bet dabar jau atpratau rūkyti, ir tai man jokia bausmė.

Be šių nemalonumų, aš nesijaučiau per daug nelaimingas. Svarbiausia, kaip sakiau, prastumti laiką. Nuobodulys visiškai liovėsi mane kamavęs, kai išmokau gyventi prisiminimais. Kartais imdavau galvoti apie savo kambarį: įsivaizduodavau, kaip vaikščioju iš kampo į kampą, mintyse vardindamas viską, ką sutikdavau savo kelyje. Iš pradžių tai greitai pasibaigdavo.

Bet kiekvieną kartą ta mano kelionė užtrukdavo vis ilgiau. Aš prisimindavau kiekvieną baldą, kiekvieną daiktą ant to baldo, kiekvieną to daikto detalę, kiekvieną tos detalės inkrustaciją, įskilimą ar atlūžusį kraštelį, spalvą ir faktūrą. Kartu stengiausi nepamesti savo inventorizacijos gijos, nepamiršti nė vieno daikto. Aš taip įgudau, kad praėjus kelioms savaitėms jau galėjau mintyse vardyti savo kambario daiktus valandų valandas. Tad kuo daugiau galvodavau, tuo daugiau užmirštų ar anksčiau nevertintų daiktų išplaukdavo mano atmintyje. Aš supratau, kad žmogus, išgyvenęs nors vieną vienintelę dieną, galėtų nesunkiai išgyventi šimtą metų kalėjime. Jam pakaktų prisiminimų, kurie neleistų nuobodžiauti. Tam tikra prasme tai jau privilegija.

Dar man padėdavo miegas. Iš pradžių blogai miegojau naktimis ir visai neužmigdavau dieną. Po truputį nakties nemiga praėjo, galėjau miegoti ir dieną. Sakyčiau, kad pastaraisiais mėnesiais miegodavau nuo šešiolikos iki aštuoniolikos valandų per parą. Taigi man tekdavo kaip nors prastumti tik šešias valandas, bet ir jas užimdavo valgis, gamtinių poreikių tenkinimas, prisiminimai ir vieno čeko istorija.

Tarp čiužinio ir lovos radau laikraščio skiautelę, kone prilipusią prie drobės, pageltusią ir permatomą. Tai buvo žinutė su nuplėšta pradžia apie atsitikimą, tikriausiai įvykusį Čekoslovakijoje. Vienas žmogus išvyko iš vieno čekų miestelio tikėdamas prasigyventi. Po dvidešimt penkerių metų grįžo praturtėjęs su žmona ir vaiku. Jo motina su seseria gimtajame miestelyje laikė viešbutį. Norėdamas jas nustebinti, jis paliko žmoną su vaiku kitame viešbutyje ir nuėjo pas motiną, kuri jo nepažino. Norėdamas pajuokauti, jis sumanė išsinuomoti kambarį. Parodė savo pinigus. Naktį motina su seseria jį užmušė plaktuku, apvogė, o lavoną įmetė į upę. Rytą atėjo žmona ir, nieko nežinodama, pasakė keleivio vardą. Motina pasikorė, sesuo nusiskandino šulinyje. Šitą istoriją aš skaitydavau šimtus kartų. Ji buvo neįtikėtina. Kita vertus — visiškai paprasta. Kad ir kaip ten būtų, man atrodo, kad keleivis gal ir nusipelnė tokios bausmės: kam apsimetinėti?

Laikas taip ir bėgo, užpildytas ilgo miego, prisiminimų, tos laikraščio žinutės skaitymo, šviesos ir tamsos kaitos. Aš buvau kažkur skaitęs, kad kalėjime galų gale išnyksta laiko sąvoka. Bet man tai neturėjo didesnės reikšmės. Niekad nemaniau, kad dienos gali būti tokios ilgos ir kartu tokios trumpos. O jos, regis,

buvo tokios ilgos ir ištįsusios, kad nė nepastebėdavai, kaip galiausiai susiliedavo su kitomis dienomis. Ilgainiui išbluko iš atminties ir jų pavadinimai. Vieninteliai žodžiai, išlaikę savo prasmę, tebuvo „vakar“ ar „rytoj“.

Kai vieną dieną sargas man pasakė, kad jau penki mėnesiai, kai sėdžiu čia, aš patikėjau tuo, bet negalėjau suvokti. Man tai buvo vis ta pati nesibaigianti diena, kurios šviesa užplūsdavo mano vienutę, ir tie patys kasdieniai darbai. Tąsyk, išėjus sargui, aš pasižiūrėjau į save geležinio katiliuko dugne. Man pasirodė, kad mano atvaizdas liko rimtas net tada, kai pamėginau jam nusišypsoti. Aš pajudinau katiliuką priešais save. Nusišypsojau, bet atvaizdas žvelgė į mane rūsčiai ir liūdnai. Diena geso; tai buvo valanda, apie kurią nenoriu kalbėti,— bevardė valanda, kada į bežadės tylos procesiją iš visų kalėjimų aukštų įsilieja vakariai bruzdesiai. Prisiartinau prie stogo langelio ir begęstančioje šviesoje dar kartą pasižiūrėjau į savo atvaizdą. Jis kaip visada buvo rimtas, tik ko čia stebėtis,— juk šią akimirką aš iš tikrųjų buvau rimtas. Bet šįsyk — pirmą kartą per visus tuos mėnesius — aiškiai išgirdau savo balsą. Aš pažinau tą patį balsą, kuris jau daugelį dienų skambėjo mano ausyse, ir supratau, kad visą tą laiką kalbėjau garsiai pats su savimi. Tada prisiminiau, ką sakė slaugė per mamos laidotuves. Ne, išeities nėra, ir niekas nė negali įsivaizduoti, kas tai yra vakaras kalėjime.

III

Galiu pasakyti, kad iš esmės vieną vasarą labai greit pakeitė kita vasara. Aš žinojau, kad su pirmaisiais karščiais atsitiks kažkas nauja ir mano gyvenime. Mano byla buvo numatyta svarstyti paskutinėje prisiekusiųjų teismo sesijoje ir turėjo baigtis birželio pabaigoje. Teismas prasidėjo per patį karštį, spiginant saulei. Advokatas mane užtikrino, kad tai nesitęs ilgiau kaip porą trejetą dienų. „Be to,— pridūrė jis,— teismas skubės, nes jūsų byla nėra pati svarbiausia šioje sesijoje. Tuojau po jūsų svarstys tėvažudžio bylą“.

Pusę aštuonių ryto mane išvedė ir kalėjimo mašina nuvežė į teismo rūmus. Du žandarai įvedė į mažą kambarėlį, trenkiantį priplėkusia tamsa. Mes laukėme susėdę prie durų, už kurių buvo girdėti balsai, šauksmai, stumdomų kėdžių brazdesys; tas šurmulys man priminė priemiesčio šventes, kai po

koncerto salė ruošiama šokiams. Žandarai pasakė, kad teks palaukti teisėjų, ir vienas jų pasiūlė man cigaretę, bet aš atsisakiau. Po valandėlės jis paklausė, ar aš bijau. Atsakiau, kad ne. Tam tikra prasme man kažkaip netgi buvo įdomu pamatyti teismo procesą. Niekad gyvenime nebuvau turėjęs tokios progos. „Taip,— pasakė kitas žandaras,— bet tai galų gale išvargina".

Po kurio laiko kambaryje suskambėjo varpelis. Tada man nuėmė antrankius. Atidarė duris ir mane įvedė į teisiamųjų užtvarą. Salė buvo sausakimša. Kur ne kur pro užuolaidas skverbėsi saulė, ir salėje jau buvo sunku kvėpuoti. Langai buvo uždaryti. Aš atsisėdau, abipus manęs sustojo žandarai. Ir tik tada pamačiau prieš save veidų eilę. Visi žiūrėjo į mane: supratau, kad tai prisiekusieji. Bet aš negalėjau pasakyti, kuo jie skyrėsi vieni nuo kitų. Mane apėmė toks jausmas, tarsi būčiau sėdėjęs priešais suolelį tramvajuje, o visi tie nepažįstami keleiviai būtų stebeiliję į ką tik įėjusįjį, norėdami jame pastebėti ką nors juokinga. Puikiai žinau, kad tai kvaila mintis, nes čia juos domino ne koks kuriozas, o nusikaltimas. Beje, skirtumas ne toks jau didelis, tokia mintis man, šiaip ar taip, buvo toptelėjusi.

Man truputį svaigo galva ir nuo gausios minios, sėdinčios uždaroje salėje. Aš dar kartą žvilgtelėjau į publiką ir negalėjau išskirti nė vieno veido. Iš pradžių, regis, nė nesupratau, kad visi tie žmonės grūdosi, norėdami pamatyti mane. Paprastai mano persona niekam nerūpėdavo. Tik gerokai pasukęs galvą supratau, kad visas tas šurmulys dėl manęs. Aš pasakiau žandarui: „Kiek žmonių!" Jis atsakė, kad dėl to kalti laikraščiai, ir parodė būrelį žmonių, susispietusių prie stalo, stovinčio kiek žemiau prisiekusiųjų tribūnos. Jis pasakė: „Antai jie". Aš paklausiau: „Kas?", ir jis pakartojo: „Laikraštininkai". Jis pažinojo vieną žurnalistą, kuris tą akimirką jį pamatė ir pasuko prie mūsų. Tai buvo jau pagyvenęs, simpatiškas vyras, kiek besivaipančiu veidu. Jis karštai paspaudė žandaro ranką. Tuo metu aš pastebėjau, kad žmonės čia ieškojo pažįstamų, sveikinosi su jais ir kalbėjo lyg kokiam klube, kur kiekvienas jaučiasi laimingas, atsidūręs tarp savo aplinkos žmonių. Tuo, matyt, ir galėjau paaiškinti keistą mane apėmusį jausmą, lyg būčiau čia nereikalingas, tarsi koks įsibrovėlis. Tačiau žurnalistas kreipėsi į mane šypsodamasis. Jis išreiškė viltį, kad viskas

bus gerai. Aš padėkojau, o jis pridūrė: „Žinote, mes truputį išpūtėme jūsų bylą. Vasara — bergždžias metas laikraščiams. Tik jūsų ir to tėvažudžio bylos šio to vertos“. Paskui būrelyje, kurį ką tik buvo palikęs, jis parodė nedidelį žmogutį, užsidėjusį didelius akinius juodais rėmais, panašų į nupenėtą žebenkštį. Jis pasakė, kad tai specialus vieno Paryžiaus laikraščio korespondentas. „Tačiau jis atvyko ne dėl jūsų. Bet kadangi yra įgaliotas parašyti apie tėvažudžio procesą, jo paprašė telegrafuoti ir apie jūsų bylą“. Ir vėl vos nepadėkojau. Bet pagalvojau, kad tai būtų buvę juokinga. Jis draugiškai pamojavo man ranka ir paliko mus. Paskui mes dar luktelėjom keletą minučių.

Pasirodė mano advokatas, jau su mantija, apsuptas kolegų. Jis pasuko prie žurnalistų, paspaudė jiems rankas. Jie pokštavo, juokėsi ir jautėsi visiškai laisvai, kol salėje pasigirdo skambutis. Visi susėdo į savo vietas. Mano advokatas priėjo prie manęs, paspaudė ranką ir patarė man atsakinėti į klausimus trumpai, neišsišokti, jei manęs neklaus, o dėl viso kito — pasikliauti juo.

Kairėje išgirdau atitraukiamos kėdės bilstelėjimą ir pamačiau aukštą liesą vyrą su raudona mantija ir pensnė. Jis atsisėdo, rūpestingai lygindamas savo drabužio klostes. Tai buvo prokuroras. Teismo vykdytojas pranešė: „Teismas eina“. Ir tuojau pat pradėjo burgzti du dideli ventiliatoriai. Įėjo trys teisėjai su bylomis — du apsirengę juodai, trečias raudonai,— ir skubiai pasuko prie stovinčios ant paaukštinimo tribūnos. Žmogus su raudona mantija atsisėdo į vidurinį krėslą, pasidėjo priešais kepuraitę, nusišluostė nosine mažą pliką pakaušį ir paskelbė, kad teismo posėdis pradedamas.

Žurnalistai jau laikė rankose parkerius. Visi buvo nutaisę abejingus ir truputį pašaipius veidus. Tačiau vienas jų, daug jaunesnis už kitus, su pilku flaneliniu kostiumu ir mėlynu kaklaraiščiu, pasidėjo parkerį prieš save ir neatitraukė nuo manęs akių. Jo kiek asimetriškam veide temačiau vien šviesias akis, įdėmiai tyrinėjančias mane su kažkokia neapibrėžta išraiška. Mane apėmė keistas jausmas, lyg pats žiūrėčiau į save. Galbūt dėl to, o gal todėl, kad nežinojau šios įstaigos tvarkos, aš ne visai supratau, kas vyko vėliau: tesuvokiau tik tiek, kad prisiekusieji traukė burtus, pirmininkas uždavinėjo klausimus advokatui, prokurorui ir prisiekusiems (kiekvieną kartą jų galvos

sutartinai atsigręždavo į teismo pirmininką), greitai perskaitė kaltinamąjį aktą, iš kurio išgirdau man žinomus vietų pavadinimus, vardus ir pavardes,— paskui ir vėl klausimai mano advokatui.

Bet štai pirmininkas pasakė, kad reikia pereiti prie liudytojų apklausos. Teismo vykdytojas perskaitė vardus, kurie patraukė mano dėmesį. Šioje, dar neseniai beveidėje minioje pamačiau vieną po kito pakylančius ir paskui dingstančius už šoninių durų prieglaudos direktorių su durininku, senąjį Toma Peresą, Reimoną, Masoną, Salamano, Mari. Ji nerimastingai mostelėjo man ranka. Aš vis dar negalėjau suvokti, kodėl nepastebėjau jų anksčiau, kai, išgirdęs savo pavardę, paskutinis pakilo Selestas. Šalia jo pamačiau mažąją moteriškę iš restorano, ji buvo su tuo pačiu švarkeliu ir tokių pat tikslių judesių ir ryžtinga. Ji spoksojo į mane nenuleisdama akių. Bet aš neturėjau laiko apmąstymams, nes pirmininkas pradėjo savo kalbą. Jis pasakė, kad dabar prasidės tikrasis bylos svarstymas ir kad jis mano esant nereikalinga priminti publikai, jog laikytųsi tylos. Anot jo, jis čia esąs tam, kad nešališkai vadovautų bylai, kurią norįs objektyviai išnagrinėti. Prisiekusiųjų nuosprendis būsiąs padarytas vadovaujantis teisingumo dvasia, ir kiekvieno mažiausio incidento atveju jis įsakysiąs visiems palikti salę.

Karštis didėjo, ir aš mačiau, kad žmonės salėje vėduojasi laikraščiais. Be perstogės šnarėjo glamžomas popierius. Pirmininkas davė ženklą, ir teismo vykdytojas atnešė tris pintų šiaudų vėduokles, kurias visi trys teisėjai tuojau paleido į darbą.

Netrukus prasidėjo mano apklausa. Pirmininkas klausinėjo ramiai ir net, kaip man pasirodė, kažkaip nuoširdžiai. Dar kartą turėjau patvirtinti savo asmenybę, ir nors tie klausimai man įkyrėjo, aš pagalvojau, kad taip reikia, nes būtų jau per daug rimta nuteisti vieną žmogų vietoj kito. Paskui pirmininkas ėmė pasakoti apie tai, ką buvau padaręs, kas trečią sakinį kreipdamasis į mane klausimu: „Ar taip?“ Kiekvieną kartą atsakydavau: „Taip, pone pirmininke“, kaip buvo liepęs advokatas. Tai tęsėsi ilgai, nes pasakodamas pirmininkas minėjo daugybę smulkmenų. Visą tą laiką žurnalistai užsirašinėjo. Jaučiau jauniausiojo žurnalisto ir tos mažos moters-automato žvilgsnius. Visas tramvajaus suolelis buvo pasisukęs į pirmininką. Šis kostelėjo, greitomis pervertė bylą ir vėduodamasis pasisuko į mane.

Jis pasakė, kad dabar palies klausimus, kurie, kaip atrodo iš šalies, neturi akivaizdaus ryšio su mano byla, bet galbūt yra artimai su ja susiję. Supratau, kad jis vėl kalbės apie mamą, ir pajutau, kad tai man jau įgriso. Jis paklausė, kodėl atidaviau mamą į prieglaudą. Atsakiau, kad todėl, jog neturėjau pinigų mokėti už jos priežiūrą ir gydymą. Jis paklausė, ar dėl to krimtausi, ir aš atsakiau, kad nei mama, nei aš nieko nebesitikėjom vienas iš kito, nei iš kitų žmonių, ir kad mudu kiekvienas apsipratome su savo nauju gyvenimu. Tada pirmininkas pasakė, kad šis dalykas jam aiškus, ir paklausė prokurorą, ar jis nenorėtų ko manęs paklausti.

Šis kiek pasisuko į mano pusę ir, nežiūrėdamas į mane, pareiškė, kad, pirmininkui leidus, jis norėtų sužinoti, ar aš grįžau prie šaltinio vienas, ketindamas nušauti arabą. „Ne",— atsakiau. „Tai kodėl jūs buvot ginkluotas ir grįžot būtent į tą pačią vietą?" Aš pasakiau, kad tai buvo atsitiktinumas. Tada prokuroras grėsmingu balsu nukirto: „Šiam kartui viskas". Kas vyko toliau, buvo truputį neaišku, bent man. Trumpai tylomis pasitaręs pirmininkas pareiškė, kad posėdis baigiamas ir liudytojų apklausa atidedama popiečiui.

Aš vėl neturėjau laiko pagalvoti. Mane išvedė, pasodino į kalėjimo mašiną, nuvežė į kalėjimą, ir ten aš pavalgiau. Labai greit, taip greit, kad vos spėjau pajusti, jog esu pavargęs, vėl atėjo manęs išsivesti; viskas prasidėjo iš pradžių, aš vėl atsidūriau toje pačioje salėje, prieš tuos pačius veidus. Tik karštis buvo daug didesnis ir, lyg mostelėjus stebuklingąja lazdele, kiekvieno prisiekusiojo, prokuroro, advokato ir kai kurių žurnalistų rankose atsirado šiaudinės vėduoklės. Jaunasis žurnalistas ir mažoji moteris sėdėjo savo vietose. Bet jie nesivėdavo ir tylėdami tebežiūrėjo į mane.

Nusišluosčiau srūvantį veidu prakaitą ir kiek atsitokėjau kur ir kas esąs tik tada, kai išgirdau, kad kviečiamas prieglaudos direktorius. Jis buvo paklaustas, ar mama skųsdavosi manimi, ir jis atsakė, kad taip, bet, girdi, visi prieglaudos gyventojai turi maniją amžinai skųstis savo artimaisiais. Pirmininkas paprašė patikslinti, ar ji man priekaištavo už tai, kad atidaviau ją į prieglaudą, ir direktorius dar kartą pasakė, kad taip, priekaištavo. Bet šį kartą jis nieko nebepridūrė. Į kitą klausimą jis atsakė, jog buvo nustebintas, kad aš laidotuvių dieną buvau toks ramus. Jo paklausė, ką jis nori pasakyti žodžiu „ramus". Tada

direktorius nudelbė akis į savo batų galus ir pasakė, kad aš nenorėjau pamatyti mirusios mamos, kad aš nė karto nepravirkau ir kad po laidotuvių tuoj pat išvykau, nepasilikęs nė valandėlės susikaupti ir pamąstyti prie jos kapo. Jį nustebino dar vienas dalykas: laidotuvių biuro tarnautojas jam pasakė, kad aš nežinojęs mamos amžiaus. Stojo trumpa tyla, ir pirmininkas paklausė, ar jis kalba tikrai apie mane. Kadangi direktorius nesuprato klausimo, pirmininkas paaiškino: „Toks įstatymas". Paskui pirmininkas paklausė valstybės gynėją, ar jis neturėtų klausimų liudytojui, ir prokuroras sušuko: „O ne, užtenka ir to, ką mes girdėjome!", bet taip nušvitęs ir su tokiu triumfu žiūrėdamas į mane, jog pirmą kartą po daugelio metų man užėjo kvailas noras pravirkti, nes pajutau, kaip visi tie žmonės manęs nekenčia.

Pasiteiravęs prisiekusiųjų ir mano advokato, ar jie neturi klausimų, pirmininkas išklausė durininko parodymų. Su juo, kaip ir su visais kitais, buvo pakartotas tas pats ceremonialas. Eidamas per salę, durininkas pažiūrėjo į mane ir nusuko akis į šalį. Atsakinėdamas į klausimus jis pasakė, kad aš nenorėjau pamatyti mamos, kad rūkiau, kad miegojau ir kad gėriau kavą su pienu. Tada pajutau salėje kylant pasipiktinimą, ir pirmą kartą supratau, jog esu kaltas. Durininką privertė pakartoti pasakojimą apie kavą su pienu ir cigarete. Valstybės gynėjas pažiūrėjo į mane su ironija. Tą akimirką mano advokatas paklausė durininką, ar jis nerūkė kartu su manimi. Bet prokuroras griežtai užprotestavo: „Kas čia nusikaltėlis ir kas per metodai juodinti kaltinimo liudytojus, norint sumenkinti jų parodymus, kurie vis tiek yra triuškinantys!" Vis dėlto pirmininkas paprašė durininką atsakyti į klausimą. Senis suglumęs tarė: „Aš žinau, jog buvau neteisus. Bet nedrįsau atsisakyti cigaretės, kurią ponas man pasiūlė". Pabaigoj buvau paklaustas, ar neturėčiau ką pridurti. „Nieko,— atsakiau,— tik tiek, kad liudytojas teisus. Iš tiesų aš jam pasiūliau cigaretę". Tada durininkas pažiūrėjo į mane truputį nustebusiu ir netgi dėkingu žvilgsniu. Kiek padvejojęs pasakė, kad kavą su pienu pasiūlęs jis. Mano advokatas ėmė garsiai džiūgauti ir pareiškė, kad prisiekusieji turėtų atkreipti į tai dėmesį. Bet virš mūsų galvų sugriaudėjo prokuroro balsas: „Taip, ponai prisiekusieji atkreips į tai dėmesį. Ir jie prieis prie išvados, kad pašalinis žmogus gali

pasiūlyti kavos, bet sūnus turi jos atsisakyti prie lavono tos, kuri davė jam gyvybę". Durininkas grįžo į savo vietą.

Kai atėjo Toma Pereso eilė, teismo vykdytojas gavo vesti jį prilaikydamas iki pat barjero. Peresas pasakė, kad jis pažinojo vien mano motiną, o mane matęs tik vieną kartą, laidotuvių dieną. Paklaustas, ką aš veikiau tą dieną, jis atsakė: „Jūs suprantate, aš pats labai sielojausi. Taigi nieko nemačiau. Mane slėgė sielvartas, ir aš nieko nemačiau. Man buvo labai sunku. Aš net buvau apalpęs. Vadinas, aš negalėjau matyti pono". Valstybės gynėjas paklausė, ar jis nors matė mane verkiant. Peresas atsakė, kad ne. Tada prokuroras savo ruožtu pareiškė: „Ponai prisiekusieji atsižvelgs į šią aplinkybę". Bet mano advokatas supyko. Jis paklausė Peresą truputį susierzinusiu, kaip man pasirodė, balsu, ar jis matęs, kad aš neverkiau. Peresas pasakė: „Ne". Salėje pasigirdo juokas. O mano advokatas, pasiraitodamas rankovę, griežtu tonu tarė: „Štai koks šis teismo procesas. Viskas tiesa ir viskas netiesa!" Prokuroro veido išraiška buvo neįžvelgiama, ir jis baksnojo pieštuku į bylos antraštę.

Po penkių minučių pertraukos, kurios metu advokatas man pasakė, kad viskas klostosi kuo puikiausiai, buvo išklausytas gynimo liudytojas Selestas. Ginamasis buvau aš. Retkarčiais Selestas, maigydamas rankose plačiakraštę skrybėlę, pažvelgdavo į mane. Jis vilkėjo nauju kostiumu, kuriuo pasipuošdavo tais sekmadieniais, kai eidavome kartu į arklių lenktynes. Bet, man regis, apykaklė jam buvo per ankšta ir jis turėjo užsisegti marškinius variniu segtuku. Paklaustas, ar aš buvau jo klientas, jis atsakė: „Ne tik klientas, bet ir draugas"; į tai, ką jis galvoja apie mane, atsakė, kad aš esu žmogus; į klausimą, ką jis tuo nori pasakyti, jis atkirto, kad visi žino, ką tas žodis reiškia; į klausimą, ar jis pastebėjęs, jog esu užsidaręs, jis atsakė, kad aš tylėdavau tada, kai neturėdavau ką pasakyti. Valstybės gynėjas paklausė, ar aš reguliariai užsimokėdavau už valgį. Selestas nusijuokė ir pasakė: „Tai smulkmenos, įdomios tik mudviem". Dar jo paklausė, ką jis galvoja apie mano nusikaltimą. Tada jis atsirėmė rankomis į barjerą, ir buvo matyti, kad tam klausimui iš anksto pasiruošęs. Jis pasakė: „Mano manymu, tai nelaimė. Visi žino, kas tai yra nelaimė. Ji žmogų padaro beginklį. Tai va, man jo nusikaltimas — nelaimė". Jis norėjo kalbėti toliau, bet pirmininkas pasakė, kad užtenka ir kad dė-

koja jam. Selestas truputį suglumo. Bet pareiškė, jog nori dar kalbėti. Buvo paprašytas kalbėti trumpiau. Jis dar kartą pabrėžė, kad tai nelaimė. Pirmininkas pasakė: „Taip, be abejo. Bet mes čia ir esame tam, kad teistume tokias nelaimes. Dėkojame jums". Tarsi būtų išsakęs visą savo išmintį ir išreiškęs savo gerą valią, Selestas atsisuko į mane. Man pasirodė, kad jo akys blizga ir lūpos virpa. Atrodė, kad jis manęs klausia, ką dar galėtų padaryti. Aš nieko neatsakiau, net nekrustelėjau, bet pirmą kartą savo gyvenime panorau apkabinti žmogų. Pirmininkas dar kartą jam liepė palikti užtvarą. Selestas nuėjo į salę ir atsisėdo. Taip per visą teismo posėdį jis ir sėdėjo, truputį palinkęs į priekį, alkūnėmis pasirėmęs į kelius, laikydamas rankose skrybėlę ir klausydamasis visko, kas čia buvo kalbama. Įėjo Mari. Šįkart buvo užsidėjusi skrybėlaitę ir kaip anksčiau tebeatrodė graži. Tačiau man ji labiau patiko palaidais plaukais. Iš tos vietos, kur aš sėdėjau, gerai mačiau jos mažas standžias krūtis ir truputį papūstą apatinę lūpą. Ji atrodė labai susinervinusi. Pirmiausia jos paklausė, nuo kada mane pažįstanti. Ji paminėjo tą laiką, kai dirbo pas mus. Pirmininkas panoro sužinoti, kokie buvo mūsų santykiai. Ji pasakė, kad buvo mano draugė. Į kitą klausimą ji atsakė, kad rimtai ketinusi tekėti už manęs. Prokuroras, vartydamas bylą, staiga paklausė, nuo kada prasidėjo mūsų intymūs santykiai. Ji pasakė datą. Prokuroras abejingu tonu įterpė, kad jam atrodą, jog tai buvę kitą dieną po mamos mirties. Paskui tarsi su ironija pasakė, kad jis nenorėtų gilintis į tokius delikačius dalykus, kad gerai suprantąs Mari drovumą, bet (čia jo balsas tapo šiurkštesnis) pareiga jį verčianti pakilti virš prietarų. Ir jis paprašė Mari nuosekliai papasakoti apie tą dieną, kada ji man atsidavė. Mari nenorėjo kalbėti, bet prokurorui primygtinai reikalaujant papasakojo, kaip mes maudėmės, kaip ėjome į kiną ir grįžome namo. Valstybės gynėjas pasakė, kad, susipažinęs su Mari parodymais tardymo metu, jis peržiūrėjo tos dienos kino teatrų programas. Jis pridūrė, jog Mari pati turėtų pasakyti, koks tądien buvo rodomas filmas. Nesavu balsu ji iš tikrųjų pasakė, kad tai buvo filmas su Fernandeliu. Kai ji baigė, salėje stojo mirtina tyla. Tada pakilo prokuroras ir labai iškilmingai ir, kaip man pasirodė, tikrai susijaudinęs, rodydamas į mane pirštu ir lėtai tardamas kiekvieną skiemenį, ištarė: „Ponai prisiekusieji, šis žmogus rytojaus dieną po motinos mirties maudosi, sueina į neteisėtus santykius su mo-

terimi ir juokiasi žiūrėdamas komišką filmą. Daugiau nieko neturiu jums pasakyti". Jis atsisėdo, salėje tebetvyrojo tyla. Bet staiga Mari pradėjo raudoti ir pasakė, kad viskas buvo visai ne taip, viskas kitaip, kad ją privertė kalbėti priešingai, negu ji galvoja, kad ji mane gerai pažįstanti ir kad aš nepadaręs nieko blogo. Bet pirmininkui davus ženklą, teismo vykdytojas ją išvedė, ir procesas vyko toliau.

Vargu ar kas besiklausė, ką liudijo Masonas. Jis pareiškė, jog aš esu padorus žmogus ir „jis pasakytų dar daugiau — garbingas žmogus". Taip pat probėgšmais buvo išklausytas Salamano pasakojimas, kad aš buvęs geras jo šuniui; į klausimą apie mano motiną ir mane atsakė, kad aš nebeturėjęs ką su mama kalbėti ir dėl tos priežasties ją atidavęs į prieglaudą. „Reikia suprasti,— kartojo Salamano,— reikia suprasti". Bet niekas, atrodė, nieko nesuprato. Jį išvedė.

Paskui atėjo Reimono, paskutiniojo liudytojo, eilė. Reimonas linktelėjo man galva ir tučtuojau išdrožė, kad aš nekaltas. Bet pirmininkas pareiškė, kad jo klausiama ne mano veiksmų įvertinimo, bet faktų. Liudytojas turįs laukti klausimų ir atsakinėti į juos. Reimonas buvo paprašytas apibūdinti savo santykius su auka. Liudytojas tuo pasinaudojo ir pasakė, kad nužudytasis jo nekentęs už tai, kad jis skėlęs antausį jo seseriai. Tačiau pirmininkas jo paklausė, ar auka neturėjusi pagrindo nekęsti manęs. Reimonas atsakė, kad į paplūdimį aš patekęs atsitiktinai. Tada prokuroras paklausė, kaip tai atsitiko, kad laišką, tapusį tragedijos priežastimi, parašiau aš. Reimonas atsakė, kad tai vien atsitiktinumas. Remdamasis jo argumentais prokuroras atkirto, kad atsitiktinumų šioje istorijoje jau ir taip per akis. Jis panūdo sužinoti, ar aš atsitiktinai nesikišau, kai Reimonas mušė savo meilužę, ar atsitiktinai buvau jam liudytoju policijos nuovadoje, taip pat ar atsitiktinai tada mano parodymai buvo jam tokie palankūs. Baigdamas jis paklausė Reimoną, koks yra jo pragyvenimo šaltinis, ir kai šis atsakė: „Sandėlininkas", valstybės gynėjas pareiškė prisiekusiesiems, kad visiems žinoma, jog šis liudytojas yra suteneris. O aš — jo bendrininkas ir draugas. Ši visuomenės padugnių drama esanti tuo pavojingesnė, kad jos kaltininkas yra moralinis iškrypėlis. Reimonas norėjo pasiteisinti, mano advokatas pareiškė protestą, bet jiems buvo atkirsta, kad prokuroras turįs baigti savo kalbą. Prokuroras pasakė: „Aš tuojau baigsiu. Ar kaltinamasis buvo jūsų drau-

gas?“ — paklausė jis Reimoną. „Taip,— atsakė tas,— tai buvo mano bičiulis“. Tada prokuroras uždavė tą patį klausimą man. Aš pažiūrėjau į Reimoną — jis nenusuko akių. Aš atsakiau: „Taip“. Prokuroras atsigręžė į prisiekusiuosius ir pareiškė: „Tas pats žmogus, kuris rytojaus dieną po motinos mirties atsidavė begėdiškiausiam ištvirkavimui, įvykdė žmogžudystę dėl niekingų priežasčių, paprasčiausiai norėdamas užbaigti šlykštų buitinį reikalą“.

Tai taręs jis atsisėdo. Bet mano advokatas pritrūko kantrybės. Kilstelėjo aukštyn rankas taip, kad iš po atsismaukusių rankovių pasirodė krakmolytų marškinių klostės, ir sušuko: „Tai kuo pagaliau jis kaltinamas: ar kad palaidojo motiną, ar kad nušovė žmogų?“ Publika ėmė juoktis. Bet prokuroras, puikuodamasis savo mantija, atsilošė ir pareiškė, kad garbingasis gynėjas yra naivus, jeigu jis nejaučia gilaus, jaudinamo ir esminio ryšio tarp šių faktų. „Taip,— sušuko jis garsiai,— aš kaltinu šį žmogų tuo, kad jis laidojo motiną, jau turėdamas nusikaltėlio širdį“. Šis pareiškimas, atrodo, padarė didelį įspūdį publikai. Mano advokatas gūžtelėjo pečiais ir nusišluostė nuo kaktos prakaitą. Jis ir pats atrodė sukrėstas, ir aš supratau, kad mano reikalai nekokie.

Teismo posėdis baigėsi. Eidamas iš teismo rūmų ir paskui lipdamas į mašiną trumpą valandėlę vėl pajutau vasaros vakaro kvapus ir spalvas. Riedančio kalėjimo prietemoje tarsi iš nuovargio gilumos mane vėl pasiekė miesto, kurį mylėjau, įprastinis triukšmas ir padvelkė ta ypatinga prievakario meto nuotaika, kai retkarčiais pasijusdavau laimingas. Laikraščių pardavėjų šauksmai jau atvėsusiam ore, paskutiniųjų paukščių čiulbėjimas skvere, sumuštinių pardavėjų šūkavimai, graudus tramvajų čerškesys staigiuose posūkiuose ir ūžesys danguje, kol naktis nusileis virš uosto — visi tie garsai man padėjo prisiminti tą aklio maršrutą, kurį taip gerai žinojau prieš patekdamas į kalėjimą. Taip, tai buvo tasai metas, kai aš, labai labai seniai, jausdavausi laimingas. Tada manęs telaukdavo miegas — lengvas ir be sapnų. Ir vis dėlto kažkas buvo pasikeitę, nes dabar aš grįžau į kalėjimo vienutę laukti rytdienos. Tarytum tie pažįstami keliai, nubrėžti vasaros danguje, būtų galėję lygiai taip pat vesti į kalėjimą kaip ir į nekaltą miegą.

IV

Net kaltinamųjų suole visuomet įdomu pasiklausyti kalbant apie save. Galiu pasakyti, kad savo kalbose prokuroras ir advokatas daug šnekėjo apie mane, ir gal net daugiau apie mane negu apie mano nusikaltimą. Ar tos kalbos taip jau skyrėsi viena nuo kitos? Advokatas pakeldavo rankas ir atsiprašinėdamas gindavo kaltinamąjį. Prokuroras ištiesdavo rankas į publiką ir neatsiprašinėdamas kaltindavo. Vis dėlto mane trikdė vienas dalykas. Nors ir buvau labai susirūpinęs, kartais norėdavau įsikišti, bet tada mano advokatas sakydavo: „Tylėkite, nuo to jums bus tik geriau". Kažkaip atrodė, kad jie svarsto bylą be manęs. Viskas vyko man nedalyvaujant. Mano likimas buvo sprendžiamas neatsiklausiant mano nuomonės. Tarpais norėdavau nutraukti visas kalbas ir pasakyti: „Bet kas čia kaltinamasis? Labai juk svarbu būti kaltinamuoju. Juk ir aš turiu kai ką pasakyti!" Bet, gerai pagalvojus, aš nieko neturėjau pasakyti. Beje, turiu pripažinti, kad apskritai sudominti kitus žmones gali tik trumpam. Pavyzdžiui, prokuroro kalba man labai greit įgriso. Mane nustebino ar sudomino tiktai atskiri fragmentai, rankų mostai ar ištisos tirados, tačiau irgi tarsi iškritusios iš bendro konteksto.

Jeigu teisingai supratau, jo pagrindinė mintis buvo ta, kad mano nusikaltimas buvo apgalvotas iš anksto. Bent jis tai stengėsi įrodyti. Štai jo paties žodžiai: „Aš tai įrodysiu, ponai, įrodysiu dvigubai. Pirmiausia remdamasis nenuneigiamais faktais, o paskui atskleisdamas šios tamsios nusikaltėlio sielos psichologiją". Jis trumpai išvardino visus įvykius po mamos mirties. Priminė, kad buvau abejingas, nežinojau mamos amžiaus, kitą dieną po laidotuvių maudžiausi su moterimi, priminė kiną, Fernandelį ir pagaliau tą faktą, kad grįžau namo su Mari. Ne iškart supratau, apie ką jis kalba, nes jis sakė „jo meilužė", o man ji buvo Mari. Paskui perėjo prie Reimono istorijos. Man pasirodė, kad jo samprotavimams nestigo logikos. Tai, ką jis sakė, buvo panašu į tiesą. Susitaręs su Reimonu, aš parašiau laišką, norėdamas privilioti jo meilužę ir atiduoti ją į nagus „abejotinos moralės" žmogui. Paplūdimy išprovokavau Reimono priešus. Reimonas buvo sužeistas. Aš paprašiau jį revolverio. Į pliažą grįžau vienas, ketindamas pasinaudoti ginklu. Buvau numatęs nušauti arabą ir nušoviau jį. Paskui kiek palaukiau ir,

„norėdamas įsitikinti, kad darbas gerai atliktas“, ramiai, tiksliai ir tam tikra prasme apgalvotai iššoviau dar keturis kartus.

— Tai ir viskas, ponai prisiekusieji,— tarė valstybės gynėjas.— Atkūriau jums eigą įvykių, atvedusių šį žmogų ligi sąmoningos žmogžudystės. Pabrėžiu, tai nėra paprasta žmogžudystė arba neapgalvotas poelgis, kuriame galėtume įžvelgti švelninančių aplinkybių. Šis žmogus, ponai, šis žmogus yra protingas. Jūs girdėjot jį kalbant, ar ne tiesa? Jis moka atsakinėti. Jis žino žodžių vertę. Apie jį negalima pasakyti, kad jis pasielgė, nesuvokdamas ką darąs.

Aš klausiausi jo kalbos ir štai išgirdau, kad mane laiko protingu. Bet aš negalėjau suprasti, kaip eilinio žmogaus gerosios savybės gali pasidaryti triuškinamu jo kaltumo įrodymu. Garbės žodis, tai mane taip nustebino, kad aš daugiau nebesiklausiau prokuroro kalbos, kol vėl išgirdau sakant: „Ar jis nors parodė, jog gailisi? Ne, ponai, niekada. Nė karto per visą tardymo laiką šis žmogus netgi neatrodė susijaudinęs dėl tokios šlykščios piktadarystės“. Tuo metu jis atsisuko ir, rodydamas į mane pirštu, vėl ėmė berti kaltinimus, kurių prasmės aš, tiesą sakant, ne visai supratau. Žinoma, aš negalėjau nepripažinti, kad jo žodžiuose yra dalis tiesos. Aš ne per labiausiai gailėjausi dėl savo poelgio. Bet toks jo įtūžis mane stebino. Norėjau pamėginti jam nuoširdžiai, beveik draugiškai paaiškinti, kad aš, iš teisybės, niekad dėl nieko nesigailėjau. Aš visuomet priimdavau tai, ką man atnešdavo ši arba rytojaus diena. Bet, žinoma, dėl tokios savo būklės, kurioje buvau atsidūręs, su nieku negalėjau kalbėti tokiu tonu. Neturėjau teisės būti nuoširdus, rodyti gerą valią. Ir aš nusprendžiau klausytis toliau, nes prokuroras ėmė postringauti apie mano sielą.

Jis pasakė, kad bandęs pažvelgti į mano sielą, bet, ponai prisiekusieji, jos neradęs. Jis kalbėjo, kad aš besielis žmogus ir neturįs nieko žmogiška, ir kad bet kokie moraliniai principai, kuriais vadovaujasi žmogaus širdis, man svetimi. „Žinoma, mes negalime jam to prikišti,— pridūrė prokuroras.— Mes galime jo tik gailėtis, nes jis neturi to, kas jam ir neprieinama. Bet jei kalbėsime apie mūsų teismą, tai čia visiškai neigiama ir pasyvi tolerancijos dorybė turi būti pakeista sunkesne, bet kilnesne dorybe — teisingumu. Ypač tais atvejais, kai tuštuma, kokią mes išvydome šio žmogaus širdyje, tampa bedugne, galinčia pražudyti mūsų visuomenę“. Tada jis ir išsakė viską apie mano požiūrį

į mamą. Jis pakartojo tai, ką jau buvo minėjęs anksčiau. Bet dabar jis kalbėjo apie tai daug ilgiau negu apie mano nusikaltimą, taip ilgai, kad galiausiai aš jau nieko negirdėjau, tik pajutau, koks nepakeliamas šio ryto karštis. Bent iki to momento, kai prokuroras nutilo ir po trumpos tylos tarė labai žemu ir labai skvarbiu balsu: „Mūsų teismas, ponai prisiekusieji, rytoj teis patį šlykščiausią nusikaltimą — tėvažudystę“. Jo manymu, vaizduotė yra bejėgė prieš šį žiaurų nusikaltimą. Jis drįstąs tikėtis, jog žmonės nepasiduos silpnybei ir nubaus šį piktadarį visu griežtumu. Bet jis nebijąs pasakyti, kad siaubas, kurį jam kelia šis nusikaltimas, beveik nublanksta prieš mano abejingumą. Jo manymu, žmogus, morališkai nužudęs savo motiną, pats pasišalina iš žmonių visuomenės lygiai kaip ir tas, kuris pakėlė ranką ir nužudė savo gimdytoją. Bet kuriuo atveju pirmasis parodo kelią antrajam, tampa jo pirmtaku ir įteisina jo piktadarystę. „Esu įsitikinęs, ponai prisiekusieji,— pridūrė jis, pakeldamas balsą,— kad jums neatrodys per daug drąsus mano tvirtinimas, jeigu aš pasakysiu, kad žmogus, sėdintis ant šito suolo, yra kaltas ir dėl žmogžudystės, kurią teismas nagrinės rytoj. Todėl jis turi būti nubaustas“. Tai pasakęs prokuroras nusišluostė blizgantį nuo prakaito veidą. Paskui pridūrė, kad nors jo pareiga yra labai sunki ir skausminga, bet jis tvirtai ją atliks. Jis pareiškė, kad man nėra ko veikti visuomenėje, nes aš nepripažįstąs pagrindinių jos įstatymų ir negalįs apeliuoti į žmogaus širdį, nes man nežinomi patys paprasčiausi žmogiškieji jausmai. „Aš reikalauju šio žmogaus galvos,— pasakė jis,— ir reikalauju jos lengva širdim. Nors per ilgą savo praktiką man teko ne sykį skelbti mirties bausmes, tačiau dar niekad taip aiškiai nejaučiau kaip šiandien, kad atlikti šią sunkią priedermę mane skatina visapusiškai apgalvotas, gerai įsisąmonintas šventas ir įsakmus būtinumas ir siaubas, kurį patiriu žvelgdamas į šio žmogaus veidą, neišreiškiantį nieko daugiau, tik išsigimimą“.

Kai prokuroras atsisėdo, salėje gana ilgai viešpatavo tyla. Sėdėjau apkvaitęs nuo karščio ir nuostabos. Pirmininkas kostelėjo ir labai tyliai paklausė, ar aš nieko neturiu pridurti. Pakilau ir kadangi seniai ruošiausi kalbėti, pasakiau, beje, ne visai vietoje, kad aš neketinau nušauti arabo. Pirmininkas atsakė, kad tai tik žodžiai, kad iki šiol jis blogai supratęs mano gynimosi sistemą ir kad jis būtų laimingas, jeigu aš, kol dar nekalbėjo mano advokatas, patikslinčiau savo poelgio motyvus. Skubiai

atsakiau, truputį painiodamas žodžius ir suvokdamas, koks esu juokingas, kad dėl to kalta saulė. Salėje pasigirdo juokas. Mano advokatas gūžtelėjo pečiais, ir pirmininkas netrukus jam suteikė žodį. Bet jis pareiškė, kad jau vėlu, kad jo kalba būsianti ilga, todėl jis siūlo ją atidėti popiečiui. Teismas sutiko.

Po pietų dideli ventiliatoriai be atvangos košė tirštą salės orą, ir mažytės įvairiaspalvės teisėjų vėduoklės judėjo į vieną pusę. Mano advokato kalba, atrodė, niekada nesibaigs. Tačiau vienu metu aš suklusau, nes jis pasakė: „Tai tiesa, aš nušoviau". Paskui tęsė tuo pačiu tonu, sakydamas „aš" kiekvieną kartą, kai kalbėjo apie mane. Aš labai nustebau. Pasilenkiau prie žandaro ir paklausiau, ką tai reiškia. Jis man liepė nutilti, bet po valandėlės pridūrė: „Visi advokatai taip daro". Pagalvojau, kad taip daroma, norint dar labiau mane nušalinti nuo bylos, prilyginti mane nuliui ir tam tikra prasme pakeisti mane. Bet man atrodo, kad aš ir taip buvau jau labai toli nuo teismo salės. Be to, mano advokatas man pasirodė juokingas. Jis probėgom atsakė į kaltinimus, o paskui irgi pradėjo postringauti apie mano sielą. Bet, mano supratimu, jis nebuvo toks talentingas kaip prokuroras. „Aš taip pat,— sakė jis,— pažvelgiau į jo sielą, bet priešingai negu žymusis prokuratūros atstovas kai ką radau ir galiu pasakyti, kad ją skaičiau tarsi atverstą knygą". Jis joje perskaitęs, kad aš esąs doras žmogus, tvarkingas, nenuilstantis, atsidavęs savo įstaigai tarnautojas, visų mylimas ir jautrus savo artimo nelaimei. Pasak jo, aš buvau pavyzdingas sūnus ir išlaikiau savo motiną, kol galėjau. Paskui aš tikėjęsis, kad senelių prieglauda suteiksianti senai moteriai visus patogumus, kurių aš, mažai uždirbdamas, nepajėgiau jai duoti. „Aš stebiuosi, ponai prisiekusieji,— pridūrė jis,— kad buvo sukelta tiek triukšmo dėl šios prieglaudos. Juk jeigu tektų įrodinėti didelę šių įstaigų naudą ir kilnią paskirtį, pirmiausia reikėtų pasakyti, kad jas išlaiko pati valstybė". Jis nepaminėjo tiktai laidotuvių, ir aš pajutau jo kalboje spragą. Bet dėl visų tų ilgų frazių, tų nesibaigiančių dienų ir valandų, kurių metu buvo kalbama apie mano sielą, man atrodė, jog visas mano mintis užlieja bespalvis vanduo ir man sukasi galva.

Toliau aš prisimenu vien tai, kad, kalbant mano advokatui, iš gatvės per visas sales mano ausis pasiekė ledų pardavėjo ragelio garsas. Mane užplūdo prisiminimai apie gyvenimą, kuris man nebepriklausė, bet kuriame aš buvau patyręs pačius papras-

čiausius ir pačius pastoviausius savo džiaugsmus: prisiminiau vasaros kvapus, priemiestį, kurį mylėjau, vakarėjantį dangų, Mari juoką ir sukneles. Ir tada man užgniaužė gerklę nuo beprasmybės, nuo viso to, ką aš čia veikiu, ir aš nekantraudamas tetroškau viena: kad viskas baigtųsi, aš grįžčiau į kamerą ir užmigčiau. Vos nugirdau, kaip baigdamas savo kalbą advokatas sušuko, kad prisiekusieji nepasmerksią myriop garbingo darbo žmogaus, pražudžiusio savo sielą per vieną paklydimo minutę, ir paprašė atsižvelgti į švelninančias aplinkybes teisiant nusikaltėlį, kuris ir taip jau yra skaudžiai nubaustas — jį amžinai graus sąžinė. Teismas paskelbė pertrauką, ir nuvargęs advokatas atsisėdo. Prie jo ėjo kolegos ir spaudė jam ranką. Aš išgirdau: „Puiku, brangusis". Vienas jų net kreipėsi į mane kaip į liudytoją: „Šauniai, ar ne?" — paklausė jis. Aš pritariau, bet mano pagyrimas nebuvo nuoširdus — buvau per daug pavargęs.

O diena ėjo vakarop, ir karštis kiek atslūgo. Iš kelių mane pasiekusių gatvės garsų spėjau, kad artėja švelnios sutemos. Mes visi sėdėjom ir laukėm. O tai, ko mes visi laukėm, lietė tiktai mane. Dar kartą apžvelgiau salę. Viskas buvo taip pat kaip ir pirmąją dieną. Sugavau žurnalisto pilku švarku ir motersautomato žvilgsnius. Tada man dingtelėjo, kad per visą procesą nė karto žvilgsniu nepaieškojau Mari. Aš jos neužmiršau, bet buvau per daug užsiėmęs. Pamačiau ją sėdinčią tarp Selesto ir Reimono. Ji nežymiai man linktelėjo lyg sakydama: „Pagaliau", ir aš pamačiau jos kiek nusigandusį, tačiau besišypsantį veidą. Bet mano širdis liko uždara ir aš net negalėjau atsakyti į jos šypseną.

Teismas grįžo. Labai greitai buvo perskaitytas sąrašas klausimų prisiekusiesiems. Aš išgirdau „kaltinamas žmogžudyste"... „iš anksto, apgalvotai"... „švelninančios aplinkybės". Prisiekusieji išėjo, o mane išvedė į kambarėlį, kuriame jau buvau pirmąją dieną. Prie manęs priėjo advokatas: jis buvo labai pagyvėjęs ir kalbėjo su manimi taip atvirai ir nuoširdžiai kaip niekada. Jis manąs, kad viskas būsią gerai ir kad aš išsisuksiąs keleriais kalėjimo ar katorgos metais. Paklausiau, ar yra kasacijos galimybė nepalankaus nuosprendžio atveju. Jis atsakė, kad ne. Jo taktika — viešai nedėstyti savo išvadų ir nenuteikti prieš save teisėjų. Jis man paaiškino, kad kasacinis teismas nepanaikina nuosprendžio taip sau, be priežasties. Man tai pasirodė visiškai aišku, ir aš sutikau su jo samprotavimais. Jeigu į šį reikalą pažiūrėtume

šaltakraujiškai, viskas atrodytų natūralu. Juk priešingu atveju prireiktų daug nereikalingos rašliavos. „Bet kuriuo atveju,— tarė mano advokatas,— dar yra malonės prašymas. Bet esu įsitikinęs, kad viskas baigsis gerai".

Mes laukėme labai ilgai, manau, beveik tris ketvirčius valandos. Pagaliau suskambėjo varpelis. Advokatas paliko mane sakydamas: „Prisiekusiųjų seniūnas perskaitys atsakymus. Jus įves tik skelbiant nuosprendį". Sutrinksėjo durys. Žmonės bėginėjo laiptais, ir aš negalėjau suprasti, kur — arti ar toli. Paskui išgirdau, kad salėje kažkas dusliu balsu kažką skaito. Kai vėl suskambėjo varpelis ir atsidarė kambarėlio durys, mane visą užliejo salės tyla, tyla ir keistas jausmas, kuris užplūdo mane pastebėjus, kad jaunasis žurnalistas nusuko į šalį akis. Aš net nepasižiūrėjau į Mari. Nespėjau, nes pirmininkas — kažkaip keistai — pareiškė, kad prancūzų tautos vardu viešai aikštėje man bus nukirsta galva. Ir tada man pasirodė, jog visų veiduose aš atpažinau tą patį jausmą. Man regis, tai buvo pagarba. Žandarai su manim buvo labai mandagūs. Advokatas uždėjo delną man ant riešo. Aš daugiau nieko nebegalvojau. Bet teismo pirmininkas paklausė, ar aš neturiu ką pridurti. Aš pamąsčiau ir pasakiau: „Ne". Ir tada mane išvedė.

V

Aš trečią kartą atsisakiau priimti kapelioną. Aš nieko neturiu jam pasakyti, aš nenoriu su juo kalbėti, aš ir taip jį gana greitai pamatysiu. Šiuo metu mane domina tik viena — ištrūkti iš to mechanizmo, sužinoti, ar neišvengiamybė gali turėti išeitį. Mane perkėlė į kitą kamerą. Dabar, gulėdamas lovoje, aš matau tiktai dangų ir nieko daugiau. Visos mano dienos praeina stebint besikeičiančias dangaus spalvas artėjant nakčiai. Išsitiesiu, susidedu rankas po galva ir laukiu. Jau nežinau kelintą kartą klausiu save, ar buvo tarp pasmerktųjų mirti tokių, kuriems būtų pavykę ištrūkti iš to nepermaldaujamo mechanizmo, dingti prieš pat egzekuciją, prasiveržti pro policijos kordonus. Prikaišioju sau, kodėl anksčiau neskyriau pakankamai dėmesio egzekucijų aprašymams. Visuomet reikėtų domėtis tais klausimais. Niekuomet nežinai, kas gali atsitikti. Kaip ir visi skaitydavau bylų apžvalgas laikraščiuose. Bet tikriausiai yra specialių veika-

lų, kuriais niekuomet nesidomėjau. Ten gal būčiau radęs aprašymų, kaip pasmerktieji pabėga. Gal būčiau sužinojęs, kad buvo bent vienas atvejis, kai ratas sustojo, kad nesulaikomą jo sukimąsi bent vieną vienintelį kartą sustabdė ar pakeitė atsitiktinumas ir laimė. Nors vieną kartą! Tam tikra prasme to man būtų užtekę. Mano širdis būtų atlikusi visa kita. Laikraščiai dažnai rašo apie skolą visuomenei. Pasak jų, tą skolą reikia grąžinti. Bet tai neteikia peno vaizduotei. Visai kas kita — galimybė pabėgti, galimybė pažeisti šį negailestingą ritualą, sudėti į tą beprotišką bėgimą visą viltį. Be abejo, ta viltis savotiška — tai viltis būti nušautam ant gatvės kampo ar bėgant gauti kulką į pakaušį. Bet, gerai pasvarsčius, niekas man negalėjo duoti tokios prabangos, viskas man buvo užginta, mane glemžėsi bausmės mechanizmas.

Kad ir labai norėdamas, aš negalėjau susitaikyti su šia užgaulia tiesa. Juk galų gale atrodė absurdiškai juokingas neatitikimas tarp nuosprendžio, tą tiesą pagrindusio, ir nesutrikdomos jo eigos nuo tos akimirkos, kai nuosprendis buvo paskelbtas. Tas faktas, kad nuosprendis buvo perskaitytas aštuntą, o ne penktą valandą, faktas, kad nuosprendis galėjo būti visai kitoks, kad jį padarė žmonės, kurie keičia baltinius, kad jis paskelbtas vardu tokios netikslios sąvokos, kaip prancūzų (arba vokiečių, arba kinų) tauta, gerokai menkino, mano nuomone, tokio sprendimo rimtumą. Tačiau turiu pripažinti, kad nuo tos akimirkos, kai nuosprendis buvo priimtas, jo rezultatai tapo tokie pat rimti, tokie pat apčiuopiami kaip ir ši siena, prie kurios gulėjau prisiplojęs visu kūnu.

Tomis valandomis aš prisiminiau vieną istoriją, kurią mama man pasakojo apie tėvą. Aš jo nepažinojau. Galbūt tik tiek ir žinojau apie tą žmogų, kiek apie jį anuomet pasakojo mama: kartą jis nuėjo pasižiūrėti, kaip bus įvykdyta mirties bausmė vienam žmogžudžiui. Jam darėsi bloga vien nuo minties, kad jis eis žiūrėti to reginio. Tačiau jis vis dėlto nuėjo ir grįžęs kone visą rytą vėmė. Tada kurį laiką tėvas man kėlė pasibjaurėjimą. Dabar supratau, kad tai labai paprasta. Kaipgi aš tada nepagalvojau, kad juk nieko nėra svarbiau už mirties bausmę ir kad žmogui apskritai ji tėra vienintelis tikrai įdomus dalykas! Jeigu kada nors man pavyktų ištrūkti iš kalėjimo, aš eičiau žiūrėti visų egzekucijų. Bet, man regis, aš be reikalo pagalvojau apie tokią galimybę. Nes vos tik įsivaizdavau save laisvą, stovintį ankstų

rytą, taip sakant, kitapus policijos kordono, vos tik įsivaizdavau esąs žiūrovas, atėjęs stebėti egzekucijos, o paskui bevemiantis, širdį man užliejo nuodinga džiaugsmo banga. Bet juk tai buvo tikra beprotybė. Aš be reikalo leidau sau daryti tokias prielaidas, nes po valandėlės man pasidarė taip bjauriai šalta, kad aš susirangiau po apklotu. Kalenau dantimis, negalėdamas susivaldyti.

Bet, žinoma, žmogus ne visuomet gali būti protingas. Kitais kartais, pavyzdžiui, aš sudarinėdavau įstatymų projektus. Reformuodavau baudžiamąjį kodeksą. Aš maniau, kad svarbiausia — palikti pasmerktajam kai kurių išsigelbėjimo galimybių. Pakaktų vienos iš tūkstančio, kad daug kas pasikeistų. Man atrodo, kad galima išrasti tokį cheminį junginį, kurį prarijęs pacientas (aš taip ir pagalvojau: pacientas) mirtų devyniais atvejais iš dešimties. Jis tai žinotų iš anksto — tokia būtina sąlyga. Juk, gerai pagalvojęs, ramiai viską apsvarstęs aš konstatavau, kad giljotina turi didelį trūkumą: ji nepalieka jokios vilties, absoliučiai jokios. Žodžiu, paciento mirtis garantuota. Viskas baigta, gerai sutvarkyta, klausimas išspręstas ir prie jo nebėra ko grįžti. Jeigu giljotinos peilis užsikirstų, smūgį pakartotų iš naujo. Tokiu būdu liūdniausia yra tai, kad nuteistasis būtų priverstas norėti, kad mašina gerai veiktų. Man atrodo, kad tai giljotinos trūkumas. Tam tikra prasme tai tiesa, bet antra vertus, turėjau pripažinti, kad čia būtent ir yra gero bausmės organizavimo paslaptis. Žodžiu, nuteistasis priverstas bendradarbiauti. Jis suinteresuotas, kad viskas vyktų sklandžiai.

Aš taip pat buvau priverstas konstatuoti, kad iki šiol mano požiūris šiais klausimais buvo neteisingas. Ilgai įsivaizdavau — nežinau kodėl,— kad einant į giljotiną reikia užlipti laipteliais ant ešafoto. Manau, dėl ko kalta 1789 metų revoliucija — tai yra visa tai, ką buvau skaitęs ar matęs paveikslėliuose. Bet vieną rytą prisiminiau nuotrauką, atspausdintą laikraštyje vienos plačiai nuskambėjusios bausmės proga. Giljotina buvo paprastų paprasčiausiai pastatyta ant žemės. Ji buvo daug siauresnė, negu aš galvojau. Kaip keista, kad nežinojau to anksčiau. Nuotraukoje mane pribloškė tos mašinos išvaizda — tai buvo tikslus, tobulas ir blizgantis kūrinys. Visuomet perdėtai galvoji apie tai, ko nežinai. Turiu pasakyti, kad iš tikrųjų čia viskas labai paprasta: mechanizmas stovi tame pačiame lygyje kaip ir einantis

prie jos žmogus. Jis eina prie jos taip, kaip paprastai žmogus eina prie žmogaus. Tai irgi man pasirodė labai neįdomu. Lipti ant ešafoto, kopti tarsi į atvirą dangų — štai kas gali įkaitinti vaizduotę. O čia viską padaro tas baisus mechanizmas: nuteistajam nukerta galvą kažkaip taktiškai, tarsi kiek gėdydamasis, bet labai tiksliai.

Dar buvo du dalykai, apie kuriuos nuolat galvojau: aušra ir malonės prašymas. Tačiau stengiausi būti protingas ir apie tai negalvoti. Pasistiebdavau, žiūrėdavau į dangų, stengdavausi juo susidomėti. Štai jis tampa žalias — vadinasi, artėja vakaras. Paskui aš stengiausi nukreipti savo mintis. Klausydavausi, kaip plaka širdis. Aš negalėjau įsivaizduoti, kad šis jau taip seniai mane lydintis garsas galėtų nutilti. Mano vaizduotė niekada nebuvo laki. Ir vis dėlto stengiausi įsivaizduoti tą akimirką, kai nebejausiu širdies dūžių tvinksint smilkiniuose. Bet veltui. Visą laiką nedavė ramybės aušra ir malonės prašymas. Galop nusprendžiau, jog protingiausia — susitaikyti.

Jie ateina auštant, aš tai žinojau. Apskritai visas naktis praleisdavau belaukdamas aušros. Niekada nemėgau būti užkluptas netikėtai. Stengiausi būti viskam pasiruošęs. Štai kodėl visai nustojau miegojęs, tik truputį nusnūsdavau dieną, o kiauras naktis kantriai laukdavau, kol aukštai, už lango, įsižiebs šviesa. Sunkiausia buvo ta baisi valanda, kai, mano žiniomis, jie paprastai darbuodavosi. Iškart po vidurnakčio imdavau laukti. Dar niekad mano ausis nebuvo pagavusi šitiek bruzdesio, šitiek tylių garsų. Tačiau galiu pasakyti, kad tam tikra prasme man sekėsi, nes per visą tą laikotarpį nė karto neišgirdau žingsnių. Mama dažnai sakydavo, kad niekuomet žmogus nėra visiškai nelaimingas. Aš tai patyriau kalėjime, kai dangus parausdavo ir į mano kamerą prasiskverbdavo naujos dienos šviesa. O juk galėjau išgirsti žingsnius, ir mano širdis būtų galėjusi plyšti. Nuo menkiausio šnarėjimo puldavau prie durų, beprotiškai laukdavau prispaudęs ausį prie lentų tol, kol suvokdavau girdįs tik savo kvėpavimą, gąsdinantį mane kimiu, nelyginant šuns, urzgimu, ir vis dėlto mano širdis neplyšdavo ir aš išlošdavau dar dvidešimt keturias valandas.

O ištisą dieną tegalvodavau apie malonės prašymą. Man atrodo, kad iš tų minčių paėmiau viską, kas jose buvo geriausia. Aš įvairiapusiškai įvertindavau prašymą ir iš savo apmąstymų darydavau kuo palankiausias sau išvadas. Aš visada imdavau

išeities tašku pačią blogiausią prielaidą: mano prašymas atmestas. „Na ką gi, vadinasi, aš mirsiu". Ir, aišku, anksčiau už kitus. Bet visi žino, kad gyvenimas nėra vertas tų pastangų, kuriomis už jį mokama. Aš žinau, kad iš esmės mažas skirtumas — ar mirsi trisdešimties metų, ar septyniasdešimties,— šiaip ar taip, abiem atvejais kiti vyrai ir kitos moterys tebegyvens, ir taip bus tūkstančius metų. Žodžiu, čia viskas aišku kaip dieną. Mirsiu juk aš — ar dabar, ar po dvidešimties metų. Mane kiek trikdė tai, kad šioje apmąstymų vietoje imdavo pašėlusiai plakti širdis, pagalvojus apie galimybę pragyventi dar dvidešimt metų. Man belikdavo tik užgniaužti šias mintis ir įsivaizduoti, kokios mintys ateitų į galvą po tų dvidešimties metų, kai vis tiek reikėtų mirti. Kai žmogus miršta, akivaizdu, kad tada pasidaro nesvarbu, kaip ir kada tatai įvyksta. Vadinasi (svarbiausia atsiminti, ką reiškia tas „vadinasi"), vadinasi, aš turiu susitaikyti su mintim, kad prašymas bus atmestas.

Ir tada, tik tada aš turėjau, taip sakant, teisę apsvarstyti ir antrąją hipotezę: manęs bus pasigailėta. Sunku būdavo sutramdyti tą karštą kraujo bangą, kuri užtvindydavo mane beprotišku džiaugsmu. Reikėjo išmokti slopinti tą sielos riksmą, apmalšinti jį protu. Šią antrąją hipotezę reikėjo priimti paprastai, natūraliai, kad atrodytų įtikinamesnis mano susitaikymas nepasisekus pirmajai. Kai man pavykdavo įveikti save, aš laimėdavau valandą ramybės. O tai jau šis tas.

Kaip tik tokią valandą aš dar kartą atsisakiau priimti kapelioną. Gulėjau lovoje ir iš tam tikros gelsvai auksinės dangaus spalvos spėjau besiartinant vasaros vakarą. Ką tik buvau susitaikęs mintyse, jog mano malonės prašymas atmestas, ir jaučiau, kaip gyslomis ritmingai teka kraujas. Kam man reikalingas tas kapelionas? Pirmą kartą po ilgo laiko pagalvojau apie Mari. Jau seniai ji man neberašė. Šį vakarą ilgiau pasamprotavęs supratau, kad jai tikriausiai nusibodo būti nuteistojo myriop meiluže. Taip pat pagalvojau, kad ji gal serga arba numirė. Nebūtų nieko nuostabaus. Iš kur aš galėjau ką nors žinoti dabar, kai fiziškai mes buvome atskirti ir niekas daugiau mūsų nesiejo, niekas nebetraukė prie kits kito? Beje, Mari dabar aš prisiminiau visai abejingai. Mirusi ji manęs nebedomino. Man tai atrodė visai normalu, nes gerai supratau, kad po mano mirties žmonės mane pamirš. O ir kam aš jiems būsiu reikalingas? Aš netgi negalėjau tvirtinti, kad ta mintis mane būtų slėgusi.

Kaip tik tą akimirką įėjo kapelionas. Jį pamatęs krūptelėjau. Jis tai pastebėjo ir paprašė nebijoti. Aš pasakiau, kad paprastai jis ateidavo kitu laiku. Jis atsakė, kad tai draugiškas vizitas, neturįs nieko bendra su mano malonės prašymu, apie kurį jis nieko nežinąs. Jis atsisėdo ant mano lovos ir pakvietė mane sėstis šalia savęs. Aš atsisakiau. Ir vis dėlto man patiko jo lipšnus tonas.

Valandėlę jis sėdėjo, atsirėmęs alkūnėmis į kelius, nuleidęs galvą, ir žiūrėjo į savo rankas. Jos buvo laibos ir raumeningos, panašios į du guvius žvėrelius. Lėtai patrynė jas vieną į kitą. Paskui vėl tarsi apmirė ir sėdėjo nuleidęs galvą taip ilgai, jog vienu metu buvau jį beveik pamiršęs.

Bet staiga jis pakėlė galvą ir pažvelgė tiesiai man į veidą. „Kodėl jūs atsisakote mane priimti?“ — paklausė jis. Atsakiau, jog netikiu Dievu. Jis pasiteiravo, ar aš tuo įsitikinęs. Atsakiau, kad nesigilinau į šį klausimą, nes man jis nėra svarbus. Tada jis atsitiesė ir atsikolė pečiais į sieną, pasidėjęs rankas ant kelių. Tarsi kalbėdamas su kuo nors kitu, o ne su manim, jis pasakė, kad dažnai mes tariamės esą kuo nors įsitikinę, o iš tikrųjų taip nėra. Aš nieko neatsakiau. Jis pažiūrėjo į mane ir paklausė: „Ką jūs apie tai galvojate?“ Atsakiau, kad tai visai galimas daiktas, kad, šiaip ar taip, jeigu aš nesu tikras, kas mane iš tikrųjų domina, tai esu visiškai tikras tuo, kas manęs nedomina. Ir būtent tai, apie ką jis kalba, manęs nedomina.

Jis nukreipė akis į šalį ir, nekeisdamas kūno padėties, paklausė, ar aš taip kalbąs iš begalinės nevilties. Paaiškinau, kad nesu nusivylęs. Tiktai bijau, o tai juk visiškai natūralu. „Dievas jums padėtų,— pridūrė jis.— Kiek tik pamenu, visi, patekę į panašią padėtį, sugrįždavo prie jo“. Aš sutikau, kad tai jų teisė. Be to, vadinasi, jie turėjo tam laiko. O aš nenoriu, kad man padėtų, ir iš tikrųjų turiu per mažai laiko, kad domėčiausi tuo, kas manęs nedomina.

Tuo metu jo rankos nervingai sujudėjo, bet jis susivaldė ir ėmė lyginti sutanos raukšles. Baigęs kreipėsi į mane žodžiais „mielas drauge“; jis šitaip kalbąs ne todėl, kad aš pasmerktas mirti; jo nuomone, mes visi pasmerkti mirti. Bet aš jį nutraukiau, sakydamas, kad tai ne tas pats, ir kad tai, beje, jokiu būdu negali manęs paguosti. „Tiesa,— sutiko jis.— Bet jeigu nemirsite šiandien, vis tiek mirsite vėliau. Ir tada kils tas pats klausimas.

Kaip jūs pakelsite tokį baisų išbandymą?“ Atsakiau, kad lygiai taip pat kaip ir dabar.

Sulig šiais žodžiais jis pakilo ir pažiūrėjo man tiesiai į akis. Aš puikiai moku tą žaidimą. Pats dažnai taip darydavau su Emanueliu arba Selestu, ir paprastai jie nuleisdavo akis. Kapelionas taip pat gerai mokėjo tą žaidimą, aš iš karto tai supratau: jis žiūrėjo į mane nė nemirktelėdamas. Ir be jokio virpesio balse paklausė: „Vadinas, jūs niekuo netikite ir gyvenat mintimi, jog su mirtimi viskas baigias?“ — „Taip“,— atsakiau aš.

Tada jis nuleido galvą ir vėl atsisėdo. Pasakė, kad jam manęs gaila. Jo nuomone, žmogui tokios mintys nepakeliamos. O aš pajutau, kad jis man pradeda nusibosti. Tada irgi nusisukau ir nuėjęs atsistojau po langeliu ir atsirėmiau pečiu į sieną. Aš neatidžiai klausiausi, ką jis šneka, bet išgirdau, kad vėl pradeda mane klausinėti. Jis kalbėjo susirūpinusiu, įsakmiu balsu. Supratau, kad jis jaudinasi, ir aš pradėjau atidžiau klausytis.

Jis sakė esąs įsitikinęs, kad mano prašymas bus išklausytas, bet kad aš vis tiek jausiąs kaltės naštą, kurios turiu atsikratyti. Jo manymu, žmonių teismas yra niekas, o Dievo teismas — viskas. Pasakiau, kad vis dėlto mane nuteisė pirmasis. Bet dvasininkas atsakė, kad tai nenuplovė mano nuodėmės. Atkirtau, kad nežinau, kas tai yra nuodėmė. Man tiktai buvo pareikšta, kad esu kaltas. Aš kaltas, aš ir užmokėsiu — niekas negali iš manęs reikalauti daugiau. Tada jis vėl atsistojo, ir aš pagalvojau, kad norėdamas pajudėti tokioje siauroje vienutėje jis neturi pasirinkimo — gali tiktai sėdėti arba stovėti.

Stovėjau įbedęs akis į žemę. Jis žengė žingsnį į mano pusę ir sustojo, lyg nedrįsdamas prisiartinti. Žiūrėjau pro grotas į dangų. „Jūs klystate, sūnau,— tarė jis.— Iš jūsų gali pareikalauti daugiau. Ir tikriausiai pareikalaus“.— „Ir ko gi?“ — „Gali pareikalauti, kad pamatytumėt“.— „Ką pamatyčiau?“

Kunigas apsižvalgė ir staiga atsakė pavargusiu balsu: „Visi tie akmenys alsuoja skausmu, aš tai žinau. Visuomet žiūriu į juos su liūdesiu. Bet gerai žinau, kad ir patys didžiausi vargoliai matė iš vienutės tamsos kylantį Dievo veidą. Štai iš jūsų ir reikalaujama, kad jūs išvystumėte šį veidą“.

Truputį pagyvėjau. Pasakiau, kad ištisus mėnesius matau vien šias sienas. Nieko nėra pasaulyje, ką pažinčiau geriau už jas. Gal anksčiau ir ieškojau čia kažkieno veido. Bet šis veidas

švytėjo kaip saulė ir degė geismo liepsna: tai buvo Mari veidas. Veltui jo ieškojau. Dabar viskas baigta. Juk galų gale niekas taip ir nepasirodė iš tų tamsa alsuojančių akmenų.

Kapelionas pažvelgė į mane kažkaip liūdnai. Dabar stovėjau nugara atsikolęs į sieną, ir dienos šviesa krito man ant kaktos. Jis pasakė porą žodžių, kurių neišgirdau, ir skubiai paklausė, ar leisčiau jam mane pabučiuoti. „Ne",— atsakiau. Jis nusisuko, nuėjo prie sienos ir lėtai ją perbraukė ranka. „Nejaugi jūs taip mylite šią žemę?" — sumurmėjo. Aš nieko neatsakiau.

Jis ilgai stovėjo nusisukęs. Jo buvimas mane slėgė ir erzino. Jau ruošiausi pasakyti, kad išeitų, kad paliktų mane, bet jis staiga atsisuko ir, pagautas kažkokio įkvėpimo, sušuko: „Ne, aš negaliu patikėti. Esu įsitikinęs, kad jūs kada nors troškote kito gyvenimo". Atsakiau, kad tikrai taip ir buvo, bet tai nėra nė kiek svarbiau negu įsivaizduoti, jog tu esi turtingas, greitai plauki ar turi gražesnį nei kitų veidą. Visos tos svajonės — to paties galo. Bet jis mane nutraukė ir paklausė, kaip aš įsivaizduoju tą kitą gyvenimą. Tada aš surikau: „Tokį gyvenimą, kuriame galėčiau prisiminti šitą!" ir tučtuojau pasakiau, kad man gana. Jis norėjo dar pakalbėti apie Dievą, bet aš priėjau prie jo ir paskutinį kartą pamėginau paaiškinti, kad man liko nedaug laiko ir aš nenoriu jo gaišinti su Dievu. Jis bandė pakeisti temą, paklausdamas, kodėl aš jam sakau „pone" užuot sakęs „tėve". Tai mane suerzino, ir aš atsakiau, kad jis nėra mano tėvas: jis — su kitais.

— Ne, sūnau,— tarė jis, dėdamas ranką ant peties.— Aš su jumis. Bet jūs to nežinote, nes jūsų širdis akla. Aš melsiuosi už jus.

Nežinau kodėl, bet tada mano viduje kažkas trūko. Aš ėmiau visa gerkle šaukti, plūdau jį ir draudžiau jam melstis už mane. Aš sugriebiau jį už sutanos apykaklės. Išliejau jam viską, ką turėjau širdy, peršokdamas nuo džiaugsmo prie įsiūčio. Koks jis atrodo teisuolis, ar ne? Tačiau jokia jo tiesa nėra verta nors vieno moters plauko. Jis netgi nėra tikras, ar gyvena, nes jis gyvena kaip numirėlis. Taip, aš jam atrodau nieko neturįs. Bet aš esu tikras savimi, tikras viskuo, tikresnis už jį, tikras tuo, kad gyvenu ir kad tuoj ateis mirtis. Taip, aš teturiu vien tai. Tačiau ši tiesa bent priklauso man, lygiai kaip ir aš jai. Aš buvau teisus, esu teisus ir visuomet būsiu teisus. Aš gyvenau taip, o galėjau gyventi ir kitaip. Dariau viena ir nedariau kita. Aš

nepadariau šito, nes padariau aną. Na ir kas iš to? Atrodo, lyg visą laiką būčiau laukęs šios minutės ir šio pragiedrulio, kada būsiu išteisintas. Niekas, niekas nesvarbu, ir aš puikiai žinau kodėl. Jis taip pat tai žino. Iš mano ateities gelmių per dar neatėjusius metus visą mano absurdišką gyvenimą nuodijo tamsos dvelksmas ir šis dvelksmas sulygino viską, ką man siūlė metai, nerealesni už mano išgyventuosius. Ką man reiškia kitų mirtis, motinos meilė, ką man reiškia jo Dievas, vienokie ar kitokie žmonių gyvenimai ir likimai, jeigu vienintelis likimas turėjo pasirinkti mane patį, o kartu su manimi milijardus išrinktųjų, kurie kaip ir jis sakosi esą mano broliai. Ar jis supranta, ar jis pagaliau tai supranta? Visi — išrinktieji. Visi, visi — išrinktieji. Jie taip pat vieną dieną bus nuteisti. Jis taip pat bus nuteistas. Jį apkaltins žmogžudyste, bet nužudys už tai, kad neverkė per savo motinos laidotuves. Salamano šuo vertas tiek pat kiek ir jo žmona. Mažoji moteris-automatas tiek pat kalta kiek ir paryžietė, kurią buvo vedęs Masonas, arba Mari, kuri norėjo, kad aš ją vesčiau. Nesvarbu, kad Reimonas buvo mano draugas, taip pat ir Selestas, kuris buvo daug vertesnis už jį. Nesvarbu, kad Mari šiandien bučiuojasi su kokiu nors nauju Merso. Ar jis supranta, šis nuteistasis, kad iš mano ateities gelmių... Pritrūkau kvapo bešaukdamas. Bet sargai jau plėšė kapelioną man iš rankų ir grasino man. Tačiau jis nuramino juos ir valandėlę tylėdamas žiūrėjo į mane. Jo akys buvo pilnos ašarų. Jis apsisuko ir dingo už durų.

Jam išėjus aš nusiraminau. Buvau išsekęs ir kritau ant lovos. Tikriausiai buvau užmigęs, nes mane pažadino žvaigždžių šviesa ant veido. Iki manęs atplaukė kaimo garsai. Nakties, žemės ir druskos kvapai gaivino mano smilkinius. Kaip vilnis užliejo nuostabi šios užmigusios vasaros ramybė. Tą akimirką kažkur toli tamsoje, baigiantis nakčiai, suūkė sirenos. Jos skelbė, kad laivai išplaukia į pasaulį, kuriam aš dabar jau abejingas. Po ilgo laiko pirmą kartą pagalvojau apie mamą. Rodos, aš supratau, kodėl gyvenimo pabaigoje ji išsirinko sau „sužadėtinį“, kodėl ji žaidė naujo gyvenimo pradžią. Ten, ten irgi, toje prieglaudoje, kurioje geso gyvenimai, vakaras buvo kaip liūdnas atokvėpis. Stovėdama ties mirties slenksčiu, mama, matyt, jautėsi išsivadavusi nuo jos ir pasiruošusi viską pergyventi iš naujo. Niekas, niekas neturėjo teisės jos apverkti. Ir aš taip pat pasijutau galįs viską vėl išgyventi iš naujo. Lyg šis

didžiulis pykčio protrūkis būtų mane nuvalęs nuo blogio, išvadavęs nuo vilties, šią naktį, pilną ženklų ir žvaigždžių, aš pirmą kartą atsivėriau švelniam pasaulio abejingumui. Išvydęs jį, tokį panašų į save, tokį giminingą, pajutau, jog buvau ir dar tebesu laimingas. Kad viskas būtų baigta, kad aš jausčiausi ne toks vienišas, man belieka palinkėti sau, kad mirties bausmės įvykdymo dieną susirinktų daug žiūrovų ir kad jie sutiktų mane neapykantos šūksniais.

KRYTIS

Ar nepasirodyčiau įkyrus, pasiūlydamas tamstai savo paslaugas? Bijau, kad jums nepavyks susikalbėti su garbinguoju gorila, rikiuojančiu šios įstaigos klientų likimus. Mat jis kalba tik olandiškai. Jeigu nepavesite man ginti jūsų bylos, jam nė į galvą neateis, kad pageidaujat kadaginės. Na va, regis, suprato; maktelėjo galva, matyt, mano argumentai jį įtikino. Štai pasisuko ir eina, netgi, sakyčiau, oriai skuba. Jums pasisekė: jis nesuriaumojo. Kai nenori aptarnauti, tik suriaumoja, ir viskas: niekas antrukart nebesikreips. Paisyti vien savo nuotaikų — stambiųjų žvėrių privilegija. O dabar atsisveikinu, pone, džiaugiuosi, kad galėjau pagelbėti. Ak dėkoju, mielai, tik bijau, kad nusibosiu. Jūs be galo malonus. Ką gi, tada statau savo stiklą greta jūsiškio.

Jūs teisus, jo tylėjimas tiesiog spengia ausyse. Tai panašu į pirmykščių girių tylą, gniaužiančią amą. Kartais stebiuosi, kad mūsų nekalbusis draugas toks užsispyręs — nepripažįsta civilizuotų šalių kalbos. Juk jo amatas — aptarnauti įvairiausių tautybių jūreivius šiame Amsterdamo bare, kurį, beje, nežinia kodėl pavadino „Mexico-City". Ar jums neatrodo, kad einant tokias pareigas jo nemokšiškumas gali būti paprasčiausiai jam nepatogus? Įsivaizduokite žmogų iš Kromanjono, apgyvendintą Babelio bokšte. Jis kankintųsi jau vien dėl to, kad atsidūrė tarp svetimų. O šis anaiptol nesijaučia tremty, eina savo keliu, nors tu ką. Viena iš retų frazių, kurią girdėjau jį tariant, skambėjo maždaug taip: „Arba sutinki, arba ne..." Su kuo? Suprantama, su juo, mūsų bičiuliu. Prisipažinsiu, mane traukia tokios vientisos būtybės. Kai dėl savo profesijos ar iš pašaukimo daug mąstai apie žmogaus prigimtį, kartais pasijunti besiilgįs primatų. Tie bent neturi slaptų minčių.

Mūsų šeimininkas, tiesą pasakius, jų turi, nors ir gana mig-

lotų. Nesuprasdamas, kas šnekama aplink, pasidarė įtaraus būdo. Štai kodėl jis toks niūriai išdidus, tarsi mažų mažiausiai įtartų, kad žmonėms ne viskas gerai klojasi. Dėl šitokio nusiteikimo sunkiau su juo užmegzti kalbą, neliečiančią jo amato. Žvilgtelėkit, pavyzdžiui, virš jo galvos, į galinę sieną — vietoj paveikslo jūs pamatysit stačiakampio formos dėmę. Iš tiesų, anksčiau ten kabėjo paveikslas, nepaprastai įdomus, tikras šedevras. Tai va, aš buvau tada, kai namų šeimininkas jį įsigijo, ir tada, kai perleido kitam. Abu kartus buvo toks pat nepatiklus, svarstė kelias savaites. Šiuo požiūriu, reikia pripažinti, visuomenė kiek pagadino jo tyrą prigimtį.

O ne, prašom įsidėmėti, aš jo nesmerkiu. Gerbiu jo pagrįstą nepasitikėjimą ir pats mielai persiimčiau tokiu įtarumu, jei tam nekliudytų bendrauti linkusi mano prigimtis. Deja, esu plepus ir lengvai suartėju su žmonėm. Nors ir moku išlaikyti reikiamą atstumą, man gera bet kuri proga. Kai gyvenau Prancūzijoje, vos tik sutikdavau protingą žmogų, kaipmat primesdavau jam savo draugiją. O, matau jus stebina šis pasenęs posakis. Prisipažįstu, jaučiu silpnybę tokiems posakiams ir apskritai stilingai kalbai. Patikėkite, aš pats save smerkiu už šią silpnybę. Puikiai žinau, kad žmogaus potraukis ploniems skalbiniams dar nebūtinai byloja apie purvinas kojas. Vienas kitam nekliudo. Po stilium, kaip ir po šilku, labai dažnai slepiama egzema. Aš raminu save tuo, kad mikniai irgi nėra tyri. O taip, žinoma, dar po vieną kadaginės.

Ar ilgam atvykote į Amsterdamą? Gražus miestas, tiesa? Kerintis? Štai būdvardis, kurio seniai nesu girdėjęs — nuo tada, kai palikau Paryžių, prabėgo daug metų. Bet širdies atmintis gyva, ir aš nepamiršau nei mūsų gražiosios sostinės, nei jos krantinių. Paryžius — fantasmagoriška iliuzija, žavi dekoracija, kurioje gyvena keturi milijonai siluetų. Beveik penki pagal paskutinį gyventojų surašymą? Vadinas, dauginasi. Nesistebiu. Man visuomet dingojosi, kad mūsų bendrapiliečiai turi dvi aistras: mąstyti ir ištvirkauti. Jie tai daro išsijuosę, kaip sakoma. Tačiau neskubėkime jų smerkti; ne jie vieni, visa Europa tokia. Kartais pagalvoju, ką apie mus pasakys ateities istorikai. Apibrėžti šiuolaikiniam žmogui pakaks vienos frazės: jis ištvirkavo ir skaitė laikraščius. Tokiu tiksliu apibrėžimu tema, drįstu manyti, bus baigta.

Olandai? O ne, jie anaiptol ne tokie šiuolaikiški! Jie nesku-

ba, tik pažiūrėkit į juos. Ką jie veikia? Taigi visi šie ponai gyvena iš tų damų uždarbio. Visi jie, ir patinai, ir patelės — tikri buržua, ir juos paprastai čia atvilioja mitomanija arba kvailumas. Kitaip tariant, vaizduotės perteklius arba jos stygius! Kartkartėm tie ponai griebiasi peilio ar revolverio, bet nemanykit, kad jiems tai patinka. Šito reikalauja jų vaidmuo, ir tiek; jie patys miršta iš baimės, leisdami paskutinius šovinius. Ir vis dėlto jie man atrodo doresni už kitus, tuos, kurie pjaunasi tarp savęs, ėsdami viens kitą iki paskutiniųjų. Ar jūs pastebėjote, kad mūsų visuomenė yra puikiai susitvarkiusi, idant šitaip save sunaikintų? Jūs, be abejo, girdėjote apie tokias smulkias žuvytes, kurios veisiasi Brazilijos upėse: jos tūkstančiais užpuola neatsargų plaukiką, godžiai, per keletą sekundžių mažais kąsniukais sudoroja jį ir palieka vien švarius griaučius. Tai va, tokia yra jų tvarka. „Ar jūs norite padoriai gyventi? Kaip visi žmonės?" Jūs, žinoma, atsakote: „Taip". Kaipgi pasakysi: „Ne"? „Gerai. Tada jus ir surysim. Štai jums profesija, šeima, organizuotas laisvalaikis". Ir aštrūs dantukai įsikerta į mėsą iki pat kaulo. Bet aš neteisus. Kodėl sakau „jų tvarka"? Juk galų gale mūsų tokia pat: kuris kurį sudoros.

Štai pagaliau ir mūsų kadaginė. Už jūsų sėkmę! Matėt, gorila prasižiojo ir pavadino mane daktaru. Šioje šalyje kiekvienas arba daktaras, arba profesorius. Jie mėgsta rodyti pagarbą žmogui — nežinau, iš gerumo ar kuklumo? Bent jau čia piktavališkumas netapo tautiniu bruožu. Beje, aš nesu gydytojas. Jei norite žinoti, anksčiau, prieš atvykdamas čia, buvau advokatas. Dabar esu atgailaujantis teisėjas.

Bet leiskite prisistatyti: Žanas Batistas Klamansas, jūsų paslaugoms. Džiaugiuosi susipažinęs. Jūs tikriausiai komersantas? Bemaž? Puikus atsakymas! Ir visiškai teisingas: mes čia visi ir viskuo — bemaž. Nagi leiskit man imtis detektyvo vaidmens. Jūs bemaž mano amžiaus, akys — patyrusio, bemaž mėtyto ir vėtyto keturiasdešimtmečio, jūs bemaž padoriai apsirengęs, turiu galvoj, kaip priimta pas mus, Paryžiuj, o rankų oda lygi. Vadinasi, jūs bemaž buržua! Bet rafinuotas buržua! Jus nustebino pasenęs posakis — tai dar kartą patvirtina, kad esat išsilavinęs žmogus, nes, pirma, pastebite tokius pasakymus, o antra — jie jus erzina. Pagaliau jums su manim nenuobodu, o tai rodo, kad jūs plačių pažiūrų, nors jomis ir nesipuikuojat. Taigi jūs esate bemaž... Bet tai nesvarbu. Profesijos mane domina

mažiau nei sektos. Leiskite užduoti du klausimus, bet atsakykite tik tuo atveju, jei jie nepasirodys jums nekuklūs. Ar jūs turtingas? Bemaž? Puiku. Ar dalinotės savo turtu su vargšais? Ne? Vadinas, esate iš tų, kuriuos aš vadinu sadukiejais. Nors gyvenime nesivadovavote Šventuoju Raštu, nemanau, kad dėl to būtumėt laimėjęs. Vis dėlto laimėjote? Vadinasi, skaitėt Šventąjį Raštą? Iš tikrųjų jūs mane dominat.

Kai dėl manęs... Ką gi, spręskite pats. Iš ūgio, pečių ir veido, kurį žmonės dažnai apibūdina kaip žiaurų, aš veikiau panašus į regbininką, tiesa? Bet jeigu spręstumėm iš pokalbio, reikėtų pripažinti, kad esu gana rafinuotas. Kupranugaris, iš kurio vilnos mano paltas, be abejo, sirgo niežais, bet užtat mano nagai prižiūrėti. Aš irgi nemažai mačiau savo gyvenime, ir vis dėlto pasitikiu jumis be jokių išlygų, kliaudamasis vien jūsų veidu. Žodžiu, nepaisant gerų manierų ir stilingos kalbos, esu nuolatinis Zediko uosto barų lankytojas. Mano profesija dvejopa, štai ir viskas,— kaip, beje, ir mano prigimtis. Aš jau sakiau jums, kad esu atgailaujantis teisėjas. Mano istorijoje aišku tik viena — aš nieko neturiu. Taip, buvau turtingas, ne, su kitais niekuo nesidalinau. Ką tai įrodo? Kad aš irgi buvau sadukiejas... O! Ar girdite, kaip ūbauja uosto sirenos? Šiąnakt virš Zeiderzės pakils rūkas.

Jau išeinat? Atleiskit, jeigu sutrukdžiau. Jums leidus, moku aš. Jūs mano svečias „Mexico-City", ir aš nepaprastai džiaugiuos jus čia sutikęs. Be abejo, būsiu rytoj kaip ir kiekvieną vakarą, labai džiaugiuosi, galėdamas priimti jūsų vaišes. Kaip rasti kelią... Ką gi... Ar neatrodytų netaktiška, jei palydėčiau jus — tai būtų paprasčiausia — iki uosto? Iš ten, aplenkęs žydų kvartalą, pateksite į gražiuosius prospektus, kuriais važinėja tramvajai, pilni gėlių ir trankios muzikos. Viename iš jų, Damrako prospekte, jūsų viešbutis. Tik paskui jus, meldžiamasis. O aš gyvenu žydų kvartale, bent šitaip jis vadinosi, kol mūsų broliai hitlerininkai kaip reikiant neišvalė jo. Švariai pasidarbavo! Septyniasdešimt penkis tūkstančius žydų deportavo arba nužudė, žodžiu, kaip šluota iššlavė. Aš žaviuosi tokiu stropumu, tokia metodiška kantrybe! Jeigu žmogus neturi charakterio, jis privalo bent išsiugdyti tam tikrą metodą. Čia tasai metodas padarė stebuklus, nieko nepasakysi, ir aš gyvenu toje vietoje, kur buvo įvykdytas vienas didžiausių istorijos nusikaltimų. Gal būtent tai ir padeda man suprasti gorilą ir jo įtarumą. Šitaip aš galiu

grumtis su savo įgimtu polinkiu žūtbūt užsikariauti palankumą. Kai išvystu naują veidą, kažkoks balsas mane įspėja: „Lėčiau! Būk atsargesnis! Pavojus!“ Netgi tada, kai pajuntu nors pačią didžiausią simpatiją, stengiuosi būti atsargus.

O ar žinot, kad mano gimtinėje per vieną baudžiamąją akciją vokiečių karininkas mandagiai pasiūlė senai moteriškei pačiai pasirinkti vieną iš dviejų sūnų, kuris turėtų būti sušaudytas kaip įkaitas? Pasirinkti! Ar galit įsivaizduoti? Gal šitą? Ne, aną. O paskui žiūrėti, kaip jį išsiveda. Nenoriu per daug gilintis į šį klausimą, bet patikėkite, gerbiamasis, gyvenime bet kokie netikėtumai įmanomi. Pažinojau vieną tyruolį, kuris visa širdim nepripažino įtarumo. Jis buvo pacifistas, visiškos laisvės šalininkas, beatodairiškai mylėjo visą žmoniją ir gyvūnus. Išrinktasis, kokių, žinoma, reta. Tai va, paskutiniųjų religinių karų Europoje metu jis pasitraukė į kaimą. Ant savo namo slenksčio jis užrašė: „Kad ir iš kur ateitumėt, prašom į vidų. Sveiki atvykę!“ Kas, jūsų manymu, atsiliepė į tą širdingą kvietimą? Kariškiai. Jie įėjo į jo namus kaip į savo ir nugalabijo jį.

O, atleiskite, ponia! Beje, ji nieko nesuprato. Šitiek žmonių aplink, tokioj vėlumoj, o ir lyja be perstogės jau kelios dienos! Laimei, kad yra kadaginės — tai vienintelė prošvaistė šiose sutemose. Ar jaučiate, kaip ji uždega jumyse auksinę, vario spalvos šviesą? Mėgstu vakarais vaikščioti po miestą ir jausti sklindančią kūnu kadaginės šilumą. Vaikštinėju kiaurą naktį, svajoju arba be paliovos kalbu pats su savim. Kaip šį vakarą. Bijau, kad jums įkyrėjau. Ne? Ačiū, jūs toks malonus. Bet, žinote, širdy tiek susikaupė, kad vos atveriu burną, ir žodžiai liejasi vienas po kito. Beje, ir pati šalis mane įkvepia. Man patinka jos žmonės, knibždą ant šaligatvių, suspausti siauroj erdvėj tarp namų ir vandens, tarsi apsupti rūkų, šaltos žemės ir garuojančios kaip skalbinių katilas jūros. Man jie patinka, nes jų prigimtis dvejopa: jie čia ir kartu kažkur toli.

Taip, taip! Jūs girdite jų sunkius žingsnius ant slidaus grindinio, matote, kaip jie dimbinėja tarp krautuvėlių, pilnų auksinų silkių ir nukritusių lapų spalvos brangenybių ir, be abejo, galvojate, kad jie iš tikrųjų šį vakarą čia? Klystate. Jūs, kaip ir visi, laikote tuos dorus žmones gentim sindikų ir pirklių, skaičiuojančių pinigus ir amžinojo gyvenimo galimybes ir tampančių lyrikais tik tada, kai, prisidengę plačiabrylėm skrybėlėm, jie ima anatomijos pamokas. Kaip jūs klystate! Jie vaikšto šalia

mūsų, tai tiesa, tačiau pažvelkite, kur jų galvos: jos neono, kadaginės ir mėtų likerio rūke, besileidžiančiame nuo raudonų ir žalių iškabų. Olandija — tai sapnas, pone, auksinis ir ūkanotas sapnas, dieną labiau ūkanotas, naktį labiau auksinis, bet ir naktį, ir dieną tame sapne gyvena Lohengrinai, nelyginant šitie jaunuoliai, susimąstę, važiuojantys juodais dviračiais su aukštai pakeltom rankenom, panašūs į gedulingas gulbes, kurios be atvangos sklando po visą šalį, aplink jūras ir išilgai kanalų. Jie svajoja, o jų galvos plaukia vario spalvos debesyse, jie suka ratus, jie meldžiasi — somnambulai — paauksuotuose ūkanų smilkaluose, ir jų jau nėra čia. Jie — už tūkstančių kilometrų, Javoje, tolimoje saloje. Jie meldžiasi besivaipantiems Indonezijos dievams, kuriais papuoštos visos jų krautuvių vitrinos ir kurie šią akimirką sklando virš mūsų, o paskui įsikibs kaip beždžionės džiunglėse į iškabas ir stogus, besileidžiančius pakopom, ir primins tiems nostalgiškiems kolonistams, kad Olandija — ne tik pirklių Europa, bet ir jūra, jūra, plukdanti savo vandenis į Sipangą ir į salas, kur žmonės miršta išprotėję ir laimingi.

Bet ką čia aš įsismarkavau ir rėžiu ginamąją kalbą! Atleiskite. Įprotis, pone, pašaukimas ir dar noras, kad jūs geriau perprastumėte tą miestą ir daiktų esmę! Nes mes kaip tik priėjome prie daiktų esmės. Ar pastebėjote, kad koncentriški Amsterdamo kanalai panašūs į pragaro ratus? Buržuazinio pragaro, žinoma, knibždančio slogiais sapnais. Kai atvyksti iš kitur, kuo toliau eini per tuos ratus, gyvenimas, vadinasi, ir nusikaltimai darosi vis sunkesni, vis niūresni. Mes — paskutiniajame rate. Rate, kur kenčia... O! Jūs tai žinote? Po šimts pypkių, vis kebliau jus apibūdinti. Bet, vadinasi, jūs suprantate, kodėl aš sakau, kad visa ko centras yra čia, nors mes esam žemyno pakraštyje? Jautrus žmogus supranta tas keistenybes. Šiaip ar taip, laikraščių skaitytojai ir ištvirkėliai nebeturi kur eiti toliau. Jie plūsta iš visų Europos kampų ir sustoja aplink vidinę jūrą, ant blyškaus smėlio kranto. Jie klausosi sirenų, veltui ieško ūkuose laivų siluetų, paskui tiltais pereina kanalus ir lietui lyjant grįžta atgal. Sužvarbę jie ateina į „Mexico-City" ir įvairiausiomis kalbomis užsakinėja kadaginę. Aš laukiu jų ten.

Tad iki rytojaus, pone ir brangus tėvynaini. Ne, ne, dabar pats rasite kelią. Aš atsisveikinsiu su jumis prie šito tilto. Mat naktį niekuomet neinu per tiltą. Esu davęs tokį įžadą. Na, įsivaizduokite, kas nors šoka į vandenį. Viena iš dviejų: arba jūs

puolate įkandin norėdamas išgelbėti nelaimingąjį ir šaltu metų laiku rizikuojat gauti galą, arba paliekate jį likimo valiai, ir tada besistengiančio išplaukti skęstančiojo vaizdas retkarčiais sukels jums keistus traukulius. Labos nakties! Kaip? Damos vitrinose? Tai svajonė, gerbiamasis, pigi svajonė, kelionė į Indiją! Tos būtybės perkvipusios egzotiškais prieskoniais. Jūs įeinat, jos užtraukia užuolaidas ir prasideda kelionė jūra. Ant nuogų kūnų nusileidžia dievai, ir vandenyne ima dreifuoti salos,— pamišusios, vainikuotos, pasišiaušusios, vėjų plaikstomų palmių šakom. Pabandykit!

Kas yra atgailaujantis teisėjas? O, regis, mano istorija jus sudomino. Prašyčiau patikėti, tai pasakiau be jokios gudrybės, ir galiu paaiškinti. Tam tikra prasme tai net mano pareiga. Bet pirmiausia turiu išdėstyti kai kuriuos faktus, kurie padės geriau suprasti mano pasakojimą.

Prieš keletą metų verčiausi advokatūra Paryžiuje ir, patikėkite, buvau gana žinomas advokatas. Suprantama, aš jums nepasakiau savo tikrosios pavardės. Specializavausi nagrinėdamas kilnias bylas, gyniau našles ir našlaičius, kaip sakoma. Nežinau, kodėl juos ginti yra kilnu, juk esama ir piktnaudžiaujančių našlių, ir žiaurių našlaičių. Bet man ganėdavo, kad nuo kaltinamojo vos vos padvelktų aukos kvapu, ir mano mantijos rankovės tučtuojau imdavo plasnoti. Ir dar kaip plasnoti! Sukeldavau tikrą audrą! Jose tarytum pulsuodavo mano karšta širdis. Galėjai pagalvoti, kad aš kasnakt miegu su Temide. Esu tikras, jus būtų sužavėjęs tikslus mano ginamųjų kalbų tonas, nuoširdus susijaudinimas, įtikinamumas ir santūrus pasipiktinimas. Gamta mane apdovanojo gražia išvaizda, o tauri laikysena nereikalavo pastangų. Be to, man padėjo du nuoširdūs jausmai: pasitenkinimas, kad esu kaltinamųjų pusėje, ir instinktyvi panieka bet kokiam teisėjui. Beje, ta panieka gal ir nebuvo jau tokia instinktyvi. Dabar žinau, kad ji turėjo pagrindą. Bet, pažiūrėjus iš šalies, ji greičiau panėšėjo į aistrą. Negalima neigti, kad bent kol kas teisėjai reikalingi, ar ne? Tik aš negalėjau suprasti, kaip žmogus ryžtasi savo valia prisiimti tokias keistas pareigas. Taip, aš taiksčiausi su teisėjų buvimu, nes iš tikrųjų mačiau juos esant, bet lygiai taip, sakykim, aš taiksčiausi ir su žiogų buvimu. Skirtumas tik tas, kad tų tiesiasparnių antplūdis niekad neatnešė

man nė skatiko, tuo tarpu pragyvenimui užsidirbdavau ginčydamasis su žmonėmis, kuriuos niekinau.

Tai štai, aš buvau kaltinamųjų pusėje, ir šito pakako mano dvasios ramybei. Jausmas, kad esi teisus, pasitenkinimas, kad laimėjai, pagarba pačiam sau — visa tai, brangus pone, yra galinga jėga, leidžianti tvirtai stovėti ant kojų arba skatinanti eiti pirmyn. O atėmę iš žmonių tuos jausmus paverstumėt juos pasiutusiais šunimis. Kiek nusikaltimų padaryta vien todėl, kad žmogus negalėjo pakelti kaltės jausmo. Kadaise pažinojau vieną pramonininką, kuris turėjo nuostabią žmoną — ja visi žavėjosi, o jis jai buvo neištikimas. Tas vyriškis tiesiog siuste siuto jausdamasis kaltas prieš ją ir negalėdamas priimti iš kitų ar pats sau išduoti doros pažymėjimo. Juo labiau ryškėjo žmonos tobulybės, juo labiau jis niršo. Galų gale kaltės suvokimas tapo nebepakeliamas. Ir kaip jūs manot, ką jis tada padarė? Liovėsi ją apgaudinėjęs? Ne. Nužudė. Taip mes su juo ir susipažinom.

Mano padėtis buvo kur kas geresnė. Aš ne tik nerizikavau pakliūti į nusikaltėlių stovyklą (iš dalies dėl to, kad neturėjau jokios galimybės nužudyti žmoną — buvau viengungis), bet dar stodavau jų ginti su vienintele sąlyga, kad jie būtų tikri žmogžudžiai, kaip laukiniai būna tikri laukiniai. Net pats gynimo būdas teikė man didžiulį pasitenkinimą. Aš tikrai nepriekaištingai atlikinėjau profesines pareigas. Savaime aišku, aš ne tik niekada neėmiau jokio kyšio, bet ir nesižeminau, leisdamasis į kokias nors machinacijas. Aš niekad nepataikavau — o tai dar rečiau pasitaiko — jokiam žurnalistui, siekdamas jo palankumo, ar kokiam valdininkui, kurio draugystė galėjo būti man naudinga. Kelis kartus netgi turėjau galimybę gauti Garbės legiono ordiną, bet oriai atsisakiau — kuklumas man buvo pats didžiausias atlyginimas. Pagaliau niekad neėmiau pinigų iš vargšų ir niekad apie tai nešūkaliojau ant kiekvieno kampo. Nemanykite, gerbiamasis, kad aš tuo giriuosi. Tai joks mano nuopelnas: godumas, užėmęs mūsų visuomenėj garbėtroškos vietą, man visuomet atrodė juokingas. Aš taikiau aukščiau; jūs pamatysite, kad mano atveju toks pasakymas yra tikslus.

Dabar pats spręskite, ar man ko trūko. Gyvenau taip, kaip liepė mano prigimtis, o juk visi žinom, kad tai ir yra laimė, nors visuotinos ramybės vardan mes kartais apsimetam smerkią tokią laisvę, vadindami ją egoizmu. Aš džiaugiuosi bent jau ta savo prigimties dalim, kuri taip skrupulingai reagavo į našlių

ir našlaičių sielvartą, kad pagaliau ji, nuolat puoselėjama, ėmė vyrauti mano gyvenime. Aš, pavyzdžiui, su didžiausiu malonumu padėdavau akliesiems pereiti gatvę. Vos iš tolo pastebėjęs lazdą, neryžtingai baksnojančią šaligatvio kraštą, puldavau ir, kartais kokia sekunde aplenkęs gailestingai tiesiamą ranką, plėšte išplėšdavau akląjį iš kitų mielaširdiškos globos ir vesdavau jį švelnia, bet tvirta ranka per dygsniuotą perėją, pro įvairias eismo kliūtis į ramų šaligatvio užutekį, kur abu, kupini kuo švelniausių jausmų, išsiskirdavom. Taip pat su malonumu parodydavau kelią praeiviams, pridegdavau cigaretę, padėdavau tempti sunkius karučius, pastūmėdavau sugedusį automobilį, pirkdavau laikraštį iš Gelbėjimo armijos nario ar gėles iš senos pardavėjos, nors ir žinojau, kad ji vagia jas Monparnaso kapinėse. Taip pat mėgau — o, apie tai sunkiausia kalbėti — mėgau dalinti išmaldą. Vienas mano draugas, doras katalikas, sakydavo, kad pirmas jausmas, kildavęs pamačius elgetą, besiartinantį prie jo namo, būdavo nepasitenkinimas. Tai va, man buvo blogiau: aš džiūgaudavau! Bet gana apie tai.

Geriau pakalbėkim apie mano mandagumą. Jis buvo plačiai žinomas ir drauge neginčijamas. Mandagumas man iš tikrųjų teikė daug džiaugsmo. Jei kurį rytą pasisekdavo užleisti vietą autobuse ar metro tam, kuris aiškiai buvo šito vertas, pakelti kokį daiktą, iškritusį iš senos moters rankų, ir paduoti jai su man įprasta šypsena, ar paprasčiausiai užleisti taksi skubančiam labiau už mane žmogui, tai tokia sėkmė man nuskaidrindavo visą dieną. Turiu prisipažinti, kad džiaugdavausi net tomis dienomis, kai visuomeninis transportas streikuodavo: tai būdavo proga autobuso stotelėje pasisodinti į automobilį vieną kitą vargetą bendrapilietį, nežinantį, kaip grįžti namo. Užleisti teatre savo vietą kokiai porelei, kad galėtų sėdėti drauge, traukinyje užkelti merginos lagaminus ant bagažo tinklelio, kurio ji nepasiekia,— tai buvo tikri žygdarbiai, kuriuos atlikdavau dažniau už kitus, nes tykodavau progos juos atlikti, ir jie man teikdavo daug didesnį malonumą nei kitiems.

Aš taip pat garsėjau dosnumu ir iš tikrųjų toks buvau. Daug aukojau ir viešai, ir privačiai. Man nė kiek nebuvo gaila skirtis su kokiu daiktu ar tam tikra pinigų suma, atvirkščiai, aš nuolat patirdavau malonių jausmų — tarp jų ne pačią paskutinę vietą užėmė kartais mane aplankančios melancholiškos mintys apie tų dovanų beprasmiškumą ir galimą nedėkingumą. Aš

taip mėgau dovanoti, kad negalėjau pakęsti, kai mane versdavo tai daryti. Mane erzino, kad esu toks skrupulingai tikslus piniginiuose reikaluose, ir aš baisiai nepatenkintas dėdavau savo parašą aukotojų sąrašuose. Aš norėjau elgtis su savo dosnumu kaip valdovas.

Visa tai smulkmenos, bet jos padės suprasti, kokį pastovų malonumą teikdavo man gyvenimas, o ypač profesija. Štai, pavyzdžiui, sustabdo tave Teismo rūmų koridoriuje žmona kaltinamojo, kurį tu gynei vien iš teisingumo arba iš pasigailėjimo, noriu pasakyti, veltui; girdi, kaip ta moteris murma, kad niekas o niekas neatlygins to gero, kurį padarei jų šeimai, o tu atsakai, kad tai natūralu, kad kiekvienas šitaip būtų pasielgęs, netgi sušelpi, kad ji lengviau pakeltų būsimų juodų dienų vargus; paskui, norėdamas nutraukti dėkingumo žodžių srautą ir tuo būdu išlaikyti jų tikslų skambėjimą, pabučiuoji vargšei moteriškei ranką ir baigi kalbas; patikėkite, gerbiamasis, tai daug daugiau už vulgarią garbėtrošką, nes tu pasieki tą aukščiausią tašką, kur dorybė vien pati sau teikia peną.

Minutėlę stabtelkim ant šių aukštumų. Dabar jūs suprantate, ką turėjau galvoje sakydamas „taikiau aukščiau“. Aš kalbėjau būtent apie tas aukščiausias viršukalnes, vieninteles, kur galėjau gyventi. Taip, aš gerai jaučiausi tik iškiliose situacijose. Net gyvenimo smulkmenose norėjau būti viršesnis už kitus. Aš visuomet teikdavau pirmenybę autobusui, o ne metro, automobiliui, o ne taksi, balkonams, o ne antresolėms. Mėgau sportinius lėktuvus, mėgau jausti virš galvos atvirą dangų, o laivuose visuomet vaikštinėdavau ant viršutinio denio. Kalnuose vengiau slėnių, suspaustų tarp perėjų ir plokščiakalnių; buvau, taip sakant, aukštikalnių žmogus. Jei likimas būtų lėmęs pasirinkti kokį rankų darbą — tekintojo ar stogų dengėjo — aš, be abejo, būčiau rinkęsis stogus, kur gali mėgautis svaiguliu. Triumai, rūsiai, požemiai, grotos, bedugnės man kėlė siaubą. Ypač nekenčiau speleologų, kurie įžūliai užgrobdavo pirmuosius laikraščių puslapius — jų žygdarbiai man atrodė šlykštūs. Stengtis žūtbūt nusileisti aštuonis šimtus metrų žemiau jūros lygio, kad įkištum galvą į kokį uolos plyšį (į „sifoną“, kaip tatai vadina tie bepročiai!) — tokiems žygdarbiams gali ryžtis vien iškrypėliai arba traumuoti žmonės. Čia jau kažkas nusikalstama.

Gamtinė terasa penkių ar šešių šimtų metrų aukštyje virš jūros, dar matomos ir užlietos saulės,— štai kur lengviausia

kvėpuodavau, ypač jei ten būdavau vienas, tarsi pakilęs virš žmonių skruzdėlyno. Aš kuo puikiausiai suvokiau, kodėl pamokslai, lemtingos pranašystės, ugnies stebuklai vyksta aukštose vietose. Man regėjos, kad neįmanoma medituoti rūsiuose ar kalėjimų vienutėse (nebent jos būtų bokšte, iš kurio atsiveria tolių toliai) — tokiose vietose papraščiausiai pelijama. Ir aš supratau tą žmogų, kuris jau davęs įžadus metė vienuolyną, nes pro jo celės langą matėsi ne erdvus peizažas, kaip anas buvo vylęsis, bet siena. O aš, būkite ramus, tikrai nepelijau. Bet kuriuo paros metu, vienas ar su kitais, užsiropšdavau ant tokios aukštumos, uždegdavau ryškius laužus ir klausydavausi džiaugsmingų šūksnių, kylančių iš apačios. Taigi bent tokiu būdu mėgavausi gyvenimu ir savo paties tobulybe.

Advokato profesija, laimei, visiškai patenkino tą mano aistrą viršūnėms. Ji padėjo išsivaduoti nuo pagiežos savo artimui, kuriam nuolatos teikdavau paslaugas, nors niekada nebuvau jam skolingas. Profesijos dėka aš buvau viršesnis už teisėją, kurį savo ruožtu teisiau, ir viršesnis už kaltinamąjį, kuris privalėjo man būti dėkingas. Gerai įsigilinkite, mielas pone: aš gyvenau nebaudžiamas. Manęs nelietė joks nuosprendis, neteisė joks tribunolas, aš buvau kažkur po skliautais, kaip tie dievai, kuriuos retkarčiais nuleidžia iš aukštybių kokia mašina, kad jie pakeistų veiksmo eigą ir suteiktų jam prasmę. Juk gyventi, pakilus viršum kitų, dar ir dabar tebėra vienintelis būdas tapti minios matomam ir garbinamam.

Beje, kai kurie iš mano šauniųjų nusikaltėlių žudė paklusdami tam pačiam jausmui. Laikraščių skaitymas jiems tam tikra prasme kompensavo jų pačių niekingą vaidmenį gyvenime. Kaip ir daugelis žmonių, jie nebegalėjo taikstytis su savo nereikšmingumu ir, nekantraudami išgarsėti, puldavo į nelemtas kraštutinybes. Apskritai, norint išgarsėti, užtenka nužudyti savo namsargę. Deja, tokia šlovė efemeriška — gyvenime juk gausybė namsargių, vertų peilio ir nuduriamų. Teismo metu nusikaltimas nuolat figūruoja pirmam plane, o nusikaltėlis pasirodo tik prabėgom, jį kaipmat pakeičia kiti veikėjai. Taigi už trumpas triumfo valandėles jam tenka mokėti pernelyg brangiai. O štai mes, advokatai, priešingai, gindami vargšus garbėtroškas galime išgarsėti kartu su jais ir būdami greta jų — tik saikingesnėm priemonėm. Tai irgi skatino mane dėti girtinas pastangas, kad jiems tektų mokėti kuo įmanoma mažiau: juk mokėjo jie tam

tikra prasme vietoj manęs. Pasipiktinimas, talentas, susijaudinimas, kurį patirdavau, anuliuodavo bet kokią mano skolą jiems. Teisėjai bausdavo, kaltinamieji išpirkdavo savo kaltes, o aš, laisvas nuo bet kokių įsipareigojimų, nepakaltinamas ir nebaudžiamas, karaliavau sau nutviekstas rojaus spindulių.

Nagi, iš tiesų, brangus pone, argi tai ne rojus gyventi nuolat susiduriant akis į akį su gyvenimu? Aš taip ir gyvenau. Man niekad nereikėjo mokytis gyventi. Šiuo požiūriu aš gimiau jau viską išmanydamas. Yra žmonių, kuriems svarbiausias uždavinys — apsiginti nuo kitų ar bent prie jų prisitaikyti. Aš jau buvau prisitaikęs. Kai reikėdavo, būdavau familiarus, kai būdavo privalu — tylėdavau, gebėjau būti čia linksmas, čia rimtas — elgiausi su visais kaip lygus su lygiais. Nenuostabu, kad buvau labai populiarus, o savo pergalių salonuose nė suskaičiuoti negalėčiau. Būdamas neprastos išvaizdos, laikomas ir nenuilstančiu šokėju, ir kukliu eruditu, aš mylėjau vienu metu — o tai ne taip paprasta — ir moteris, ir teisingumą, sportavau, domėjausi įvairiais menais,— na tiek to, daugiau nekalbėsiu apie tai, kad neįtartumėt mane giriantis. Ir vis dėlto prašyčiau įsivaizduoti žmogų pačiam žydėjime, trykštantį sveikata, dosniai gamtos apdovanotą gabumais, įgudusį ir fizinėse, ir protinėse pratybose, nei vargšą, nei turtingą, nesiskundžiantį nemiga ir visiškai patenkintą savimi, bet tą jausmą reiškiantį tik visiems mielu draugingumu. Jūs, manau, sutiksite, kad aš nė kiek nesigirdamas galiu teigti, jog gyventi man sekėsi.

Taip, nedaugelis buvo tokie natūralūs kaip aš. Tarp gyvenimo ir manęs buvo visiška santarvė, aš priėmiau jį tokį, koks jis yra, priėmiau visą perdėm, nuo viršūnių iki apačių, kartu su jo ironija, didybe ir vergyste. Ir netgi kūnas, materija, žodžiu, visa tai, kas fiziška ir kas daugelį žmonių, paskendusių meilėje ar vienatvėje, išmuša iš pusiausvyros ar glumina, manęs nedarė vergu, o teikė lygiai tokį pat džiaugsmą. Aš buvau sukurtas tam, kad turėčiau kūną. Iš čia ta harmonija, ta nepaprasta savitvarda, kurią žmonės jautė esant manyje ir apie kurią kartais pasakydavo, kad jinai padedanti jiems gyventi. Nenuostabu, kad visa tai juos traukė prie manęs. Žmonėms, pavyzdžiui, dažnai atrodydavo, kad jau buvo mane kažkur sutikę. Gyvenimas, jo žmonės ir jo gėrybės plūste plūdo į mane; aš priimdavau tas dovanas su maloningu išdidumu. Tiesą sakant, aš taip visa-

pusiškai ir taip paprastai suvokiau savo žmogiškąją esmę, kad mažumėlę jaučiausi esąs antžmogis.

Gimiau doroje, bet nekilmingoje šeimoje (mano tėvas buvo karininkas), ir vis dėlto — kuo nuolankiausiai prisipažįstu — kai kada rytą pabudęs jausdavausi esąs karaliaus sūnus ar nesudegantis krūmas. Tik įsidėmėkite, kad tai nereiškia, jog aš buvau įsitikinęs esąs protingesnis už kitus. Beje, toks įsitikinimas nėra vaisingas jau vien todėl, kad taip mano begalė kvailių. Ne, gyvenimas mane taip apdovanojo, kad aš jaučiausi, net gėda prisipažinti, išrinktuoju. Gyvenimas mane išsirinko iš kitų tarpo ir lėmė man ilgą ir nuolatinę sėkmę. Apskritai tokią nuomonę apie save susidariau iš kuklumo. Aš nenorėjau tos sėkmės priskirti vien savo nuopelnams ir maniau, kad tokių skirtingų ir tokių nepaprastų savybių junginys vienoje asmenybėje — grynas atsitiktinumas. Štai kodėl, gyvendamas laimėje, aš tam tikra prasme jaučiau, kad toji laimė man skirta kokios nors aukščiausiosios ištarmės. O jeigu jums pasakysiu, kad neišpažįstu jokios religijos, jūs dar aiškiau pamatysite, koks neįprastas šitoks įsitikinimas. Žodžiu, įprastas ar neįprastas, bet jis ilgai laikė pakėlęs mane virš kasdienybės, ir aš plasnojau, tikra to žodžio prasme, aukštybėse metų metus, kurių, tiesą sakant, dar ir dabar širdyje gailiuosi. Plasnojau iki to vakaro, kai... Bet ne, tai jau visai kas kita, ir geriau šito neprisiminti. Beje, galbūt aš perdedu. Gyvenau visko pertekęs, tai tiesa, bet tuo pačiu metu niekas manęs nepatenkino. Vieniems džiaugsmams praėjus, geidžiau kitų. Viena šventė ėjo po kitos. Kartais šokdavau kiauras naktis, vis labiau ir labiau įsimylėdamas žmones ir gyvenimą. O kartais, paryčiais, kai visą naktį šokęs, apsvaigęs nuo alkoholio, įsišėlęs, užmiršęs save ir kitus, išsisėmęs ir persisotinęs tuo pačiu metu, krisdavau iš nuovargio, akimirką man dingtelėdavo, kad pagaliau suvokiau žmonių ir pasaulio paslaptį. Bet rytojaus dieną nuovargis praeidavo, o su juo ir paslaptis; ir aš vėl stačia galva puldavau ieškoti malonumų. Taip ir lėkiau per gyvenimą, visko pertekęs, bet niekada nepersisotinęs, nežinodamas nei kur, nei kada sustosiu, kol vieną dieną, tiksliau, vakarą, nutilo muzika, užgeso šviesos. Šventė, kur buvau laimingas... Tačiau leiskite kreiptis į mūsų bičiulį primatą. Linktelėkite jam galva, parodydamas, kad dėkojate, o svarbiausia išgerkite su manim, man taip reikalinga jūsų užuojauta.

Matau, kad toks pareiškimas stebina jus. Bet argi jums

niekada neteko pajusti staigaus užuojautos, pagalbos, draugiškumo poreikio? Žinoma, teko. Kai dėl manęs, aš išmokau tenkintis užuojauta. Jos lengviau gali susilaukti, be to, užuojauta niekuo neįpareigoja. „Patikėkite, aš užjaučiu jus",— sako pašnekovas, o pats galvoja: „Na, o dabar imsimės kitų reikalų". Šitaip elgiasi ir ministras pirmininkas — jam, tarkim, labai lengva pareikšti užuojautą po kokios katastrofos. Tuo tarpu draugystė — ne toks paprastas jausmas. Jos sieki ilgai ir sunkiai, bet kai pasieki, nebeatsikratysi, tenka kentėti. Svarbiausia — nemanykit, kad jūsų draugai ims skambinti jums kas vakarą, kaip kad privalėtų daryti, norėdami sužinoti, gal kaip tiktai šįvakar jūs nusprendėt nusižudyti, arba paprasčiausiai paklausti, gal jaučiatės vienišas, gal norite kur nors nueiti kartu. Ne, galite būti ramus, jeigu ir paskambintų, tai pataikytų taip tik tą vakarą, kai jūs ne vienas ir kai gyvenimas jums atrodo nuostabus. Jie greičiau patys pastūmės jus į savižudybę, manydami, kad nusižudyti — jūsų pareiga pačiam sau. Tesaugo dangus, mielas pone, nuo pernelyg geros draugų nuomonės apie mus! Kai dėl tų, kurie privalo mus mylėti — turiu galvoj tėvus, bendražygius (kas per pasakymas!) — čia jau kita kalba. Tie suras tinkamą žodį — ir tas žodis bus tarsi kulka; kai jie skambina, atrodo, tarsi šaudytų iš karabino. O šaudo taikliai. Ak, jau tie Judos!

Kaip? Papasakoti apie tą vakarą? Prieisiu ir iki to vakaro, tik mažumėlę pakentėkit. Beje, tam tikra prasme aš jau ir vystau tą temą, minėdamas draugus ir bendražygius. Įsivaizduokit, man pasakojo apie vieną žmogų, kurio draugas buvo patekęs į kalėjimą; tas žmogus kiekvieną vakarą savo miegamajame guldavosi ant grindų, nenorėdamas naudotis komfortu, kurio neturėjo jo mylimas draugas. O kas, mielas pone, kas gi miegos ant grindų dėl mūsų? O ar aš pats šitaip galėčiau pasielgti? Klausykit, aš norėčiau, aš galėčiau būti tas žmogus. Taip, kiekvienas iš mūsų tai galės padaryti vieną dieną, ir tai bus mūsų išganymas. Bet tai nėra lengva, nes draugystė yra savanaudiška ar bent jau bejėgė. Tai, ko ji nori, negali padaryti. O gal ji per mažai nori? Gal mes per mažai mylime gyvenimą? Ar jūs pastebėjote, kad tik mirtis pažadina mūsų jausmus? Kaip mes mylime draugus, kurie ką tik paliko mus, tiesa? Kaip mes žavimės savo mokytojais, kurie nebegali kalbėti, nes jų burna pilna žemių! Tada savaime randasi pagarba, ta pagarba, kurios galbūt jie visą gyvenimą laukė iš mūsų. Žinote, kodėl mes teisingesni ir kilniadvasiškesni

mirusiųjų atžvilgiu? Priežastis labai paprasta! Mes nesijaučiam įsipareigoję jiems. Jie nevaržo mūsų laisvės, mums nereikia skubėti, mes galim atiduoti pagarbos duoklę jiems tarp kokteilio ir žavios meilužės, žodžiu, laisvu laiku. Jeigu jie mus kam nors ir įpareigojo, tai tik prisiminti juos, o mūsų atmintis trumpa. Ne, mes mylim tik ką mirusius draugus, mylim netekties skausmą, savo sielvartą — žodžiu, save!

Taigi aš turėjau draugą, kurio vengdavau dažniau nei kitų. Jis buvo nuobodokas, be to, moralistas. Bet kai gulėjo mirties patale, žinokit, kad aš nesitraukiau nuo jo. Nepraleidau nė dienos. Jis mirė patenkintas manimi, spausdamas man rankas. Vienai moteriai, kuri pernelyg atkakliai mane persekiojo, pakako takto mirti jaunai. Tada jinai iškart surado vietą mano širdyje. O jeigu, sakysim, žmogus nemiršta paprasta mirtim, o nusižudo? Viešpatie, kokia maloni tada kyla sumaištis! Be perstogės skambini telefonu, lieji širdį, kalbi trumpom, bet skausmo ir užuominų kupinom frazėm, tramdai sielvartą ir net — taip, taip! — net šiek tiek kaltini save!

Toks jau yra žmogus, mielas pone, toji dviveidė esybė: jinai myli, tik mylėdama save. Pažiūrėkite į kaimynus, kai jūsų name kas nors miršta. Iki šiol jų menkas, niekingas gyvenimėlis plaukė ramiai, vienodai, ir štai miršta namsargis. Tada jie kaipmat pabunda, ima blaškytis, puola klausinėti, graudentis. Numirėlis pateiktas, ir prasideda spektaklis. Jiems reikalinga tragedija, ką padarysi, tai jų mažytė sublimacija, jų aperityvas. Beje, žinot, kodėl aš kalbu apie namsargį? Mūsų name buvo namsargis, tikras išsigimėlis, piktas kaip velnias, menkystės ir blogio įsikūnijimas, toks išgąsdintų net pranciškoną. Su juo net nebesikalbėdavau, bet jau pačiu savo buvimu jis trikdė mano įprastą džiugią nuotaiką. Tik štai jis mirė, ir aš nuėjau į laidotuves. Gal galėtumėt pasakyti kodėl?

Dvi dienos, kai jis gulėjo pašarvotas, buvo gausios įvykių. Namsargio žmona sirgo, gulėjo lovoje ir karstą vieninteliame jų kambarėlyje pastatė ant kryžiokų šalia jos. Gyventojams tekdavo atsiimti korespondenciją patiems. Jie atidarydavo duris, mandagiai pasisveikindavo, išklausydavo žmonos liaupses velioniui, į kurį ji rodydavo ranka, ir išsinešdavo paštą. Nieko linksmo čia nėra, ar ne? Tačiau visi namo gyventojai perėjo namsargio kamarėlę, dvokiančią fenoliu. Niekas nesiuntė tarno vietoj savęs, o ne, patys ėjo gėrėtis reginiu. Tarnai, beje, irgi ateidavo, bet

slapta. Laidotuvių dieną paaiškėjo, kad karstas nelenda pro kamarėlės duris. „Brangusis,— su pasigėrėjimu ir liūdesiu stebėjosi gulinti lovoje našlė,— koks tu buvai didelis!“ — „Nesirūpinkite, ponia,— pasakė laidotuvių ceremonmeisteris,— mes jį išnešim šonu stačią“. Karstą išnešė stačią, paskui padėjo ant katafalko, ir aš vienintelis (su buvusiu kabareto pasiuntiniu, kuris, kaip supratau, kas vakarą su velioniu maukdavo anyžinę) lydėjau jį į kapus ir numečiau gėles ant karsto, nustebinusio mane savo prašmatnumu. Paskui aplankiau našlę ir išklausiau širdį draskančius padėkos žodžius. Nagi sakykite, kokia viso šito prasmė? Ogi jokios — aperityvas, ir tiek.

Palaidojau ir vieną seną Advokatų kolegijos bendradarbį. Menką, niekingą valdininkėlį, kuriam visada paspausdavau ranką. Beje, tenai, kur dirbau, aš visiems spausdavau ranką, net po du kartus per dieną. Tokiu širdingu paprastumu pigiai pelniau visų simpatiją, tokią būtiną mano dvasios gerovei. Į valdininko laidotuves kolegijos pirmininkas, aišku, nesiteikė atsilankyti. O aš atėjau, nors kitą dieną ruošiausi į kelionę — į tai visi atkreipė dėmesį. Aš juk žinojau, kad mano buvimas bus pastebėtas ir palankiai išaiškintas. Taigi suprantate, kad tądien manęs nesulaikė net smarkus snygis.

Prašau? Ak nebijokit, aš nenukrypstu nuo temos, o tiesą pasakius, apie ją ir tekalbu. Tik prieš tai leiskite jums pasakyti, kad namsargio našlė, kuri sudėjo visas santaupas į krucifiksą, į brangų ąžuolinį karstą su sidabrinėm rankenom, tokiu būdu, matyt, išreikšdama savo begalinį sielvartą, po mėnesio susimetė su vienu franteliu, turėjusiu gražų balsą. Jis kuldavo ją, iš namsargio kamarėlės sklisdavo baisūs riksmai, o po to jis atidarydavo langą ir dainuodavo savo mėgstamą romansą: „Gražuolės moterys, jūs...!“ „Nieko sau!“ — šnekėjo kaimynai. Ką, sakykit, reiškia tasai „nieko sau“? Gerai, išorinės aplinkybės buvo prieš baritoną, beje, ir prieš namsargę. Bet kas įrodys, kad jie nemylėjo vienas kito? Ką? Ir kas įrodys, kad ji nemylėjo savo vyro? Šiaip ar taip, kai frantelis išgaravo, nualinęs balsą ir atmušęs ranką, ji, ta ištikimoji, vėl puolė šlovinti velionį! Galų gale aš žinau ganėtinai atvejų, kai išorinės aplinkybės palankios našlėms ir našliams, o jie nėra nei ištikimesni, nei nuoširdesni už anuodu. Pažinojau žmogų, kuris atidavė dvidešimt savo gyvenimo metų vienai padraikai, paaukodamas dėl jos viską — draugus, darbą, net savo orumą, o vieną vakarą suprato niekad jos nemylėjęs.

Jam buvo nuobodu, ir tiek, jam buvo nuobodu kaip ir didžiumai žmonių. Todėl jis ir susikurpė sau gyvenimą, be galo sudėtingą ir dramatišką. Būtinai reikia, kad kas nors atsitiktų — būtent tuo ir gali paaiškinti daugumą žmonių poelgių. Reikia, kad kas nors atsitiktų ypatinga, tebūnie tai vergystė be meilės, tebūnie tai karas ar mirtis. Vadinasi, tegyvuoja laidotuvės!

O aš negalėjau pasiteisinti netgi šituo. Man nebuvo nuobodu, nes aš karaliavau. Galiu netgi pasakyti, kad tą vakarą, apie kurį kalbu, nuobodžiavau mažiau nei bet kada. Aš visiškai netroškau, kad kas nors atsitiktų. Ir vis dėlto... Įsivaizduokite, mielas pone, gražų rudens vakarą, dar šiltą virš miesto, jau drėgną virš Senos. Temo, vakaruose dangus dar buvo šviesus, bet jau tamsėjo, blausiai švietė žibintai. Ėjau krantine kairiuoju Senos krantu Menų tilto link. Tarp uždarų bukinistų prekystalių spinduliavo upė. Žmonių krantinėse buvo nedaug: Paryžius jau vakarieniavo. Ėjau mindydamas geltonus dulkėtus lapus, kurie dar priminė vasarą. Danguje įsižiebdavo vis daugiau žvaigždžių, jas išvysdavai praėjęs žibintą. Mėgavausi grįžusia po dienos triukšmo tyla, vakaro švelnumu, tuščiu Paryžiumi. Aš buvau patenkintas. Diena praėjo gerai: padėjau vienam neregiui, pasiekiau, kad būtų sumažinta bausmė mano ginamajam — jis karštai paspaudė man ranką; sušelpiau keletą žmonių, o po pietų, draugų ratelyje, išrėžiau puikią improvizuotą kalbą apie valdančiosios klasės beširdiškumą ir mūsų elito veidmainystę.

Pasukau Menų tiltu, tuščiu tą valandą, norėdamas pažiūrėti į upę, kuri vos matosi tirštėjančiose sutemose, sustojau priešais Henriko IV statulą, kaip tik virš salos. Jaučiau, kaip mane visą užlieja kažkokia galia ir, kaip čia pasakius,— širdį tvindančios pilnatvės jausmas. Atsitiesiau ir iš pasitenkinimo buvau bedegąs cigaretę, kai tą pačią akimirką už mano nugaros pasigirdo juokas. Nustebęs atsisukau — nė gyvos dvasios. Nuėjau iki prieplaukos — nei laivo, nei baržos. Grįžau į tą pačią vietą ir vėl užpakalyje išgirdau juoką, kiek tolimesnį, tarsi plaukiantį upe. Stovėjau nejudėdamas. Juokas tolo, bet dar aiškiai girdėjosi už mano nugaros, jis sklido iš niekur, nebent iš vandens. Tuo pat metu pajutau, kaip daužosi širdis. Supraskite mane teisingai: tas juokas nebuvo koks nors paslaptingas, tai buvo tikras, natūralus, veik draugiškas juokas, kuris viską grąžina į savo vietas. Beje, netrukus jis liovėsi, ir aš nieko nebegirdėjau. Grįžau į krantinę, pasukau Dofinės gatve, nusipirkau cigarečių, kurių man visiškai

nereikėjo. Buvau apkvaitęs, sunkiai kvėpavau. Tą patį vakarą paskambinau draugui, bet neradau namuose. Svarsčiau, ar kur nenuėjus, kai staiga išgirdau juoką apačioje, po langais. Atidariau langą. Ant šaligatvio pamačiau keletą jaunuolių, kurie linksmai kvatojo atsisveikindami. Truktelėjęs pečiais uždariau langus; be to, manęs laukė byla, kurią turėjau išnagrinėti. Nuėjau į vonią, išgėriau stiklinę vandens. Veidrodyje mano atvaizdas šypsojosi, bet šypsena man pasirodė dirbtinė...

Kaip? Atleiskite, užsigalvojau. Taip, taip, susitiksime rytoj, žinoma. Ne, geriau rytoj. Ne, šiandien negaliu. Be to, antai tas šleivakojis lokys laukia mano konsultacijos. Ganėtinai doras žmogus, o policija šlykščiai kimba prie jo grynai iš pasileidimo. Sakot, žmogžudžio fizionomija? Ne, ji atitinka profesiją. Jis tikrai vagis, ir jūs nustebsit sužinojęs, kad to smuklių lankytojo specializacija — paveikslų prekyba. Olandijoje visi nusimano apie tapybą ir apie tulpes. Šitas kuklios išvaizdos žmogus įvykdė garsiausią pasaulyje paveikslų vagystę. Kokią? Gal ir pasakysiu. Nesistebėkite, kad žinau. Nors aš ir atgailaujantis teisėjas, turiu savo arkliuką: esu tų vyrukų juriskonsultas. Aš išstudijavau šios šalies įstatymus ir apsirūpinau klientūra kvartale, kur nereikalaujama diplomo. Nepasakyčiau, kad lengvai ėjosi, bet aš keliu pasitikėjimą, ar ne? Aš taip maloniai ir nuoširdžiai juokiuosi, energingai spaudžiu ranką, o tai vis mano koziriai. Be to, išnarpliojau keletą keblių bylų, pirmiausia dėl naudos, o paskui ir iš įsitikinimo. Jeigu suteneriai ir vagys būtų visada ir visur baudžiami, dorieji galvotų esą visiškai nekalti, mielas pone. O, mano supratimu,— einu jau, einu! — būtent šito reikia saugotis. Antraip būtų gardaus juoko.

Iš tikrųjų, mielas mano tėvynaini, esu jums dėkingas už smalsumą. Tačiau mano istorijoje nėra nieko nepaprasto. Nors jeigu jau smalsaujate, žinokit, kad keletą dienų tas juokas neišėjo man iš galvos, o paskui pamiršau. Retsykiais, rodės, girdžiu jį kažkur savyje. Bet didžiąją laiko dalį paprasčiausiai galvojau apie ką kita.

Ir vis dėlto turiu prisipažinti, kad daugiau kojos nekėliau į Paryžiaus krantines. Kai važiuodavau pro šalį automobiliu ar autobusu, manyje viskas tarsi apmirdavo — man regis, aš laukiau. Bet pervažiuodavau Seną, nieko neįvykdavo, ir aš lengviau atsikvėpdavau. Kaip tik tuo metu man kiek sutriko sveikata.

Nieko konkretaus, tiesiog jaučiausi prislėgtas, sunkiai atgaudavau buvusią gerą nuotaiką. Kreipiausi į gydytojus, tie prirašė tonizuojančiųjų. Aš atkusdavau, o paskui ir vėl sugniuždavau. Gyvenimas nebeatrodė toks lengvas: kai kūnas negaluoja, dvasia serga. Rodės, kad iš dalies pamiršau tai, ko niekad nesimokiau, bet taip gerai mokėjau — gyventi. Taip, manau, tada viskas ir prasidėjo.

Šį vakarą irgi nesu geros formos. Net mintis sunkiai rezgu. Žodžiai veliasi burnoje, kalba darosi padrika. Tikriausiai dėl oro. Nėr kuo kvėpuoti, oras toks sunkus, kad slegia krūtinę. Ar jums neatrodo, mielas tėvynaini, jog būtų ne pro šalį pasivaikščiojus po miestą? Dėkoju.

Kokie gražūs šį vakarą kanalai! Mėgstu stovinčio vandens alsavimą, nukritusių lapų, mirkstančių kanale, kvapą ir laidotuvių kvapą, kylantį iš valčių, prikrautų gėlėm. Ne, ne, patikėkite, tų kvapų pomėgis nėra liguistas. Priešingai, pats juos pasirinkau. Tiesą sakant, aš verčiu save žavėtis šiais kanalais. O šiaip, žinote, man labiausiai už viską pasaulyje patinka Sicilija, ir dar kai žiūri į ją nuo Etnos, kai po tavim plyti visa saulės užlieta sala ir jūra. Java taip pat nuostabi, bet kai siaučia pasatai. Taip, lankiausi tenai jaunystėje. Apskritai mėgstu salas. Ten lengviau karaliauti.

Koks žavus namas, ar ne? Tos dvi galvos, kur matote, tai negrų vergų galvos. Iškaba. Namas priklausė vergų pirkliui. O, tais laikais žaidė atvirom kortom! Nesivaržydami sakydavo: „Štai mano namas, aš prekiauju vergais, pardavinėju juodą mėsą“. Ar galite įsivaizduoti, kad šiandien kas nors viešai prisipažintų besiverčiąs tokiu amatu? Juk tai būtų skandalas! Regis, taip ir girdžiu savo kolegas paryžiečius. Tuo klausimu jie nepalenkiami, kaipmat paskelbtų porą trejetą manifestų, o gal ir daugiau! Kiek pasvarstęs aš irgi pasirašyčiau. Vergovė? O ne, mes prieš! Suprantama, mes priversti įvesti ją savo namuose ar gamyklose, ką gi, tai visai natūralu, bet girtis šituo, na jau ne!

Arba tu valdai, arba tave valdo — žinau, be šito neapsieisi. Kiekvienam žmogui reikia vergų kaip gryno oro. Juk įsakinėti — tai kvėpuoti. Jūs sutinkat su manimi? O kvėpuoti privalo net didžiausi bėdžiai. Žmogus, stovintis ant žemiausios socialinių laiptų pakopos, turi dar sutuoktinį arba vaiką. O jei viengungis — šunį. Svarbiausia, kad galėtum lieti pyktį, kai kitas neturi teisės tau priešgyniauti. Ar žinote posakį: „Tėvui nepriešgyniau-

jama“? Tam tikra prasme tai keistas posakis. Kam gi dar priešgyniausi šiame pasaulyje, jei ne tam, kurį myli? Bet, antra vertus, įtikinamas. Juk turi kas nors tarti paskutinį žodį. Antraip į kiekvieną tavo mintį bus atsakyta kita mintimi, ir taip be galo. O jėga, priešingai, padaro galą bet kokiam ginčui. Ne iš karto, bet mes vis dėlto tai supratom. Jūs, manau, pastebėjote, kad mūsų senoji Europa pagaliau ėmė samprotauti teisingai. Mes jau nebekalbam taip, kaip buvusiais naiviais laikais: „Aš manau taip. O jūs manote kitaip?“ Dabar mes mąstom blaiviai. Dialogą pakeitėm informacija: „Tokia yra tiesa,— sakome.— Galite su ja nesutikti, manęs tai nedomina. Bet po kelerių metų įsikiš policija, ir tada pamatysite, kad mano tiesa“.

Ak brangioji mūsų planeta! Viskas joje dabar aišku. Mes pažįstam vieni kitus, žinom, ką kiekvienas sugebam. Imkim kad ir mane kaip pavyzdį (žinoma, nekeisdami temos). Aš visuomet norėjau, kad man patarnautų su šypsena. Jei tarnaitė būdavo liūdna, ji man užnuodydavo visą dieną. Be abejo, ji turėjo teisę nebūti linksma. Bet, mano supratimu, jai būtų kur kas geriau, jeigu ji patarnautų ne verkdama, o juokdamasi. Teisybę pasakius, šitai būtų geriau man. Tačiau pasakysiu nesigirdamas — mano samprotavimas nebuvo visai idiotiškas. Štai kodėl aš niekada nesilankydavau kinų restoranuose. Kodėl? Ogi todėl, kad tylinčių azijiečių, ir dar šalia baltųjų, dažnai niekinama veido išraiška. Žinoma, ta jų išraiška nesikeičia ir patarnaujant. Tai kaip — ar įmanoma mėgautis glajuotu viščiuku, o svarbiausia galvoti, žiūrint į juos, jog tu esi pranašesnis?

Tegu tai lieka tarp mūsų: vergystė, ir dar besišypsanti,— neišvengiama. Bet mes privalome ją slėpti. Kas negali apsieiti be vergų, tevadina juos laisvais žmonėmis. Pirmiausia iš principo, o paskui — kad nepultų į neviltį. Turime juk kaip nors jiems atsilyginti, ar ne? Tada jie visada šypsosis, o mūsų sąžinė bus rami. Antraip mes būtumėm priversti kapstytis savyje, gal išprotėtumėm iš sielvarto ar net taptumėm kuklučiai — visko gali būti. Taigi jokių iškabų; šioji su negrų galvom tiesiog skandalinga. Juk jeigu visi pultų atvirauti, afišuoti savo tikrąjį amatą, savo asmenybę, nebežinotum, kur pasidėt iš gėdos! Įsivaizduokite tokias vizitines korteles: „Diuponas, filosofas ir bailys“ arba „savininkas krikščionis“, arba „ištvirkęs humanistas“. Iš tikrųjų, yra iš ko pasirinkt, nieko nepasakysi! Bet tai būtų tikras pragaras! Taip, pragare taip ir turi būti: gatvės pilnos

iškabų ir jokio paaiškinimo! Etiketė užkabinta visam laikui. Kaip jūs, pavyzdžiui, mielas tėvynaini, manote, kokia turėtų būti jūsų iškaba? Tylite? Gerai, atsakysite vėliau. Šiaip ar taip, manoji aiški: dviveidis, žavus Janas, o viršuje firmos devizas: „Nepasitikėkite juo". O ant mano vizitinių kortelių: „Žanas Batistas Klamansas, aktorius". Žinote, praėjus kuriam laikui po to vakaro, apie kurį kalbėjau, pastebėjau vieną dalyką. Atsisveikindamas su neregiu ant šaligatvio, iki kurio jam padėdavau nusigauti, kilstelėdavau skrybėlę. Žinoma, tai buvo ne jam skirta, jis šito negalėjo matyti. Tada kam? Publikai. Suvaidinęs savo vaidmenį, aktorius nusilenkia. Gražu, tiesa? Kitą kartą, tuo pačiu metu, automobilininkui, padėkojusiam už pagalbą, atsakiau, kad niekas kitas nebūtų šitaip pasielgęs. Aišku, norėjau pasakyti — bet kuris kitas būtų taip pasielgęs. Bet tas klaikus liapsusas liko ant mano sąžinės. Ką ir besakyti, esu neapsakomai kuklus.

Nužemintai prisipažįstu, mielas tėvynaini, kad visada buvau kupinas garbėtroškos. Aš, aš, aš — štai mano mielojo gyvenimo refrenas, jis skambėjo kiekviename mano žodyje. Niekada negalėjau apsieiti be pagyrų, bet jas apgaubdavau tokiu stulbinančiu kuklumu, kaip tik aš vienas gebėjau. Tiesa, visada gyvenau laisvas ir jaučiau savo galią. Jaučiausi laisvas nuo kitų dėl tos paprastos priežasties, kad nemačiau sau lygių. Visada maniau esąs ne tik protingesnis už kitus — aš jau kalbėjau jums apie tai,— bet ir jautresnis, ir vikresnis: puikiai šaudžiau, nepriekaištingai vairavau automobilį, buvau neprilygstamas meilužis. Net tose srityse, kur nesunkiai galėjau įsitikinti esąs prastesnis už kitus, pavyzdžiui, žaisdamas lauko tenisą, kur buvau tik sąžiningas partneris, negalėjau atsisakyti minties, kad, turėdamas laiko treniruotėms, pralenkčiau pirmaklasius žaidėjus. Aš mačiau savyje vien gerąsias savybes, ir tai paaiškina mano geranoriškumą ir dvasios ramybę. Jeigu domėdavausi artimu, tai tik savo malonumui, niekada neprievartaudavau savęs ir būdavau atlygintas: kiekvienąsyk įsimylėdavau save dar karščiau.

Šios tiesos ir dar keletas kitų pamažu man atsiskleidė po to vakaro, apie kurį kalbėjau. Ak, ne išsyk, ir pradžioje ne visai aiškiai. Pirmiausia reikėjo, kad man sugrįžtų atmintis. Pamažu ėmiau viską suprasti aiškiau, atkūriau dalelytę to, ką žinojau. Anksčiau man visuomet palengvindavo gyvenimą stebinantis gebėjimas pamiršti. Pamiršdavau viską, pradedant savo sprendi-

mais. Iš esmės niekas man nebuvo svarbu. Žinoma, aplinkybių verčiamas domėdavausi karais, savižudybėm, meilės dramom, skurdo problemom, bet tarsi iš mandagumo, paviršutiniškai. Kartais apsimesdavau, kad jaudinuosi dėl dalykų, svetimų mano kasdieniniam gyvenimui. Bet širdyje likdavau visa kam abejingas, žinoma, išskyrus tuos atvejus, kai jie grėsdavo mano laisvei. Kaip čia pasakius? Viskas slydo. Taip, viskas slydo, manęs nepalietę.

Būkime teisingi: kartais mano užmaršumas būdavo pagirtinas. Jūs turbūt pastebėjote, kad yra žmonių, kurie mano, kad dėl savo religinių priesakų privalo atleisti visas nuoskaudas, ir jas atleidžia iš tikrųjų, bet niekados jų nepamiršta. Aš nebuvau linkęs atleisti nuoskaudų, bet visada jas pamiršdavau. Ir žmogus, kuris manė esąs nekenčiamas, negalėdavo atsitokėti, kai šypsodamasis visu veidu sveikindavausi su juo. Tada jis, priklausomai nuo savo charakterio, arba žavėdavosi mano kilnia siela, arba niekindavo mano bailumą, nepagalvodamas, kad priežastis daug paprastesnė: aš būdavau viską pamiršęs, net jo vardą. Tas pats dvasinis luošumas, dėl kurio buvau viskam abejingas arba nedėkingas, virsdavo mano taurumu.

Taip ir slinko mano gyvenimas, diena po dienos, nenutrūkstamas, su ta pačia mintim galvoje: aš, tik aš, tiktai aš. Diena po dienos — moterys, diena po dienos — dorybės ar ydos, diena po dienos vienodas, nelyg šuns, gyvenimas; bet kiekvienądien mylėjau tik save ir tvirtai stovėjau ant kojų. Taip ir plaukiau gyvenimo paviršiumi, gyvenau, taip sakant, žodžiuose, tik ne realybėj. Kiek knygų, prabėgom skaitytų, kiek draugų, prabėgom mylėtų, kiek miestų, prabėgom lankytų, kiek moterų, prabėgom turėtų! Elgiaus vienaip ar kitaip iš nuobodžio ar ieškodamas malonumų. Žmonės — tos gyvos būtybės — eidavo paskui mane, norėdavo įsikibti į mane, bet, deja, jiems nieko neišeidavo. Tai buvo jų nelaimė. Nes aš juos pamiršdavau. Visada prisimindavau tik save.

Tačiau atmintis palengva grįžo. Veikiau aš grįžau prie jos, ir tada sukilo taip ilgai manęs laukę prisiminimai. Bet prieš pradedant apie juos pasakoti, leiskite, mielas tėvynaini, duoti keletą pavyzdžių (esu tikras, jie pasitarnaus jums) — pavyzdžių tų atradimų, kuriuos padariau savo tyrinėjimų metu.

Vieną dieną sėdėjau už vairo ir akimirką uždelsiau nuspausti starterį užsidegus žaliai šviesai; tuo metu, kai mūsų kantrieji

bendrapiliečiai užpakalyje manęs ėmė be perstogės signalizuoti, staiga prisiminiau kitą įvykį, nutikusį panašiomis aplinkybėmis. Tąsyk mane aplenkė motociklas, kurį vairavo mažiukas liesas žmogelis su akiniais ir golfo kelnėm, ir sustojo prieš pat mane, užsidegus žaliai šviesai. Sustabdęs motociklą, žmogelis išjungė variklį, ir dabar bergždžiai stengėsi jį paleisti. Kai užsidegė žalia šviesa, aš kaip visada mandagiai paprašiau jį patraukti motociklą į šalį ir praleisti mane. Susinervinęs žmogelis, tebesiknisdamas prie savo bežadžio variklio, pasiuntė mane po velnių pagal visas paryžietiško mandagumo taisykles. Aš pakartojau — vis dar mandagiai, bet su nekantrumo gaida balse. Man buvo atšauta, kad prašausi į akį. Tuo metu užpakalyje jau pasigirdo signalų. Griežtu balsu paprašiau pašnekovą kalbėti mandagiau ir priminiau, kad jis trukdo eismui. Susinervinęs motociklininkas, aiškiai puolęs į neviltį dėl bjauraus — tai jam nekėlė abejonių — variklio užsispyrimo, painformavo mane, kad jei noriu gauti į snukį, jis mielai tai padarys. Toks cinizmas mane papiktino, ir aš išlipau iš mašinos, ketindamas nurauti ausis tam nepraustaburniui. Nemanau, kad esu bailys (bet ko tik žmogus nemanai!), buvau visa galva aukštesnis už savo priešininką, o mano raumenys niekada manęs nebuvo apvylę. Dar ir dabar tikiu, kad greičiau būčiau apausavęs jį nei jis mane. Bet vos tik išsiropščiau laukan, iš besirenkančios aplinkui mus žmonių minios išniro kažkoks tipas, puolė prie manęs ir pareiškė, kad aš paskutinis niekšas ir kad jis neleisiąs mušti žmogaus, kuris sėdi apžargom ant motociklo ir, vadinas, jo padėtis blogesnė už mano. Atsigręžiau į tą muškietininką, bet, iš teisybės, jo net nepamačiau. Vos pasukau galvą, motociklas vėl suriaumojo, o motociklininkas iš visų jėgų skėlė man antausį. Kol suvokiau, kas įvyko, motociklas jau buvo nurūkęs. Suglumęs automatiškai žengtelėjau link d'Artanjano, bet dabar prasidėjo nežmoniškas koncertas — už manęs jau driekėsi ilga automobilių eilė ir signalizavo. Vėl užsidegė žalia šviesa. Tada, vis dar mažumėlę sutrikęs, užuot kaip reikiant papurtęs mane užsipuolusį kvailį, nuolankiai įsėdau į mašiną ir nuvažiavau, o tuo metu tasai mulkis paleido man įkandin „trenktas", ir tą žodį iki šiol prisimenu.

Jūs pasakysit, kad tai istorija, neverta dėmesio? Be abejo. Paprasčiausiai aš ilgai negalėjau jos pamiršti — štai kas svarbu. Tiesa, buvo švelninančių aplinkybių. Leidausi primušamas, ne-

daviau grąžos, bet manęs negalima apkaltinti bailumu. Netikėtai užkluptas, užsipultas iš dviejų pusių, aš visiškai surizgau, o tie signalai galutinai mane pribaigė. Tačiau jaučiausi nelaimingas, tarsi būčiau pasielgęs negarbingai. Taip ir mačiau save lipantį į mašiną, niekuo neatsakiusį už įžeidimą, lydimą ironiškų žioplių žvilgsnių, juolab dar labiau džiūgaujančių, kad vilkėjau, gerai pamenu, labai elegantišku šviesiai mėlynu kostiumu. Ausyse tebeskambėjo „trenktas!" — šūksnis, kuris kad ir kaip bežiūrėtum, man rodėsi pateisinamas. Šiaip ar taip, buvau viešai sudirbtas. Tiesa, taip susiklostė aplinkybės, bet juk visada būna kokių nors aplinkybių. Vėliau apie tai pagalvojęs aiškiai supratau, ką turėjau daryti: boksininko smūgiu paguldyti d'Artanjaną, įšokti į automobilį, pasileisti paskui tą smogusį man kupurną, pasivyti jį, prispausti motociklą prie šaligatvio, nusitempti į šalį ir duoti jam pylos, kurios buvo nusipelnęs. Šimtą kartų sukau vaizduotėj šitą trumpą filmą, ką ne ką keisdamas. Bet šaukštai buvo popiet, ir aš keletą dienų negalėjau atsikratyti šlykščios nuotaikos.

Žiū, ir vėl lyja. Stabtelėkim po šiuo stogeliu. Puiku. Apie ką aš kalbėjau? Na taip, apie garbę! Tai va, kai atminty vėl išplaukė tas įvykis, supratau, ką jis reiškė. Apskritai mano svajonės neatsilaikė prieš faktus. Aš maniau, ir tai dabar man aišku, esąs tobula asmenybė, gerbtinas ir kaip žmogus, ir kaip specialistas. Toks pusiau Šerdanas, pusiau de Golis. Trumpiau kalbant, norėjau visur ir visiems viešpatauti. Todėl nešiausi didžiu, koketavau, rodžiau daugiau savo fizines galimybes nei intelektualinius gebėjimus. Bet po to, kai man viešai skėlė antausį, o aš nedaviau grąžos, jau nebegalėjau grožėtis savimi. Jei man būtų buvę visų svarbiausia tiesa ir protas, kaip kad maniau, argi mane būtų palietęs tas nuotykis, jau seniai jį mačiusiųjų pamirštas? Gal tiktai būčiau kaltinęs save, kad įniršau dėl niekų ir, paleidęs vadžias, nesugebėjau sutramdyti savo pykčio. Bet kur tau! Mane degino noras atsirevanšuoti, susigrumti su nenaudėliu ir nugalėti jį. Tarsi pamiršęs, jog ką tik troškau tapti pačia protingiausia ar tauriausia būtybe žemėje, dabar tegeidžiau viena: primušti pirmą pasitaikiusį po ranka, taigi tapti visų stipriausiu pačiomis primityviausiomis priemonėmis. O juk tiesa yra tokia, kad kiekvienas intelektualas (jūs pats tai puikiai žinote) svajoja būti gangsteriu ir viešpatauti visuomenėje vien prievartos būdu. O kad tai ne taip paprasta, kaip gali įsivaizduoti tokių romanų skai-

tytojai, panašūs svajotojai paprastai metasi į politiką ir šliejasi prie pačios žiauriausios partijos. Ką reiškia nusižeminti, jeigu tokiu būdu gali iškilti virš viso pasaulio? Aš pasijutau turįs savo širdyje saldžių svajonių tapti engėju.

Ir bent jau tada susivokiau, kad palaikau nusikaltėlius, kaltinamuosius tiek, kiek jie man nekenksmingi. Jų kaltė skatindavo mano gražbylystę, nes aš žinojau, kad nesu jų auka. Jeigu būtų man grasinę, būčiau tapęs ne tik jų teisėju, bet dar daugiau: įnirtusiu valdovu, kurio vienintelis noras — be jokių įstatymų išplakti ir paklupdyti nusikaltėlį. O kad jau šitaip yra, mielas tėvynaini, tada sunku rimtai tebetikėti, jog esi pašauktas tarnauti teisingumui ir ginti našles ir našlaičius.

Lietus stiprėja, mes turim laiko, tad ar negalėčiau jums papasakoti apie dar vieną atradimą, kurį padariau kiek vėliau, pasiknaisiojęs savo atmintyje? Atsisėskim po pastoge ant šio suolo. Kiek šimtmečių olandai, rūkydami pypkę, stebi tą patį lietų virš to paties kanalo. Istorija, kurią ruošiuosi papasakoti, kiek sudėtingesnė. Šį kartą bus kalbama apie moterį. Iš pat pradžių turiu pasakyti, kad visada turėjau pasisekimą tarp moterų, ir tam nereikėjo didelių pastangų. Aš nesakau, kad man sekėsi padaryti jas laimingas ar pačiam per jas tapti laimingam. Ne, man paprasčiausiai sekėsi. Aš kone visada pasiekdavau tai, ko norėdavau. Tik įsivaizduokit, moterys mane laikė žaviu! Jūs žinote, kas yra žavesys? Gebėti pajusti, kaip tau sako „taip", nors tu ničnieko neklausei. Toks aš tuomet ir buvau. Tai jus stebina? Na, tik neneikit. Jūsų nuostaba visiškai natūrali, jeigu turėsim omeny dabartinę mano fizionomiją. Deja! Peržengus tam tikrą amžiaus ribą kiekvienas žmogus ima atrodyti taip, kaip jis to nusipelnė. O aš... Bet argi tai svarbu! Faktas lieka faktu: mane laikė žaviu, ir aš tuo naudojausi.

Aš nieko nedariau iš išskaičiavimo, buvau nuoširdus arba beveik nuoširdus. Mano santykiai su moterimis buvo paprasti, laisvi, lengvi, kaip sakoma. Aš nesigriebiau jokios gudrybės arba griebiausi tiktai tos, akivaizdžios, kurią moterys laiko sau garbe. Aš jas mylėjau pagal visuotinai pripažintą posakį, o tai reiškia, kad niekada nemylėjau nė vienos. Neapykanta moterims man visuomet atrodė vulgari ir kvaila, ir beveik visas moteris, kurias pažinau, laikiau geresnėmis už save. Tačiau, iškeldamas jas taip aukštai, dažniau naudojausi jų paslaugomis, nei joms tarnavau. Kaip čia susigaudyti?

Suprantama, tikra meilė — išimtis, pasitaikanti maždaug porą trejetą kartų per šimtą metų. Kitais atvejais — vien tuštybė arba nuobodulys. O, šiaip ar taip, aš nebuvau Portugalijos vienuolė[1]. Mano širdis toli gražu nėra sudiržusi, priešingai, ji kupina švelnumo, ir aš lengvai pravirkstu. Tik šitie jausmų protrūkiai visuomet nukreipti į save — graudinuosi aš vien dėl savęs. Bet būtų neteisinga sakyti, kad aš niekados nemylėjau. Per visą savo gyvenimą aš nuolat ir karštai tebemylėjau bent jau vieną žmogų, ir tas žmogus buvau aš pats. Jei žvelgsime iš šio taško, po neišvengiamų sunkumų, su kuriais susiduriama ankstyvoje jaunystėje, aš greitai susivokiau, ir nuo to laiko geidulingumas, ir tik jisai, tapo mano meilės ryšių viešpačiu. Aš tebeieškojau malonumų ir pergalių. Beje, čia pagelbėjo ir mano kūno sudėjimas: gamta pasirodė besanti man dosni. Aš gerokai tuo didžiavausi, patyriau iš to daug pasitenkinimo ir naudos, ir nė pats nebegalėčiau pasakyti, kas man teikė daugiau džiaugsmo — malonumai ar prestižas. Na va, jūs tikriausiai pasakysite, kad vėl giriuosi. Tegu ir taip, bet aš neturiu jokio noro tuo didžiuotis, nors visa tai tiesa.

Bet kuriuo atveju mano geidulingumas, jeigu kalbėsime tik apie jį, buvo toks stiprus, kad aš dėl dešimt minučių meilės nuotykio galėjau išsižadėti tėvo ir motinos, nors paskui ir būčiau karčiai gailėjęsis. Bet ką aš čia kalbu! Mane būtent ir traukė tokie akimirką trunką nuotykiai, juolab kad buvau įsitikinęs, jog jie tuo ir baigsis. Suprantama, turėjau ir principų: pavyzdžiui, draugo žmona man buvo neliečiama. Paprasčiausiai keletą dienų prieš nuotykį aš visiškai nuoširdžiai nutraukdavau draugystę su jos vyru. Gal nevertėtų visa tai vadinti geidulingumu? Pats geidulingumas nėra atkarus. Būkim atlaidūs ir verčiau išsigimimu ar luošumu vadinkim įgimtą nesugebėjimą įžiūrėti meilėje daugiau nei fizinį aktą. Bet tas luošumas man buvo patogus. Kartu su gebėjimu pamiršti jis sąlygojo mano laisvę. Apgaubęs mane svetimumo ir visiškos nepriklausomybės skraiste, jis tuo pačiu suteikė man galimybę siekti naujų pergalių. Nors ir nebūdamas romantikas, aš daviau peno romantinėms istorijoms. Iš tiesų, mūsų mylimosios panašios į Bonapartą: jos visuomet tikisi laimėti ten, kur visi kiti pralaimėjo.

[1] Turima omenyje *Gabrielio Laverniečio Gijerago* (1628—1685), prancūzų rašytojo kūrinys „Laiškai iš Portugalijos", kurio herojė — Marija Alkoforado, Portugalijos vienuolė, žinoma kaip penkių aistringų laiškų mylimajam autorė.

Santykiuose su moterimis aš tenkinau ne tik geidulingumą, o ir potraukį žaisti. Mėgau jas kaip tam tikro žaidimo partneres, kur jos tarsi gynė savo nekaltybę. Matote, aš nekenčiu rutinos ir gyvenime vertinu vien atvangą. Man greitai įkyri žmonių draugija, kad ir pati šauniausia, bet niekad nenuobodžiavau su moterimis, kurios man patinka. Gėda prisipažinti, bet būčiau atidavęs dešimtį pokalbių su Einšteinu už pirmą pasimatymą su gražute statiste. Tiesa, per dešimtąjį pasimatymą aš jau ilgėdavausi Einšteino ar rimtos knygos. Apskritai didžiosios problemos man rūpėjo tik pertraukų tarp mažučių išdaigų metu. Ir kiek kartų atsitikdavo, kad sustojęs ant šaligatvio ir karštai besiginčydamas su draugais, staiga pamesdavau pokalbio giją, nes tą akimirką per gatvę eidavo kokia nors viliūgė.

Taigi aš žaidžiau žaidimą. Žinojau, kad jos nemėgsta, kai tikslo sieki per greitai. Anot jų, iš pradžių turį eiti žodinės pratybos, paskui visokios švelnybės. Manęs nevargino nei šnekos, kadangi esu advokatas, nei skvarbūs žvilgsniai, nes kariuomenėje dalyvavau mėgėjiškuose spektakliuose. Vaidmenis keisdavau dažnai, bet pjesė likdavo ta pati. Pavyzdžiui, štai pagrindinis numeris: mane valdo „nesuvokiamas potraukis", kažkas „nesuprantama, protu nepaaiškinama", „aš nežinau, kodėl taip atsitiko, aš nenorėjau, esu pavargęs nuo meilės, bet negaliu atsispirti jos kerams, ir taip toliau",— šis numeris visada darydavo įspūdį, nors buvo vienas seniausių repertuare. Buvo ir kitas numeris: slėpininga palaima, kokios man nesuteikė nė viena moteris; ta palaima galbūt, ir tikriausiai, labai trumputė (reikia gi apsidrausti), bet jos niekas gyvenime nepakeis. Ypač buvau ištobulinęs vieną mažytę tiradą, kuri visuomet turėjo pasisekimą,— ji, esu tikras, patiks ir jums. Tos tirados esmė — skaudus ir romus prisipažinimas, kad esu niekas, nevertas meilės, mano gyvenimas kitur, anapus kasdienės laimės, laimės, kurią aš branginčiau labiau už viską pasaulyje, bet — deja! — dabar jau per vėlu. Apie to lemtingo pavėlavimo priežastis aš nutylėdavau, žinodamas, kad smagiau gulėti su paslaptim. Beje, tam tikra prasme aš tikėjau tuo, ką sakiau, įsigyvendavau į vaidmenį. Tad ir nenuostabu, kad mano partnerės irgi įsijausdavo. Pačios subtiliausios stengėsi mane suprasti, ir tos pastangos baigdavosi melancholišku atsidavimu. Kitos, patenkintos, kad laikausi žaidimo taisyklių ir prieš pradėdamas veikti susiprantu pakalbėti, nieko nelaukdamos eidavo prie reikalo. Tokiu būdu aš laimėdavau

dvigubą pergalę: patenkindavau geismą ir savimeilę, kiekvieną-kart pasitikrindamas savo galias.

Šitai man buvo būtina, ir netgi tada, kai kuri iš jų suteikdavo tiktai pusėtiną malonumą, aš stengdavausi nenutraukti santykių ir retsykiais susitikinėdavau — taip elgtis skatindavo keistas geismas, kurį paūmindavo išsiskyrimas, o ir tai, kad į jį nedelsdama, dargi jo paskatinta, netikėtai atsiliepdavo buvusi draugužė, ir noras įsitikinti, kad mūsų ryšys nenutrūkęs, o tik priklauso nuo mano įnorių jį atnaujinti. Kartais net liepdavau joms prisiekti, kad nepriklausys jokiam kitam vyriškiui — taip aš norėjau visiems laikams išsklaidyti savo būgštavimus. Tačiau tie būgštavimai nepalietė nei mano širdies, nei vaizduotės. Manyje buvo taip įsišaknijusi kažkokia pretenzinga savimyla, kad aš net neįsivaizdavau, nepaisydamas akivaizdžios regimybės, jog moteris, buvusi mano, kada nors galėtų priklausyti kitam. Bet ta priesaika, kurios reikalaudavau, susaistydavo tik moterį, o man, priešingai, suteikdavo laisvę. Žinodamas, kad jos niekam nebepriklausys, aš galėdavau jas palikti, ko priešingu atveju beveik niekad nesiryždavau padaryti. Užsitikrindamas moterų ištikimybę, aš sykiu visiems laikams joms primesdavau savo valdžią. Įdomu, ar ne? Ir vis dėlto taip yra, mielas tėvynaini. Vieni šaukia: „Mylėk mane!“ Kiti: „Nemylėk manęs!“ O tam tikra žmonių padermė, pati blogiausia ir nelaimingiausia, reikalauja: „Nemylėk manęs, bet būk ištikimas!“

Tik štai kas: patikrinimas niekada nebūna galutinis ir vienatinis, nauja mylimoji, naujas ir patikrinimas. Kartoji, kartoji — ir įpranti. Netrukus jau imi kalbėti nė negalvodamas, atsiranda refleksas: vieną dieną pasijunti imąs moterį, jos net negeisdamas. Patikėkite, esama ir tokių žmonių, kuriems nepaimti to, ko jie negeidžia,— sunkiausias dalykas pasaulyje.

Taip ir atsitiko vieną dieną, ir nėra prasmės sakyti, kas ta moteris, tik žinokite, kad ji ne per labiausiai mane jaudino, bet patraukė veido išraiška, kažkokia nuolankia ir godžia. Atvirai kalbant, malonumą patyriau tik pusėtiną, kaip ir reikėjo tikėtis. Bet aš niekad neturėjau kompleksų, todėl greitai pamiršau tą personą ir lioviausi su ja susitikinėjęs. Maniau, kad ji nieko nepastebėjo, net neįsivaizdavau, kad ir ji galėtų turėti savo nuomonę. Be to, dėl nuolankios išraiškos ji labai išsiskyrė iš kitų moterų. Tačiau po kelių savaičių sužinojau, kad ji papasakojo trečiam asmeniui apie nepakankamas mano vyriškumo

galias. Iš pradžių pasijutau tarsi apgautas — ji nesanti jau tokia abejinga ir pasyvi, kaip aš maniau, ji turėjusi nuomonę apie tuos dalykus. Paskui truktelėjau pečiais ir dirbtinai nusijuokiau. Ne, nusijuokiau visai nuoširdžiai, šis įvykis man buvo visai bereikšmis. Jeigu yra sritis, kur kuklumas turėtų būti laikomas taisykle, argi ta sritis nėra seksualumas su visais jo netikėtumais? Betgi ne, kiekvienas nori pralenkti kitus, netgi mintyse, netgi savo vienatvėj. Ir nors patraukiau pečiais, žinote, kaip aš pasielgiau? Po kiek laiko susitikau tą moterį, padariau viską, kad apsukčiau jai galvą ir paimčiau kaip reikiant. Tai nebuvo labai sunku: moterys irgi nemėgsta nesėkmių. Nuo tos dienos beveik nesąmoningai ėmiau visokiais būdais ją kankinti. Tai pamesdavau, tai vėl pritraukdavau prie savęs, versdavau ją atsidavinėti netinkamu laiku ir netinkamoj vietoj, visur elgiausi su ja taip šiurkščiai, kad galų gale prisirišau prie jos, kaip, manau, kalėjimo sargas prisiriša prie kalinio. Ir taip iki tos dienos, kai audringoj skausmingos ir priverstinės aistros sumaišty ji garsiai išreiškė savo pagarbą tam, kas ją pavergė. Tą dieną aš pradėjau tolti nuo jos. O paskui ir pamiršau.

Nors jūs ir mandagiai tylite, aš sutinku su jumis, kad tas nuotykis ne iš gražiųjų. Bet pamąstykite apie savo gyvenimą, mielas tėvynaini! Pasiknaisiokite savo atminty, galbūt rasite kokią panašią istoriją, kurią man vėliau papasakosite. Kai dėl manęs, vos tik prisimindavau tą istoriją, mane suimdavo juokas. Bet aš juokdavausi kitokiu juoku, gana panašiu į tą, kurį buvau girdėjęs ant Menų tilto. Juokdavausi iš savo gražbyliavimų ir ginamųjų kalbų. Net labiau iš ginamųjų kalbų nei iš gražbyliavimų, skirtų moterims. Joms bent jau melavau nedaug. Iš mano elgesio aiškiai, be jokių užuolankų, kyšote kyšojo instinktas. Meilės aktas, pavyzdžiui, yra prisipažinimas. Jame yra ir neslepiamo egoizmo, ir tuštybės, o kartais ir tikro kilnumo. Galų gale šioje apgailėtinoje istorijoje, dar labiau nei kituose romaniūkščiuose, buvau daug atviresnis, negu maniau, ir iš tikrųjų pasirodžiau, kas esu ir kaip būčiau galėjęs gyventi. Nors iš pažiūros gal ir atrodytų kitaip, tačiau asmeniniame gyvenime aš buvau tauresnis, netgi tada, ir ypač tada, kai elgiausi taip, kaip jums pasakojau, nei savo didžiųjų profesinių polėkių metu postringaudamas apie nekaltybę ir teisingumą. Bent jau žvelgdamas į savo elgesį su moterimis negalėjau apsigauti dėl tikrosios savo prigimties. Nerasi žmogaus, kuris atsiduotų malonumams veid-

mainiaudamas — aš kažkur perskaičiau tą mintį, o gal pats tai sugalvojau, mielas tėvynaini?

Kai prisimenu, kaip man būdavo sunku galutinai išsiskirti su moterim,— todėl aš ir turėjau tuo pat metu keletą ryšių,— aš nekaltinu savo jautrios širdies. Juk ne ji skatindavo mane veikti, kai kuri nors iš mano draugių, pavargusi laukti mūsų aistros Austerlico, norėdavo pasitraukti. Ilgai nedelsdamas būtent aš ištiesdavau jai ranką, tapdavau nuolankus, puldavau gražbyliauti. Aš sužadindavau joms švelnumą ir palaimingą graudulį, pats patirdamas tik tokių jausmų regimybę, paprasčiausiai kiek sudirgęs, kad mane atstumia, ar sunerimęs, kad netenku dar vienos moters meilės. Tiesa, kartais man atrodydavo, kad iš tikrųjų kenčiu. Bet užtekdavo maištininkei iš tiesų palikti mane, ir aš lengvai ją pamiršdavau, kaip pamiršdavau ir tada, kai ji nuspręsdavo sugrįžti. Ne, grėsmė būti paliktam man nesužadindavo širdy nei meilės, nei kilniadvasiškumo, o vien troškimą būti mylimam ir gauti tai, kas, mano manymu, man teisėtai priklauso. Įsitikinęs, kad esu mylimas, vėl pamiršęs savo partnerę, aš visas švytėte švytėdavau, kuo puikiausiai jausdavausi ir vėl tapdavau patrauklus.

Tačiau įsidėmėkit, kad tas susigrąžintas prieraišumas mane slėgė. Susierzinimo akimirkom tardavau sau, kad idealiausia išeitis būtų mane dominusios moters mirtis. Ta mirtis, viena vertus, įamžintų mūsų ryšį, ir, antra vertus, mane išlaisvintų. Bet juk negali geisti, kad išmirtų visi ir kad galiausiai būtų išnaikinti planetos gyventojai vien tik tam, kad galėtum naudotis laisve, kurios kitaip neįsivaizduoji. Šitam priešinosi mano jautrumas ir meilė žmonėms.

Vienintelis tikras jausmas, kurį pavykdavo patirti šiose meilės istorijose, buvo dėkingumas, kad viskas gerai klojasi, kad mane palieka ramybėje ir suteikia veiksmų laisvę; ak, koks aš būdavau mielas ir linksmas su moterim, jeigu būdavau ką tik išlipęs iš kitos moters lovos — aš tarsi padalindavau visom kitom moterim tą dėkingumą, kurį jaučiau vienai iš jų. Tačiau kad ir kokie būtų buvę sujaukti mano jausmai, rezultatas, kurį pasiekdavau, buvo aiškus: visus mylimus žmones aš laikiau prie savęs tik tam, kad galėčiau pasinaudoti jų meile, kada panorėsiu. Aš pats pripažinau, kad galėčiau gyventi tik su sąlyga, jeigu visame pasaulyje visi žmonės ar kuo daugiau žmonių gyventų atsigręžę vien į mane, būtų laisvi, su niekuo nesusiję, neturėtų savo gy-

venimo ir būtų bet kuriuo metu pasiruošę atsiliepti į mano šauksmą, net pasmerkti nevaisingumui iki tos dienos, kai malonėsiu juos apšviesti savo spinduliais. Apskritai paėmus, kad gyvenčiau laimingas, reikėjo, jog mano išrinktosios visai negyventų. Jos galėtų gauti kruopelytę gyvenimo tik kartkartėmis ir tik iš mano malonės.

Ak patikėkit, aš nejaučiu jokio malonumo apie tai jums kalbėdamas. Vos tik pagalvoju apie tą laikotarpį, kai reikalavau visko, pats nieko neduodamas, kai tiek žmonių verčiau tarnauti sau, kai juos tarsi padėdavau į šaldytuvą, kad vieną ar kitą dieną turėčiau po ranka ir naudočiausi savo nuožiūra, mane apima keistas jausmas, kurį nežinau nė kaip įvardinti. Gal tai gėda? Sakykit, mielas tėvynaini, juk gėda šiek tiek degina sielą, ar ne? Degina? Tada tikriausiai čia yra gėda, arba vienas iš tų juokingų jausmų, kuriems artima garbė. Šiaip ar taip, man dingojasi, kad tas jausmas manęs nebepaliko po to nuotykio, kuris tvirtai įstrigo mano atmintyje — aš turiu apie jį papasakoti, nebegaliu delsti, nepaisydamas visų mano nukrypimų ir kūrybinių pastangų, kuriuos, tikiuosi, jūs deramai įvertinate.

Žiūrėkite, lietus praėjo! Būkite geras, palydėkite mane namo. Aš pavargau. Keista, ne nuo kalbėjimo, o vien pagalvojęs, kiek dar liko pasakoti. Taigi pradedu! Keliais žodžiais apsakysiu savo svarbiausią atradimą. O kam apie tai daug kalbėti? Nuplėškim gražių kalbų skraistę ir apnuoginkim statulą. Tai va. Vieną lapkričio naktį, prieš dvejus ar trejus metus iki to vakaro, kai man pasivaideno, tarsi girdžiu juoką už savo nugaros, Karališkuoju tiltu grįžau namo, į kairįjį Senos krantą. Buvo pirma valanda nakties, krapnojo lietus, tiksliau, dulksna, išvaikiusi retus praeivius. Grįžau iš draugės, kuri dabar jau tikriausiai miegojo. Eiti buvo gera, jaučiausi kiek pavargęs, nurimusio kūno gyslomis švelniai, nelyginant lietus, tekėjo kraujas. Ant tilto kažkas stovėjo ir, pasilenkęs per turėklus, rodėsi, žiūrėjo į upę. Priėjęs arčiau pamačiau jauną liekną moterį juodais rūbais. Tarp juodų plaukų ir palto apykaklės buvo matyti baltas, drėgnas nuo lietaus kaklas, ir tai, kaip visada, mane sujaudino. Bet kiek padvejojęs nuėjau savo keliu. Perėjęs tiltą pasukau krantine Sen Mišelio bulvaro link, kur tada gyvenau. Jau buvau nuėjęs kokius penkiasdešimt metrų, kai išgirdau garsą, nepaisant atstumo klaikiai nuaidėjusį nakties

tylumoj — tokį garsą sukėlė į vandenį krintantis žmogaus kūnas. Aš sustojau kaip įbestas, bet neatsisukau. Iškart pasigirdo riksmas — keletą sykių pasikartojo, irgi tolstantis, regis, nešamas upės srovės, paskui staiga nutilo. Tyla, stojusi staiga apmirusioje naktyje, atrodė begalinė. Norėjau bėgti, bet negalėjau pajudėti iš vietos. Visas drebėjau — manau, nuo šalčio ir susijaudinimo. Aš kartojau sau: „Greičiau, reikia ko nors imtis" — ir jaučiau, kaip mane apima neįveikiamas silpnumas. Neatsimenu, ką tada pagalvojau: „Per vėlu, per toli...", ar kažką panašaus. Stovėjau nejudėdamas ir tebesiklausiau. Paskui lėtai nužingsniavau per lietų. Ir nieko neperspėjau.

Na štai mes ir atėjom, štai mano namai, mano prieglobstis! Rytoj? Gerai, kaip norit. Mielai nuvešiu jus į Markeno salą, parodysiu Zeiderzė. Susitiksime vienuoliktą ryto „Mexico-City". Kaip? Toji moteris? Nežinau, tikrai nežinau. Nei rytojaus dieną, nei kitas dienas laikraščių neskaičiau.

Žaislinis miestukas, ar ne tiesa? Ir spalvų jam pažerta nešykštint! Bet atvežiau jus į šią salą ne dėl spalvų, mielas drauge. Kiekvienas galėtų suteikti galimybę pasigrožėti kykais, klumpėm ir išdažytais namais, kur kvepia vašku, o žvejai rūko gerą tabaką. Bet aš — bene vienintelis iš visų — parodysiu jums tai, kas čia svarbiausia.

Štai ir molas. Reikia juo nueiti kuo toliau nuo tų perdėm žavių namukų. Dabar prisėskime valandėlę. Na, ką pasakysite? Argi tai nėra pats gražiausias peizažas iš visų negražiausių? Žiūrėkit, kairėje kažkokių pelenų krūva, kurią čia vadina kopom, dešinėje — pilkas molas, po kojomis balsvas smėlis, o prieš akis jūra, nelyginant praskiestas melsvės tirpalas, ir dangaus platybė, kur atsispindi blyškūs vandenys. Kažkoks sugležęs pragaras, iš tikrųjų! Linijos tik horizontalios, be ryškesnės dėmės, erdvė bespalvė, gyvenimas miręs. Ar jums neatrodo, kad viskas tarsi išsitrynę, o akį rėžia nebūtis? Svarbiausia nė vieno žmogaus, nė gyvos dvasios! Tik mes vienudu ištuštėjusioje planetoje. Sakot, dangus dar alsuoja? Taip, jūs teisus, mielas bičiuli. Jis apsiniaukia, jame atsiranda properšų, atsiveria debesų vartai, pasiregi oro laiptai. Aukštai sklando balandžiai. Ar pastebėjote, kad visą Olandijos dangų uždengė milijonai balandžių, jie nematomi, nes skraido aukštai, plaka sparnais, kyla ir leidžiasi visi kartu, užlieja dangaus erdvę tirštom pilkšvų

plunksnų bangom, o vėjas čia nugena jas tolyn, čia vėl atneša? O balandžiai laukia ten aukštai, laukia ištisus metus. Jie suka ratus virš žemės, žvalgosi žemyn, norėtų nusileisti. Bet apačioje nėra nieko — vien jūra ir kanalai, stogai su iškabom virš jų, ir nė vienos galvos, kur galėtų nutūpti.

Jūs nesuprantate, ką noriu pasakyti? Prisipažinsiu, jaučiuosi pavargęs. Pametu pasakojimo giją ir jau nebeturiu to minties aiškumo, už kurį taip liaupsindavo draugai. Beje, žodį „draugai“ vartoju iš inercijos. Aš nebeturiu draugų — tik sėbrus. Užtatai jų skaičius išaugo — tai visa žmonija, o jūs pirmas iš visos žmonijos. Tas, kuris šalia manęs, visuomet pirmas. Iš kur aš žinau, kad neturiu draugų? Ogi labai paprastai: tai supratau tą dieną, kai nutariau nusižudyti, norėdamas iškrėsti jiems piktą pokštą, tam tikra prasme nubausti juos. Bet ką čia nubausi? Kai kurie tiktai nustebtų, bet nė vienas nepasijustų nubaustas. Aš supratau, kad neturiu draugų. O jei ir būčiau turėjęs, kas man iš to? Jei galėčiau nusižudyti, o paskui išvysti jų fizionomijas, tada gal ir vertėtų. Bet žemėje tamsu, mielas drauge, karstas iš storų lentų, o drobulė nepersišviečia. Galima matyti sielos akimis, taip, žinoma, jei ta siela yra ir jei jinai turi akis! Deja, tuo nesi tikras, niekados nesi tikras. Antraip atsirastų kokia nors išeitis, pagaliau priverstum žmones rimtai į tave pažiūrėti. Juk įrodyti jiems, kad buvai teisus, nuoširdus ir tikrai kentėjai, gali tik savo mirtimi. Kol esi gyvas, jiems tu abejotinas atvejis ir neturi jokios teisės būti kitaip suprastas kaip tik skeptiškai. Tik tada, jei būtum tikras, kad galėsi mėgautis savo mirtimi, tada gal vertėtų jiems įrodyti tai, kuo jie nenori tikėti, ir juos nustebinti. O dabar? Nusižudai, ir tau tas pat, ar jie tiki tavim, ar ne: tavęs nebėra, tu nematai, kas stebisi, o kas gailisi — neilgai, beje,— žodžiu, negali dalyvauti savo paties laidotuvėse, apie ką kiekvienas svajoja. Kad liautųsi tavim abejoję, turi liautis egzistavęs, ir tiek.

O gal šitaip ir geriau? Mes per daug kentėtumėm dėl jų abejingumo. „Tu už tai užmokėsi“,— pasakė viena mergina tėvui, kuris neleido jai tekėti už kažkokio susilaižiusio jaunikio. Ir nusižudė. Bet tėvas nė nemanė niekuo mokėti. Jis be galo mėgo žvejoti spiningu. Praėjus trim savaitėm vėl sėdėjo prie upės „norėdamas užsimiršti“, kaip pasakė jis. Apskaičiuota buvo tiksliai — jis užmiršo. Tiesą sakant, reiktų stebėtis, jei būtų kitaip. Vyras miršta, norėdamas nubausti žmoną, o iš tiesų grą-

žina jai laisvę. Verčiau jau šito nematyti. Antraip rizikuotum išgirsti, kaip aiškinamos tavo poelgio priežastys. Kai dėl manęs, aš žinau iš anksto: „Nusižudė, nes negalėjo pakelti..." Ak, mielas drauge, kokia skurdi žmonių vaizduotė! Jie visuomet mano, kad žudomasi dėl kokios nors vienos priežasties. Bet juk kuo puikiausiai galima nusižudyti dėl dviejų priežasčių. Ne, tokia mintis jiems net į galvą neateina. Tada kam žudytis savanoriškai, kam aukotis dėl tariamo vaizdinio apie save, kurį nori palikti po savo mirties? Tu numirsi, o jie pasinaudos proga ir prigalvos idiotiškų arba vulgarių tavo poelgio motyvų. Kankiniams, mielas drauge, tenka rinktis žinant, kad jie bus užmiršti, išjuokti arba jų mirtis bus panaudota kokiems nors tikslams. Bet jų niekas nesupras. Niekada!

Nagi einam arčiau tikslo. Aš myliu gyvenimą — štai mano tikroji silpnybė. Myliu taip, kad nieko negaliu įsivaizduoti už jo ribų. Toks godumas turi kažką plebėjiška, ar ne? Manoma, kad aristokratai žiūri į save ir savo pačių gyvenimą per šiokį tokį atstumą. Jie miršta, jeigu to reikia, verčiau nutraukia gijas su gyvenimu, bet nenusilenkia. O aš lenkiuosi, nes tebemyliu save. Nagi, ką jūs galvojate apie mano potyrius po to, kas man nutiko? Gal pajutau pasišlykštėjimą savim? Nė kiek! Patyriau pasišlykštėjimą būtent kitais. Žinoma, aš suvokiau, kad turiu nuopuolių, ir jų gailėjausi. Tačiau pamiršdavau juos tiesiog su kažkokiu pagirtinu užsispyrimu. O kitus žmones širdyje teisiau ir teisiau. Jus tai, aišku, šokiruoja? Gal manote, kad tai nelogiška? Bet čia svarbu ne logika. Čia svarbu tai, kaip praslysti, o svarbiausia — taip! — svarbiausia, kaip išsisukti nuo teismo. Aš nesakau „išvengti bausmės". Bausmė be teismo pakeliama. Beje, ji turi pavadinimą, garantuojantį mūsų nekaltumą. Jos vardas nelaimė. O aš kalbu čia apie tai, kaip išvengti teismo, kaip pasiekti, kad nebūtum nuolat teisiamas ir kad nuosprendis niekada nebūtų paskelbtas.

Bet išvengti teismo ne taip lengva. Šiandien mes visi skubam ir teisti, ir ištvirkauti. Skirtumas tas, kad pirmuoju atveju mums nereikia bijoti nesėkmės. Jei abejojate, pasiklausykite, kas kalbama prie stalo rugpjūčio mėnesį kurortų viešbučiuose, kur mūsų mielaširdingieji tėvynainiai suvažiuoja gydytis nuo nuobodulio. Jei ir tada dar nesiryšit padaryti išvadų, pasiskaitykite didžiųjų mūsų dienų rašytojų knygas. Arba pažiūrėkite, kas dedasi jūsų paties giminėje — pastebėjimai suteiks peno

apmąstymams. Mielasis, neduokime jiems nė mažiausio preteksto mus teisti! O tai jie suplėšys mus į skutus. Turime imtis tokių pat atsargumo priemonių kaip ir žvėrių tramdytojas. Jeigu jis, nelaimei, įsipjaus skustuvu prieš įžengdamas į narvą, taps gardžiu kąsneliu grobuonims! Tatai iškart supratau tą dieną, kai man kilo įtarimas, jog aš, galimas daiktas, nesu jau toks kerinčiai žavus. Nuo to laiko pasidariau nepatiklus. Jeigu man ištrykštų bent lašelis kraujo, mane ištiktų baigtinoji — jie prarytų visą!

Iš pažiūros mano santykiai su bendraamžiais liko tokie patys, tačiau pamažėle kriko. Draugai nepasikeitė. Jie nepraleisdavo progos paliaupsinti mane, sakydami, kad šalia manęs jie visados atgauną dvasios harmoniją ir saugumo jausmą. O aš reagavau tik į disonansus, į kylančią sielos sumaištį; jaučiausi pažeidžiamas, atiduotas visuomenės teismui. Žmonės jau nebeatrodė man pagarbūs klausytojai, prie kurių buvau įpratęs. Ratas, kurio centre buvau, trūko, ir jie išsirikiavo į vieną eilę kaip teisme. Tą akimirką, kai ėmiau bijoti, jog ir mane galima už ką nors pasmerkti, suvokiau, kad jie visi tiesiog apimti nenugalimo noro teisti. Taip, jie buvo čia kaip ir anksčiau, bet jie juokėsi. Arba, teisingiau pasakius, man atrodė, kad kiekvienas sutiktasis žiūri į mane su paslėpta pašaipa. Tuo metu net pasidingojo, kad kažkas man kaišioja kojas. Ir tikrai — keletą sykių nei iš šio, nei iš to kluptelėjau, eidamas į kokią viešą vietą. Kartą net pargriuvau paslikas. Prancūzas kartezietis — o toks aš esu — greitai būtų susitvardęs ir priskyręs tuos įvykius vienintelei protu suvokiamai dievybei, tai yra atsitiktinumui. Tačiau aš likau įtarus.

Kai tapau akylesnis, nesunkiai pamačiau, kad turiu priešų. Pirmiausia tarp teisėjų, o paskui tarp salonų lankytojų. Vieni jautėsi man skolingi, kiti manė, kad aš turiu jiems atsiteisti. Visa tai, žinoma, buvo suprantama, ir aš per daug nesigraužiau. Priešingai, buvo daug sunkiau ir skausmingiau pripažinti, kad turiu priešų tarp pažįstamų ar visiškai man nepažįstamų žmonių. Iš naivumo, kurį turėjote progos pastebėti, visada maniau, kad nepažįstami žmonės tikrai mane pamils, arčiau su manim susipažinę. Bet ne, nieko panašaus! Daugiausia priešiškumo jutau iš tų žmonių, kurie mane pažinojo tik iš tolo ir su kuriais pats nebuvau pažįstamas. Matyt, jie nujautė, kad gyvenu pilnakraujį gyvenimą, geriu iš sklidinos laimės taurės,

o tai nedovanojama. Sėkmės 'kūdikio aureolė, nešiojama išdidžiai ir su pasitenkinimu, gali įsiutinti net asilą. Antra vertus, mano gyvenimas buvo toks iki kraštų sklidinas, kad dėl laiko stokos atsisakydavau daugelio naujų pažinčių. Dėl tos pačios priežasties kaipmat apie jas ir pamiršdavau. O su manim mėgino suartėti žmonės, kuriems kažko trūko gyvenime, ir todėl jie visada prisimindavo, kad aš juos atstūmiau.

Taigi čia pateikiu vieną pavyzdį: moterys man brangiai kainavo. To laiko, kurį joms skirdavau, negalėjau skirti vyrams, o jie ne visuomet man tai atleisdavo. Ką aš turėjau daryti? Už laimę ir sėkmę žmonės atleidžia tau tik tada, kai jomis kilniaširdiškai daliniesi su jais. Bet jei nori būti laimingas, nereikia per daug rūpintis kitais. Padėtis be išeities. Būk laimingas ir teisiamas, arba išteisintas, bet vargeta. O aš kentėjau dar didesnę neteisybę: mane teisė už buvusią laimę. Ilgai gyvenau visuotinos santarvės iliuzija, o tuo metu į mane, nerūpestingai besišypsantį, iš visų pusių lėkė smerkiančių žvilgsnių ir pašaipų strėlės. Tą dieną, kai pajutau pavojų, praregėjau, pajutau visų žaizdų skausmą ir akimoju praradau jėgas. Tada visas pasaulis ėmė juoktis iš manęs.

O šito negali pakelti nė vienas žmogus (išskyrus tuos, kurie negyvena, tai yra išminčius). Vienintelė gynyba — pyktis. Tada žmogus skubi teisti, kad nebūtum teisiamas. Ko jūs norite? Pati natūraliausia ir naiviausia mintis, kuri ateina žmogui tarsi iš pačių jo prigimties gelmių — mintis, kad jis nekaltas. Šiuo požiūriu esame panašūs į tą prancūzų berniuką, kuris Buchenvalde užsispyręs reikalavo, kad raštininkas, irgi kalinys, įtraukęs jį į atvykusiųjų sąrašus, priimtų jo skundą. Skundą? Raštininkas ir jo draugai juokėsi: „Nėra prasmės, vaikeli. Čai skundai nepriimami".— „Matote, pone,— aiškino berniukas,— mano atvejis ypatingas. Aš nekaltas!"

Mes visi — ypatingi atvejai. Mes visi norime dėl ko nors skųstis! Kiekvienas reikalauja, kad jį pripažintų nekaltu bet kokia kaina, net jei dėl to reiktų apkaltinti ir visą žmonių padermę, ir dangų. Ne kažkiek nudžiuginsite žmogų, girdamas jį už pastangas, kurių dėka jis tapo protingas ar kilnus. Užtat jis žydėte žydės, jeigu gėrėsitės jo įgimtu kilnumu. Ir atvirkščiai, jei pasakysite nusikaltėliui, kad jo kaltė nepriklauso nei nuo jo prigimties, nei nuo charakterio, o tik nuo nelemtų gyvenimo aplinkybių, jis bus neapsakomai dėkingas. Ginamosios kalbos

metu jis pasirinks kaip tik tą vietą ašarų papliaupai. O juk ne tavo nuopelnas, kad gimei doras ar protingas. Kaip nesi atsakingas už tai, kad esi nusikaltėlis iš prigimties, o ne dėl aplinkybių. Bet tie apgavikai trokšta pasigailėjimo, tai yra jie purtosi atsakingumo ir begėdiškai teisinasi prigimtim ar susiklosčiusiomis aplinkybėmis, net jeigu jos prieštaringos. Svarbiausia, kad juos pripažintų nekaltais, kad niekas neabejotų jų įgimtom dorybėm, o apie kaltes, padarytas susiklosčius aplinkybėms, galvotų kaip apie laikinas. Jau sakiau — reikia užbėgti teismui už akių. O kadangi tai ne taip paprasta — čia subtilus dalykas — pasiekti, kad tavim žavėtųsi ir kad tau atleistų, visi ima vaikytis turto. Kam? Ar kada pagalvojote apie tai? Žinoma, tam, kad būtų galingi. Bet ypač dėl to, kad turtai atitolina teismą, jie išskiria jus iš minios, besigrūdančios metro, įsodina į nikeliuotą limuziną, izoliuoja didžiuliuose akylai saugomuose parkuose, miegamuosiuose vagonuose, liukso kajutėse. Turtai, mielas drauge, dar nėra išteisinimas, tik bylos atidėjimas, o tai jau neblogai...

Svarbiausia netikėkit draugais, kai jie prašys kalbėti su jais atvirai. Jie tik viliasi, kad duodamas tą pažadą patvirtinsite jų pačių gerą nuomonę apie save. Argi atvirumas gali būti draugystės sąlyga? Siekimas tiesos bet kokia kaina yra aistra, kuri nieko nesigaili ir prieš kurią niekas neatsilaiko. Tai yda, o kartais komfortas ar egoizmas. Taigi, jeigu pateksite į tokią padėtį, nesvyruodamas pasižadėkite būti atviras ir meluokite kiek įmanydamas. Jūs patenkinsite jų didžiausią troškimą ir dar kartą įrodysite savo draugiškumą.

Neginčytina tiesa — mes iš tikrųjų retai atveriame širdį tiems, kurie geresni už mus. Greičiau vengiame jų draugijos. Priešingai, dažniausiai atvirai išsipasakojame tiems, kurie panašūs į mus ir turi tokių pat silpnybių. Vadinasi, mes nenorime nei pasitaisyti, nei tapti geresniais, tad tegu mus teisia su visomis mūsų silpnybėmis. Mes tenorime, kad mūsų gailėtųsi ir palaikytų mūsų dvasią. Žodžiu, mes kartu bemeilytume nebūti kaltais ir nesistengti apsivalyti. Mes per mažai ciniški ir per mažai dorovingi. Mes per silpni ir blogiui, ir gėriui. Ar skaitėte Dantę? Tikrai? Po perkūnais! Vadinasi, žinot, kad ginče tarp Dievo ir Šėtono, Dantės nuomone, buvo ir neutralių angelų. Jis patalpina juos prieangyje, taip sakant, savo pragaro vestibiulyje. Mudu vestibiulyje, mielas drauge.

Kantrybės? Jūs, žinoma, teisus. Reikėtų apsišarvuoti kant-

rybe ir laukti Paskutiniojo teismo. Bet, matai, mes skubam. Taip skubam, kad aš net buvau priverstas pasidaryti atgailaujančiu teisėju. Tačiau pirmiausia turėjau susitaikyti su savo pastebėjimais ir apsiprasti su amžininkų juoku. Nuo to vakaro, kai buvau pašauktas — o aš tikrai buvau pašauktas,— turėjau atsakyti ar bent ieškoti atsakymo. Tai nebuvo lengva, aš ilgai klaidžiojau. Tačiau ir tas nuolatinis juokas, ir besijuokiantieji išmokė mane geriau suvokti save, pagaliau suprasti, kad nesu koks prastuolis. Nesišypsokit, ši tiesa ne tokia jau banali kaip atrodo. Banaliomis tiesomis vadinamos tokios tiesos, kurias žmogus atranda po visų kitų — štai ir viskas.

Kad ir kaip ten būtų, po ilgų savęs tyrinėjimų priėjau išvadą, kad žmogaus prigimtis be galo dvilypė. Besiknisdamas atmintyje supratau, kad kuklumas padėjo man išsiskirti iš kitų, nuolankumas — nugalėti, o dorybė — engti. Kariavau taikiom priemonėm ir, nuolat rodydamas nesavanaudiškumą, gaudavau viską, ko geidžiau. Pavyzdžiui, niekad nesiskųsdavau, jog mane pamiršo pasveikinti su gimimo diena; pažįstami stebėdavosi ir net žavėdavosi mano santūrumu. Bet mano abejingumo priežastis buvo kur kas subtilesnė: aš norėjau būti užmirštas, kad galėčiau savęs gailėtis. Keletą dienų prieš tą garbingiausiąją datą, kurią kuo puikiausiai prisimindavau, aš sergėdavausi, stengdavausi nepadaryti ko nors tokio, kas primintų apie ją žmonėms, kurių užmarštimi visiškai klioviausi (aš netgi ketinau vieną dieną suklastoti kalendorių, kabėjusį mano bute). Ir tik įrodęs sau, koks esu vienišas, galėjau atsiduoti vyriško liūdesio kerams.

Žodžiu, mano dorybių veidas turėjo ir nelabai patrauklią atvirkščiąją pusę. Tiesa, tam tikra prasme mano trūkumai tapdavo mano privalumais. Aš, pavyzdžiui, buvau priverstas slėpti kai kurias savo gyvenimo ydas ir dėl tokio uždarumo atrodžiau šaltas ir beaistris, bet kiti žmonės mano šaltumą palaikydavo dorybe, mano abejingumas jiems sužadindavo meilę, o mano egoizmas labiausiai suvešėdavo kilniadvasiško dosnumo akimirkomis. Bet čia turiu liautis — per daug simetrijos pakenktų pasakojimo įtikinamumui. Ką ir kalbėti, aš garsėjau kaip užkietėjęs palaidūnas ir niekad neatsisakydavau taurės vyno ar moters! Buvau laikomas aktyviu ir energingu, o mano viešpatija tebuvo lova. Šūkaliojau apie savo lojalumą, o juk, manau, nebuvo nė vieno mano mylėto žmogaus, kurio nebūčiau galų

gale išdavęs. Suprantama, mano išdavystės netrukdė būti ištikimam, persisotinęs visa galva pasinerdavau į darbą, visuomet padėdavau savo artimui, nes tai man buvo malonu. Tačiau veltui kartojau akivaizdžias tiesas — jos teikė tik paviršutinišką paguodą. Kartais rytą, surinkęs iki vieno savo bylos įkalčius, prieidavau išvadą, kad esu tobulai įvaldęs tik vieną profesiją — panieką. Ir labiausiai niekinau būtent tuos, kuriems daugiausia padėdavau. Būdamas be galo mandagus ir kupinas kuo nuoširdžiausios atjautos, aš kiekvienądien spjaudavau į veidą visiems akliams.

O ar galima šitai pateisinti? Atvirai sakant, galima, bet šis pateisinimas toks niekingas, kad aš net nedrįstu juo remtis. Šiaip ar taip, pasakysiu: širdyje niekada nemaniau, kad žmonių reikalai — rimtas dalykas. Aš nežinojau, kas tai yra, bet tai, ką mačiau aplinkui, man atrodė vien žaidimas — smagus arba varginantis. Iš tikrųjų aš niekados negalėjau suprasti kai kurių siekių ir pažiūrų. Aš visuomet žiūrėjau su nuostaba ir netgi su įtarimu į keistus padarus, kurie mirdavo dėl pinigų ir puldavo į neviltį dėl to, kad prarasdavo „padėtį" arba išdidžiai aukodavosi šeimos labui. Aš geriau supratau tą savo draugą, kuris įsikalė į galvą mesti rūkyti ir kad jis turėjo valios tą ketinimą įvykdyti. Vieną rytą jis atsivertė laikraštį, perskaitė, kad susprogdinta pirmoji vandenilinė bomba, sužinojo, kokie nuostabūs sprogimo padariniai ir, nieko nelaukęs, nudrožė į tabako krautuvėlę.

Žinoma, kartais apsimesdavau žiūrįs į gyvenimą rimtai. Bet netrukus tas rimtumas pasidarydavo juokingas, ir aš toliau kaip įmanydamas vaidinau savo vaidmenį. Vaidinau veiklų, protingą, dorovingą, pilietišką, pasipiktinusį, atlaidų, užjaučiantį, moralizuojantį žmogų... Žodžiu, neverta tęsti — jūs jau supratot, kad aš buvau panašus į tuos olandus, kurie sykiu ir čia, ir kitur: manęs nebūdavo kaip tik tuo metu, kai vaidindavau svarbiausiąjį savo vaidmenį. Iš tikrųjų buvau nuoširdus ir kupinas entuziazmo tik sportuodamas, o ir kariuomenėje, dalyvaudamas spektakliuose, kuriuos statydavome savo malonumui. Abiem atvejais galiojo žaidimo taisyklės, visai nerimtos, bet mes mielai jų laikėmės. Dar ir dabar man perpildytas stadionas, kur vyksta sekmadieninis mačas, ir aistringai mylimas teatras tebėra vienintelės vietos pasaulyje, kur jaučiuosi nekaltas.

Bet kas gi pripažintų panašų požiūrį teisėtu, kai kalbama

apie meilę, apie mirtį ir apie skurdžių algas? O ką daryti? Izoldos meilę įsivaizdavau tik romanuose ar scenoje. Mirštantieji man kartais atrodė panašūs į aktorius, įsikūnijusius į savo vaidmenis. Neturtingųjų klientų atsakymai visuomet būdavo tarsi sukurpti pagal vieną scenarijų. Taigi gyvendamas tarp žmonių ir nepersiimdamas jų interesais negalėjau tikėti ir savo priedermėmis. Būdamas ganėtinai mandagus ir ganėtinai abejingas, aš pateisinau keliamus mano profesijos, giminių ar valstybės reikalavimus, bet kažkaip vangiai, tarsi išsiblaškęs, o tai viską gadino. Aš gyvenau po dvilypumo ženklu, ir patys rimčiausi mano veiksmai dažniausiai būdavo tie, į kuriuos mažiausiai gilindavausi. Tad argi ne todėl, be visų kitų savo kvailysčių, aš negalėjau sau atleisti, nors kuo įnirtingiausiai priešinausi sąžinės ir aplinkinių teismui, kurį nuolat jutau ir kuris privertė mane ieškoti išeities.

Kurį laiką, ypač žvelgiant iš šalies, mano gyvenimas tekėjo savo vaga, lyg niekas nebūtų pasikeitę. Kaip ir anksčiau teberiedėjau tais pačiais bėgiais. Lyg tyčia aplinkui mane vis garsiau skambėjo liaupsės. Iš ten ir atėjo bėda. Prisimenate? „Vargas jums, jei visi apie jus gerai kalbės!“ Aukso žodžiai! Iš tikrųjų, vargas man! Mechanizmas nežinia kodėl ėmė aikštintis, kartais sustodavo.

Kaip tik tuo metu staiga į mano kasdieninį gyvenimą įsibrovė mintis apie mirtį. Aš skaičiavau, kiek dar metų liko gyventi. Ieškojau pavyzdžių — savo amžiaus žmonių, kurie jau buvo mirę. Mane kankino mintis, kad nespėsiu atlikti savo užduoties. Kokios užduoties? Aš ir pats nežinojau. Atvirai kalbant, ar vertėjo tęsti tai, ką aš dariau? Bet buvo ne visai taip. Iš tikrųjų mane persekiojo juokinga baimė: kas bus, jei mirsiu, neišpažinęs savo melo. Žinoma, ne Dievui ir ne vienam iš jo tarnų,— jūs puikiai suprantate, kad aš buvau aukščiau viso šito. Aš kalbu apie išpažinimą, turėdamas omeny žmones — tarkim, draugą, mylimą moterį. Jeigu nuslėpsi nors vienintelę apgaulę, mirtis ją palaidos amžinai. Niekad niekas nesužinos tiesos, nes vienintelis, kuris ją žinojo, mirė, užmigo amžinuoju miegu kartu su savo paslaptim. Pagalvojus, kad tiesa bus palaidota visiems laikams, man imdavo svaigti galva. Šiandien, pasakysiu tarp kita ko, pagalvojęs apie tai jausčiau tik rafinuotą malonumą. Mane, pavyzdžiui, nepaprastai džiugina mintis, kad aš vienintelis žinau tai, ką visi stengiasi surasti, ir kad

mano rankose yra daiktas, kurio bergždžiai ieško trijų šalių policija. Bet gana apie tai. Anuomet dar nebuvau radęs dvasios ramybės recepto ir todėl kankinausi.

Žinoma, kartais tarsi atitokdavau. Ką reiškia vieno žmogaus melas daugelio kartų istorijoje, ir kas per pretenzija stengtis žūtbūt atskleisti ir išaiškinti vieną niekingą apgavystę, paskendusią amžių vandenyne kaip druskos kruopelytė jūroje! Aš taip pat kartojau sau, kad fizinė mirtis, sprendžiant pagal tas, kurias regėjau, pati savaime yra pakankama bausmė, atleidžianti visas nuodėmes. Priešmirtinių kančių kaina žmogus pelno išganymą (tai yra teisę išnykti visiškai). Tačiau niekas negelbėjo, nerimas stiprėjo, mirtis nuolat budėjo prie mano guolio, aš ir pakirsdavau su mintim apie ją, o aplinkinių liaupsės darės vis įkyresnės. Man atrodė, kad jos dar labiau didina mano melą, kuris pasiekė tokį mastą, kad aš jau niekados negalėsiu su juo susidoroti.

Ir štai atėjo diena, kai nebeišlaikiau. Pirmoji mano reakcija buvo kažkokia chaotiška. Kadangi esu melagis, turiu tai parodyti ir tėkšti savo dvilypumą į veidą visiem tiem kvailiam, kol dar jie patys jo nepastebėjo. Jeigu tiesa šaukia mane dvikovon, aš turiu priimti iššūkį. Užbėgdamas už akių pašaipoms, aš pats tapsiu pajuokos objektu. Žodžiu, man reikėjo dar sykį išvengti teismo. Aš norėjau patraukti pašaipūnus į savo pusę ar bent jau pats pereiti į jų pusę. Aš, pavyzdžiui, sumaniau tokį dalyką. Štai imsiu gatvėje stumdyti neregius — ir, vos spėjęs apie tai pagalvoti, pajutau kažkokį neaiškų ir visai netikėtą džiaugsmą ir tik tada supratau, kaip labai širdyje jų nekenčiu; arba užsigeidžiau pradurti invalido automobiliui padangas, nueiti ir sušukti dirbantiems ant pastolių darbininkams: „Šlykštūs skurdžiai!“, arba važiuojant metro duoti ausų kūdikiui. Svajojau ir nieko nedariau, o jei ką ir dariau, kaipmat apie tai pamiršdavau. Šiaip ar taip, pats žodis „teisingumas“ man kėlė keistą įsiūtį. Aš tarsi per prievartą vartojau jį ginamosiose kalbose. Bet užtat atsikeršydamas viešai keikiau humanizmo dvasią; pasiskelbiau išleisiąs manifestą, demaskuojantį priespaudą, kurią engiamieji užkaria doriems žmonėms. Vieną dieną, kai restorano terasoje valgiau langustą, mane suerzino įkyrus elgeta; aš pašaukiau šeimininką, kad jį nuvytų, ir garsiai reiškiau pritarimą tvarkos saugotojo kalbai: „Jūs trukdote,— šnekėjo jis.— Pabandykite atsidurti garbiųjų ponų ir ponių kailyje!“ Kiekvie-

nam, kas netingėdavo klausytis, sakydavau, kad labai gaila, jog nebegaliu elgtis kaip tas rusų dvarininkas, žavėjęs mane savo charakteriu: jis įsakydavo vežėjui išplakti ir tuos savo baudžiauninkus, kurie jį sveikindavo, ir tuos, kurie nesisveikino — šitaip jis baudė už drąsą, kuri ir vienu, ir kitu atveju jam atrodė vienodai įžūli.

Tačiau prisimenu ir rimtesnių išpuolių. Pradėjau rašyti „Odę policijai" ir „Giljotinos apoteozę". Svarbiausia, įnikau lankytis kavinėse, kur renkasi mūsų humanistai profesionalai. Suprantama, kad dėl savo švarios praeities buvau gerai priimamas. Ten lyg netyčia man ištrūkdavo žodeliai: „Ačiū Dievui!" ar bent: „O Dieve!" O jūs žinote, kokie tie mūsų restoraniniai ateistai, tie nedrąsūs klapčiukai. Išgirdę tokį baisų žodį jie apstulbdavo, apstulbę susižvalgydavo, paskui kildavo šurmulys, vieni bėgdavo iš kavinės, kiti įsižeidę imdavo tarškėti kaip papūgos, neklausydami vieni kitų, mėšlungio tampomi, nelygu velnias, šlakstomas šventu vandeniu.

Jums tikriausiai visa tai atrodo vaikiška. Tačiau tie juokeliai rasi turėjo ir rimtesnį pagrindą. Aš norėjau sugadinti žaidimą, o svarbiausia, taip, svarbiausia sugadinti savo gerą reputaciją, apie kurią pagalvojus mane suimdavo įtūžis. „Toks žmogus kaip jūs..." — išgirsdavau maloniai tariamus žodžius ir balau iš pykčio. Man daugiau nebereikėjo jų pagarbos, nes ji nebuvo visuotinė, o kaip ji gali būti visuotinė, jei aš pats negerbiau savęs? Vadinasi, jau geriau viską — teisingumą ir pagarbą — apgaubti pajuokos skraiste. Bet tokiu būdu turėjau leisti prasiveržti jausmui, kuris mane dusino. Norėdamas parodyti jo vidurius, aš privalėjau sudaužyti tą gražų manekeną, apsimestinai rodomą viešuomenei. Prisimenu, pavyzdžiui, pokalbį, kurį turėjau su jaunais advokatais stažuotojais. Suerzintas nežmoniškų advokatų seniūno liaupsių, kai jis mane pristatinėjo, ėmiau ir nebesusivaldžiau. Pradėjau kalbą temperamentingai ir jausmingai, kaip ir buvo laukta iš manęs, o tai lengvai darydavau pagal užsakymą. Bet staiga priešpriešų vienybę ėmiau siūlyti kaip gynimo metodą. Ne tą šiandieninės inkvizicijos ištobulintą priešpriešų vienybę, kalbėjau aš, kur teisiamas vienu metu ir vagis, ir doras žmogus, kad šiam būtų galima suversti ano kaltę. Ne, atvirkščiai, turėjau omeny tą faktą, kad vagis ginamas pabrėžiant dorojo žmogaus, šiuo atveju advokato, nusikaltimus. Savo mintį išdėsčiau visiškai aiškiai.

„Sakykime, aš ėmiausi ginti kokį vargšą pilietį, padariusį žmogžudystę iš pavydo. Pagalvokite, garbūs prisiekusieji, juk būtų tiesiog nuodėmė pykti ant to žmogaus vien dėl to, kad jo prigimtinis gerumas pateko į seksualumo žabangas. Priešingai, daug svarbesnė būtų ta aplinkybė, kad aš esu šioje barjero pusėje, advokato vietoje, nors niekados nebuvau geras ir nekentėjau, tapęs išdavystės auka. Aš esu laisvas, manęs nepasiekia jūsų rūstybė, o kas gi aš toks esu? Puikuojuos kaip pilietis-saulė, o esu gašlus ožys, pykčio kupinas faraonas, tinginių karalius. Nieko nenužudžiau? Žinoma, dar ne! Bet argi nesu nuvaręs į mirtį mažų mažiausiai kokį vieną dorą žmogų? Labai galimas daiktas. Ko gero, ir dar ne vieną nuvarysiu. O šitas žmogus — pažiūrėkite į jį — jau nepakartos savo poelgio. Jis dar negali atsipeikėti, kad taip šauniai padirbėjo". Ši kalba kiek sutrikdė jaunuosius kolegas. Po valandėlės jie atitoko, ėmė juoktis. Ir visiškai nurimo, kai priėjau baigiamąją dalį ir iškalbingai pakviečiau ginti žmogaus asmenybę ir jos įgimtas teises. Tą dieną viršų paėmė įprotis.

Kartojant tokius mielus išsišokimus, man pavyko kiek paklibinti žmonių nuomonę apie mane. Bet nuginkluoti, o svarbiausia nusiginkluoti pačiam nepavyko. Nuostaba, kurią paprastai išvysdavau klausytojų veiduose, kiek slepiamas sutrikimas, gana panašus į tą, kurį dabar jaučiate — ne, ne, neprotestuokite — neteikė jokios paguodos. Matote, negana pačiam apkaltinti save, kad taptum nekaltas — antraip aš būčiau tyras avinėlis. Reikia kaltinti save ypatingu būdu, ir praėjo nemaža laiko, kol jį pritaikiau praktiškai — suradau tą būdą tiktai tada, kai visi jau buvo nusigręžę nuo manęs. Iki to laiko aplink mane nuolat skambėjo juokas, ir visos mano padrikos pastangos panaikinti jo geranorišką, kone švelnų atspalvį, kuris mane taip skaudino, ėjo perniek.

Bet, man rodos, vanduo kyla. Artėja vakaras, mūsų laivas netrukus išplauks. Žiūrėkite, ten aukštai buriasi balandžiai. Jie glaudžiasi viens prie kito, vos judina sparnus, ir šviesa gęsta. Gal tylomis pasimėgaukime šia niūroka valanda? Nenorite? Jus domina mano istorija? Jūs labai malonus. Beje, dabar, ko gero, aš jus rimtai sudominsiu. Prieš pradėdamas aiškinti, kas yra atgailaujantis teisėjas, turiu papasakoti apie savo lėbavimus ir akmeninius maišus.

Klystate, mielasis, laivas plaukia greitai. Bet Zeiderzė — mirusi jūra, beveik mirusi. Krantai nuožulnūs, rūkų gaubiami, ir nežinai, kur ji prasideda, kur baigiasi. Taigi nėra jokių orientyrų, mes negalime nustatyti greičio. Mes plaukiame, o niekas nesikeičia. Tai ne kelionė, o kažkoks sapnas.

Graikijos salyne patyriau priešingą jausmą. Horizonto skliaute be paliovos išnirdavo naujos salos. Jų pliki nugarkauliai brėždavo dangaus ribą, uolėti krantai stūksojo jūroje. Ten niekaip nesupainiosi: ryškioj šviesoj viskas tampa orientyru. Mūsų laivukas vos judėjo, o aš jaučiausi lyg dieną naktį be perstogės šokinėčiau vėsių bangų keterom nuo vienos salos prie kitos per putas ir juoką. Nuo to laiko pati Graikija plaukia kažkur manyje, atminties paribiu, plaukia be atvangos, bangų nešama... O čia jau ir mane pagriebė ir neša lyrikos banga! Prašau jus, sustabdykite mane, meldžiamasis.

Beje, ar jūs pažįstate Graikiją? Ne? Tuo geriau! Sakykite, ką mes ten veiktumėm? Jai reikia tyros širdies žmonių. Įsivaizduokit, draugai ten vaikštinėja gatvėm poromis, susiėmę už rankų. Taip, moterys sėdi namie, o brandaus amžiaus garbingi ūsoti vyrai išdidžiai žingsniuoja šaligatviu, supynę savo pirštus su draugo pirštais. Ir Rytuose taip būna kartais? Galimas daiktas. Bet sakykite, ar paimtumėt mane už rankos Paryžiaus gatvėje? O, aš juokauju. Mes mokam elgtis, mes jau tokie — bijom nešvarių minčių. Prieš pasirodydami Graikijos salose turėtume ilgai praustis. Ten ir oras skaistus, ir jūra, ir džiaugsmai tyri. O mes...

Pasėdėkim ant šezlongų. Koks rūkas! Rodos, ruošiausi jums papasakoti apie akmeninius maišus. Taip, paaiškinsiu jums, kas tai yra. Ilgai grūmiausi, išeikvojau visą savo arogandiją, bet matydamas, kad mano pastangos bergždžios, nutariau palikti žmonių visuomenę. Ne, ne, aš nepuoliau ieškoti negyvenamos salos, jos nebėra. Aš paprasčiausiai radau prieglobstį pas moteris. Jūs žinote, kad jos iš tikrųjų nesmerkia jokios mūsų silpnybės: greičiau jau pažemins ar padarys mus bejėgiais. Štai kodėl moteris yra ne kario, o nusikaltėlio laimikis. Jinai jo uostas, jo priebėga, o moters lovoj jis paprastai ir areštuojamas. Ji — visa, kas mums liko iš žemiškojo rojaus, ar ne? Išmuštas iš vėžių, aš, žinoma, nudūmiau į savo uostą. Bet dabar nebesileisdavau į pokalbius. Iš įpročio dar kiek vaidinau, bet išradingumo jau trūko. Nežinau nė kaip pasakyti, bijau vėl

pavartoti kokį nelabą žodį; man atrodo, kad būtent tuo laikotarpiu pajutau meilės poreikį. Kaip bjauru, ar ne? Bet, ar šiaip žiūrėsi, ar kitaip, jaučiausi neramus, man kažko trūko, todėl pusiau iš reikalo, pusiau iš smalsumo leidausi į meilės istorijas. Kadangi jaučiau poreikį mylėti ir būti mylimas, maniau esąs įsimylėjęs. Kitaip tariant, vaidinau idiotą.

Aš dažnai sugaudavau save užduodant klausimą, kurio kaip patyręs žmogus iki šiol visuomet vengiau. Aš klausdavau: „Ar myli mane?" Jūs, be abejo, žinote, kad panašiu atveju priimta atsakyti: „O tu?" Jeigu atsakydavau: „Taip", įsipareigodavau, nepaisydamas savo tikrųjų jausmų. O jeigu išdrįsdavau pasakyti: „Ne", rizikuodavau būti atstumtas ir dėl to kankindavausi. Taigi, kuo didesnis pavojus grėsė jausmui, kuriame vyliausi rasti atilsį, tuo įnirtingiau reikalavau jo iš savo partnerės. Vadinasi, man tekdavo duoti vis aiškesnius pažadus, savo širdyje kurstyti vis didesnį jausmą. Tuo metu užsidegiau netikra aistra vienai žaviai kvailutei, prisiskaičiusiai žurnaluose patarimų širdies klausimais ir kalbančiai apie meilę taip užtikrintai ir su tokiu tvirtu įsitikinimu, kaip kalba intelektualas apie beklasę ateities visuomenę. Jūs žinote, toks įsitikinimas yra užkrečiantis. Aš irgi pabandžiau kalbėti apie meilę ir net įtikinau save, kad esu įsimylėjęs. Bent jau iki to laiko, kol ji tapo mano meilužė ir kol supratau, kad spauda širdies klausimais mokė kalbėti apie meilę, bet nemokė mylėtis. Aš įsimylėjau papūgą, o turėjau gulėti su gyvate. Tada ėmiau ieškoti tokios meilės, apie kurią rašė knygose ir kurios niekad nebuvau patyręs gyvenime.

Bet man trūko įgūdžių. Daugiau kaip trisdešimt metų mylėjau vien save. Ar yra bent kokios vilties atsikratyti tokio įpročio? Aš jo ir neatsikračiau, tik bandžiau įpūsti silpną aistros liepsną. Aš duodavau vis daugiau pažadų, įsimylėdavau keletą vienu metu, kaip kad anuomet palaikydavau iš karto keletą ryšių. Ir užtraukdavau moterims daugiau bėdų nei savo nerūpestingo abejingumo laikais. Ar sakiau, kad nevilties apimta mano papūgėlė norėjo mirti badu? Laimei, laiku atsiradau aš ir maloningai laikiau ištiesęs pagalbos ranką, kol akiraty pasirodė toks inžinierius žilais smilkiniais, grįžęs iš kelionės po Bali, apie kurį jau buvo išpranašavęs jos mėgstamas savaitraštis. Šiaip ar taip, aistra toli gražu nenunešė manęs į devintą dangų, kaip sakoma, ir nedavė amžino nuodėmių atleidimo, o tik mane dar labiau prislėgė kaltės ir paklydimai. Po to pajutau tokį pasi-

bjaurėjimą meile, kad ilgą laiką negalėdavau be dantų griežimo klausytis „Gyvenimo rausvoj šviesoj“ ar „Izoldos meilės ir mirties“. Nutariau atsisakyti moterų ir gyventi skaistybėje. Man visai pakako jų draugystės. Bet tada reikėjo atsisakyti ir žaidimo. Kadangi, be geismo, mūsų niekas nesiejo, man su moterimis buvo neapsakomai nuobodu; jos irgi, matyt, nuobodžiavo. Be žaidimo, be teatro lieka nuoga tiesa. O tiesa, mielas drauge,— varginanti nuobodybė.

Nusivylęs ir meile, ir skaistybe, priėjau prie išvados, kad lieka lėbavimas — jis kuo puikiausiai atstoja meilę, padaro galą pašaipoms, užčiaupia burnas, o svarbiausia suteikia nemirtingumą. Kai apgirtęs, dar išlaikęs aiškų protą, guli vėlyvą naktį tarp dviejų mergšių, nebejausdamas jokio geismo, žinote, tavęs jau nebekankina viltis, tavo gyvenime įsiviešpatauja ramybė, ir visos kančios išsisklaido kaip dūmas. Tam tikra prasme aš visą laiką gyvenau lėbaudamas, niekada nesiliaudamas trokšti nemirtingumo. Gal tokia mano prigimtis, o gal pasekmė nepaprastos meilės sau pačiam, kurią nekart minėjau? Taip, aš mirtinai troškau būti nemirtingas. Aš per daug mylėjau save ir, žinoma, be galo geidžiau, jog brangusis mano meilės objektas gyventų amžinai. O kad blaiviai galvodamas ir šiek tiek save pažindamas nematai rimtų priežasčių, dėl kurių gašliai beždžionei būtų suteiktas nemirtingumas, turi apsirūpinti nemirtingumo pakaitalais. Kadangi troškau amžino gyvenimo, tai gulėjau su kekšėm ir gėriau per naktis. Rytais, žinoma, gerklėje jausdavau kartumą, kaip ir dera mirtingajam. Bet užtat ištisas valandas skrajodavau padebesiais. Negražu prisipažinti, bet iki šiol švelniai prisimenu tas naktis, kurias praleisdavau tokioj skylėj dėl vienos striptizo šokėjos: ji pagerbė mane savo palankumu ir dėl jos kartą net susimušiau su vienu pagyrūnu alfonsėliu. Kiekvieną naktį stypsodavau prie baro raudonų lempų šviesoje, alsavau lindynės dulkėm, tuščiai maliau liežuviu kaip senas čigonas ir gėriau, gėriau. Sulaukęs aušros, krisdavau į niekad neklojamą savo princesės guolį,— ji mechaniškai atsiduodavo malonumui ir kaipmat užmigdavo. Dienos šviesa pamažu apšviesdavo tą pragaištį, ir aš, nejudėdamas iš vietos, pakildavau šlovės sparnais į dangų.

Alkoholis ir moterys, prisipažinsiu, man teikė tokį palengvėjimą, kokio ir buvau vertas. Atskleidžiu jums šitą paslaptį, mielas drauge, pasinaudokit ja be baimės. Tada pamatysite, kad tikras lėbavimas yra išsivadavimas, nes jis niekuo neįpareigoja.

Lėbaudamas galvoji tik apie save, todėl tą užsiėmimą labiausiai mėgsta žmonės, nepaprastai įsimylėję savąjį „aš“. Tai džiunglės be ateities ir be praeities, o svarbiausia — be pažadų ir be greitos bausmės. Lėbavimui skirtos vietos atitvertos nuo pasaulio. Ten įeidamas palieki ir baimę, ir viltį. Kalbėti ten nebūtina; tai, ko atėjai, gali gauti be žodžių, o dažnai — taip, taip! — net ir be pinigų. Meldžiu, leiskite išreikšti ypatingą pagarbą toms bevardėms ir užmirštoms moterims, kurios man tada padėjo. Net šiandien jas prisimindamas pajuntu kažką panašaus į pagarbą.

Kad ir kaip ten būtų, aš be saiko naudojausi tąja išsivadavimo galimybe. Mane matydavo net viename viešbutyje, skirtame tam, kas vadinama nuodėme, gyvenantį vienu metu su senstelėjusia prostitute ir mergaite iš aukštosios visuomenės. Su pirmąja vaidinau atsidavusį riterį, o antrajai atskleidžiau kai kurias tikrojo gyvenimo paslaptis. Nelaimei, prostitutė buvo sveikos buržuazinės prigimties: vėliau ji sutiko parašyti savo atsiminimus vienam religiniam laikraščiui, kuris skyrė daug vietos dabarties problemoms. O mergaitė ištekėjo, norėdama patenkinti nežabotus instinktus ir pritaikyti praktikoje savo nuostabius duomenis.

Galiu pasigirti taip pat, kad tuo metu buvau priimtas kaip lygus į vieną vyrų korporaciją, kuri dažnai negražiai apšnekama. Apie tai užsiminsiu tik prabėgom: jūs žinote, kad net labai protingi žmonės didžiuojasi galėdami ištuštinti buteliu daugiau už kaimyną. Taip maloniai leisdamas laiką ir lėbaudamas aš tikriausiai būčiau galėjęs rasti ramybę ir išsivadavimą nuo kančių. Bet vėl atsirado kliūtis — aš pats. Staiga ėmė skaudėti kepenis ir apėmė toks baisus nuovargis, kad iki šiol dar jį jaučiu. Vaidini nemirtingą, o po kelių savaičių jau nebežinai, ar ištempsi iki ryto.

Vienintelė nauda, kurią gavau atsisakęs savo naktinių žygdarbių, buvo ta, kad gyvenimas nebeatrodė tokia kančia. Nuovargis, kuris ėdė mano kūną, kartu sunaikino ir daugelį skaudulių. Bet koks nesaikingumas pagraužia gyvybingumą, vadinasi, mažina kančią. Manoma, kad lėbauti be galo linksma. Nieko panašaus. Tai tik ilgas miegas. Jūs tikriausiai pastebėjote, kad vyrai, kuriuos tikrai kankina pavydas, veržte veržiasi perguleti su ta, kuri, jų manymu, buvo jiems neištikima. Jie, aišku, nori dar sykį užsitikrinti, kad lobis tebepriklauso jiems.

Jie, kaip sakoma, nori jį valdyti! O po viso to iškart tampa ne tokie pavydūs. Kūniškas pavydas yra vaizduotės padarinys, o kartu ir žmogaus savimonė. Toks žmogus varžovui priskiria šlykščias mintis, kurios lygiai tokiomis aplinkybėmis sukosi jo paties galvoje. Gerai dar, kad laimės perteklius skurdina vaizduotę kaip ir savimonę. Taigi kančia užsnūsta kartu su vyriškumu ir miega tiek kiek ir jis. Dėl tų pačių priežasčių jaunuoliai kartu su pirmąja meiluže praranda metafizinį nerimą, o kai kurios santuokos, būdamos įteisintu ištvirkavimu, tuo pat metu tampa monotoniškomis drąsos ir išradingumo laidotuvėmis. Taip, mielas drauge, buržuazinė santuoka apavė mūsų šalį kambarinėm šlepetėm ir netrukus atves ją prie mirties vartų.

Aš perdedu? Ne, tik nukrypstu į šalį. Mat norėjau pasakyti, kokią naudą išpešiau iš tų mėnesius trukusių orgijų. Gyvenau tarsi rūke, kai juokas vis slopo, kol visiškai nutilo. Abejingumas, jau ir taip didžia dalim mane apėmęs, nebesutiko pasipriešinimo ir kalkėjo. Gana emocijų! Vienoda nuotaika, tiksliau, jokios nuotaikos. Džiovos apimti plaučiai gyja džiūdami ir pamažu uždusina jų laimingą savininką. Taip ir aš — gydamas tyliai merdėjau. Vis dar gyvenau iš savo profesijos, nors reputacijai gerokai pakenkė mano šnekos, o netvarkingas gyvenimas trukdė reguliariai verstis advokatūra. Įdomu pastebėti, kad man prikišdavo ne tiek naktinius žygdarbius, kiek iššaukiančias kalbas. Grynai oratoriški kreipiniai į Dievą, kurių kartais griebdavausi ginamosiose kalbose, kėlė klientų nepasitikėjimą. Jie, matyt, bijojo, kad dangus nesugebės taip ginti jų interesų, kaip advokatas, puikus Kodekso žinovas. Nuo čia vienas žingsnis iki išvados, kad šaukiuosi dievybės dėl savo neišmanymo. Mano klientai žengė tą žingsnį, ir jų gretos išretėjo. Retkarčiais dar sakydavau ginamąsias kalbas teismuose. O kartais užsimiršęs, kad nebetikiu tuo, ką sakau, kalbėdavau gerai. Mane patraukdavo mano paties balsas, aš leisdavausi jo vedamas; nors jau nebeskraidžiau kaip anksčiau, dar šiek tiek pakildavau virš žemės ir skrisdavau skutamuoju skridimu. Beje, išskyrus profesijos bendrus, mažai su kuo susitikinėjau, šiaip ne taip palaikiau keletą įkyrėjusių pažinčių. Pasitaikydavo net draugiškų vakarų, visiškai be geidulingų potroškių, gal tik su tokiu skirtumu, kad, nuolankiai atsidavęs nuoboduliui, vos vos klausiausi, kas man buvo kalbama. Aš mažumėlę papilnėjau ir pagaliau patikėjau, kad krizė praėjo. Dabar beliko senti.

Bet štai kartą, kelionės metu, į kurią pakviečiau vieną draugę, nepasakęs jai, kad švenčiu savo pagijimą, atsidūriau okeaninio laivo denyje, aišku, viršutiniame. Staiga atviroje jūroje tarp plieninių bangų pastebėjau juodą tašką. Kaipmat nusukau akis, širdis ėmė plakti. Kai prisivertęs vėl pažiūrėjau, juodo taško nebesimatė. Kai jį išvydau vėl, vos nesurikau, vos neėmiau šauktis pagalbos. Tuo tarpu buvo tai viena iš nuolaužų, kokios lieka praplaukus laivui. Ir vis dėlto buvo sunku žiūrėti į tą juodą tašką, man vis rodėsi, kad tai skenduolis. Tada supratau, ir nė kiek nesipiktindamas susitaikiau su mintim — taip susitaikoma su seniai žinoma tiesa,— kad šauksmas, nuaidėjęs prieš daugelį metų Senoje, man už nugaros, nenutilo: upė jį atplukdė į Lamanšo vandenis, ir dabar jis aidi po visą pasaulį, virš beribių okeano platybių, ir kad jis laukė manęs iki šios dienos, kai jį išgirdau. Ir dar supratau, kad jis lauks manęs jūrose ir upėse, žodžiu, visur, kur tik rasis kartus mano krikšto vanduo. O juk čia mes irgi ant vandens, tiesa? Ant lėkšto, monotoniško, beribio paviršiaus, kurio pakraščiai susilieja su žeme. Tiesiog sunku patikėti, kad netrukus atplauksime į Amsterdamą. Ne, mes niekad neišsikapanosim iš tos milžiniškos vazos su švęstu vandeniu. Įsiklausykite! Ar girdite nematomų žuvėdrų klyksmą? Jeigu jų klyksmas skirtas mums, tai kur jos mus kviečia?

Bet juk tos pačios žuvėdros klykė, šaukė jau Atlanto vandenyne tą dieną, kai galutinai supratau, kad aš nepagijau, kad esu įvarytas į kampą ir turiu su tuo susitaikyti. Galas šlovingam gyvenimui, bet galas ir niršuliui, ir mėšlungiškiems pasispardymams. Teks pasiduoti ir pripažinti savo kaltę. Teks gyventi maiše. Tiesa, jūs nežinote, kad viduramžiais „maišu“ vadino požeminio kalėjimo vienutę. Paprastai žmogų ten įmesdavo iki gyvos galvos. Ta vienutė skyrėsi nuo kitų gudriai apskaičiuotais matmenimis. Ji nebuvo tokia aukšta, kad atsistotum stačias, ir ne tokia ilga, kad išsitiestum gulsčias. Tekdavo gyvalioti tenai susirietus, gulėti įstrižai; į miegą žmogus krisdavo kaip į prarają, o būdraudavo tik tupėdamas. Tai buvo genialiai paprastas išradimas, brangusis, sakau tai apgalvodamas kiekvieną žodį. Priverstas nejudėti, sustingusiais sąnariais, nuteistasis susitaikydavo su mintim, kad jis kaltas, nesgi nekaltam leidžiama linksmai rąžytis! Ar galite įsivaizduoti tokioje vienutėje žmogų, įpratusį prie aukštumų ir viršutinio denio? Kaip? Galima gyventi

tokioje vienutėje ir būti nekaltam? Neįtikėtina, visiškai neįtikėtina! Antraip mano samprotavimai būtų nieko neverti. Kad nekaltas žmogus būtų priverstas gyventi kaip kuprys,— tai jau ne, tokia hipotezė man visai nepriimtina! Beje, mes negalime nė apie vieną žmogų pasakyti, kad jis nekaltas, užtat neabejodami galime tvirtinti, kad visi mes kalti. Kiekvienas žmogus liudija apie visų žmonių nusikaltimus — štai kur mano tikėjimas ir mano viltis.

Patikėkite, religijos iškart ima klysti, vos tik pradeda kurti dorovės principus ir grasinti savo šventais įsakymais. Nereikia griebtis Dievo, norint ką nors apkaltinti ar nubausti. Su tuo kuo puikiausiai susidoros mūsų artimieji mūsų pačių padedami. Štai jūs kalbėjote apie Paskutinįjį teismą. Leiskite man pagarbiai nusijuokti. Aš laukiu jo be baimės, nes patyriau baisesnių dalykų: žmonių teismą. Šis nepripažįsta švelninančių aplinkybių, čia net geri norai tampa įkalčiu. Ar esate bent girdėjęs apie spjūvių vienutę, kurią neseniai sugalvojo viena tauta, norėdama įrodyti, kad ji iš visų galingiausia žemėje? Tai mūrinė dėžė, kurioje kalinys stovi stačias, bet negali pajudėti. Tvirtos durys, kuriomis jį uždaro tam cementiniam kiaukute, siekia smakrą. Vadinasi, matyti tik kalinio veidas, į kurį kiekvienas sargas, praeidamas pro šalį, nešykštėdamas paleidžia savo spjaudalą. Kalinys, įspraustas į vienutę, negali nusišluostyti, nors jam, tiesa, leista užsimerkti. Tai va, brangusis, kokia žmonių išmonė. Šiam mažyčiam šedevrui sukurti Dievo neprireikė. Ir kas iš to? O tas, kad vienintelė nauda iš Dievo būtų ta, jog jis garantuotų nekaltumą, ir tada aš žiūrėčiau į religiją kaip į didžiulę skalbyklą, kokia ji, beje, kadaise ir buvo, bet neilgai — vos trejetą metų,— ir nesivadino religija. Nuo to laiko ėmė trūkti muilo, todėl vaikštom apsisnargliavę ir vienas kitam šnypščiam nosį. Visi neklaužados, visi nubausti, tad nusispjaukim ant jų, ir bac! — į maišą! Žiūrėkim, kuris kurį perspjaus, ir viskas. Aš dabar jums pasakysiu didelę paslaptį, brangusis. Nelaukite Paskutiniojo teismo. Jis vyksta kiekvieną dieną.

Ne, nesijaudinkit, kiek sužvarbau nuo tos prakeiktos drėgmės, todėl ir drebu. Beje, mes jau atplaukėm. Štai ir viskas. Tik paskui jus. Bet nenueikite, mielasis, palydėkite mane. Aš dar nebaigiau, reikia tęsti. O va tęsti kaip tik ir sunku. Beje, ar žinote, už ką jį nukryžiavo — tąjį, apie kurį turbūt dabar galvojate? Buvo begalė priežasčių. Visuomet rasi ganėtinai prie-

žasčių nužudyti žmogų. O va išteisinti, išgelbėti nuo mirties — neįmanoma. Nusikaltimas visuomet ras gynėją, o nekaltumas — tik retkarčiais. Tačiau be tų priežasčių, kurias per du tūkstančius metų mums taip sklandžiai aiškino, buvo dar viena rimta tos siaubingos agonijos priežastis, ir aš nežinau, kodėl ji taip rūpestingai slepiama. Tikroji priežastis yra ta, kad jis ir pats žinojo, jog nėra visiškai nekaltas. Jeigu jo ir neslėgė nuodėmė, kuria jį kaltino, tai jis buvo padaręs kitų nuodėmių, nors ir nežinojo kokių. Bet ar tikrai nežinojo? Šiaip ar taip, jis buvo prie jų ištakų; jis tikriausiai girdėjo kalbant apie nekaltų kūdikių išžudymą. Kai buvo žudomi Judėjos vaikai, tėvai jį išgabeno į saugią vietą. Tai dėl ko jie mirė, jei ne dėl jo kaltės? Žinoma, jis to nenorėjo. Apsitaškę krauju kareiviai, perkirsti pusiau vaikai jam kėlė siaubą. Ir aš esu tikras, kad toks, koks jis tuomet buvo, negalėjo jų pamiršti. O tas liūdesys, persmelkęs visus jo poelgius, argi tai nebuvo nepagydoma melancholija tojo, kuris girdi naktimis Rachelę, raudančią savo mažylių ir nepriimančią jokios paguodos? Nakties tyloje kilo dejonė, Rachelė šaukė dėl jo nužudytus savo vaikus, o jis buvo gyvas!

Žinodamas tai, ką žinojo, puikiai pažindamas žmogų — o! kas būtų pagalvojęs, kad kartais yra didesnis nusikaltimas ne žudyti, o pačiam išvengti mirties! — dieną naktį galvodamas apie savo nekaltą nusikaltimą, jis nebepajėgė tverti ir gyventi toliau. Verčiau viską baigti, nesipriešinti, mirti, kad nebereiktų gyventi vienam su savimi ir neatsilaikyti pagundai atsidurti ten, kitur, kur galbūt būsi palaikytas. Bet niekas jo nepalaikė, jis ėmė skųstis, ir tada buvo griebtasi cenzūros. Taip, taip, regis, trečiasis evangelistas pirmą kartą išbraukė iš teksto jo skundą. „Kodėl mane apleidai?“ — juk tai maištingas šauksmas, ar ne? Greičiau žirkles! Tačiau atkreipkite dėmesį: jei Lukas ir nebūtų nieko išbraukęs, jo skundą vargu ar kas būtų pastebėjęs; bent jam nebūtų skirta tiek vietos. Taigi cenzorius šaukte šaukia apie tai, ką pats uždraudė. Pasaulis taip pat yra dvilypis.

Ir vis dėlto tasai, kuris perėjo cenzūrą, nebegalėjo toliau gyventi. Aš žinau, brangusis, ką kalbu. Buvo laikas, kai kiekvieną minutę man rodėsi, kad neišgyvensiu iki kitos minutės. Taip galima šiam pasauly kariauti, imituoti meilę, kankinti savo artimą, išsidirbinėti laikraščiuose ar paprastų paprasčiausiai mezgant apkalbinėti kaimyną. Bet esti atvejų, kai gyventi toliau,

vien tik gyventi toliau yra antžmogiška. O jis nebuvo antžmogis, galite patikėti manim. Jis šaukė apie savo kančią, ir būtent todėl aš jį myliu, mielas drauge, myliu mirusį nežinioj.

Nelaimei, jis mus paliko vienus gyventi toliau, kad ir kas beatsitiktų, net tada, kai lindime akmeniniam maiše, žinodami savo ruožtu tai, ką žinojo jis, bet nepajėgūs daryti to, ką jis padarė, ir numirti taip kaip jis. Suprantama, buvo mėginta pasinaudoti jo mirtim savo labui. Šiaip ar taip, mums buvo genialiai pasakyta: „Ką gi, jūs nesat tie dorybingieji — tai faktas. Bet mes nesismulkinsim! Išpirksit viską iškart ant kryžiaus!" Bet dabar tiek žmonių ropščiasi ant kryžiaus vien dėl to, kad matytųsi iš tolo, net jei ir tenka kiek pagrumdyti kojomis tąjį, kuris jau taip seniai nukryžiuotas. Pernelyg daug žmonių nutarė atsisakyti didžiadvasiškumo ir užsiiminėti labdara. O, kaip neteisingai, kaip neteisingai su juo pasielgta, ir ta neteisybė man gniaužia širdį!

Žiūrėkit, mane ir vėl pagavo šišas — ruošiuosi rėžti ginamąją kalbą. Atleiskite man ir supraskite, kad turiu tam priežasčių. Žinote, už kelių gatvių nuo čia yra muziejus, kuris vadinasi „Mūsų Išganytojas palėpėje". Senovėje olandai įsirengdavo katakombas po pat namo stogu. Ką padarysi, rūsius čia apsemia vanduo. Bet šiandien, užtikrinu jus, jų Išganytojas nebegyvena nei palėpėje, nei rūsyje. Savo širdyje jie užbogino jį ant teismo rūmų ir jo vardu plaka išsijuosę, o svarbiausia teisia, teisia jo vardu. Jis romiai kalbėjo nusidėjėlei: „Nė aš tavęs nepasmerksiu"; bet jiems tai nesvarbu, jie teisia, jie niekam neatleidžia nuodėmių. Viešpaties vardu — še tau! Viešpaties? Šitiek jisai nereikalavo, bičiuli. Jis norėjo, kad jį mylėtų, ir tiek. Žinoma, yra žmonių, kurie jį myli, jų pasitaiko netgi tarp krikščionių. Bet juos gali ant pirštų suskaičiuoti. Beje, jis tai numatė, jis turėjo humoro jausmą. Apaštalas Petras, žinote, tas bailys, jo išsižadėjo: „Aš nepažįstu to žmogaus!.. Aš nežinau, ką tu sakai... ir t. t." Iš tiesų, tai jau per daug! O mokytojas jam atsakė kalambūru[2]. „Ant tos uolos aš pastatysiu savo Bažnyčią". Ar gali būti subtilesnė ironija, kaip jūs manot? Bet kur tau, jie vėl triumfuoja! „Matote, jis pats taip pasakė!" Iš tikrųjų, jis puikiai suprato, ką sako. O paskui išėjo visiems laikams, pali-

[2] Prancūziškai šie žodžiai iš Naujojo Testamento skamba kaip kalambūras: *Pierre* — Petras ir *une pierre* — uola.

kęs juos smerkti ir teisti, su atleidimo žodžiu lūpose ir nuosprendžiu širdyje.

Nesgi negali sakyti, kad jau nebeliko pasauly gailestingumo, ne, aukščiausieji dievai, mes apie tai tik ir kalbam. Paprasčiausiai dabar nieko nebeišteisina. Nekaltybė mirusi, o teisėjų knibždėte knibžda, visokiausių veislių teisėjų, ir Kristaus šalininkų, ir Antikristo, tik jie, beje, vieno plauko, susitaikę akmeniniam maiše. Negalima visko versti vieniems krikščionims. Kiti irgi ne geresni. Ar žinote, kuo šiame mieste virto namas, kur buvo susiradęs prieglobstį Dekartas? Beprotnamiu. Taip, dabar visur vien kliedesys ir persekiojimai. Mes irgi, suprantama, negalime likti nuo viso to nuošalyje. Tikriausiai pastebėjote, kad aš nieko nesigailiu ir žinau, kad jūs irgi nesate atlaidesnis. O kadangi visi esame teisėjai, tai ir visi kalti vieni prieš kitus, visi mes savaip esame kristūs, vienas po kito kalami prie kryžiaus ir mirštą nežinioj. Taip būtų atsitikę ir man, Klamansui, jeigu nebūčiau radęs išeities, vienintelio sprendimo, žodžiu, tiesos...

Ne, ne, aš liaujuosi, mielas drauge, nieko nebijokite! Be to, ir atsisveikinu su jumis, štai mano namų durys. Vienatvėje, nuovargio apimtas, lengvai pasijunti pranašu — ką padarysi! Galų gale aš ir esu pranašas, pabėgęs į akmenų, ūkanų ir stovinčio vandens dykumą, tuščiažodžiaujantis banalybės epochos pranašas, Elijas be mesijo, perimtas karštinės ir alkoholio, atsirėmęs nugara anava į tas apipelėjusias duris, pakėlęs pirštą į žemą dangų, svaidantis prakeiksmus žmonėms, kurie, nepripažindami įstatymų, negali pakęsti jokio teismo. Nes jie negali jo pakęsti, brangusis, štai kur visa bėda. Tasai, kuris pripažįsta įstatymą, nebijo teismo, nes šis jį grąžins atgal į tvarką, kuria jis tiki. Bet didžiausia žmogui kančia — būti nuteistam be įstatymų. Mes ir kenčiam tas kančias. Netekę įgimtų žąslų, nutrūkę nuo grandinės, palikti savo valiai teisėjai visiškai paleidžia vadžias. Todėl ir esam priversti pralenkti juos, ar ne? Štai tada ir prasideda didysis sąmyšis. Daugėja pranašų ir gydytojų, jie vieni per kitus skuba mums pateikti gerus įstatymus arba nepriekaištingą visuomeninę santvarką, kol žemė dar nevirto dykuma. Laimei, atvykau aš! Aš — visa ko pradžia ir pabaiga, aš skelbiu įstatymą. Žodžiu, aš — atgailaujantis teisėjas.

Taip, taip, rytoj pasakysiu, kokia tos žavios pareigybės esmė. Poryt jūs išvažiuojate, vadinasi, reikia skubėti. Ateikite

pas mane, prašau jūsų, prie durų skambinkite tris kartus. Grįžtate į Paryžių? Paryžius toli, Paryžius gražus, aš jo nepamiršau. Prisimenu jo sutemas maždaug tuo metų laiku. Ant melsvų nuo dūmų stogų leidžiasi vakaras — sausas, spragsintis, miestas gaudžia, upė, regis, teka prieš srovę. Tada aš klaidžiojau gatvėmis. Dabar jie irgi klaidžioja, aš tai žinau! Jie klaidžioja, o apsimeta skubą pas pavargusią žmoną, į atšiaurius namus... Ak, mielas bičiuli, ar žinote, kas tai yra vieniša būtybė, klaidžiojanti didmiesčio gatvėmis?..

•

Man labai nepatogu, kad priimu jus gulėdamas. Ne, nieko rimto, šiek tiek karščiuoju — gydausi kadagine. Esu pratęs prie tų priepuolių. Manau, kad maliarija, susigriebiau ją tais laikais, kai buvau popiežium. Ne, juokauju tik iš dalies. Aš žinau, apie ką jūs galvojate: mano pasakojime sunku skirti tiesą nuo melo. Pripažįstu, jūs teisus. Aš pats... Matot, vienas pažįstamas iš mano aplinkos skirdavo tris žmonių kategorijas: tuos, kurie meilija nieko neslėpti, bet ir nemeluoja, tuos, kurie meluoja, bet neturi ko slėpti, ir pagaliau tuos, kurie mėgsta ir melą, ir paslaptį tuo pačiu metu. Leidžiu jums pačiam pasirinkti, kuri kategorija geriausiai man tiktų.

Bet argi tai svarbu? Argi melas galų gale neužveda ant tiesos kelio? Argi mano istorijos, teisingos ar išgalvotos, nesiekia to paties tikslo, neturi tos pačios prasmės? Tai argi ne vis tiek, ar jos teisingos, ar išgalvotos, jeigu abiem atvejais parodo, kuo aš buvau ir kas esu dabar. Kartais geriau perpranti žmogų, kuris meluoja, negu tą, kuris sako tiesą. Tiesa, kaip ir šviesa, apakina. Melas, priešingai,— švelni prieblanda, išryškinanti kiekvieną daiktą. Pagaliau kaip norite, taip ir supraskite, bet koncentracijos stovykloje aš buvau paskirtas popiežium.

Prašom sėstis. Prašau jus. Apžiūrinėjate kambarį? Jis tuščias, bet švarus. Kaip Vermejerio paveiksle, tik be baldų ir puodų. Ir be knygų — aš jau seniai lioviausi skaitęs. Kadaise mano namai buvo pilni pusiau perskaitytų knygų. Šlykštus įprotis, primenantis tuos žmones, kurie nusignybia gabaliuką žąsies kepenėlių pašteto, o likusį išmeta lauk. Beje, dabar aš pripažįstu tik išpažintis, o išpažinčių autoriai paprastai rašo tam, kad visai nieko neišpažintų ir nieko nepasakytų apie tai, ką jie žino. Kai jie dedasi pereiną prie prisipažinimų, pats laikas jais nebepasitikėti: dabar ims dažyti lavoną. Patikėkite,

aš apie tai puikiausiai nusimanau. Taigi visam tam padariau galą. Šalin knygas, šalin nereikalingus daiktus — tik tai, kas būtiniausia, kas švaru ir nulakuota nelyg karstas. Beje, tos olandiškos lovos tokios kietos su baltom kaip sniegas paklodėm, regis, tu jau ir merdėji vienoje iš jų, įsisupęs į kvepiančią švara drobulę.

Jums įdomu išgirsti apie mano, kaip popiežiaus, nuotykius? Žinote, tai banalybės. Ar man užteks jėgų papasakoti apie tai? Taip, rodos, karštis krenta. Prabėgo tiek laiko... Tai buvo Afrikoje, kur pono Romelio dėka įsiliepsnojo karas. Ne, galite būti ramus, aš į jį nesikišau. Man užteko karo Europoje. Žinoma, buvau mobilizuotas, bet ugnies savo kailiu nepatyriau. Tam tikra prasme gaila. Gal tai būtų daug ką pakeitę? Prancūzų armijai fronte manęs neprireikė. Buvau priverstas tiktai trauktis kartu su ja. Tokiu būdu vėl išvydau Paryžių ir vokiečius. Mane viliojo mintis apie Pasipriešinimą — apie jį imta kalbėti maždaug tuo metu, kai supratau, jog širdyje esu patriotas. Jūs šypsotės? Be reikalo. Tą atradimą padariau metro koridoriuose, Šatlė stoty. Perėjimų labirinte pasiklydo šuo. Didelis, šiurkštaus plauko, be vienos ausies, linksmų akių. Jis šokinėjo, uostė praeivių kojas. Šunis aš myliu sena ir ištikima meile. Myliu juos, nes jie visuomet atleidžia. Aš jį pasišaukiau, iš pradžių jis buvo nedrąsus, paskui pajuto pasitikėjimą ir entuziastingai vizgindamas uodega ėmė bėgti prie manęs. Tuo metu linksmai žengdamas mane aplenkė jaunas vokiečių kareivis. Pasivijęs šunį, paglostė jam galvą. Šuo be jokių dvejonių su tokiu pat entuziazmu nusekė paskui jį ir dingo man iš akių. Pajutau ne tik apmaudą, bet ir kažkokią neapykantą tam vokiečių kareiviui, ir tada supratau, kad manyje sukilo patriotiniai jausmai. Jeigu šuo būtų nusekęs paskui civilį prancūzą, man būtų buvę nė motais. O dabar įsivaizdavau, kaip simpatiškas šuo tampa vokiečių pulko numylėtiniu, ir man užvirė kraujas. Išbandymas buvo įtikinamas.

Aš pasiekiau Pietų zoną, norėdamas gauti žinių apie Pasipriešinimą. Bet, atvykęs ten ir gavęs informaciją, ėmiau abejoti. Judėjimas man pasirodė kiek juokingas ir, tiesą sakant, romantiškas. Svarbiausia, manau, darbas pogrindyje neatitiko nei mano temperamento, nei mano pomėgio gyventi aukštumose, pučiant gaiviam vėjui. Man regėjos, kad iš manęs pareikalaus dieną naktį rūsyje austi kilimą, kol storžieviai, aptikę mano urvą, išar-

dys audinį ir, nutempę į kitą rūsį, mirtinai nukankins. Aš žavėjausi tais, kurie ryžosi tokiam požemių heroizmui, bet negalėjau sekti jų pavyzdžiu.

Tada išvykau į Šiaurės Afriką, brandindamas miglotą mintį pasiekti Londoną. Bet Afrikoje situacija nebuvo aiški, priešingos partijos man rodės vienodai teisios, ir aš susilaikiau nuo sprendimų. Iš veido matau, kad, jūsų supratimu, gana paviršutiniškai prabėgu tas svarbias smulkmenas. Ką gi, jeigu teisingai jus perpratau, tada, sakykim, pasakoju jas prabėgom tik todėl, kad noriu atkreipti į jas jūsų dėmesį. Šiaip ar taip, aš pagaliau atsidūriau Tunise, kur viena draugužė įtaisė mane į darbą. Ji buvo labai protinga būtybė ir dirbo kine. Išvažiavau su ja į Tunisą ir jos tikrąją profesiją sužinojau tik išsilaipinus sąjungininkams Alžyre. Tą dieną vokiečiai ją suėmė, o dėl viso pikto ir mane. Aš nežinau, kas jai atsitiko. Man jie nepadarė nieko blogo, ir po baisaus nerimo supratau, kad tai buvo padaryta saugumo sumetimais. Buvau internuotas vienoje stovykloje prie Tripolio, kur belaisviai kentėjo ne tiek nuo žiauraus elgesio, kiek nuo troškulio ir skurdo. Apie tą stovyklą jums nepasakosiu. Mums, dvidešimtojo amžiaus vidurio vaikams, nereikia piešinėlių, kad geriau įsivaizduotumėm panašias vietoves. Prieš šimtą penkiasdešimt metų žmones jaudino ežerai ir miškai. Šiandien mus apima lyriška nuotaika, pamačius kalėjimo vienutę. Taigi aš pasitikiu jūsų vaizduote. Tik pats pridurkite keletą smulkmenų: karštis, vertikaliai krintantys saulės spinduliai, musės, smėlis, vandens stygius.

Su manim tenai buvo vienas jaunas prancūzas, žmogus giliai tikintis. Taip, tiesiog kaip pasakoj. Žinote, tikras riteris Diugesklenas. Taigi jis iš Prancūzijos iškeliavo kariauti į Ispaniją. Jį internavo katalikų generolas, o pamačius, kad frankistų lageriuose lęšių sriuba, drįstu sakyti, buvo palaiminta paties Romos popiežiaus, jį apėmė didelis liūdesys. Nei Afrikos dangus, po kuriuo jis vėliau atsidūrė, nei laisvalaikis stovykloje nepajėgė išgydyti jo nuo tos nevilties. Priešingai, nuo minčių ir nuo saulės jam truputį pasimaišė. Vieną dieną, kai mes, kokia dešimtis vyrų, musių apsėsti vos gaudėm orą palapinėje, kuria tarsi tekėjo lydytas švinas, jis vėl pradėjo varinėti savo kalbas prieš tą, kurį vadino romėnu. Keletą dienų nesiskutęs, visas apšepęs, jis žiūrėjo į mus paklaikusiu žvilgsniu. Jo pliku stuomeniu žliaugė prakaitas, pirštai barbeno išsišovusių šonkaulių

klaviatūrą. Jis pareiškė, kad reikia išsirinkti naują popiežių, kuris gyventų su nelaimingaisiais, užuot meldęsis savo soste, ir kuo greičiau tai padarysim, tuo geriau. Ir stebeilijosi į mus bepročio akimis, linguodamas galva. „Taip,— kartojo jis.— Kuo greičiau, tuo geriau!“ Paskui staiga nurimo ir niūriu balsu pasakė, kad reikia išrinkti vieną iš mūsų, žmogų tokį, koks yra, su visom ydom ir dorybėm, ir duoti jam klusnumo priesaiką su vienintele sąlyga — kad jis prisiimtų ir laikytų sava ir jį patį, ir kitus brolijos narius ištikusią kančią. „Kuris iš jūsų,— paklausė jis,— turi daugiausia silpnybių?“

Juokais pakėliau pirštą; niekas daugiau neatsiliepė. „Gerai, Žanas Batistas tiks“. Ne, jis ne taip mane pavadino — tada mano vardas buvo kitoks. Jis tik pareiškė, kad, iškėlęs savo kandidatūrą, pasirodžiau esąs pats dorybingiausias, ir pasiūlė išrinkti mane. Kiti sutiko, tarsi juokaudami ar vaidindami, bet kartu ir surimtėję. Mat Diugesklenas padarė mums įspūdį. Net aš pats, regis, nesijuokiau. Iš pradžių man atrodė, kad jaunasis pranašas teisus, o čia dar saulė, alinantis darbas, kova dėl vandens — žodžiu, visi jautėmės nė per geriausiai. Šiaip ar taip, keletą savaičių ėjau popiežiaus pareigas — ir kuo toliau, tuo rimčiau.

Kokios tai buvo pareigos? Po paraliais, buvau kažkas panašaus į grupės vadą ar kuopelės sekretorių. Kiti, net netikintieji, įprato manęs klausyti. Diugesklenas kentėjo, aš lengvinau jo kančias. Tada pastebėjau, kad nėra taip lengva būti popiežium, ir apie tai prisiminiau vakar, tiek jums prikalbėjęs nemalonių dalykų apie teisėjus, mūsų brolius. Didžiausia problema lageryje buvo vandens skirstymas. Susikūrė ir daugiau grupių, politinių ir religinių, ir kiekviena globojo savo narius. Taigi man teko globoti savuosius, o tai jau šiokia tokia nuolaida sąžinei. Net savo grupėje negalėjau įgyvendinti visiškos lygybės. Skirdavau daugiau vienam ar kitam, atsižvelgdamas į savo draugų sveikatos būklę, arba į darbą, kurį jie turėdavo atlikti. O toks vienų ar kitų žmonių išskyrimas veda toli, galite manimi patikėti. Bet iš tikrųjų jaučiuosi pavargęs ir visai nebenoriu galvoti apie tuos laikus. Pasakysiu tik tiek — ratas užsidarė tą dieną, kai išgėriau mirštančio draugo vandenį. Ne, ne, ne Diugeskleno, jis, rodos, jau buvo miręs, nebeištvėrė, viską atidavęs kitiems. Be to, jei būtų buvęs ten, iš meilės jam būčiau ilgiau kentėjęs, juk aš mylėjau jį, taip, mylėjau, bent taip man atrodo.

Bet vandenį išgėriau, tikrai išgėriau, įtikinėdamas save, kad esu reikalingesnis kitiems labiau už tą, kuris vis tiek mirs, ir kad aš turiu išlikti gyvas tik dėl jų. Šitaip, brangusis, po mirties saule gimsta imperijos ir bažnyčios. O norėdamas bent kiek sušvelninti savo vakarykščius išpuolius, pasidalinsiu su jumis slapčiausia mintimi, kuri man šovė kalbant apie visus šiuos dalykus, jau nė pats nebežinau, ar tikrai patirtus, ar išgalvotus. O toji slapčiausia mano mintis štai kokia: popiežiui reikia atleisti. Pirma, jam atleidimas reikalingas labiau nei bet kuriam kitam. Antra — tai vienintelis būdas pakilti aukščiau už jį...

Tiesa, ar gerai uždarėte duris? Taip? Prašom patikrinti. Dovanokit, turiu tokį užsklęstų ar neužsklęstų durų kompleksą. Jau mingant staiga topteli mintis, ar užstūmiau velkę. Kiekvieną vakarą keliuosi ir tikrinu. Niekuo negali būti tikras, aš jau kalbėjau apie tai. Nemanykite, kad nerimas dėl velkės yra išgąsdinto savininko reakcija. Kadaise nerakindavau nei buto, nei mašinos. Nelaikiau suspaudęs pinigų, nebuvau prisirišęs prie nuosavybės. Tiesą sakant, šiek tiek gėdinausi, kad turiu nuosavybę. Atsitikdavo, kad postringaudamas tarp savo aplinkos žmonių staiga su giliausiu įsitikinimu sušukdavau: „Nuosavybė, ponai,— tai žmogžudystė!“ Neturėdamas tokios plačios širdies, kad dalinčiausi turtais su tikrai to vertu vargšu, palikdavau juos galimų vagių valiai, tikėdamasis, kad atsitiktinumas ištaisys neteisybę. Dabar, beje, nieko neturiu. Todėl rūpinuosi ne savo saugumu, o tik savim, savo dvasios ramybe. Šitaip noriu užsklęsti duris savo mažyčio, labai uždaro pasaulėlio, kur esu ir karalius, ir popiežius, ir teisėjas.

Beje, gal malonėtumėt atidaryti sieninę spintą? Taip, paveikslas. Įsižiūrėkite į jį. Neatpažįstate? Tai „Nepaperkamieji teisėjai“. Net nekrūptelėjot? Vadinasi, jūsų išsilavinime yra spragų? Ir vis dėlto — jeigu skaitot laikraščius, turėtumėte prisiminti vagystę, įvykusią 1934 metais Gente, Švento Bavono katedroje, kai iš garsiojo Van Eiko altoriaus „Avinėlio garbinimas“ buvo pavogtas vienas pano. Jis vadinosi „Nepaperkamieji teisėjai“. Jame buvo pavaizduoti raiti teisėjai, jojantys nusilenkti šventajam avinėliui. Jį pakeitė puikia kopija, nes originalo taip ir nepavyko rasti. Tai va, jis čia. Ne, aš niekuo dėtas. Vienas nuolatinis „Mexico-City“ lankytojas, kurį andai matėte, vieną vakarą girtas pardavė jį už butelį gorilai. Aš patariau mūsų pažįstamam pakabinti jį matomoje vietoje, ir kol jų ieš-

kojo visame pasaulyje, mūsų dievobaimingieji teisėjai viešpatavo „Mexico-City" virš girtuoklių ir sutenerių galvų. Paskui mano paprašytas gorila perdavė jį saugoti man. Šiek tiek bambėjo, bet kai išaiškinau padėtį, išsigando. Nuo to laiko garbieji teismo pareigūnai — vienintelė mano kompanija. O ten, „Mexico-City", paveikslas, kaip jūs pastebėjote, paliko pėdsaką sienoje.

Kodėl aš negrąžinau paveikslo? Oho! Jūsų reakcija kaip policininko! Ką gi, atsakysiu, kaip atsakyčiau teismo tardytojui, jei tik kam galėtų ateiti į galvą mintis, kad paveikslas atsidūrė mano kambaryje. Pirmiausia dėl to, kad jis priklauso ne man, o „Mexico-City" šeimininkui, kuris jo vertas ne mažiau už Gento vyskupą. Antra, nei vienas iš tų, kurie praeina pro „Avinėlio garbinimą", nesugebėtų atskirti kopijos nuo originalo, vadinasi, aš niekam nepadariau žalos. Trečia, šitokiu būdu aš iškylu virš minios. Pasaulis žavisi netikrais teisėjais, o aš vienintelis pažįstu tikruosius. Ketvirta, tokiu būdu turiu galimybę patekti į kalėjimą — mintis tam tikra prasme viliojanti. Penkta, teisėjai eina nusilenkti Avinėliui, o kad nebėra nei avinėlio, nei nekaltybės, tai miklus vagišius, pavogęs paveikslą, yra nematomo teisingumo, kuriam nedera priešintis, įrankis. Žodžiu, mes šitokiu būdu įvedėm tvarką. Dabar, kai teisingumas galutinai atskirtas nuo nekaltybės — ši nukryžiuota, o paveikslas sieninėje spintoje,— aš turiu laisvas rankas veikti pagal savo įsitikinimus. Galiu ramia sąžine eiti sunkias atgailaujančio teisėjo pareigas, kurias prisiėmiau po tiekos nusivylimų ir svarstymų, o kadangi jūs išvažiuojate, dabar pats laikas pasakyti, kas tai yra.

Tik leiskite man atsigulti kiek aukščiau, sunku kvėpuoti. Ak, kaip aš pavargau! Užrakinkite mano teisėjus. Dėkoju. Tai va, atgailaujančio teisėjo pareigų vykdymas ir yra šiuo metu mano darbas. Paprastai mano kontoros yra „Mexico-City". Bet tikras pašaukimas nepaiso darbo vietos. Dirbu net lovoje, nors ir karščiuodamas. Tai ne vien profesija, tai oras, kuriuo kvėpuoju kiekvieną akimirką. Nemanykite, kad penkias dienas varinėjau tokias ilgas kalbas vien dėl malonumo. Ne, kadaise prisišnekėjau į valias, nieko nepasakydamas. Dabar mano kalbos turi tikslą. Žinoma, jų tikslas — užčiaupti burnas pašaipūnams, pačiam asmeniškai išvengti teismo, nors, regis, tam nėra jokios galimybės. Labiausiai trukdo išsisukti nuo teismo tai, kad mes pirmieji patys save teisiame. Vadinasi, pirmiausia reikia padaryti taip,

kad būtų pasmerkti ir teisiami visi — tokiu būdu teismo galia susilpnės.

Niekam niekada nieko neatleisti — toks mano išeities principas. Aš neigiu gerus ketinimus, pateisintus suklydimus, klaidingus žingsnius, švelninančias aplinkybes. Aš neduodu palaiminimo, neatleidžiu nuodėmių. Atliekamas paprasčiausias aritmetikos veiksmas — sudėtis: „Iš viso tiek ir tiek. Jūs iškrypėlis, gašlūnas, mitomanas, pederastas, sukčius ir t.t." Štai šitaip. Gana sausai. Filosofijoje, kaip ir politikoje, palaikau bet kokią teoriją, nepripažįstančią žmogaus nekaltumo, ir bet kokią praktiką, laikančią jį kaltu. Aš, brangusis, esu apsišvietęs vergovės šalininkas.

Be vergovės, tiesą sakant, negali būti ir galutinio sprendimo. Aš tai supratau labai greitai. Kadaise mano lūpose teskambėjo: „Laisvė, laisvė!" Ja tepdavau sumuštinį per pusryčius, ją žiaumodavau visą dieną, mano alsavimas skleidė nuostabiai gaivų laisvės aromatą. Tuo svarbiausiu žodžiu pakirsdavau kiekvieną, kuris man prieštaraudavo, jisai tapo mano geismų ir mano galios vergas. Aš suokdavau jį lovoje į ausį savo miegančiom draugužėm, ir jis man padėdavo jas mesti. Šnabždėdavau jį... Bet gana, aš įsiaudrinu ir pametu saiką. Pagaliau teko pasinaudoti laisve ir nesavanaudiškai, ir net, įsivaizduokit, koks aš naivuolis, porą ar trejetą kartų gyniau ją, neidamas, suprantama, dėl jos į mirtį, bet vis dėlto šiek tiek rizikuodamas. Aš manyčiau, kad galima atleisti man už tas kvailystes, nes pats nežinojau, ką dariau. Aš nežinojau, kad laisvė nėra nei atpildas, nei apdovanojimas, laistomas šampanu. Juolab nei gardumynų dėžutė, teikianti malonumą smaližiams. O ne, nieko panašaus, tai lažas, tai varžybos, sekinantis krosas, kur bėgi vienas. Jokio šampano, draugo, kuris pakeltų taurę, meiliai žiūrėdamas į jus. Esi vienas niūrioje salėje, vienas teisiamųjų suole prieš teisėjus, ir vienas turi atsakyti prieš save ar prieš žmonių teismą. Bet kokios laisvės gale mūsų laukia nuosprendis; štai kodėl laisvė — sunki našta, ypač kai tave krečia šaltis, arba kai tau sunku, arba kai nieko nemyli.

Ak, brangusis, tam, kuris yra vienišas, kuris neturi nei Dievo, nei pono, dienų našta baisi. Kadangi Dievas nebemadingas, tenka rinktis poną. Beje, šis žodis prarado prasmę, ir nevartokime jo, kad nepiktintumėm žmonių. Pažvelkite į mūsų moralistus — jie tokie rimti, jie taip myli savo artimą ir visus

kitus. Kuo gi jie skiriasi nuo krikščionių? Vien tuo, kad pamokslauja ne bažnyčiose. Kas gi jiems trukdo, jūsų nuomone, atsiversti? Pagarba, tikriausiai pagarba žmogui, taip, be abejo, žmogiška pagarba. Jie nenori kelti skandalo ir rūpestingai saugo savo jausmus. Aš pažinojau vieną rašytoją ateistą, kuris kiekvieną vakarą melsdavosi. Na ir kas — savo knygose jis dėjo Dievą į šuns dienas! Pasimankštindavo — jau nė nebeatsimenu, kas pavartojo šitą žodį. Vienas laisvų pažiūrų veikėjas, kuriam tai papasakojau, pakėlė rankas į dangų (beje, nieko blogo negalvodamas): „Nieko naujo nepasakėte,— atsiduso šitas apaštalas,— jie visi tokie". Jei tikėtumėm jo žodžiais, aštuoniasdešimt procentų mūsų rašytojų mieliau garbintų Dievo vardą, jei tik nereiktų pasirašinėti. Bet jie pasirašinėja, anot mano pažįstamo, nes myli save, ir negarbina nieko, nes neapkenčia savęs. O kadangi jie negali neteisti, tai atsigriebia moralizuodami. Žodžiu, jie šėtoniškai dori. Iš tikrųjų keisti laikai! Ko čia stebėtis, kad dabar vyksta proto sąmyšis ir kad vienas mano draugas ateistas, anksčiau buvęs nepriekaištingai ištikimas vyras, staiga atsivertė, sulaužęs ištikimybę!

Ak, kokie jie atrodo graudulingi, tie smulkūs pasalūnai, komediantai, veidmainiai! Patikėkite, jie visi graudulingi, net tada, kai padeginėja dangų. Kad ir kas jie būtų — ateistai ar dievmeldžiai, Maskvos ar Bostono gyventojai — visi jie krikščionys, pradedant tėvu ir baigiant sūnumi. Bet dabar nei tėvo, nei liniuotės — kas daužys per pirštus? Žmonės laisvi, vadinasi, jiems tenka kapanotis patiems, o kad jie labiausiai ir bijo tos laisvės ir atsakomybės už savo poelgius, tai ir prašo, kad jiems muštų per pirštus, išradinėja šiurpias liniuotes, skuba krauti laužus, kad jais galėtų pakeisti bažnyčią. Tikri Savanarolos, garbės žodis. Bet tiki jie tik nuodėme, ir niekad nepatikės Dievo malone. Nors, žinoma, galvoja apie ją. Jie svajoja apie malonę, apie visuotinį pritarimą, apie pasiaukojimą, palaimą ir, ko gero,— juk jie dar ir sentimentalūs — apie sužadėtuves: jaunutė mergina, stotingas jaunikis, muzika. O aš, kadangi nesu sentimentalus, ar žinote, apie ką aš, pavyzdžiui, svajojau? Apie absoliučią meilę, amžiną dvasios ir kūno susiliejimą, dieną ir naktį, praleistą vienas kito glėbyje, galvojau apie nuolatinį malonumą, apie ekstazę ir, maniau, tebūnie taip kokius penkerius metus, o paskui — kad ir mirtis. Deja!

Na, o jeigu nėra nei sužadėtuvių, nei amžinos meilės?

Tada tegu brutalios vedybos, kur valdo jėga ir bizūnas. Svarbiausia, kad viskas būtų paprasta, suprantama net vaikui, kad kiekvienas poelgis būtų numatytas, kad gėris ir blogis būtų seikėjami tarsi savaime, vadinasi, akivaizdžiai. Ir aš su tuo sutinku, aš, siciliečių ir javiečių gyvenimo būdo adeptas, nė kiek nelaikantis savęs krikščionim, nors ir jaučiantis pirmajam iš jų tam tikrą prielankumą. Bet ant Paryžiaus tilto supratau, kad aš irgi bijau laisvės. Tada tegyvuoja ponas, kad ir koks jis būtų, kad tiktai pakeistų įstatymą! „Tėve mūsų, kuris laikinai esi žemėje... Mūsų vadovai, mūsų žavingai griežti vadai, o žiaurūs mylimiausieji mūsų palydovai..." Žodžiu, matote, svarbiausia nebebūti laisvam ir atgailaujant paklusti apsukresniam už tave. Kai visi būsime kalti, įsiviešpataus demokratija. Jau nekalbant apie tai, bičiuli, kad reikia atsikeršyti, jog turi mirti vienas. Mes mirštam vienatvėje, o vergaujam visi kartu. Ir kiti gaus galą kartu su mumis — tai svarbu. Visi pagaliau susivienys, tiesa, klūpėdami ir nuleidę galvas.

Vadinasi, visai nebūtų bloga gyventi panašiai, kaip gyvena visuomenė, bet tada gal reikėtų, kad ir visuomenė būtų panaši į mane? Grasinimai, gėda, policija yra šventi to panašumo pagrindai. Kadangi esu niekinamas, persekiojamas, prievartaujamas, todėl galiu visiškai išreikšti save, parodyti savo esmę, galiausiai būti natūralus. Štai kodėl, brangusis, iškilmingai pašlovinęs laisvę, slapčiomis nutariau, kad reikia ją kam nors neatidėliotinai perleisti. Ir kiekvienąsyk, kai tiktai galiu, pamokslauju savo bažnyčioje — „Mexico-City", kviečiu geruosius žmones susitaikyti ir nužemintai siekti vergovės patogumų, vadindamas ją tikrąja laisve.

Bet aš nesu beprotis ir puikiai suvokiu, kad vergovė neateis rytoj. Ji bus viena iš ateities malonių, ir tiek. O kol kas turiu prisitaikyti prie esamybės ir paieškoti kokios nors laikinos išeities. Tad man ir reikėjo rasti kitą būdą ir padaryti taip, kad nuosprendžio sąvoka liestų visus žmones ir kad jo našta taip neslėgtų vien mano pečių. Ir aš tą būdą radau. Prašyčiau praverti langą, čia nežmoniškai karšta. Ne taip plačiai, mane purto šaltis. Mano mintis yra ir paprasta, ir vaisinga. Kaip panardinti visus į vandenį, o pačiam teisėtai šildytis saulėje? Gal lipti į katedrą, kaip kad daro daugelis mano garsiųjų amžininkų, ir svaidyti prakeiksmus žmonijai? Ne, tai labai pavojinga! Vieną dieną ar vieną naktį, kaip niekur nieko, pasigirs juokas. Nuos-

prendis, kurį jūs sviedžiate kitiems, apsisuka ir grįžta atgal, tiesiai jums į veidą, šiek tiek jį sužeisdamas. Ką daryti? — klausiat jūs. Štai jums ta genialioji idėja. Aš supratau, kad laukdami, kol ateis ponai su rykštėmis, mes turime, kaip Kopernikas, mąstyti atvirkščiai, kad laimėtumėm. Kadangi mes negalime nuteisti kitų, iškart nenuteisdami savęs, turime apkaltinti save, kad įgytumėm teisę teisti kitus. Kadangi kiekvienas teisėjas vieną dieną ima atgailauti, jis turi eiti priešinga kryptimi — pradėti atgailauti, kad galėtų tapti teisėju. Ar sekate mano mintį? Gerai. O kad būtų dar aiškiau, papasakosiu, kaip aš dirbu.

Pirmiausia uždariau savo advokato kontorą, išvažiavau iš Paryžiaus, keliavau, norėjau įsikurti kita pavarde kokioje nors vietoje, kur netrūktų darbo. Pasaulyje daug tokių vietų, bet atsitiktinumas, patogumas, ironija ir tam tikras poreikis niekinti save lėmė, kad išsirinkčiau vandenų ir ūkų sostinę, kanalų suvaržytą, namais užgriozdintą, kur suvažiuoja žmonės iš visų pasaulio kraštų. Atidariau kontorą viename jūreivių rajono bare. Uostų klientūra įvairi. Vargšai nesilanko prabangiuose restoranuose, o aukštos padėties žmonės nors kartą gyvenime, kaip pats matėte, užklysta į blogos reputacijos landynes. Aš ypač tykau kokio nors paklydėlio buržua ir jam pademonstruoju visą savo gražbylystę. Kaip virtuozas išgaunu iš jos pačias subtiliausias melodijas.

Taigi jau kuris laikas savo naudinga profesija verčiuosi „Mexico-City". Jos esmė pirmiausia yra ta, kad aš, kaip pats turėjote progos įsitikinti, kiek įmanoma dažniau atlieku viešą išpažintį. Aš kaltinu save išsijuosęs. Tai nėra sunku, dabar aš viską atsimenu. Bet atkreipkite dėmesį — kaltindamas save nesigriebiu jokių šiurkščių metodų, nesimušu kumščiu į krūtinę. Ne, aš vikriai laviruoju, surandu begalę niuansų, digresijų, pagaliau prisitaikau prie klausytojo, priverčiu jį įvertinti mano kalbą. Aš supinu tai, kas liečia mane, ir tai, kas liečia kitus. Aš pagaunu bruožus, bendrus visiems, visų iškentėtą gyvenimo patirtį, visų silpnybes, gero tono taisykles, pagaliau parodau šiuolaikinį žmogų, siautėjantį ir manyje, ir kituose. Tokiu būdu sukuriu kartu ir apibendrintą, ir bevardį portretą. Žodžiu, kaukę, panašią į karnavalo kaukes, tiksliau, ir panašią, ir supaprastintą, į kurią žvilgtelėjęs tari sau: „Žiūrėk, tą tipą aš kažkur mačiau!" Užbaigęs portretą, kaip šį vakarą, aš jį rodau visiems ir kupinas sielvarto sakau: „Štai koks aš, deja!" Kaltinamasis

aktas perskaitytas. Ir portretas, kurį tiesiu savo amžininkams, tampa veidrodžiu.

Apsibarstęs galvą pelenais, lėtai raudamasis plaukus, išsivagojęs veidą nagais, bet skvarbiu žvilgsniu stoviu tarsi priešais visą žmoniją, skaičiuodamas savo nuopuolius, įdėmiai sekdamas akimis, kokį jai darau poveikį, ir galop sušunku: „Aš buvau paskutinis niekšas!" Tada nepastebimai pereinu savo kalboje nuo „aš" prie „jūs". Ir kai ištariu žodžius: „Štai kokie mes esam!" — viskas, darbas padarytas, ir dabar galiu rėžti jiems tiesą į akis. Aš esu, žinoma, toks pat kaip jie, mes verdam vienam katile. Ir vis dėlto pranokstu juos, nes žinau, o tai man duoda teisę kalbėti. Esu tikras — jūs matote tą pranašumą. Kuo labiau kaltinu save, tuo turiu didesnę teisę jus teisti. Dar geriau — aš jus išprovokuoju, kad jūs imtumėt teisti patys save — tai man teikia tokį palengvėjimą! Ak, brangusis, mes esam keisti, menki tvariniai, ir bent kiek žvilgtelėję atidžiau į savo gyvenimą randame begalę progų stebėtis ir baisėtis savimi. Pamėginkit ir būkite tikras, kad išklausysiu jūsų išpažintį su didžiai broliška jausmu.

Nesijuokite! Taip, jūs sunkus klientas, aš iškart pamačiau. Bet jūs prieisite išpažinties, tai neišvengiama. Daugelis kitų greičiau sentimentalūs nei protingi; juos kaipmat išmuši iš vėžių. Su protingais žmonėmis trunka ilgiau. Jiems turiu išaiškinti savo metodą. Jie neužmiršta jo, ima mąstyti. Anksčiau ar vėliau, pusiau juokais, pusiau sutrikę galiausiai viską iškloja. O jūs ne tik protingas, jūs atrodote daug patyręs. Tačiau prisipažinkite, kad šiandien jaučiatės mažiau patenkintas savim nei prieš penkias dienas? Dabar lauksiu jūsų laiško arba sugrįžtant. Juk jūs grįšite, esu tikras! Ir rasite mane nepasikeitusį. O kodėl turėčiau keistis — juk radau laimę pagal savo kurpalį. Aš susitaikiau su savo dvilypumu, užuot puolęs dėl jo neviltin. Aš net susigyvenau su juo, ir tai patogiausia būsena, kurios ieškojau visą gyvenimą. Tiesą sakant, aš buvau neteisus, sakydamas, kad svarbiausia išvengti teismo. Ne, svarbiausia, kai gali sau viską leisti, bet ir esi pasiruošęs kartkartėmis, plėšydamas gerklę, išpažinti savo niekšybę. Aš vėl sau viską leidžiu, bet dabar nebegirdžiu juoko už nugaros. Aš nepakeičiau savo gyvenimo, tebemyliu save ir tebesinaudoju kitais. Tik nuodėmių išpažinimas leidžia man lengviau pradėti viską iš naujo ir mėgautis

dvigubai — pirma, tenkinant savo prigimtį, ir antra — patiriant atgailos žavesį.

Nuo tada, kai suradau sprendimą, aš atsiduodu viskam: moterims, puikybei, ilgesiui, pagiežai, net karščiui, kurį su džiaugsmu šią valandą jaučiu kylant. Pagaliau aš viešpatauju, ir šįkart amžinai. Aš vėl radau viršukalnę, į kurią kopiu vienas ir nuo kurios galiu visus teisti. Kartais, bet vis rečiau, kokią nors labai gražią naktį išgirstu tolimą juoką, ir mane vėl apima dvejonės. Bet tučtuojau viską — ir visas esybes, ir visą kūriniją — sugniuždau po savo išsigimimo našta, ir vėl tampu kupinas jėgų ir žavesio!

Taigi aš kantriai lauksiu malonaus susitikimo su jumis „Mexico-City". Greičiau nuklokite mane, aš dūstu. Jūs ateisite, tiesa? Aš jums netgi pademonstruosiu kai kurias savo metodo smulkmenas, nes jaučiu jums prieraišumą. Jūs pamatysite, kaip kiaurą naktį savo pašnekovams įrodinėju, kad jie niekšai. Beje, šį vakarą vėl imsiuosi šio reikalo. Aš negaliu be šito nei apsieiti, nei atsisakyti tos akimirkos, kai vienas iš jų sugniuš, alkoholio padedamas, ir mušis į krūtinę. Tada aš pakylu, brangusis, pakylu aukštai, kvėpuoju laisvai, stoviu ant kalno, o aplink, kiek užmato akys, driekiasi lyguma. Koks apima svaigulys, kai jautiesi Dievas Tėvas ir išdavinėji neginčijamus netikusio ir palaido gyvenimo pažymėjimus. Aš viešpatauju tarp puolusių angelų aukštai Olandijos danguje ir matau, kaip iš ūkanų ir vandenų kyla ir artėja prie manęs minios žmonių, susirinkusių į Paskutinį Teismą. Jie kyla lėtai, pirmasis jau visai čia pat, aš jį matau. Jo suglumusiam, rankos pridengtam veide aš regiu liūdesį dėl visų likimo ir neviltį, kad jis negali jo išvengti. O aš — aš užjaučiu, bet neduodu nuodėmių atleidimo, aš suprantu, bet neatleidžiu, o svarbiausia — ak, aš pagaliau jaučiu, kad esu garbinamas.

Taip, aš jaudinuosi, aš negaliu ramiai gulėti. Man reikia pakilti aukščiau jūsų, ir mano mintys neša mane aukštyn. Šiomis naktimis, veikiau rytais, nes krentama auštant, aš išeinu ir greitai žingsniuoju palei kanalus. Blyškiam danguj plunksnų pluoštai darosi plonesni, balandžiai pakyla kiek aukščiau, virš stogų įsižiebia rausva pašvaistė, pranešdama, kad aušta nauja manojo kūrimo diena. Virš Damrako drėgnam ore suskamba pirmojo tramvajaus varpelis, skelbdamas, kad tolimiausiam pakraštyje bunda gyvenimas, gyvenimas tos Europos, kur tą

pačią valandą šimtai milijonų žmonių, mano pavaldinių, sunkiai keliasi iš lovos ir eina į neteikiantį džiaugsmo darbą. Tada sklęsdamas mintyse virš šito kontinento, kuris, pats to nežinodamas, yra man pavaldus, aš geriu, nelyginant absentą, auštančios dienos šviesą ir, apsvaigęs nuo piktų žodžių, esu laimingas, girdite, esu laimingas, aš draudžiu jums netikėti, kad esu laimingas, aš mirtinai laimingas! O saule, paplūdimiai ir salos, kur siaučia pasatai, jaunyste, kurios prisiminimas varo neviltin!

Atleiskit, aš vėl atsigulsiu. Bijau, kad per daug susijaudinau. Tačiau aš neverkiu. Kartais sutrinki, suabejoji akivaizdžiais dalykais net tada, kai atskleidi laimingo gyvenimo paslaptis. Mano rasta išeitis, be abejo, nėra ideali. Bet kai tau nepatinka tavo gyvenimas, kai žinai, kad jį reikia keisti, pasirinkimo nėra, tiesa? Ką daryti, kad taptum kitu? Tai neįmanoma. Tektų atsisakyti savojo „aš", bent kartą užsimiršti dėl kito žmogaus. Tik vieną kartą. Bet kaip? Nesmerkit manęs per griežtai. Esu kaip tas senas elgeta, kuris vieną dieną, kavinės terasoje, niekaip negalėjo paleisti mano rankos: „O, pone,— kalbėjo jis,— nepasakyčiau, kad esu blogas žmogus, bet nebematau šviesos". Taip, mes nebematom rytmečio šviesos, praradom šventą sielos tyrumą, kuris pats sau atleidžia savo kaltes.

Žiūrėkite, sninga! O, man būtinai reikia pasivaikščioti! Užsnūdęs Amsterdamas šviesią naktį, tamsūs jaspio spalvos kanalai po apsnigtais tilteliais, tuščios gatvės, mano paties prislopinti žingsniai — ir efemeriška švara prieš rytdienos purvą. Matote, kokie dideli dribsniai sukasi už langų. Tai, be abejo, balandžiai. Štai jie ir leidžiasi, mano mielieji, jie dengia vandenis ir stogus storu plunksnų sluoksniu, plazda ties kiekvienu langu. Koks antplūdis! Vilkimės, kad jie neša gerą žinią. Visi bus išganyti, taip, visi, o ne tik išrinktieji, turtai ir vargai bus padalinti po lygiai, o jūs, pavyzdžiui, dėl manęs nuo šios dienos miegosit ant grindų. Visiška harmonija, ką ir besakyti! Nagi prisipažinkite, kad apstulbtumėt, jeigu manęs paimti iš dangaus nusileistų vežimas, arba staiga užsidegtų sniegas. Jūs netikit stebuklais? Aš irgi. Bet vis tiek man reikia eiti.

Gerai, gerai, gulėsiu ramiai, nesirūpinkit! Beje, jūs per daug netikėkit nei mano graudulíais, nei kliedesiais. Jie tikslingi. Žinote, dabar, kai jūs pasakosite apie save, aš sužinosiu,

ar savo aistringa išpažintimi pasiekiau nors vieną iš savo tikslų. Aš vis tikiuosi, kad mano pašnekovas pasirodys esąs policininkas ir areštuos mane už „Nepaperkamųjų teisėjų" vagystę. Dėl visa kita esu nepakaltinamas, ar ne? O ta vagystė yra įstatymo galioje, ir aš padariau viską, kad būčiau palaikytas bendrininku: slepiu tą paveikslą ir rodau jį bet kam, kas užsigeidžia jį pamatyti. Jei suimtumėt mane, būtų gera pradžia. Gal vėliau jie užsiimtų ir visu kitu, pavyzdžiui, nukirstų man galvą ir aš būčiau išgelbėtas, nebebijočiau mirti. Tada pakeltumėt tik ką nukirstą kruviną galvą virš susirinkusios minios, kad jinai atpažintų save, ir aš vėlei kaip pavyzdingas nusikaltėlis iškilčiau aukščiau jų. Ir viskas būtų baigta, o mano, niekam nežinomo, netikro, šaukiančio tyruose ir nenorinčio iš jų išeiti apaštalo, vaidmuo būtų atliktas.

Bet jūs, žinoma, ne policininkas — tai būtų per daug paprasta. Kaip? Žinot, aš taip ir maniau. Vadinasi, tas keistas palankumas, kurį jums jaučiau, pagrįstas. Paryžiuje jūs verčiatės nuostabiąja advokato veikla! Jaučiau, kad mes tos pačios rasės. Juk mes visi tokie panašūs — kalbam nesustodami, į nieką nesikreipdami, visuomet susidurdami su tais pačiais klausimais, nors atsakymus į juos žinom iš anksto. Tad papasakokite, prašau jūsų, kas jums nutiko vieną vakarą Senos krantinėje ir kaip jums pavyko niekados nerizikuoti savo gyvybe. Pats ištarkite žodžius, kurie jau daugelį metų be perstogės naktimis skamba mano ausyse ir kuriuos pagaliau ištarsiu jūsų lūpomis: „O mergaite, dar kartą šok į vandenį, kad turėčiau galimybę antrąkart išgelbėt mus abu!" Antrąkart? Ak, koks neapdairumas! Tik pagalvokite, brangus kolega, jeigu kas prikibtų prie to žodžio? Reikėtų taip ir pasielgti. Brr!.. Vanduo toks šaltas! Bet nėr ko jaudintis! Dabar jau per vėlu, ir visada bus per vėlu. Laimei!

GYVENIMO IR BŪTIES SŪPUOKLĖSE

1960 m. sausio 4 d., po kalėdinių atostogų grįždamas į Paryžių, autokatastrofoje žuvo garsus prancūzų rašytojas ir filosofas, Nobelio premijos laureatas Alberas Kamiu. Kiekvieną tokią žūtį mes vadiname atsitiktine, užmiršdami tiesą, jog atsitiktinumas tėra išorinė būtinumo išraiška. Tad ši mirtis buvo tarsi neišvengiama, susijusi ir su A. Kamiu karmine gyvenimo programa, ir su jo sąmoningo gyvenimo esme. Tačiau norėdami tai suvokti, turime pažinti A. Kamiu asmenybę. O jos charakteristika neatsiejama ir nuo rašytojo kūrybos, ir nuo pagrindinių šio filosofo būties principų. Visa tai, ką A. Kamiu vaizdavo grožinės literatūros forma ir dėstė filosofiniuose esė, yra savotiškas jo įsitikinimų ir gyvenimo būdo dienoraštis, kurį reikėtų peržvelgti visą, nuo pirmo iki paskutinio puslapio. Tik tada mes priartėtume prie metafizinių jo kūrinių potekščių, prie jo esė idėjų prasmės. Tik tada suvoktume, ar A. Kamiu bent kažkokia savo pasąmonės dalimi pasirinko mirtį, ar lemtis pasirinko jį.

Tiesa apie būtį išsakoma ne tezėmis (ką bandė padaryti kai kurie egzistencialistai) — ji neatskiriama nuo individualaus patyrimo. Todėl tiek A. Kamiu, tiek svarbiausi prancūzų egzistencinės minties kūrėjai,— Ž. P. Sartras, Simona de Bovuar, G. Marselis — šalia filosofinių kūrinių rašė romanus ir pjeses, veikdami skaitytojus arba žiūrovus pirmiausia emociškai. Jie norėjo praskleisti bent kraštelį tos uždangos, po kuria slepiasi mūsų tikroji būtis.

Jau pirmuosiuose savo kūriniuose (romane „Svetimas“ ir filosofiniame esė „Sizifo mitas“, parašytuose 1942 metais) A. Kamiu iškėlė tiesą, kad baisiausi mūsų būties priešai — tai visuomenės normų įkūnytojai, tie „gerieji“ ir „teisieji“, kurių saugotis mokė dar Nyčė. Jie tarsi toji komformistinė masė, kuria grindžiamas visuomenės išorinis stabilumas. A. Kamiu parodė, kokios yra beprasmiškos, bet visuomenės galingiesiems patogios pareigos ir priedermės, kuriomis jie taip apnarpliojami, kad nenori nė girdėti apie šių tariamų vertybių iliuziškumą. Tikriausiai ši „užguita sąmonė“ (svarbiausia racionalizmo auka) ir vertė Ž. P. Sartrą, Simoną de Bovuar ir kitus egzistencia-

listus ieškoti būdų, kaip filosofiškai paaiškinti ir pagrįsti žmogaus buvimo visuomenėje prasmę. Ž. P. Sartras ir jo pasekėjai kalbėjo apie žmogaus pasirinkimą ir „užsiangažavimą", tuo tarpu G. Marselis ir kiti krikščioniškojo egzistencializmo atstovai siūlė kliautis vien aukštesniąja Valia.

A. Kamiu įžvelgė esminę savo kolegų klaidą: jie arba bandė kovoti su blogiu pačiu blogiu, arba galvojo, kad galima jį nuginkluoti tyrumu. O iš tikrųjų individas negali paversti nūdienės sumaterialėjusios visuomenės savo būties sąlyga. Pamflete „Maištaujantis žmogus" (1951) A. Kamiu labai nuosekliai parodo istorinį visų perversmų ir revoliucijų išsigimimą. Visų revoliucijų principus palaidoja jų pačių sukurta tokia pat valdanti, o ne žmogų sudvasinanti visuomenė. Ji vėl sukuria tokius pat paradigminius varžtus, todėl revoliucijos betikslės, o maištas amžinas. Žmogus visuomenėje išlieka savimi tik kaip maištininkas. Bet koks mėginimas atsiskirti nuo sociumo ir gyventi ramiai ir tyliai iškart pasmerkiamas. Merso nuteisiamas mirti ne dėl to, kad saulės apžlibintas atsitiktinai nužudė žmogų,— ne, teisėjus labiausiai piktino visai kas kita. Jie pasmerkė Merso giljotinos peiliui už išskirtinumą, už nesiskaitymą su „galingųjų" primestomis žaidimo taisyklėmis. Dar būdamas studentas Merso nesąmoningai suvokė, kokia vergovė jo lauktų baigus aukštąją mokyklą. Todėl jis pasirinko mažiau pastebimą, o drauge ir mažiau nuo kitų priklausomą eilinio valdininko gyvenimą. Šio personažo likimu A. Kamiu tarsi parodo, kad kiekvienam individui visuomenėje skirtas Sizifo vaidmuo. Beprasmis Sizifo (esė „Sizifo mitas") darbas — tai kasdienė monotonija ir nuovargis, kaip amžinas prakeiksmas lydintis bet kokio sociumo užduočių vykdytojus. Sakydamas, kad suvokęs tokią esatį ir toliau gyvenantis žmogus yra didvyris, A. Kamiu „neužkabina" žmogui didvyrio medalio, o tik kalba apie žmogaus dvasios pabudimą. Suvokęs beprasmybę žmogus neieško to, ko joje ir nėra,— prasmės. Jis tik jaučia, kad prasmė kitur, „anapus gyvenimo", bet šioje esatyje. Žmogus todėl ir yra didvyris, kad geba pajusti savo būties ir tariamosios „anapus būties" vienybę. Deja, tokios būties sklaida visuomenei nereikalinga: gink Dieve, kad tik koks nors Merso nepriartėtų prie paslapties! Geriau juo visai atsikratyti. Ir „išrinktieji" nė nemirktelėję pasmerkia Merso myriop.

„Svetimu" ir „Sizifo mitu" A. Kamiu pradeda visuomenės kastruojamos asmenybės tragediją. Žmogaus likimo esmių esmės suvokimu A. Kamiu pranoksta savo kolegas prancūzų egzistencialistus. Ieškodamas tikrosios būties ir viešai bylodamas apie ją, jis yra nuoseklesnis ir paprastesnis: jis nekuria grandiozinių teorijų, nekonstruoja būties modelio. Jam nereikia eiti prie „anapus būties" (arba nuo būties prie nebūties fikcijos), jis ir taip visur mato būtį. Jo Būtis vieninga ir visaapimanti, nepripažįstanti mirties kaip būties pabaigos.

Biologinė mirtis A. Kamiu nėra būties riba, o tik raktas, pade-

dantis atskleisti kasdieninių pergalių ir džiaugsmų — mūsų sutartinių ritualų — beprasmybę. Iš pradžių ritualai mums primetami, o vėliau patys priimam juos kaip pseudoprasmingą užmarštį. Mes tampam visuomenės žmogumi, pasiruošusiu atlikti vadinamąsias socialinės priedermes: visokiais būdais siekti išorinio pripažinimo, garbės, pinigų, juslinių malonumų. Persisotinę žmonės nesuvokia ir nenori suvokti tikrosios savo esmės, jos paslapties šventumo. A. Kamiu tokį žmogaus gyvenimą palygina su beprasmišku Sizifo, ridenančio į kalno viršūnę akmenį, darbu. Tačiau Sizifas ne eilinis mirtingasis, o vienas iš dievų; žmogus, kuris suvokia, kad jo darbas beprasmis, ir vis tiek dirba,— toks žmogus irgi neeilinis. Tik absurdiškas yra ne pats jo buvimas, ne suvokta būtis, o gyvenimas. Priešindamas gyvenimą su būtimi, A. Kamiu neieško kelių į būtį gyvenime. Visa, kas jo kūryboje pavadinta „gyvenimu", tėra išorinis esaties kiautas. Tai būties klystkeliai arba labirintas, neleidžiantis priartėti prie būties. Būtyje žmogus suvokia daugiau, nei galima aprėpti juslėmis, ir giliau, nei galima suprasti protu. Siekiant būties, protas nėra tas visraktis, kuris kiekvienam padėtų praverti jo nepakartojamos esmės duris. Protas yra reikalingas tik gyvenimo maratone, kuris žmogų išsekina ir užliūliuoja. Suvokęs proto sprendžiamas žabangas Merso (romano „Svetimas" herojus) pasirenka ramybę. Tačiau visuomenė nemėgsta neklusniųjų: jai nepatogūs ramūs, ieškantys, originalūs žmonės, žodžiu, ne tokie kaip visi. Vienodumas, masė, ritualai, normos — tai puiki daugelio „išrinktųjų" tuštybės ir bukumo širma. Todėl nepriimti jų „žaidimo taisyklių" — vadinasi, juos išduoti. Merso pasirodo esąs svetimas, pašalietis, jis tarsi praskleidė masonų ložės uždangą, todėl turi mirti. Toks pat nereikalingas žmogus yra Klamansas, A. Kamiu paskutiniojo romano „Krytis" (1956) personažas. Klamanso lūpomis A. Kamiu dėsto tas pačias tiesas apie visuomenės amoralumą, fariziejiškumą, apie kiekvieno, pasiduodančio jos pinklėm, saviapgaulę ir susvetimėjimą. Tik čia pasakojimas įtaigesnis ir atviresnis, panašus į išpažintį. Klamansas, kaip ir daugelis, pradžioje džiūgauja įsitvirtinęs savo (advokato, teisėjo) klane. Pinigai, pripažinimas, garbė kurį laiką užliūliuoja jo sąmonę. Prablaivėjęs ir praregėjęs jis pamato, koks šlykštus pasaulis. Klamansas prabyla, ir nors jo kalbos skirtos daugiausia smulkių užeigų lankytojams ir sugėrovams, iš esmės jo savianalizė tinka kiekvienam: kiekvienas žmogus bent iš dalies dėl esamo ir būsimo komforto atsisako savo slaptų ambicingų planų, savo tikėjimo veikti tik tiesos pagrindu. Deja, kiekvienas nukrypimas „nuo normos" žmogui atrodo vienintelis ir atsitiktinis, o kai pats normų laužymas tampa gyvenimo norma, stengiamasi to nepripažinti ir pasiteisinti. Klamansas kalba apie tariamą garbių piliečių ramybę, po kuria slepiasi erozijos paliesta dvasia. Tačiau visuomenė tokias kalbas vadina erezijomis, o kalbėtoją — smukusiu žmogumi. Taip buvęs pasiturintis intelektualas tampa padugnių mesijum. Ir tik čia jis pasijunta laisvas ir laimingas.

Kokia vidinė drama slypi po išoriniu blizgesiu, jeigu materialinis skurdas ir nuosmukis virsta išsigelbėjimu ir laisve! Tačiau Klamansas bent išdrįso pasipriešinti žodžiu. Tuo tarpu Merso tylėjo, vengė viešumo, geidė ramybės. Jis nenorėjo nieko, ką kiti laikė norma, ir visuomenės akyse tapo nusikaltėliu. Merso tenorėjo pajusti savo esatį, nekeliaudamas „labirintu". Deja, jo savitas buvimas reiškė kitoniškumą, o tai jau kėlė susierzinimą: kitiems jis atrodė tarsi koks pusiau žmogus, kone gyvulys, bet... pavojingas visuomenei.

Visuomenė keršija ir tam, kas ją kuria maištaudamas. Maištininkas — tai ne revoliucionierius; jis tik nesitaiksto su nauja socialine vergija. Laimėjęs maištą prieš seną santvarką, jis suvokia nesukūręs idealios visuomenės, nes atsiranda kitos jį varžančios verčių skalės ir normos. A. Kamiu neįsivaizduoja visuomenės, kuri neribotų individo savo reikalavimais. Egzistencija, nuolat besistengianti įveikti kasdienybę, racionalistiniais principais grindžiamoje visuomenėje nepageidautina. Pranašai čia nepripažįstami: visa žmonijos istorija, apeliuodama į protą, pamiršo dvasią. Istoriniame judėjime dvasia tapo juokingai menku fenomenu. Greičiau kliuviniu. Todėl maištininkas, siekiantis tobulos santvarkos, bet neįžvelgiantis dvasinės viešpatijos galimybių, pasmerktas maištauti amžinai.

Iš esmės visi A. Kamiu romanų ir pjesių personažai yra maištininkai,— skiriasi tik jų maišto pobūdis. A. Kamiu su širdgėla tuose maištininkuose regi žmones, linkusius paklusti. Tarsi vedami pasąmoninio kaltės komplekso ir naiviai tikėdami būti grynuoliais užterštoje aplinkoje, jie susitaiko su bet kokia nauja padėtimi (kalėjimu, nuopuoliu, mirtimi) lyg užmokesčiu už dvasingumo blykstelėjimą.

Kovingiausias ir labiausiai nusivylęs maištininkas yra imperatorius Kaligula (pirmoji A. Kamiu pjesė „Kaligula", 1944). Jeigu mirtingųjų pasaulyje visi nelaimingi (Kaligula netenka sesers ir mylimosios viename asmenyje), reikia atkeršyti dievams nesiskaitant su priemonėmis. Taip mąstė ir veikė Kaligula. Tik prieš sąmokslininkus, atėjusius jo nužudyti, jis pagaliau suvokė savo nevykusį kelią ir pasitiko mirtį beveik kaip išsigelbėjimą. Pjesėje neaiškinama, kokiu keliu jam reikėjo eiti, kaip įveikti neviltį, rasti tolesnio gyvenimo prasmę. Šiuos klausimus A. Kamiu tik iškelia.

Gimęs ir augęs Alžyre, A. Kamiu sunkiai skynėsi kelią į pripažinimą. „Skurdas sukliudė man patikėti istorijos teisingumu...— rašė jis,— saulė man parodė, kad istorija — tai dar ne viskas". Jis rašė, kad saulė ir meilės pilnatvė iškelia žmogų virš visų žemiškų negandų. Tačiau gyvenimo džiaugsmas nors ir leidžia individui susilieti su Kosmosu, pajusti vienybę su visu pasauliu, čia pat temdomas laikinumo ir netekties. Jaunatviškai atviruose pusiau filosofiniuose esė — „Geroji ir išvirkščioji pusės" (1937), „Jungtuvės" (1938) justi nuolatinis A. Kamiu nerimas dėl žemiškojo laikinumo, dėl pernelyg trumpo laiko, duoto esaties

įtvirtinimui. Jis tikėjo esant galingesnę, giminingą mums dvasinę jėgą, egzistuojančią Visatoje, bet suprato, kad mes negalime pajusti tos jėgos, nes esame susvetimėję. A. Kamiu visą gyvenimą aiškinosi, kas atskyrė žmogų nuo Gamtos, Pasaulio, savęs arba savo būties. Dėl visko — pradedant Merso ir baigiant Klamanso likimais — esanti kalta visuomenė. Todėl A. Kamiu, priešingai negu Ž. P. Sartras ar Simona de Bovuar, nedaro jokių reveransų visuomenei, nepripažįsta jokių socialinių įsipareigojimų. Visuomenėje nėra nei saugumo, nei sąlygų dvasinei egzistencijai. Žmogaus dvasinė energija išsiveržia iš paradigmų kiauto tik kūryboje. Mene nėra vietos dirbtinumui ir racionalumui. Menas padeda išvysti save tokį, koks žmogus yra Pasaulyje, Visatoje. Žmogus yra kūrėjas. Kūryba — tai jo Dievas ir kelias į jį. Toks A. Kamiu estetikos kredo. Tai egzistencinio buvimo estetika. Merso egzistencijos prasmė atsiveria mirtininko kameroje, „Sizifo mite" — per absurdo suvokimą ir atsisakymą nusižudyti. Perpratęs gyvenimo absurdiškumą, A. Kamiu žmogus vis dėlto tęsia savo monotonišką egzistenciją, tik dabar, atsiplėšęs nuo žemės ir pakilęs virš kasdienių rūpesčių, jis tarsi didvyris žvelgia į anksčiau jį slėgusią gyvenimo monotoniją su panieka. A. Kamiu supratimu „didvyris" — tai žmogus, gebėjęs įveikti fizinės būties absoliutą ir tampantis dvasinės būties žmogumi. Tiesiogiai savo kūryboje A. Kamiu to nedeklaruoja — jis pasitiki skaitytoju. Jo kūrinius reikia pajusti, jie tarsi užšifruoti. Tai ypač aiškiai matyti žvelgiant į gydytojo Rijė, romano „Maras" (1947) pagrindinio veikėjo egzistenciją. Tik atsidūręs ribinėje situacijoje, aukodamasis, jis pajunta pasitikėjimą savimi, suvokia, kas yra gėris. Rijė egzistencija — tai skausmingas prašviesėjimas, išnykus kasdienybei (maru apkrėstame mieste ji ir neįmanoma). Būti savimi gera, bet sunku. Bet kokio sociumo tabu ir standartai užtikrina menką, tačiau kartu lengvą, tuščią ir svetimą gyvenimą. „Maru" tarsi parodoma, kad žmogus, suvokęs absurdą, jau kovotojas. Bet neįmanoma kovoti ir jausti dvasinę ramybę, suvokti esaties savitumą ir laisvę. A. Kamiu kūryba įtraukia mus į savotišką socialpsichologinių vertybių karuselę, kur žmogus tarsi karuselės „arkliukas" sukasi apie tą pačią „laimės—nelaimės" („būties—nebūties") ašį, išjudintą linijinio laiko. Ratui apsisukus išaiškėja, kad nueitas kelias prasmės požiūriu tėra iliuzija. Todėl daugybė žmonių bijo praregėti, bijo išvysti pačių nužudytą savo esmę.

A. Kamiu-filosofas suprato, koks skurdus linijinis laikas, ir jo nevertino: kiekviena jo kūrinio, užrašų knygelės ar laikraštinio straipsnio eilutė byloja apie pastangas pakilti virš laikinumo ir aktualijų iki bendražmogiškų ir globalinių tiesų. Materialumo, paminančio dvasinės energijos proveržius, suabsoliutinimas ir kūniškas pasisotinimas tėra trumpalaikės „istorinio galiūno" pergalės, už kurias grynu auksu — tai yra sielos praradimu — moka kone visos XX a. tautos. Kiekvienas A. Kamiu gyvenimiškos pajautos mirksnis — tai vakar, dabar ir rytoj vienovė. A. Kamiu parodė gyvenimo bejėgiškumą ieškant savo vieninte-

lio „aš". Palyginti su krikščioniškuoju egzistencializmu A. Kamiu racionalesnis ir atskleisdamas gyvenimo prieštaravimus, ir ieškodamas pačių pirminių bedvasiškumo ištakų, suformavusių šiuolaikinę civilizaciją. Jis tiki, kad kūrybinio entuziazmo metu asmenybė neišvengiamai susiliečianti su aukščiausiomis jėgomis. A. Kamiu nuomone, kūrėjas — tai laisvasis šaulys, didelio darbo ir energijos dėka patiriantis ir išgyvenantis būties pilnatvę. Tačiau buitiniai rūpesčiai ir aplinkinių abejingumas nuolat jam trukdo pasiekti išsvajotą laimę. Žmones, „Žemės piliečius", A. Kamiu vadina keistuoliais, nes jie yra tremtiniai savo tėvynėje, kenčiantys dėl to, kad ši žemė jiems nepaklūsta visiškai, kad jokia realybė, be trumpų būties pilnatvės ~~ir~~ įkvėpimo akimirkų, neleidžia jiems pasiekti tobulumo.

Menas, suteikiantis pasauliui pusiausvyrą, yra vienintelė reali forma, atmetanti loginę interpretaciją ir paraleliškumą išoriniam vaizdui. Menas — unikali jausmo ir dvasios vienovė, kuriai išreikšti žmonija dar nesukūrė kitokio būdo. Menas suteikia formą ir prasmę tam, ko mes dar neįvardinome, nesumodeliavome. Asmenybės dėka menas, anot A. Kamiu, papildo mūsų kasdienybę amžinumo prošvaistėmis, padėdamas šimtmečiais vykstančiam asmenybės maištui prieš alinančią kasdienybę. Menas transcenduoja, peržengia kasdieniško juslumo realybę. Tai toks superrealumas, kuris suartina mus su būties begalybe.

A. Kamiu mene pirmuoju tokios transcendencijos impulsu buvo susidūrimas su mirtimi arba netektimi; šių būsenų nusakymas kaip likimo varpas priverčia atsipeikėti žmogų, apdujusį nuo kasdieninio gyvenimo smulkmenų. Tobulame pasaulyje, pasak A. Kamiu, menas būtų nereikalingas: sąmonė, atsisakiusi absurdiško netikrumo, sąlytyje su amžina Tiesos šviesa būtų tuo, kas šiandien tik retsykiais žybteli kūrybiniame procese arba transcendencijai galynėjantis su kasdienybe. Tai kūrybinis susitelkimas ieškant dvasinio tikrumo esmės. Tokie kūrybiniai ieškojimai tradiciškai susiję su visa XVII a. prancūzų klasikine literatūra. Tačiau šio „dvasinio tikrumo" A. Kamiu neanalizuoja, o tik jo siekia. Vėlyvojo A. Kamiu kūryboje („Krytis", apsakymų rinkinys „Tremtis ir karalystė", 1958) ji numanoma kaip kažkokia fatališka klaida, kurią visi kasdien kartoja ir suvokia pavėluotai.

Atsisakęs tradicinio linijinio laiko, filosofas meną paskelbė už konkretaus socialinio istoriškumo ribų. Menas negali nei pagreitinti, nei pristabdyti konkrečių istorinių įvykių eigos, jis tik suteikia visuomenei tai, ko ji dar neturi, ko dar nesuvokė, bet be ko visas jos gyvenimas (visa jos evoliucija) yra riedėjimas nuokalnėn. Menininko kūryba — tai apeliacija į antžmogišką sąmonę, į galutinį arba absoliutų būties tikslą, kuris pasiekiamas išsivadavus nuo žemiškojo gyvenimo.

Suvokti A. Kamiu kūrybą lemta ne kiekvienam, nors personažų dvasinis gyvenimas vaizduojamas labai paprastai. A. Kamiu tyrinėtojas S. Velikovskis apie tai rašo: „Budrus protas... čia nepaliauja veikti nė

sekundės, virsdamas kartu ir visos kūrybos pagrindu bei stimulu. Neiššifruojamame chaose „kuklus aiškumas" išsikovoja sau nors ir nedidelę, bet pagal galimybes patikimą aikštelę, nuo kurios aiškiai matyti aplink tvyranti neperžvelgiama tamsa".

Skaitytojas, ieškantis tik intriguojančio siužeto, vargiai suras tą „aikštelę", o drauge ir šventą būtiškumą, tokį artimą ieškančiam savęs žmogui. Visuomenėje įsišaknijusią tuštybę ir netikrumą A. Kamiu pavaizduoja taip, kad mes nejučiomis pamatome ir mumyse slypinčią mūsų pačių tuštybę ir netikrumą. Mums atsiveria banalus mūsų racionalumas ir mes nustembame netikėtai išvydę nušvitusią tiesą. Tai mūsų galimos būties tiesa. Tai tiesa apie būtį, kurią esame praradę, kitaip tariant, tai būties tiesa. Tai pati egzistencija, kurios patyrimas, kad ir tetrunkąs akimirką, gali būti lemtingas: egzistencijos siekis tampa neatskiriamas nuo savosios laimės ir laisvės suvokimo. Tai jau tikslas, kuris gali būti „apibrėžtas" tik pačia patirtimi, vidine jo esmės pajauta, dvasingumo pabudimu. Turbūt neapsiriktume sakydami, kad Vakarų racionalisto ir intelektualo dvasią gali pažadinti tik geniali meninė kūryba. Kažkur pasąmonėje A. Kamiu tikėjo šią misiją atlikęs, todėl daugiau neberašė (tai liudijo tušti jo darbo stalčiai, peržiūrėti po mirties). Jis grįžo prie režisūrinio darbo, kurį išbandė dar jaunystėje (pirmą „Kaligulos" pastatymą režisavo pats). Paskutinieji A. Kamiu darbai teatre — pjesės V. Folknerio „Rekviem vienuolei" ir F. Dostojevskio „Velniai". Jose sprendžiami tie patys uždaviniai kaip ir „Kaliguloje". A. Kamiu kaip ir A. Malro tikėjo žmogaus gebėjimu jeigu ne iškilti iki Dievo, tai bent apsieiti be jo pagalbos. Jis neieškojo žmogaus ir Dievo vienybės, kuri turėtų reikštis tik skirtinga tiek žmogaus, tiek Dievo egzistencija. Tokioje vienybėje jis veikiau įžvelgė priešpriešą, o ne skirtumą: jeigu žmogus apeliuoja į Dievą, jis paklūsta, nurimsta ir pripažįsta savo menkumą, praranda drąsą kurti ir priešintis. A. Kamiu tarsi tapatino Dievą su galima apriorine žmogaus sauga, kurios tikrovėje nebuvo. Tačiau tai veikiau sauga gyventi, o ne būti. Būti galima tik suvokus Dievą žmoguje. Jo pasirinktų paskutiniųjų V. Folknerio ir F. Dostojevskio kūrinių filosofinė potekstė byloja apie vienintelio tikrojo Dievo — žmogaus ir Būties vienovės — paieškas. Šiuo metu žmogus nuo Būties atskirtas labiau nei bet kada: civilizacija atitolino mūsų širdis ir kūną nuo tikrojo žmogiškumo. Žmogaus sąmonė, kuriai nepasiekiamas dvasinis artėjimas supersąmonės link, panaši į paklydėlį, aprašytą dar Upanišadose: „Jie vis klaidžioja ir klaidžioja aplink, klupdami ir susiluošindami, kaip aklieji, vedami aklojo". Ne veltui Žemės žmones Kamiu pavadino keistuoliais, tremtiniais savo šalyje. Visų filosofo idėjų tikslas — grąžinti žmogų į save. Deja, tiek Europos, tiek užjūrio kritika ilgai nesugebėjo įžvelgti šių metafizinių A. Kamiu kūrybos potekščių. Buvo nagrinėjamas tiesioginis tekstas ir juo remiantis aprašomas absurdo ir savižudybės gretimumas, Merso charakteris ir nesėkmės, Klamanso

praregėjimas ir nedarbas, vėjas ir aistra ir t.t. Tiesmuka analizė teigė, kad absurdo gyvenimas silpnavaliui baigiasi savižudybe, kad Merso nuteisiamas už žmogžudystę, Klamansas degraduoja, nesugebėdamas pasipriešinti melui, vėjas ir aistra — autosugestinės psichozės padarinys. Tikriausiai dėl to A. Kamiu, rašytojas ir filosofas, vėl grįžo prie teatro. Jo nuomone, plastinis egzistencinės būties idėjos realizavimas turėtų būti veiksmingesnis. Teatras priverčia ne mąstyti, o patirti, išgyventi tą dvasios kančią, kuria paženklinta žmogaus būtis. Tik kyla klausimas, ar žmogus nori tai patirti? Mums regis, kad A. Kamiu suprato, jog dauguma žmonių nenori suvokti savo esmės, jie bijo patirti realią būtį — tikrumas juos suvaržytų, atimdamas gyvenimą, užkrovusį atsakomybės ir esmės naštą prieš visuomenę. Toks tyčinis, o dažnai ir pasąmoninis bėgimas nuo savęs Vakarų pasaulyje yra tapęs tradicija. A. Kamiu tai matė akivaizdžiai: jo personažų ir jų situacijų tikroji esmė yra paslaptis tik skurdžiam racionalistui. Tai, kad reikėjo dešimtmečių būtiškosios A. Kamiu kūrybos paslapties šifravimui, be abejonės, skaudino autorių. Jį skaudino visiškas visuomenės sumaterialėjimas, jos dvasinis skurdumas. Tokia visuomenė ir Dievą išpažįsta ne dėl to, kad atsivertų savo dieviškajai sąmonei, bet norėdama nuo jos nutolti. Krikščionybė nuolat kalba apie Kristaus atlaidumą (atleisk jiems, Viešpatie, nes jie nežino, ką daro), pabrėžia jo kančią kaip atpirkimą, po kurios žmogus turėtų patirti aukščiausią gyvenimo palaimą. Kristaus kančia, kaip aktualus būtiškosios kančios įvaizdis ir kaip tiesos atradimo kančia, nesuprantama ne tik masiniam, bet ir elitiniam skaitytojui. Suprastas tiktai nedaugelio žmonių, rašytojas kentėjo ir buvo nusivylęs savo kaip rašytojo pašaukimu. Turbūt tai ir lėmė, kad asmeninėse A. Kamiu „būties—nebūties“ sūpuoklėse tą lemtingąjį sausio 4-osios vakarą šmėkštelėjo amžinosios būties ilgesys.

IRENA GAIDAMAVIČIENĖ

TURINYS

ALBERAS
KAMIU

SVETIMAS ● KRYTIS
Romanai

Redaktorius P. Bieliauskas
Viršelio dailininkas S. Chlebinskas
Meninis redaktorius L. Spurga
Techninė redaktorė R. Berteškaitė
Korektorė L. Abramavičienė

Duota rinkti 1990 12 13. Pasirašyta spaudai 1991 05 06. S. L. Nr. 257. Leidinys 12583. Formatas 84×108/32. Popierius spaudos. Garnitūra „Taims", 10 punktų. Fotorinkimas. Iškilioji spauda. 9,24 sąl. sp. l. 9,56 sąl. spalv. atsp. 9,96 apsk. leid. l. Tiražas 50 000 egz. Užsakymas 2256. Kaina 5 rb 60 kp
„Vagos" leidykla, 232600 Vilnius, Gedimino pr. 50
Spausdino „Spindulio" spaustuvė, 233000 Kaunas, Gedimino 10

Kamiu A.

Ka275 Svetimas; Krytis: Romanai / Iš pranc. k. vertė L. Rapšytė; [Baig. str. „Gyvenimo ir būties sūpuoklėse", p. 163—170, parašė I. Gaidamavičienė].— V.: Vaga, 1991.— 171 [2] p.

ISBN 5-415-00698-2

Knygą sudaro du vieno žymiausių XX a. rašytojų humanistų ir egzistencializmo filosofų A. Kamiu (1913—1960) romanai ir kalbos, pasakytos 1957 m. Švedijoje Nobelio premijos gavimo proga. Romane „Svetimas" (1942) pagrindinio herojaus Merso paveikslu rašytojas atskleidžia žmogaus egzistencijos absurdiškumą, jo vienišumą priešiškame pasaulyje. „Krytis" (1956) — bene sudėtingiausias ir prieštaringiausias rašytojo romanas. Jis sukomponuotas tarsi dialogo forma, nors iš esmės tai monologas — išpažintis, tarpais pertraukiama kreipimosi į tylintį klausytoją. Garsus Paryžiaus advokatas Klamansas prisipažįsta esąs niekšas ir renkasi dviprasmišką atgailaujančio teisėjo egzistenciją. Per panieką žmonėms Klamansas pamažu sunaikina save kaip asmenybę.

K $\frac{4703010100—037}{M852(08)—91}$ 120—91 UDK 840-31

5 rb 60 kp

ALBERAS

KAMIU

SVETIMAS • KRYTIS

Kiekviena karta,
be abejo, mano esanti pašaukta
pertvarkyti pasaulį. Tačiau manoji žino,
kad jo nepertvarkys. Jos užduotis galbūt dar sunkesnė —
neleisti, kad šis pasaulis suirtų. Paveldėjusi demoralizuotą istoriją,
kurioje persipynė žlugusios revoliucijos, nebesuvaldoma technika,
negyvi dievai ir mirusios ideologijos, kai menkų gabumų valdžios
šiandien gali viską sunaikinti, bet jau nesugeba įtikinti,
kai protas tiek smuko, kad tapo neapykantos ir priespaudos
tarnaite, ši karta, remdamasi vien neigimu, turėjo atkurti savyje
ir pasaulyje nors trupinėlį to, ką mes vadiname tauriu gyvenimu
ir tauria mirtim. Pasaulyje, kuriam gresia susiskaldymas, kur mūsų
didieji inkvizitoriai stengiasi visiems laikams įtvirtinti
mirties karalystes, ši karta suvokia, kad ji — tarsi beprotiškai
bėgdama prieš laikrodžio rodyklę — privalo atkurti
tarp tautų taiką, kuri nebūtų pagrįsta vergove,
vėl suvienyti darbą ir kultūrą
ir kartu su visais ieškoti
naujos Sandoros skrynios.

A. Kamiu

NOBELIO
PREMIJOS
LAUREATAI